

5. nodaļa

XX gadsimta beigas: cerības, panākumi un vilšanās.

Prieku gaidīšana mēdz būt labāka nekā gaidāmie prieki.

Tadeušs Kotarbiņskis (*Tadeusz Marian Kotarbiński*)

Nepilnības, vājums un trūkumi piemīt jebkurai valdībai, jebkurai valdības formai.

Aleksandrs Hamiltons (*Alexander Hamilton*)

Visa pārvaldes māksla ietilpst mākslā būt godīgam.

Tomass Džefersons (*Thomas Jefferson*)

Atnākušais laiks izrādījās pavisam ne tāds, kādu es to gaidīju.

Mihails Germans (*Михаил Герман*)

Komunisms vienmēr ir pretendējis uz universālas doktrīnas lomu, tāpēc pēc tā krišanas rodas tukšums. Šajā tukšumā pamazām parādās pagātnes laikmetu dēmoni: atkal savu esamību apliecina ksenofobija un šovinizisms, populisms un neiecietība.

Ā. Mihņiks (*Adam Michnik*)

Neviens no mums, no tiem, kuri pirms divdesmit gadiem [pilsētu] laukumos priecīgi skandējām: „Brīvība! Brīvība!”, nevarējām iedomāties, ka komunistiskās tirānijas vietā izaugs daudz dažādu tirāniju.

Svetlana Aleksijeviča (*Светлана Алексиевич*)

Nespēj uzlabot cilvēku dzīvi – pasludini sevi par reformatoru un pieprasi „savilkt jostas”!

Sergejs Lozuņko (*Сергей Лозунько*)

Komunisms ir jāpārvar, bet nevis tas jāiznīcina. Augstākajā stadijā, kura iestāsies pēc komunisma, jāieiet arī komunisma taisnībai, taču atbrīvotai no meliem.

Nikolajs Berdjajevs (*Николай Александрович Бердяев*)

Neviens nav brīvs, kamēr kāds nav brīvs.

Žans Žoress (*Jean Léon Jaurès*)

Ir gandrīz briesmīgi, kā cilvēki varēja sasniegt tādu apziņas stāvokli, ka vairākuma uzskatos un gribā viņi saskatīja patiesības avotu un kritēriju!

Nikolajs Berdjajevs (*Николай Александрович Бердяев*)

Demokrātija bez taisnīguma nav demokrātija.

Jakovs Kedmi (*יעקב קדמי*)

Demokrātija ir iekārta, kurā neliela saujiņa neliešu kontrolē idiotu pūli.

Britu sentence

Dīvaini! Visos laikos nelieši cenšas maskēt savus nekrietnos darbus ar uzticību reliģijas, morāles un tēvzemes mīlestības interesēm.

Heinrihs Heine (*Christian Johann Heinrich Heine*)

Totalitārisms, lai panāktu savus mērķus, ir fiziski vardarbīgs, savukārt demokrātija savus mērķus sasniedz ar masīvu makaronu kāršanu uz ausīm, meliem, demagoģiju un amorālām viltībām.

Elita Veidemane.

Katru reizi, kad atceros, ka Dievs ir taisnīgs, es drebu par savu valsti.

Tomass Džefersons (*Thomas Jefferson*)

Vergs nevēlas iegūt brīvību, vergs vēlas kļūt par vergturi.

Mihails Vellers (*Михаил Иосифович Веллер*)
 Tu, Mihail [Gorbačov], gribēji uzlabot sistēmu, es pret to cīnījos. Tagad es nezinu,
 kuram no mums bija vairāk taisnības.
 Ļehs Valensa (*Lech Wałęsa*)
 Nav svarīgi, kāda krāsa ir kažim – balta vai melna, ja vien tas labi ķer peles. Nav
 svarīgi, vai sociālisms vai kapitālisms, galvenais lai cilvēki dzīvotu labi.
 Dens Sjaopins (*鄧小平*)
 Tā vara, kuras laikā tauta samazinās skaitā – ir sliktākā.
 Žans Žaks Ruso (*Jean Jacques Rousseau*)
 Samierinieties, kungi, pastāv daudz neatrisinātu jautājumu.
 Ļudmila Uļicka (*Людмила Улицкая*)

5-1

Iekšpolitiskie risinājumi

Visspēcīgākā politiskā ideoloģija uz zemes ir nevis demokrātija, bet nacionālisms.
 Hanss Morgentavs (*Hans Morgenthau*)
 Brīvības būtība – būt atkarīgiem vienīgi no likumiem.
 Voltērs (*François Marie Arouet*)
 Malā novāktie stiprie un nežēlīgie ir tikai atdevuši vietu spēcīgākajiem un
 nežēlīgākajiem no vājajiem. Visi raujas pie varas – vieni nav labāki par citiem.
 Tā arī mēs līdz šim dzīvojam. Notiek arī sliktāk.
 Jevgeņijs Satanovskis (*Евгений Янович Сатановский*)
 Kā to demonstrē cilvēces vēsture, demokrātija viegli un bez mazākām pūlēm pāraug
 ohlokrātijā.
 Jezgeņijs Satanovskis (*Евгений Янович Сатановский*)
 Katru nacionālistu vajā doma, ka pagātnei var un vajag mainīt.
 Džordžs Orvels (*George Orwell*)
 Puse nelaimju politikā ceļas no tā, ka pārāk daudzi cilvēki pārāk daudz runā.
 Arturs Heilijs (*Arthur Hailey*)
 Baidaties no virzienu norādošām rokām, pat ja tās rāda uz pusi,
 kura ir pretēja iepriekšējam strupceļam.
 Jevgeņijs Jevtušenko (*Евгений Евтушенко*)
 Demokrātija – tā ir teorija, atbilstoši kurai divi zagļi nozags mazāk nekā viens, trīs –
 mazāk nekā divi, četri – mazāk nekā trīs, un tā līdz bezgalībai.
 Henrijs Luiss Menkens (*Henry Louis Mencken*)
 Sociālās vienlīdzības trūkums, draugu būšana, populisms, nekompetence un korupcija
 ir neatņemama demokrātijas sastāvdaļa.
 Jevgeņijs Satanovskis (*Евгений Сатановский*)
 Mūsdienu kapitālisma pieredze saka, ka korupcija un birokrātija
 var apglabāt pat pašas visskaistākās ieceres.
 Arvīds Jozaitis (*Arvydas Juozaitis*)
 Katrs godīgs cilvēks izjūt kaunu par valdību, pie kuras dzīvo.
 Henrijs Luis Menkens (*Henry Louis Mencken*)
 Patriota pienākums ir aizstāvēt savu zemi pret valdību.
 Tomass Peins (*Thomas Paine*)
 Labākais arguments pret demokrātiju ir piecu minūšu saruna ar vidējo vēlētāju.
 Vinstons Čērčils (*Winston Leonard Spencer-Churchill*)

Demokrātija ir sliktākais pārvaldes veids, neskaitot visus pārējos.
 Vinstons Čērčils (*Winston Leonard Spencer- Churchill*).
 Pieredze rāda, ka nav stipru valstu bez demokrātijas.
 Josifs Staļins (*Иосиф Виссарионович Джугашвили/Сталин*)
 Demokrātija ir iekārta, kas garantē, ka pār mums valdīs ne labāk,
 kā mēs to esam pelnījuši
 Džordžs Bernards Šovs (*George Bernard Shaw*)
 Demokrātija – tā ir kontrole pār valdību no pārvaldāmo puses.
 K. Poppers (*Karl Raimund Popper*)
 Demokrātija ir process, kurā tauta realizē savu brīvību izvēlēties cilvēku,
 kurš būs pie visa vainīgs.
 Lorens Džonstons Pīters (*Laurence Johnston Peter*)
 Nomainīt vienu „pareizo” uzskatu ar citu – tas ne vienmēr ir solis uz priekšu.
 Džordžs Orvels, (*George Orwell*)
 Cilvēkus var piespiest balsot, par ko vien vēlies, atbalstīt, ko vien vēlies,
 bet dzīvos viņi tā, kā viņiem patīk.
 Igors Kons (*Игорь Семёнович Кон*)
 Jūs jautājat, kāpēc cilvēki bēg no kuģa, kurš negrimst?
 Viņi ir sapratuši, kurp tas viņus ved.
 Staņislavs Ježijs Lecis (*Stanisław Jerzy Lec*)

Polijas Tautas Republikas pāraugšanas procesu Trešajā Polijas Republikā ievadīja PTR varas un opozīcijas vienošanās „apaļā galda” sarunās par pārkārtojumu uzsākšanu 1989. gada aprīlī un tas noslēdzās ar pirmajām pilnībā brīvām PR parlamenta vēlēšanām 1991. gada noslēgumā. Tad arī sākās jauns posms Polijas vēsturē – politologu, sociologu un citu zinātnieku, kas nodarbojas ar mūsdienu pasaules problēmām, pētījumu priekšmets. Taču šai grāmatā Polijas vēstures apskats tomēr turpināts līdz divdesmitā gadsimta beigām, cerot, ka ieskats notikumos arī pēc t.s. „sociālisma” perioda beigām ļaus objektīvāk redzēt iepriekšējo periodu pretrunīgi vērtētos notikumus un, iespējams, precīzāk paredzēt attīstības ceļus nākotnei.

Laikā no 1990. līdz 1993. gadam Poliju pārvaldīja valdības, kuras veidoja nestabilas politiskās koalīcijas, kas ātri aizstāja viena otru. Arī 1991. gada oktobrī notikušās parlamenta vēlēšanas rezultējās politiski sadrumstalota Seima izveidošanā. Neviena partija neieguva būtiskas priekšrocības.

Parlaments pārvērtās par politiskās cīņas arēnu, kļuva par skatuvi bloku veidošanai un to drīzam sabrukumam, politisko partiju izjukšanai un jaunu izveidei. Partiju sistēma kļuva līdzīga kaleidoskopa mozaīkai. Šādos apstākļos nevarēja būt ne runas par stabilu parlamenta vairākumu, kas bija nepieciešams normālam darbam pie jaunās konstitūcijas teksta, pie sociālajiem un ekonomiskajiem projektiem. Atkal, tāpat kā XX gadsimta 20. gadu sākumā, Seims sastāvēja no daudzu politisko partiju, pārsvarā labēju un centrisku, pārstāvjiem. Tas būtiski apgrūtināja valdību izveidi, tādu programmu izstrādi un īstenošanu, kuras būtu virzītas uz demokrātiskas, Rietumu tipa sabiedrības izveidi, kaut šo mērķi izvirza politisko spēku vairākums.

Poļu izdevējs un sabiedriskais darbinieks A. Rosners ir uzsvēris, ka Polijā „demokrātiju nācās būvēt no pašiem pamatiem valstī, kurā nebija demokrātisku tradīciju, jo es neuzskatu Otrās Čečpospolitās tradīcijas par pilnīgi demokrātiskām”.

T. Mazovecka vadītā Demokrātiskā savienība (UD) kļuva par spēcīgāko parlamentāro grupu ar 12,3% balsu un 62 vietām parlamentā, tai sekoja „Demokrātisko kreiso spēku savienība”(SLD) ar 12%. T. Mazoveckis paziņoja, ka ir gatavs atkārtoti sastādīt valdību. Taču viņa partijai nebija parlamenta vairākuma atbalsta, UD nespēja patstāvīgi mobilizēt parlamenta vairākumu. T. Mazovecka nodomam pretojās SDL, Centrisko spēku savienība (PC) un arī prezidents Ļ. Valensa. Partiju sadrumstalotība Seimā Polijai sagādāja stabilas vairākuma valdības sastādīšanas problēmu. Frakcionārisms (līdz 1991. gada beigām Seimā tika izveidoti 18 parlamentāri klubi), ideoloģiskās pretrunas un zemais koalīciju veidošanas potenciāls traucēja valdību veidošanu un darbību.

Ņemot vērā vēlēšanu rezultātus, prezidents Ļ. Valensa ierosināja izveidot viņa vadībā ekspertu kabinetu. Gandrīz visas Seimā pārstāvētās partijas noraidīja šādu prezidenta priekšlikumu. Pēc tam Ļ. Valensa uzticēja valdības izveidošanu Demokrātiskās savienības (UD) pārstāvim B. Geremekam. Kad viņa mēģinājums to paveikt cieta neveiksmi, valdības sastādīšana tika uzdots Centrisko spēku savienības (PC) priekšsēdētājam **J. Olšovskim**, (Viņš 1980. gados strādāja par „Solidaritātes” juridisko padomnieku, bet no 1990. līdz 1992. gadam bija arodbiedrības „Solidaritāte” priekšsēdētāja vietnieks.)

231 balsu vairākuma Seimā iegūšana bija iespējama tikai ar vismaz piecu partiju atbalstu. 1991. gada 6. decembrī J. Olšovskim ar lielām grūtībām izdevās izveidot nepieciešamo vairākumu Seimā un uz tā pamata konservatīvi-liberāli-katolisku valdību.

Radītā „labēji centriskā” koalīcija sastāvēja no piecām partijām: Centrisko spēku savienības (PC), Liberāli demokrātiskā kongresa (KLD), Kristīgi Nacionālās apvienības (ZChN) u.c. (Šī valdība pastāvēja no 1991. gada 23. decembra līdz 1992. gada 5. jūnijam.) UD koalīcijā netika iekļauta. (Var arī atzīmēt, ka, neraugoties uz Ļ. Balceroviča reformas panākumiem, tās sociālās sekas jau izraisīja neapmierinātību un pretrunīgus vērtējumus. Tāpēc, ja Ļ. Balcerovičs vēl saglabāja amatu iepriekšējā J. Belecka kabinetā, tad J. Olšovska valdība tika izveidota bez viņa līdzdalības.)

Ministru kabinetā pārstāvētajām frakcijām kopā nebija Seimā vairākuma. Neskatoties uz vairākuma trūkumu, tomēr Seims ar vairāk nekā 60 procentu balsu apstiprināja J. Olšovski par premjerministru. Seims nobalsoja par uzticību J. Olšovska valdībai galvenokārt tāpēc, ka trūka pieņemamas alternatīvas un tas nevēlējās nodot iniciatīvu prezidentam Ļ. Valensam, kuram bija savs viedoklis par premjerministra kandidatūru. Tā rezultātā izveidotā valdība nebaudīja ne parlamenta vairākuma, ne prezidenta atbalstu, kas noteica ārkārtīgi vājas kā ministru kabineta, tā valdošās koalīcijas pozīcijas. Valdībai, lai īstenotu savu politiku, nācās pastāvīgi meklēt kompromisus ar dažādiem spēkiem Seimā un ar prezidentu.

Lai gan vairākums Seimā bija labējiem radikāļiem, kuri gan paši sevi dēvēja par labējiem centristiem, starp tiem pastāvēja dažāda veida domstarpības. Viņu radikālisms sakņojās nacionālismā un spēcīgā antikomunismā. Viņi centās nevis paātrināt ekonomikas pārstrukturēšanu, bet drīzāk to palēnināt, jo auga neapmierinātības vilnis sabiedrībā. Radikāļus maz uztrauca arī sistēmiskās politiskās reformas, jo tās jau bija viņus novedušas pie varas. Viņu interesēs bija vienīgi nostiprināt notikušās sociāli-politiskās izmaiņas.

Kā atzīmējis poļu politologs K. Kņiževskis, radikāļiem, pirmkārt, bija raksturīga spēcīga politiska nepatika pret UD, jo tās līderi piedalījās “apaļā galda” līgumu sagatavošanā un bija „rietumnieki”, kā arī pret SLD, jo tā bija postkomunistisks politisks veidojums. Tāpēc labējie mēģināja izolēt UD un SLD jaunajā Seimā. Šo frakciju pārstāvji netika ievēlēti par

Seimas priekšsēdētāja vietniekiem, neviens no viņiem nekļuva par parlamenta komitejas priekšsēdētāju.

Otrkārt, radikālus raksturoja patoloģisks naidis pret Tautas Polijas periodu, vēlme pilnībā noliegt tās vēsturisko un ideoloģisko mantojumu. Tāpēc sākās masveida ielu un laukumu pārdēvēšana, tika noņemti pieminekļi, kas saistīti ar Polijas Tautas Republikas tradīcijām, skolām un militārajām vienībām tika atņemti viņu patronu vārdi utt.

Diemžēl pēc valsts demokratizācijas sākās intensīvi mēģinājumi kārtējo reizi pārrakstīt Polijas vēsturi. 1945.–1990. gada periods oficiāli tiek saukts par „padomju okupācijas periodu”. Vienpusīga redzējuma absolutizēšana noved pie klaja absurda.

Kad Polijas valdība pieņēma lēmumu par „padomju okupācijas perioda” pieminekļu demontāžu, krievu vēsturnieks A. Širokorads par to pamatoti ironizēja, ka nojaucot visus „okupācijas laiku” pieminekļus, Polijas galvaspilsēta var palikt gandrīz bez pieminekļiem, jo no 1792. līdz 1807. gadam tā bija prūšu, no 1807. līdz 1812. gadam – franču, no 1812. (patiesībā no 1813. – V.Š.) līdz 1914. (patiesībā līdz 1915. – V.Š.) gadam – krievu, no 1914. (patiesībā no 1915. – V.Š.) līdz 1918. gadam un no 1939. līdz 1944. gadam – vācu, no 1944. līdz 1990. gadam – padomju okupācijā. Tādejādi tiesības uz eksistenci būtu tikai t.s. Otrās Čečpospolitas laika pieminekļiem.

Taču kopējā antikomunistiskā ievirze nespēja novērst koalīcijas partneru savstarpējos strīdus. Grūtības radās, izstrādājot un pieņemot valsts budžetu, Seims noraidīja galvenos valdības sociālekonomiskās politikas virzienus, divi finanšu ministri atkāpās viens pēc otra; risinājās konflikts ar Ļ. Valensu par varas sadalījumu starp prezidentu un valdību utt. Ļ. Valensa centās nostiprināt prezidenta varu, taču viņš saskārās ar spēcīgu parlamenta un valdības pretestību.

Šādas nesaskaņas pastāvēja uz sarežģītas ekonomiskās situācijas fona. Līdz 1991. gada sākumam „šoka terapija” jau nesa zināmus panākumus: stabilizējās zlota kurss, piepildījās veikali, taču notika tas uz lielas iedzīvotāju daļas rēķina, kura slīga nabadzībā. Kādā intervijā 1991. gadā K. Modzeļevskis brīdināja: „Ja lejupslīde turpināsies, tiks iznīcināta ievērojama sociālisma laikā izveidotā ekonomiskā potenciāla daļa. Protams, šis potenciāls ir neefektīvs, tehnoloģiski novecojis, slikts, bet cita mums nav. Ja mēs ļausim tam iet bojā, nevis aizsargāt un pēc iespējas modernizēt, tad galu galā pasaules tirgū mēs nonāksim nabadzīgo, tas ir, trešās pasaules valstu, stāvoklī.” Bez bezdarbniekiem sevišķi smagi cieta pensionāri. Daļa iedzīvotāju mēģināja izdzīvot emigrējot vai izvēršot savu privātu ražotni.

J. Olševska valdība turpināja viņa priekšgājēju ekonomisko politiku, kas veda pie recesijas apstāšanās un rūpnieciskās ražošanas krituma palēnināšanās, taču vērotāji atzinuši, ka tā koncentrējās ne uz ekonomiskajām reformām, bet uz „dekomunizāciju”. Jaunais premjerministrs savas valdības darbību uzskatīja par „komunisma beigu sākumu”, vēlējās ātri atbrīvoties no politiskajiem konkurentiem.

Viss J. Olševska kā premjerministra īsais pilnvaru laiks bija piesātināts ar konfliktiem starp prezidentu un premjerministru. Šo konfliktu pamatā bija cīņa par prezidenta un valdības kompetenci. Ļ. Valensa nespēja samierināties ar to, ka daži jautājumi, kurus viņš uzskatīja par svarīgiem, tika risināti bez viņa līdzdalības.

Tā Ļ. Valensa faktiski turpināja „karu virsotnēs”, kas praksē izraisīja vai ikgadēju valdību maiņu. Viņš bloķēja virkni svarīgu likumu, piemēram, par abortiem, par nodokļiem un

ieredņu algām. Turklāt viņš spītīgi atteicās iecelt ministrus, kuri viņam nepatika, tāpēc finanšu ministrija mēnešiem ilgi palika bez vadības.

Labējie politiķi objektīvās un pašu pie varas esošo izraisītās subjektīvās pārvērtību procesa grūtības masām „skaidroja” ar iepriekšējo, pirms pārvērtību procesa sākuma nodibināto varas struktūru un to darbinieku personisko saišu saglabāšanu. It kā šo grūtību novēršanai radikāli pieprasīja atņemt bijušajiem komunistiskās nomenklatūras darbiniekiem īpašumus, veikt dekomunizāciju un lustrāciju (nosaukums „lustrācija” jeb „attīrīšana” nāk no latīņu valodas *lustratio*, romiešu attīrīšanas ceremonijas, mūsdienās ar to saprot valsts amatpersonu pārbaudi, vai tie nav sadarbojušies ar speciālajiem dienestiem).

Jau 1991. gada 10. decembrī norisa pirmais mēģinājums veikt dekomunizāciju un iekļaut lustrāciju neatkarīgas valsts tiesiskajā sistēmā. Neatkarīgās Polijas Konfederācijas deputāti Seimā iesniedza likumprojektu, kurā bija paredzēts, ka personām, kas darbojas drošības un sabiedriskās kārtības iestādēs un militāros formējumos, tiek piemērotas īpašas pārbaudes procedūras. Iekšlietu ministram tika uzdots sagatavot Polijas Tautas Republikas drošības dienestu darbinieku un aģentu sarakstu. Jau uzreiz gan daži deputāti uzstāja, ka visus „vainīgos” nedrīkst automātiski atlaist no viņu ieņemajamiem amatiem. Pat aizsardzības ministrs, viens no agrākajiem „Solidaritātes” līderiem J. Onuškevičs draudēja ar atkāpšanos, jo „dekomunizācija” nozīmētu simtprocentīgu armijas komandējošā štāba darbinieku atkāpšanos, kas iepriekš visi bija PASP locekļi. Likumprojekts bija pilnībā neizstrādāts un neatbilda valsts Satversmei.

J. Olševska kabineta stratēģija aktualizēja vēl vienu neatrisinātu problēmu: Polijas pilsoņu tiesību un brīvību nodrošināšanu. Tomēr, lai arī „Solidaritāte” to noteica kā prioritāti, 1992. gadā pieņemta Tiesību un brīvību deklarācija tā arī neizdevās. Acīmredzot tā maz atbilda valdošo partiju interesēm.

1992. gada 9. maijā DU, kura tolaik bija lielākā partija Seimā, pieņēma provizorisku lēmumu iesniegt neuzticības izteikumu J. Olševskim. 26. maijā Ļ. Valensa paziņoja par atbalsta atsaukšanu valdībai.

Galu galā, lai radītu labvēlīgākus politiskos apstākļus ministru kabineta darbībai, J. Olševskis nolēma diskreditēt savus politiskos pretiniekus, „lustrējot” cilvēkus, kuri valstī ieņēma augstus amatus. 1992. gada 4. jūnija rītā iekšlietu ministrs A. Mačerevičs parlamenta frakciju priekšsēdētājiem pasniedza aploksnes, kurās bija 64 valdības un parlamenta locekļu, prezidenta biroja darbinieku vārdi, kuri tika apsūdzēti par sadarbību ar PTR specdienestiem. Valsts augstākajām amatpersonām tika izsniegts cits saraksts, kurā bija norādīti augstāko valsts funkcionāru vārdi. Otrajā sarakstā bija minēts arī prezidents Ļ. Valensa kā „aģents Boļeks”. Saraksts bija apstrīdams, jo tas bija tikai vārdu saraksts bez informācijas par sadarbības formu un ilgumu. (Drīz Konstitucionālā tiesa pasludināja sarakstu par antikonstitucionālu un aizliedza jebkādas uz tā balstītus lēmumus.)

Uz to pusdienlaikā bijušais „Solidaritātes” līderis nosūtīja paziņojumu presei, kurā atzina sadarbību ar Drošības dienestu, mēģināja sevi attaisnot un izteica lūgumu sabiedrībai ar izpratni izturēties pret tiem, kuri Drošības dienesta spiediena rezultātā septiņdesmitajos gados bija spiesti darboties kā informatori. Paziņojumā Ļ. Valensa rakstīja: „Mani arestēja vairākas reizes. Pirmā aresta laikā 1970. gada decembrī es parakstīju 3 vai 4 dokumentus. Iespējams, tad es būtu parakstījis visu, izņemot piekrišanu nodot Dievu un Tēvzemi, lai tikai tiktu atbrīvots un

turpinātu cīņu. Bet es nesarīzu un nekad nenodevu savus ideālus un kolēģus.” Taču pēc dažiem desmitiem minūšu viņš pārdomāja, paziņojumu atsauc un apvainojumu noliedza.

Tas, ka daudzi opozīcijas darbinieki, arī Ļ. Valensa, tika apvainoti sadarbībā ar „komunistisko” režīmu izsauca ne tikai prezidenta Ļ. Valensas, bet arī lielas sabiedrības daļas sašutumu, kura negribēja ticēt savu varoņu „grēkā krišanai”. Daudzi uzstājās pret lustrāciju arī saprotot, ka tās rezultātā daudzi cilvēki zaudēs darbu ekonomiskās krīzes laikā, kad nebūs jaunu darba vietu, Polija iegūs iekšējus ienaidniekus un jebkura cita valsts to var izmantot, lai kavētu demokratizācijas procesu Polijā.

Bez tam Ļ. Valensa apsūdzēja premjerministru valsts apvērsuma mēģinājumā un varas sagrābšanā. Arī tādi politiķi kā B. Geremeks un J. Kuroņs runāja par valsts apvērsuma pazīmēm premjera rīcībā.

Ļ. Valensa saprata, ka šī „lustrācija” diskreditēs lielu daļu „Solidaritātes” elites, arī viņam pašam tā varētu būt politiska katastrofa, jo jau tālajā 1956. gadā pēc V. Gomulkas nākšanas pie varas drošības dienestam bija aizliegts vervēt aģentus PASP dalībnieku vidū un tāpēc galvenokārt tieši opozīcijas un „Solidaritātes” pārstāvji tika pārstāvēti savervēto sarakstos. Viņš nolēma rīkoties ātri, slepeni sasauca vairāku parlamenta frakciju vadītāju sanākumi. Naktī no 4. uz 5. jūniju Seims izteica neuzticību J. Olševska valdībai. Tā Ļ. Valensa panāca J. Olševska valdības atkāpšanos.

Notikušais tikai demonstrēja, ka politikā visi līdzekļi tiek atzīti par labiem, ja tie ļauj iegūt, saglabāt vai nostiprināt un pat paplašināt savu varu. Taču, kā rakstīja poļu politologs A. Smolars, „Sabiedrības apziņa saglabāja atmiņu par rupjiem lustrācijas mēģinājumiem: daudzus Polijas līderus, tostarp Ļehu Valensu, publiski apsūdzēja par to, ka viņi ir slepenpolīcijas aģenti, presē tika publicēti desmitiem valsts vadītāju vārdu”. 4. jūnija notikumi bija „Solidaritātes” politiskās nometnes sabrukšanas procesa kulminācija un vienlaikus dramatiskākais brīdis 90. gados politiskās situācijas attīstībā valstī. Tie uz ilgu laiku saindēja Polijas politikas atmosfēru ar visdažādākajām aizdomām un apsūdzībām, taču tautai parādīja, ko tā var sagaidīt no pie varas nonākušajiem politiķiem. Lustrācijas jautājums praktiski sašķēla politiķu labējo flangu, sekmēja kreiso izolāciju, taču ne mazākā mērā veicināja arī prezidenta Ļ. Valensa turpmāku izolāciju.

Aktīvākais bijušā „Solidaritātes” līdera apkarotājs bija bijušais viņa līdzgaitnieks, bet tagad politiskais konkurents J. Kačiņskis. J. Kačiņskis, cīnoties par savu piekritēju rindu tīrību, viegli šķīrās no, viņaprāt, nepietiekami lojālajiem partijas biedriem. Visa viņa ievērojamā politiskā enerģija šajā laikā tika koncentrēta cīņai pret prezidentu Ļ. Valensu. Savās publikācijās un runās viņš nenogurstoši atmaskoja prezidenta saikni ar specdienestiem, organizēja protestus, kuros piedalījās nesenā politiskā elka pretinieki, nesot tādus saukļus kā „Boļeku – uz Maskavu”, „Lustrācija”. Tas nonāca pie tā, ka prezidenta pils priekšā tika sadedzināta lelle, kas attēloja Ļ. Valensu. Prezidents nepalika parādā, pie katras izdevības mēģināja aizskart brāļus Kačiņskus. PC, kas ieņēma bezkompromisu nostāju pret bijušajiem komunistiem, pamazām nonāca panīkumā.

Nebeidzamā cīņa Seimā, kas notika pastāvīgu savstarpēju atmaskojumu atmosfērā, nemaz neveicināja tā autoritāti poļu vidū. Līdz 1993. gadam uzticības līmenis parlamentam sasniedza knapi 20%. Arī prezidenta reitings bija zems, viņa darbību pozitīvi vērtēja nepilna ceturtā daļa poļu.

1992. gada 5. jūnijā prezidents Ļ. Valensa par premjerministru izvirzīja Polijas zemnieku partija līderi V. Pavļaku, Seims ar lielu balsu vairākumu (70,8%) viņu arī ievēlēja. V. Pavļaks tūlīt atlaida no amata iekšlietu ministru A. Mačereviču, taču tā arī nespēja izveidot funkcionējošu valdību.

Tikai pēc prezidenta Ļ. Valensas draudiem ar ārkārtas pasākumiem, piemēram, parlamenta likvidēšanu vai prezidenta valdības izveidošanu, **H. Suhocka** 1992. gada jūlijā spēja izveidot septiņu partiju, kuras agrāk bija tuvas „Solidaritātei”, (*Unia Demokratyczna, Kongres Liberalno-Demokratyczny, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Polski Program Gospodarczy, Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie, Partia Chrześcijańskich Demokratów i Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe*) koalīciju.

Jaunās valdības veidošana notika, ņemot vērā iegūto negatīvo pieredzi. Šķita, ka labajā flangā esošās partijas ir no tās ko mācījušās, tāpēc arī izdevās izveidot valdības koalīciju, kurā ietilpa liberāļu, konservatīvo, kristīgo demokrātu, katoļu un zemnieku politiķi. Arī „Solidaritāte” un dažas citas grupas solīja atbalstu H. Suhockas valdībai, tādējādi nodrošinot tai vairākumu parlamentā.

Pati H. Suhocka pārstāvēja UD, kas atkal nostājās valdības priekšā un pārņēma galveno atbildību Polijā. H. Suhockas liberālie uzskati kopā ar viņas stingro nostāju pret abortiem padarīja viņu par ideālu kandidātu vairākuma interešu apmierināšanai parlamentā. (H. Suhockas valdība pastāvēja no 1992. gada 11. jūlija līdz 1993. gada 25. oktobrim.)

Tomēr šai valdībai bija tikai nenozīmīgs vairākums Seimā, partiju ķīviņu rezultātā tā nevarēja normāli strādāt, tāpēc daudzu balsojumu rezultāti bija atkarīgi no burtiski viena deputāta klāt- vai prombūtnes. Koalīcija apvienoja diezgan dīvainus sabiedrotus. Piemēram, *ZChN* bija klerikāla partija, kas politikā ieguva svaru un savu seju, pateicoties katoļu baznīcas atbalstam, bet UD iestājās par baznīcas zemju sekularizāciju. Zemnieku apvienības cīnījās par subsīdijām un aizsargbarjeru ieviešanu vietējiem ražotājiem, bet UD un KLD iestājās par minimālu valsts iejaukšanos ekonomikā.

Valdības nestabilitāti vēl vairāk saasināja nesaskaņas un konflikti parlamenta frakcijās. Reformu izstrādi pavadīja asi ideoloģiski strīdi, īpaši par H. Suhockas valdības noslēgto konkordātu, pret ko PRSD konsekventi iebilda. Lielī strīdi norisa arī par liberālo likumu par abortiem, par dzimumaudzināšanu un reliģijas mācību skolās.

Nestabilitāti veicināja arī konstitucionālās neskaidrības prezidenta un premjerministra pilnvaru formulēšanā un pilnvaru trūkums valdībai. (Līdz 1992. gadam Polijā bija Konstitūcija, kas tika pieņemta PASP varas monopola laikmetā.)

Turklāt premjerministres partijā – UD notika šķelšanās, viens no tās līderiem to atstāja un izveidoja savu partiju, kas tiecās iekļauties labajā flangā, taču sabiedrībā atbalstu nebaudīja. Kopš 1993. gada sākuma valdības pozīcijas parlamentā sāka ievērojami vājināties. Vājā partiju disciplīna un nepārtrauktas diskusijas par sociālekonomiskās politikas virzienu valdību atkārtoti nostādīja sarežģītā situācijā.

Tā kā jaunā Konstitūcijas projekta izstrādē nebija progresā, visiem politiskā procesa dalībniekiem kļuva acīmredzama nepieciešamība izstrādāt un pieņemt likumu par pilnvaru noteikšanu starp dažādām valsts varas institūcijām: prezidentu, valdību un parlamentu. Ļ. Valensas mērķis bija panākt jaunas konstitucionālas kārtības iedibināšana, kuras pamatā būtu Francijas prezidentālās sistēmas modelis. Kopš 1991. gada Ļ. Valensas izvirzītā prezidenta varas stiprināšanas prasība izraisīja pastāvīgu konfliktu starp prezidentu un valdību, kā arī starp

prezidentu un Seimu. Praktiski visu Ļ. Valensas prezidentūras laiku turpinājās viņa uzsāktais tā sauktais „karš virsotnēs”, kas veda pie gandrīz vai ikgadējas valdību maiņas.

Diezgan smaga darba rezultātā 1992. gada 17. oktobrī tika pieņemts Konstitucionālais likums par valsts likumdevējas un izpildvaras, kā arī teritoriālo pašpārvaldes iestāžu savstarpējām attiecībām (*„Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym*), ko parasti sauca par **Mazo konstitūciju**.

Likums precizēja prezidenta pilnvaras un ieviesa premjerministra vai kompetentā ministra kontrasignācijas tiesības (tas nozīmēja, ka visiem Prezidenta rīkojumiem jābūt līdzparakstītiem no ministru prezidenta vai attiecīgā ministra, kuri līdz ar to arī uzņemas atbildību par šiem rīkojumiem). Ministru padome ieguva iespēju izdot noteikumus ar likuma spēku.

„Mazā konstitūcija” nostiprināja Seima un valdības tiesības attiecībā pret valsts prezidentu, taču tajā pašā laikā izveidoja trīs tā sauktās „prezidenta ministrijas” (ārlietu, iekšlietu un aizsardzības), kuras prezidents varēja ietekmēt. Tas paplašināja prezidenta pilnvaras, kaut arī ne tik lielā mērā, kā pats viņš vēlējās.

Prezidentam bija piešķirtas šādas pilnvaras: viņš bija armijas virspavēlnieks; noteica vadlīnijas ārpolitikā un drošības politikā; iecēla premjerministru (taču viņam bija nepieciešams arī balsojums par uzticību Seimā) un Centrālās bankas vadītāju; varēja iesniegt likumprojektus un bloķēt likumu pieņemšanu (bet tikai apturoša „veto” veidā), pasludināt ārkārtas stāvokli. Prezidentam bija iespēja saīsināt parlamenta pilnvaru termiņu, ja parlaments nobalsoja par neuzticību premjerministram un neiecēla jaunu, vai nevarēja vienoties par budžetu. “Mazā konstitūcija” arī atcēla prezidenta tiesības atlaist parlamentu, ja tas pieņemtu likumu, kas liedz prezidentam pildīt savus pienākumus.

“Mazās konstitūcijas” pieņemšana bija arī nozīmīgs notikums Polijas partiju „celtniecības” gaitā. Saskaņā ar tās 4. pantu par politiskām partijām tika atzītas organizācijas, kuras stādīja sev uzdevumu ar demokrātiskām metodēm ietekmēt varas iestāžu veidošanu un valsts politikas īstenošanu.

Tiesības apvienoties politiskajās partijā bija pilsoņiem, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu. Jaunizveidoto partiju reģistrāciju pēc to pieteikuma veica Varšavas vojevodistes tiesa.

Tika aizliegta tādu partiju vai apvienību dibināšana (un dalība tajās), kuru mērķis bija iejaukšanās Polijas Republikas politiskajā vai sociālajā kārtībā vai tiesiskajā sistēmā. Lēmumu par politiskās partijas mērķu vai darbību neatbilstību Konstitūcijai pieņēma Konstitucionālais tribunāls.

Saskaņā ar likumu partiju līdzekļus veidoja biedru naudas, dāvinājumi, ienākumi no partijas īpašuma un saimnieciskās darbības, kā arī sabiedrības ziedojumiem. Ienākumi no saimnieciskās darbības, kas tika izmantoti partijas noteiktajiem mērķiem, tika atbrīvoti no nodokļiem. Politiskās partijas nedrīkstēja saņemt kādu atbalstu vai finansiālu palīdzību no ārvalstu pilsoņiem un juridiskām personām, kuras bija izveidojuši ārzemnieki. Partijas finansēšanas avotiem bija jābūt publiski atklātiem.

Šiem noteikumiem bija jāpaliek spēkā līdz brīdim, kad Polijā tiks izstrādāta jauna Konstitūcija, kurā bija arī jāpieņem galīgais lēmums par parlamentāras vai prezidentālas sistēmas pastāvēšanu valstī. Kaut „Mazā konstitūcija” daļēji norobežoja prezidenta un valdības noteikās kompetences jomas, taču tā nevarēja izbeigt cīņu par varu.

H. Suhockas vadītās valdības politika bija vērsta uz sociālo tirgus ekonomiku un Polijas integrāciju Eiropā, tika realizēta masveida privatizācijas programma. Viņas valdīšanas laikā asas diskusijas izraisīja jautājumi par abortu regulēšanu un baznīcas lomu valstī, tika pieņemts likums, kas aizliedza abortus. Tas nebija populārs lielā sabiedrības daļā, galvenokārt sieviešu vidū.

Uzticēšanās valdībai līmenis nepārtraukti samazinājās. Streikoja valsts sektora darbinieki, skolotāji, zemnieki un dzelzceļa darbinieki. Kā streiku organizētāja uzstājās „Solidaritāte”, kuras atbalsts valdības kursam katru dienu vājinājās. Jau 1992. gada 13. janvārī „Solidaritāte” paziņoja par pirmo streiku nu jau ne pret PASP vadītu, bet pret demokrātiski ievēlētu valdību: vienas stundas streiku pret enerģijas cenu paaugstināšanu. Vēl viens divu stundu streiks notika gandrīz pēc gada 14. decembrī.

1993. gada maijā situācija kļuva kritiska, jo valdība, atsaucoties uz līdzekļu trūkumu, atteicās no gaidītā algu paaugstinājuma valsts sektora darbiniekiem. Skolotāji un veselības aprūpes darbinieki sāka streikot zemo algu dēļ. Reaģējot uz to, arodbiedrības „Solidaritātes” Vispolijas komisija, lai izdarītu uz premjerministri spiedienu tai laikā notiekošajās sarunās par koplīgumu ar strādājošajiem slēgšanu, draudēja Ministru kabinetam ar neuzticības balsojumu un izvirzīja ultimatīvas prasības, pieprasot nedēļas laikā izpildīt nereālas sociālekonomiskās prasības, kuru apmierināšanai budžetā nebija naudas. Faktiski ekonomisko un strukturālo reformu tempu izraisītie sociālie nemieri lika „Solidaritātes” deputātiem balsot par neuzticību valdībai. Valdības vadītāja, acīmredzami pārliecināta par savas pozīcijas izturību, nekādas piekāpšanās nesolīja. Viņa atteicās pārskatīt budžetu, kas izraisīja jautājumu par uzticības balsojumu valdībai. Tad „Solidaritātes” vadība savus draudus izpildīja un uzdeva saviem deputātiem Seima sēdē izvirzīt jautājumu par neuzticību Ministru kabinetam. 1993. gada 19. maijā „Solidaritātes” deputāti to arī izdarīja. 28. maijā 223 no 455 Seima deputātiem nobalsoja pret uzticību tai. Pret valdību balsoja arī daži no koalīcijas partneriem, kuri nepiekrita ekonomikas paātrinātajai liberalizācijai. (Viena balss varēja glābt situāciju. Un šāda balss atradās un piederēja tā deputātam no Kristīgi Nacionālās apvienības (ZChN), kurš kā reiz atbalstīja valdību. Taču šis konkrētais deputāts dažas sekundes nokavēja balsošanu „kuņģa problēmu dēļ”.) Prezidents Ļ. Valensa atteicās pieņemt premjerministres atkāpšanos un izmantoja savas konstitucionālās tiesības, atlaižot parlamentu. (Sekojošo vēlēšanu rezultāti rādīja, ka Ļ. Valensa, acīmredzot, nebija pietiekami informēts par mainījušos vēlēšanu nostāju un pārvērtēja labējo koalīcijas potenciālu. Pēc parlamenta atlaišanas politiskās partijas bija absolūti nesagatavotas jaunām vēlēšanām.) 30. maijā Seims tika atlaists, bet H. Suhocka ieņēma amatu līdz 1993. gada 17. oktobrim.

Tādējādi beidzās nemierīgā Polijas Seima vēsture, kas pirmo reizi kopš 1945. gada tika ievēlēts demokrātiski. Šī parlamenta īsā vēsture skaidri parādīja Polijas partiju sistēmas veidošanas procesa nepilnīgumu un politisko partiju ideoloģiskās identitātes meklējumu sarežģītību demokrātiskas attīstības apstākļos.

Taču pirms Seima atlaišanas tas 1993. gada 28. maijā ar mērķi nākotnē novērst smago politisko decentralizāciju pieņēma jaunu vēlēšanu likumu, kurš gan saglabāja proporcionālo vēlēšanu sistēmu, bet ieviesa 5% barjeru partijām un 8% barjeru vēlēšanu blokiem. Tas nozīmēja, ka tikai pēc šīs barjeras pārvarēšanas partijas un to koalīcijas varēja tikt pārstāvētas Seimā. Līdz ar to jaunais likums neapšaubāmi deva priekšroku spēcīgākajām partijām, stimulēja lielu politisko apvienību izveidi, bija vērsts uz frakcionārisma mazināšanu Seimā.

(Prasība pārvarēt 5% sliekšni neattiecās vienīgi uz nacionālajām minoritātēm. Tās vēlēšanās saņēma 0,71% balsu, bet Seimā ieguva 4 vietas.)

Aptuvenais etniskais sastāvs Polijā: poļi – 97% iedzīvotāju. Valstī dzīvo arī vācieši – 0,8, ukraiņi – 0,65%, baltkrievi – 0,53%. Visas pārējās tautības bija mazākas nekā 1 %; čigāni – 0,06%, lietuvieši – 0,05%, slovāki – 0,05% un ebreji – 0,04% (atrodami arī citi, nedaudz atšķirīgi dati). Polija tiek uzskatīta par etniski viendabīgu valsti. To, ka Polija ir kļuvusi praktiski par mononacionālu valsti, varētu traktēt kā panākumu, ja vien tas vēstures gaitā nebūtu panākts ar barbariskām metodēm – deportācijām, etnisko tīrīšanu, piespiedu emigrāciju utt. Pēdējos gados Polijas valdība ir daudzkārt formāli atvainojusies tiem, kuri tika izraidīti no tās robežām, tā atvainojās pat par Kelces grautiņu, taču diez vai šie politkorektie reveransi var apmierināt cilvēkus, kuru senči dzīvoja šajās zemēs kopš Kazimira III Lielā laikiem, kad uz dzīvi valstī apmetās vācieši, ebreji, tatāri u.c. tautību pārstāvji un tas veicināja tās ekonomisko un kultūras uzplaukumu.

Mazās partijas un kustības, kuras bija izaugušas no „Solidaritātes”, iepriekšējā Seimā bija savstarpēji ķīvējušās, arī turpmāk nespēja apvienoties lielos vēlēšanu blokos. UD un LDK, neraugoties uz ideoloģisko un programmatisko līdzību, nespēja panākt vienošanos par kopīgu vēlēšanu stratēģiju, jo traucēja partiju līderu personīgās ambīcijas. Labējā flanga partijām un grupām, kas bija saistītas „anti-Valensas koalīcijā”, neraugoties uz aicinājumu izveidot plašu kristīgi-patriotisku bloku, tā arī neizdevās vienoties. Tās bija ievērojami diskreditējušas sevi sabiedrības acīs.

Ļ. Valensa bija noraizējies par situāciju politisko partiju spektra centrā un labējā spārnā. Pēc neveiksmīga mēģinājuma pamudināt H. Suhockas valdībā pārstāvētās partijas nākamajās vēlēšanās darboties vienotā frontē, Ļ. Valensam šķita, ka nekas cits neatliek kā izveidot savu piekritēju bloku. Viņš paziņoja par savu atbalstu jaunam politiskam spēkam – Bezpartejiskam blokam par reformām (*Bezpartyjny Blok Wspierania Reform*). Nosaukums tika apzināti izvēlēts, pamatojoties uz to, ka 1927.-1935. gadā maršalam J. Piłsudskim un „sanācijas” režīmam Polijā atbalstu sniedza „Bezpartijiskais bloks sadarbībai ar valdību” (*Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem*), kurš formāli tika uzskatīts par bezpartejisku un nepolitisku, taču patiesībā tā bija sava veida „varas partija”.

Jaunā bloka mērķis bija atbalstīt prezidenta politiku parlamentā. Tam, kā šķita prezidentam, vajadzēja kļūt par jaunas kārtības pamatu, kurai būtu „četras kājas”: arodbiedrība „Solidaritāte”, uzņēmēju savienības, zemniecība un vietējās pašvaldības. Ļ. Valensa ierosināja sava veida sociālās partnerības sistēmas shēmu. Tomēr ieceres nepiepildījās. Prezidentu atbalstīja un blokā ietilpa mazpazīstami kandidāti. Politiskās partijas uz tā rašanos reaģēja ar neuzticību. Tās baidījās, ka prezidenta autoritātes pietiks, lai pārvarētu situācijas nenoteiktību un pretrunas starp iecerētajam „četrām kājām”, un rezultātā valsts galvas vara tikai pieaugs. Pastāvēja izredzes zaudēt balsis, pateicoties papildu konkurencei par labēji centrisko elektorātu.

Gdaņskas arhibīskaps lielā mērā veicināja katoliska vēlēšanu bloka „Tēvzeme” (*Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna”*) izveidi 1993. gada jūnijā, kas apvienoja ZChN un citas sīkākas partijas ar kristīgu ievirzi. Tomēr šīm partijām bija diezgan zems reitings.

Veidojās situācija, kad skaidri draudēja labējo spēku sakāve vēlēšanās. 1993. gada Seima vēlēšanu rezultāti to apliecināja.

Jaunas vēlēšanas tika paredzētas 1993. gada 19. septembrī. Taču tās notika citā sociālajā, ekonomiskajā un politiskajā situācijā nekā iepriekšējās.

Apkopojot ekonomisko reformu sākotnējo periodu (1990–1993), var apgalvot, ka Balceroviča plāna galvenie mērķi kopumā tika realizēti, kaut arī ar dažām novirzēm no programmas pamatnostādnēm. Polijas pieredze bija pierādījums tam, ka konsekvēti un elastīgi

piemērota monetārā politika var stimulēt ekonomikas izaugsmi. Valsts īpašuma privatizācijas, brīvā tirgus principu ieviešanas un budžeta deficīta krasas samazināšanas politika sāka nest augļus.

Lai gan cenu liberalizācija iemeta tirgū milzīgu naudas masu, valdība ar stingriem fiskāliem pasākumiem, piemēram, paaugstinot aizdevumu procentu likmes un paaugstinot nodokli algu fonda pieaugumam, spēja ierobežot inflāciju. Ja 1991. gadā reālā inflācija valstī bija 70% (dažos citos avotos skaitļi ir nedaudz atšķirīgi, taču kopējo ainu tas nemaina. Skat. 41. tabulu), tad 1992. gadā – 40%. Kopš 1993. gada inflācijas līmenis kļuva stabils – mazāks nekā 40% gadā (29,5% 1994. gadā, 28% 1995. gadā), kas bija samērā pieņemams ekonomikai un nodrošināja normālu investīciju procesu.

Nākamajos gados inflācija sasniedza līmeni, ko izteica ar vienu skaitli (2000. gadā inflācijas līmenis bija 10%, 2001. gada beigās – mazāks par 4%, 2003. gadā – 1,7%). Šīs politikas rezultātā pēc pāris gadiem preču un pakalpojumu cenas sasniedza iedzīvotājiem daudz-maz pieņemamu līmeni.

41. tabula.

Inflācija Polijā 1991. – 2002. gadā

Taču, kaut arī Polijā inflācija „šoka terapijas” rezultātā bija zemāka nekā, piemēram, Krievijā, pēc attīstīto valstu, arī saimnieciski attīstītāko Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu standartiem cenu pieaugums Polijā šajā periodā bija ļoti augsts. 1992. gadā tas sasniedza 43% un 1993. gadā 35%.

Tajā pašā laikā bezdarbs pieauga no 0,3% 1989. gadā līdz 6,1% (1,13 miljoni cilvēku) 1990. gadā un līdz 9,4% (citi dati 11,4%) 1991. gadā. 1992. gada sākumā Polijā bija vairāk nekā 2 miljoni bezdarbnieku – apmēram 15% no darba spējīgajiem iedzīvotājiem. Apmēram tāds pat bezdarba līmenis saglabājās arī 1993. gadā. Silēzijas, Varšavas un Lodzas industriālajos un urbanizētajos reģionos bezdarba līmenis bija ievērojami zemāks nekā mazāk attīstītos lauku rajonos. Tā, 1992. gadā Varšavas reģionā tas nepārsniedza 5%, bet valsts ziemeļaustrumu daļā sasniedza 21%. Bezdarbs, nabadzība un pirktpējas samazināšanās padarīja situāciju pat smagāku nekā agrākajos „sociālisma” laikos.

Reformu sākumposmam bija augstas sociālās izmaksas – dzīves līmeņa kritums gandrīz par 40%, augsta iedzīvotāju ienākumu un patēriņa nevienlīdzība, sociālo garantiju sistēmas sabrukums utt. Lielākā daļa Polijas iedzīvotāju piedzīvoja ne tikai materiālu, bet sociāli psiholoģisko šoku.

Pārvērtību augstās sociālās izmaksas poļu tautas vairākumam bija pārsteigums. Pie tam šī cena tika nevienmērīgi izdalīta uz dažādu sabiedrības slāņu pleciem. Spēcīga sociālā noslāņošanās pārsteidza un izraisīja poļu pilsoņu protestu. Pārejas periods izraisīja vairāku valsts funkcionēšanas mehānismu sabrukumu, noziedzības pieaugumu, nelikumīgu, valdošo slāņu interesēs veiktu privatizāciju, priviliegētu slāņu parādīšanos politikā, lielrūpnieciskās ražošanas ievērojamas daļas kritumu. Tas viss izsauca sociālās spriedzes pieaugumu un tādu politisko spēku meklējumus, kuri spētu mazināt piedzīvojamo pārvērtību izmaksas.

1993. gada parlamenta vēlēšanās kļuva skaidrs, cik lielā mērā iepriekšējos trīs gados bija samazinājies atbalsts „Solidaritātei”. Tās prestižs cieta no pieaugošās iedzīvotāju vilšanās, kad pāreja no „sociālistiskās” uz kapitālistisko sistēmu radīja nespēja paaugstināt Polijas dzīves līmeni līdz Rietumvalstu iedzīvotāju līmenim un valdības realizētā „šoka terapija” radīja plašu opozīciju.

Turpinājās lauksaimniecības produkcijas ražošanas samazināšanās (1992. gadā – par 7%), cenas pieauga par 2-3% mēnesī, dzīves līmeņa kritums bija par 30%. Cilvēki ar grūtībām samierinājās ar jauno situāciju: 1992. gadā 522 poļi ekonomisku iemeslu dēļ izdarīja pašnāvību, kas veidoja 16% no visa pašnāvību skaita.

Izrādījās, ka „Solidaritātes” līderi, panākuši pretinieku – PASP atstumšanu no varas, pārtrauca cīnīties par strādnieku interesēm un integrējās jaunajā sistēmā. Tā beidzās „samta” revolūcija. Kad „Solidaritātes” revolūcijas izraisīto politisko šoku papildināja „Balceroviča plāna” īstenošanas izraisītais ekonomiskais šoks, pirmie Austrumeiropas reģiona tautu vidū to pārdzīvoja poļi. 1992.–1993.gadus Polijā iedzīvotāji sauca par „asaru ieleju”. Pašu pāreju uz brīvo tirgu politologs, Varšavas universitātes profesors T. Bodio raksturoja kā „satricinājumu terapiju”, ko var salīdzināt ar „aukstu dušu uz karstām galvām”. 1993. gadā sociologi reģistrēja vislielāko (75%) cilvēku skaitu, kuri uzskatīja, ka situācija valstī attīstās nepareizā virzienā. Ā. Mihņiks, vērtējot vidējā poļa noskaņojuma maiņu, par to laiku rakstīja: „Aptulbināts un apmulsis no pārmaiņu dinamikas, šāds cilvēks jutās kā komunisma uzvarētājs, taču drīz vien ieraudzīja, ka ir antikomunistisko reformu upuris”.

Var runāt par zināmu nacionālu traģēdiju, kuru mazināja un maskēja tikai tas, ka **Rietumi steidzīgi „atvēra durvis” Polijai.**

Savā laikā PTR valdība daudzkārt griezās pie Parīzes un Londonas klubiem (Parīzes klubs ir neoficiāla valstu-kreditoru starpvaldību organizācija, radīta 1956.gadā, lai noregulētu ārvalstu, galvenokārt jaunattīstības valstu, parādu jautājumus kluba locekļvalstīm. 2013.gadā tā pastāvīgie locekļi bija 19 valstis. Londonas klubs ir neformāla banku-kreditoru organizācija, kura sāka darboties 1976.gadā ar uzdevumu noregulēt ārvalstu parādu jautājumus privātām bankām.). Gala rezultātā tika parakstīti līgumi par parādu atmaksas pārcelšanu uz 10 līdz 15 gadiem. Taču šīs vienošanās paredzēja, ka PTR bija jāmaksā paaugstināti procenti. Līgumi tos samazināt tika noraidīti. Kapitālistiskās valstis-kreditori rīkojās atbilstoši aukstā kara apstākļiem, sargāja savas intereses un rūpējās par t.s. „sociālistisko” valstu, tai skaitā PTR, novājināšanu.

Tās izvirzīja dažādus noteikumus, viens no tiem bija Polijas pievienošanās Starptautiskajam valūtas fondam (angļu *International Monetary Fund, IMF*) — specializēta ANO organizācija ar centru Vašingtonā, kura piešķir vidēja un īstermiņa aizdevumus dalībvalstu maksājumu balansa deficīta gadījumos, tai pat laikā izvirzot tām virkni noteikumu un ieteikumu, kuri formāli virzīti uz situācijas uzlabošanu, bet kuri ļoti bieži tiek kritizēti par to, ka to izpilde neved pie valsts ekonomiskās patstāvības, stabilitātes pieauguma, bet tikai pie tās piesaistes starptautiskajām finanšu plūsmām.) un Starptautiskajai rekonstrukcijas un attīstības bankai (angļu *International Bank for Reconstruction and Development*, kura tika radīta vienlaikus ar Starptautisko valūtas fondu. Atšķirībā no tā Starptautiskā rekonstrukcijas un attīstības banka piešķir kredītus ekonomiskai attīstībai. Aizdevumi parasti tiek piešķirti uz 15-20 gadiem ar pamatmaksājumu atlikšanu no 3 līdz 5 gadiem. Par aizdoto jāmaksā procentus, kuru lielums mainās katrus 6 mēnešus. Taču tāpat kā SVF, banka kredītu izsniegšanai izvirza savus nosacījumus, kuri pasaules sabiedrībā sastop arī kritiku.) Starptautiskajam valūtas fondam un Starptautiskajai rekonstrukcijas un attīstības bankai PTR pievienojās 1986.gadā.

1990. gada beigās Polijas parāds sastādīja 46,5 miljardus ASV \$ (1971. gadā tie bija tikai 1 miljards \$ un 1981.gadā 24,5 miljardi \$). Ja 1981. gadā lielais parāda pieaugums bija skaidrojams ar nepareizo ekonomisko politiku, orientētu uz ārzemju aizdevumiem, nenodrošinot to savlaicīgas nomaksas iespējas, tad pēc 1981. gada galvenās grūtības radīja Rietumu valstu organizētā Polijas ekonomiskā blokāde, to atteikšanās vest sarunas par Polijas parādu jautājuma neregulējumu, kā arī PTR vadības nepietiekami aktīvā reformu politika un opozīcijas pūliņi iegūt sev politisku kapitālu cīņā pret PASP arī tad, ja šī cīņa nesa milzu zaudējumus Polijas tautsaimniecībai kopumā un katram iedzīvotājam atsevišķi.

Lielākie Polijas kreditori bija: VFR (8,1 miljards \$), Francija (4,7 \$), Austrija (3,9 miljardi \$), ASV (3,5 miljardi \$), Lielbritānija (3,1 miljards \$), Kanāda (3,0 miljardi \$), Brazīlija (2,5 miljardi \$), Japāna (2,1 miljardi \$), PSRS (ap 1,2 miljardi \$). Polijas parāda summa sastādīja apmēram 60% no valsts nacionālā produkta. Ik gadus parāda apkalpošanai tika izdalīti 20 līdz 30% visu valūtas ienākumu. Parāda summa brīvi konvertējamā valūtā vairāk nekā 5 reizes pārsniedza valsts ienākumus no eksporta. Valsts saistības 1988. gadā sasniedza 6,7 miljardus \$, 1989. gadā – 6,2 miljardus \$, bet izmaksāt ik gadus Polija spēja tikai 1 līdz 1,6 miljardus \$. Procenti par parādiem burtiski žņaudza Polijas ekonomiku. Jaunos kredītus valstij kreditori nepiešķīra, tā varēja rēķināties tikai ar saviem resursiem, galvenokārt, ienākumiem no eksporta. Taču tas veda pie importa sašaurināšanās un bremzēja tautsaimniecības attīstību.

1989. gadā, kad „Solidaritāte” uzvarēja vēlēšanās, situācija kardināli mainījās. Rietumu valstis paziņoja, ka tās bez maksas 1989.–1990. gadā piegādās Polijai 500 000 t graudu, 300 000 t lopbarības, 10 000 t gaļas, zināmu daudzumu olīveļļas un citrusu.

Starptautiskais valūtas fonds atbalstīja T. Mazovecka valdības izstrādāto radikālo reformu programmu, vērstu uz ekonomikas pārorientāciju darbībai brīvā tirgus apstākļos. Polija uzņēmās saistības ieviest tirgus mehānismus, samazināt dotācijas no valsts budžeta un no centra piešķirāmās investīcijas, liberalizēt cenas, veikt pasākumus inflācijas mazināšanai un zlota iekšējās konvertējamības ieviešanai. Tas ļāva iegūt pirmos aizdevumus no starptautiskajām ekonomiskajām organizācijām, kā arī uzsākt sarunas ar kreditoriem par parādu nomaksas termiņu pārcelšanu.

1990. gadā tika parakstīta vienošanās par ilglaicīgu kredītu saņemšanu no Starptautiskā valūtas fonda un Starptautiskās rekonstrukcijas un attīstības bankas par 360 miljoniem \$. No tiem 260 miljonu tika paredzēti rūpniecības attīstībai, tās materiālu un energoietilpības

samazināšanai, 100 miljonu \$ – pārtikas ražošanas strukturālai pārveidei. Tie bija tikai pirmie šo iestāžu Polijai piešķirtie aizdevumi.

Līdz ar pirmo kredītu saņemšanu no Starptautiskā valūtas fonda un Starptautiskās rekonstrukcijas un attīstības bankas uzlabojās situācija divpusējās sarunās ar attīstītajām valstīm. Ievērojami aizdevumi tika saņemti no ASV, Francijas, Lielbritānijas, Japānas, Dienvidkorejas. Tie bija domāti galvenokārt privātsektora attīstībai, menedžeru sagatavošanai, arī pārtikas iepirkumiem. Virkne kapitālistisko valstu valdību piešķīra savas garantijas kredītiem, kuri tika virzīti investīcijām Polijā. Piemēram, Japāna, Dienvidkoreja, VFR šim mērķim izdalīja 1 miljardu \$.

Tomēr Polijas finanšu stāvoklis joprojām palika smags. Neraugoties uz jaunu aizdevumu piešķiršanu, Polijas maksājumu balansa deficīts, ko izsauca maksas par preču un izejvielu importu palielināšanās sakarā ar SEPP likvidāciju, 1991. gadā sastādīja ap 50 miljardu ASV \$. Prezidents Ļ. Valensa griezās pie valstīm-kreditorēm ar lūgumu norakstīt 80% Polijas parādu. Polijas finanšu ministrs L. Balcerovičs paziņoja, ka valsts ik gadus spēj izmaksāt tikai 2% no parādu summas.

Vienošanās par parādu norakstīšanu iespēju veicināja Polijas aktīvā iesaistīšanās ASV vadītajā koalīcijā karā pret Irāku 1990. gadā (Pirmais Persijas līča karš – 1990. gada 2. augusts—1991. gada 28. februāris).

1991. gadā tika noslēgts Polijas līgums ar Parīzes klubu par parāda samazināšanu un restrukturizāciju. Parīzes klubs nolēma norakstīt 50% parādu, no kuriem 30% norakstīja nekavējoties, bet atlikušie 20% bija jāsvītro, kad Polija īstenos ekonomikas korekcijas programmu. Pie tam līdz 1991. gada 31. martam Polija tika pilnībā atbrīvota no maksājumiem Parīzes klubam. Pirmajā nomaksas posmā, kas sākās 1991. gada 1. aprīlī, tika norakstīti 6,9 miljardu ASV \$ procentu maksājumu un 2,9 miljardu \$ kapitāla parāds. Parādu samazināšanas otrais posms sākās 1994. gada 21. aprīlī, un parādu samazināja vēl par 20%. Parāda 10 miljardu ASV \$ apjomā nomaksas termiņš Parīzes klubam tika pārcelts par 14 gadiem.

Pēc ilgām sarunām kopš 1991. gada 1994. gada oktobrī arī parāds Londonas klubam tika samazināts. Tika panākta PR vienošanās ar Londonas klubu par 9 miljardu \$ parādu nomaksas atlikšanu uz 15 gadiem.

1994. gada beigās, t.i., pēc parādu samazināšanas kopā ar nesamaksātajiem procentiem, Polijas kopējais ārējais parāds sasniedza 42,174 miljardus ASV \$. (Jaunais pārstrukturētā parāda atmaksas grafiks paredzēja, ka Polijas parāds Parīzes klubam jāatmaksā līdz 2014. gadam un Londonas klubam līdz 2024. gadam. Taču jau 2009. gada 31. martā Polija izpildīja visas saistības pret Parīzes klubu.

(Polijas parāds PSRS un citām SEPP valstīm tika norakstīts līdz 1996. gadam, pamatojoties uz nulles variantu, t.i. – savstarpējo saistību ieskaiti. Tā kā visi norēķini starp SEPP valstīm notika pārvedamajos rubļos, kas kalpoja kā uzskaites vienības, un par cenām, kas nesakrita ar tirgus cenām, Polija faktiski panāca sava parāda bijušajai PSRS 2,5 miljardu ASV \$ apmērā anulēšanu.)

2012. gada 29. oktobrī tika paziņots, ka viss parāds no t.s. „Gereka laikiem” ir atmaksāts. Acīmredzot ir lieki piebilst, ka šāda atvieglināta parādu nomaksa Rietumiem nebūtu iespējama, ja Polija nebūtu atteikusies no „sociālistiskās” iekārtas. (Tiesa gan, tas nenozīmēja, ka Polija atbrīvojās no parādiem. Pēc Polijas nacionālās bankas datiem akumulētais valsts

parāds 2003. gadā sastādīja ap 104 miljardiem ASV \$.) Taču lai Rietumu atbalsts kļūtu jūtams poļu sabiedrībā, bija jāpaiet zināmam laikam. 1993. gadā vēlētāji to vēl nejuta.

Vēlēšanu sacensības favorīts bija Demokrātisko kreiso spēku savienība (SLD), kurā galvenie balsti bija PRSD (1993. gadā partijā bija ap 60 000 biedru) un VAS, bet kopumā bija iesaistītas ap 20 partijas un organizācijas. Kreisie spēki bija apguvuši atklātas politiskās cīņas paņēmienus sāncensībā par varu. SLD uz vēlēšanām devās ar saukli „Tā turpmāk nedrīkst būt” (*Tak dalej być nie musi*) un savu vēlēšanu kampaņu balstīja uz liberālās ekonomiskās politikas kritikas. Tā solīja taisnīgāku sociālo izmaksu sadali starp dažādiem sabiedrības slāņiem, ekonomisko izaugsmi un uz tās pamata augstāku iedzīvotāju dzīves līmeni. Pilnībā atzīstot privatizācijas un tirgus attiecību attīstības nepieciešamību, Savienība uzstājās par valsts iejaukšanos rūpniecībā un lauksaimniecībā, par sociāli orientētu tirgus ekonomiku un kompromisu starp darba devēju un darba ņēmēju interesēm.

1993. gada martā SLD II kongresā pieņemtā programma „Sociāldemokrātiskā alternatīva: demokrātiska, taisnīga, droša Polija” skaidri noteica akcentus, pārvērtējot pagātņi. Noteikti tika deklarēta proletariāta diktatūras idejas, „partijas vadošās lomas” noraidīšana, uzsvērtā sociāldemokrātiskās domas nozīme, tās vēsturiskā pareizība. Programma apgalvoja, ka 1989. gadā izdarītā izvēle bija galīga un neatgriezeniska. Kopumā sociāldemokrāti vairāk koncentrējās uz pašreizējās politikas pragmatisko uzdevumu risināšanu. 90. gados poļu kreiso vērtību sistēmā dominēja tādi ideāli kā sociālais taisnīgums, brīvība, solidaritāte un eiropcentrisms.

Jāuzsver, ka Rietumeiropai raksturīgais tradicionālais politisko partiju sadalījums, balstoties uz to programmās paustajiem ideoloģiskajiem jēdzieniem – labējās, centriskās un kreisās, ir diezgan patvaļīgs un tikai daļēji piemērojams Polijas partiju ainavai, uz Polijas partiju sistēmu ir attiecināms tikai ar lielām atrunām.

Polijā attieksme pret vārdu „sociālisms” kopumā ir ļoti negatīva, jo tas tiek saistīts ar staļinisko un poststaļinisko komunistisko praksi. Tas pats attiecas uz vārdu „kreisie”. Pēc 1989. gada poļiem „kreisums” asociējās ar bijušo „sociālistisko” valsts vadību, bet „labējums” ar piederību opozīcijai. Polijas sociologu pētījumi liecina, ka 90. gados līdz pat 80% poļu, vērtējot savus politiskos uzskatus, izmantoja kategorijas „kreisais” un „labējais”. Šodien gan ne visi Polijā (un ne tikai Polijā) ir pārliecināti, ka terminu „labējais” un „kreisais” lietojums ir attaisnojams mūsdienu politiskās realitātes kontekstā. Tā, ievērojamais poļu politiķis un publicists Ā. Miņņiks uzsvēris: „Polijā nav politiska konflikta starp kreisajiem un labējiem. Paši šie apzīmējumi diez vai ir saglabājuši kādu nozīmi. Polijā notiek cīņa starp „atvērtas sabiedrības” atbalstītājiem un „poļu nācijas katoļu valsts”, kurā nevajadzētu būt vietai „svešautībniekiem”, idejas piekritējiem. Pirmās idejas atbalstītājiem tauta ir kultūras kopība, viņu pretiniekiem – asins kopība”.

Sadalījums kreisajos, centrā un labējos var kalpot tikai kā aptuvena norāde uz politiskā spektra virzienu Polijā, kas galvenokārt balstās uz kultūras ideoloģiski normatīvajiem kritērijiem un no partiju sociālekonomiskos programmatisko nostādņu viedokļa sniedz atšķirīgu ainu. Svarīgāka ir partiju pozīciju izvērtēšana atbilstoši to sociāli ekonomiskajām pozīcijām, attieksmei pret valsts vadību un brīvā tirgus ekonomiku, kā arī partiju kultūrideoloģiskajai attieksmei pret nacionālismu un internacionālismu (ko Rietumos parasti sauc par kosmopolitismu). Saskaņā ar Polijas realitāti politiķu piederību pie kreisajiem vai labējiem var

noteikt, kā kritērijus izmantojot viņu attieksmi pret pagātni, 90. gadu galvenajām problēmām, demokrātiju, reliģiju.

Mūsdienās šķietami romantiski skan poļu kreiso veterānu J. Kuroņa un K. Modzeļevska viedoklis, kuri uzskata, ka „kreisums” ir nemirstīgs: „Kreiso nemirstība balstās uz sākotnējā ētikas postulāta – neapšaubāmas katra cilvēka vērtības atzīšanas – pastāvīguma. Būt kreisajam – nozīmē sekot sirds aicinājumam, būt vajāto, aizvainoto, izsalkušo pusē, censties radīt pasauli, kurā var dzīvot cilvēciski.” Autoram jākonstatē, ka šiem ideāliem seko nebūt ne visi sevi par „kreisajiem” atzīstoši politiķi.

Laikā no 1990. līdz 1993. gadam kreisie bija opozīcijā valdībai, kuru veidoja „Solidaritātei” pietuvināti politiķi, diezgan skarbi to kritizēja un vienlaikus piedāvāja savu redzējumu par galvenajām valsts problēmām. Daudzi SLD programmas noteikumi sakrita ar to, ko 1991.–1993. gadā jau līdz tam realizēja H. Suhockas valdība: palielinot darba kolektīvu līdzdalību privatizācijā, apkarojot bezdarbu un atvieglojot nodokļu slogu. Bet bija kaut kas, kas ievērojami atšķīra SLD programmu no līdz tam realizējamā kursa: tā bija skaidra tendence palielināt budžeta izdevumus. SLD programmā, ko tagad nosauktu par populistisku, no 20 punktiem 18 paredzēja budžeta izdevumu pieaugumu. Tā bija pensiju indeksācija, izdevumu pieaugums izglītībai un zinātnei, kā arī jaunu darba vietu radīšana.

H. Suhockas valdība piedāvāja sabiedrībai vienu ceļu: vispirms ekonomikai jāsasniedz noteiktu attīstības līmeni, un tikai pēc tam saražoto varēs sadalīt; taču 1993. gada vēlēšanās atbalstu faktiski saņēma cits ceļš: vispirms cilvēks un viņa vajadzības, un tikai pēc tam ekonomika, kam tās jāapmierina.

Parlamenta vēlēšanās 1993. gadā piedalījās 34 vēlēšanu apvienības un bloki. Vēlētāju aktivitāte bija 52,1%. Seima vēlēšanu rezultātus rāda 42. tabula.

42. tabula

Seima vēlēšanu rezultāti 1993. gada 19. septembrī

Partijas un apvienības, kuras ieguva visvairāk balsu.	Balsis	% no visām balsīm	Vietas Seimā
Demokrātisko kreiso spēku savienība (<i>Sojusz Lewicy Demokratycznej</i>)	2 815 169	20,41%	171
Polijas zemnieku partija (<i>Polskie Stronnictwo Ludowe</i>)	2 124 367	15,40%	132
Demokrātiskā savienība (<i>Unia Demokratyczna</i>)	1 460 957	10,59%	74
Darba savienība (<i>Unia Pracy</i>)	1 005 004	7,28%	41
Tēvzeme (<i>Ojczyzna</i>)	878 445	6,37%	—
Neatkarīgās Polijas konfederācija (<i>Konfederacja Polski Niepodległej</i>)	795 487	5,77%	22

Bezpartejiskais bloks par reformām (<i>Bezpartyjny Blok Wspierania Reform</i>)	746 653	5,41%	16
--	------------	-------	----

Jaunā vēlēšanu likuma veidotāji neapšaubāmi bija sasnieguši mērķi samazināt Seimā pastāvošo frakciju skaitu. Ja Seima iepriekšējā (1991. gada oktobrī ievēlētajā) sastāvā bija 28 partiju pārstāvji, tagad 5% barjeru pārvarēja un mandātus tajā ieguva tikai 6 lielas partijas un bloki. Balsotāji deva priekšroku lielām politiskām partijām un veidojumiem, kuri, viņuprāt, bija spējīgi efektīvi vadīt valsti.

Nevienai no „Solidaritāti” pametušajām labējām partijām, kuras Seima vēlēšanās piedalījās patstāvīgi, neizdevās pārvarēt 5% barjeru. Par labējām partijām tika nodota apmēram trešdaļa pilsoņu balsu, bet neviena no tām neieguva vietas apakšpalātā. Tādējādi tās kopā zaudēja ap 35% balsu. Labējās partijas samaksāja dārgu cenu par nespēju apvienot spēkus izšķirošā brīdī. Pēc vēlēšanām paši labējo partiju līderi atzina, ka galvenais to graujošās sakāves cēlonis bija nespēja 4 gadu laikā izveidot saliedētu labēju veidojumu.

Arodbiedrība „Solidaritāte” ieguva 4,9% balsu un nepārsniedza 5% sliekšni. („Solidaritāte” gan paturēja 9 senatorus, par 2 mazāk nekā iepriekšējā Senātā).

Arī Centrisko spēku savienībai (*Porozumienie Centrum*, PC) 1993. gadā ar 4,4% balsu neizdevās pārvarēt nesen ieviesto piecu procentu barjeru un atkārtoti iekļūt Seimā.

Tikai Darba savienība (*Unia Pracy*), kura bija vienīgā kreisa partija, izveidota no „Solidaritātes”, iekļuva Seimā.

Bezpartejiskais bloks par reformām gan iekļuva Seimā ar 5,4 procentiem balsu, taču vairs nepiedalījās jau nākamajās – 1997. gada parlamenta vēlēšanās.

No labēji-centriskajiem spēkiem Seimā spēja iekļūt tikai 3 apvienības: bloks „*Ojczyzna*” (Tēvzeme), kas reģistrējās kā koalīcija, DU un Neatkarīgās Polijas konfederācija. Ņemot vērā ārkārtīgi nedraudzīgās attiecības starp labējo un kreiso flangu, neizbēgama kļuva krasas labējas opozīcijas veidošanās Seimā.

Toties kreisie 1993. gadā parlamenta vēlēšanās guva pārliecinošus panākumus. Iedzīvotāju neapmierinātība un politiskās cīņas starp „Solidaritātes” partijām parlamenta vēlēšanās 1993. gada septembrī veda pie kreiso revanša.

Principā kreiso spēku panākumi 1993. gada Seima vēlēšanās nebija pārsteigums. Kreiso partiju pieaugošā popularitāte atspoguļojās daudzos socioloģiskos pētījumos vēlēšanu priekšvakarā. Vienīgais pārsteigums bija šo panākumu mērogs. A. Kvasņevskis, atsaucot atmiņā šos gadus, rakstīja, ka tolaik jutis pārmaiņas sabiedrības noskaņojumā, taču negaidījis šādu panākumus.

Viens no kreiso uzvaras cēloņiem bija ekonomiskās grūtības, ar kurām saskārās valsts. Lai arī paradoksālā kārtā kreisie uzvarēja tieši tajā brīdī, kad, šķiet, ekonomikā notika dažas pozitīvas pārmaiņas: 1992. gadā Polijā tika reģistrēts pozitīvs ekonomikas izaugsmes rādītājs (no 0,5 līdz 2%). IKP uz vienu iedzīvotāju, sasniedza 1989. gada līmeni.

Šajā sarežģītajā situācijā tieši Demokrātisko kreiso spēku savienība (SLD) parādīja augstu politisko kultūru, agresijas trūkumu, atbildību, uzstājoties ar reālu priekšvēlēšanu programmu.

SLD kļuva par spēcīgāko partiju ar 20,4% balsu un ieguva 171 (37,17% no visām vietām) Seimā.

Saņemto balsu īpatsvara un iegūto mandātu īpatsvara lielā neatbilstība bija saistīta ar to, ka daudzas partijas nespēja pārsniegt ievēlēšanai nepieciešamo balsu barjeru. Neraugoties uz to, ka šīs partijas visas kopā saņēma vairāk balsu nekā bijušie komunisti, katra no tām atsevišķi nespēja pārvarēt vēlēšanu likumā noteikto 5 procentu sliekšni un neiekļuva parlamentā. Attiecīgi palielinājās tajā iekļuvušo partiju mandātu skaits.

Galvenais SLD balsts joprojām palika PRSD, kas 1994. gadā vietējo pašvaldību vēlēšanās saņēma apmēram 5 500 vietas.

Otrajā vietā palika agrārieši – Polijas zemnieku partija (*Polskie Stronnictwo Ludowe* – PSL), kura ar 15,% balsu ieguva 132 (gandrīz 29%) mandātus Seimā.

Senātā SLD ieguva 37 vietas, PSL – 36, arodbiedrība „Solidaritāte” – 9, DU – 4 vietas.

Tika izveidota nosacīti kreisa koalīcijas valdība. Pēc vēlēšanām SLD noslēdza koalīciju ar PSL, kuru vadīja **V. Pavļaks**. Viņam tika piedāvāts premjerministra amats, kam bija spiests piekrist arī prezidents Ļ. Valensa. Seima maršala amatā tika ievēlēts SLD pārstāvis J. Oleksa. Seimā tika izveidots stabils parlamenta vairākums, lai gan abas partijas ieguva tikai 35,8% balsu, tās ar 303 no 460 vietām saņēma gandrīz divas trešdaļas (abām frakcijām kopā bija 65,9%) deputātu vietu un tādējādi tās varēja valdīt ar ērtu balsu vairākumu.

Premjerministri gan mainījās. Kā jau teikts, SLD un PSL koalīcijas valdību vispirms vadīja premjerministrs V. Pavļaks (no 1993. gada 26. oktobra līdz 1995. gada 1. martam), pēc tam J. Oleksa, (no 1995. gada 7. marta līdz 1996. gada 7. februārim) un visbeidzot V. Cimoševičs (no 1996. gada 15. februāra līdz 1997. gada 17. oktobrim).

Kreisie atradās pie varas salīdzinoši labvēlīgas ekonomiskās konjunktūras apstākļos. Jau 1992.–1993. bija vērojamas ekonomikas atveseļošanās pazīmes, un 1994.–1995. ekonomikas izaugsme bija 5-7%. Auga reālās algas, bezdarbs samazinājās, un sociālā protesta līmenis ievērojami samazinājās. Protams, nebūtu pareizi šīs pozitīvās tendences attiecināt tikai uz SLD veiksmīgo ekonomisko politiku, aizmirstot par tās priekšgājēju centieniem. Galvenais – ekonomiskās reformas sāka nest augļus.

Koalīcijas līguma pamatā bija vispārēja ekonomiskās pārveides turpināšana, kuras pamatā būtu sociālās tirgus ekonomikas principi, taisnīga sociālekonomisko reformu sloga sadale. Valdība gan paziņoja par reformu ar „sociālo orientāciju” uzsākšanu, bet citādi vēlējās kopumā turpināt iepriekšējo kursu.

Var atzīmēt, ka Demokrātisko kreiso spēku savienības – SLD un Polijas Zemnieku partijas – PSL koalīcija, it kā turpināja Polijas Tautas Republikai raksturīgo PASP un AZP sadarbību kā viena bloka partijām, taču, domājams, nozīmīgāka bija abu partiju griba piedalīties valdībā, un tieši tā, nevis vēsturiskā tradīcija, turēja kopā koalīciju līdz kārtējā Seima darbības perioda beigām.

Tiesa, PSL izrādījās grūts partneris kreisajiem no SLD. Kreiso un ļudoviešu koalīcijas vēsture ir cīņas, konfliktu un intrigu vēsture. Daži no konfliktiem bija saistīti ar paša V. Pavļaka noslēgto raksturu. Otrs to cēlonis sakņojās partneru nesaskaņās attiecībā uz ekonomiskās politikas īstenošanas metodēm, protekcionistisko agrāro politiku utt. Trešais konfliktu cēlonis bija programmatiskas domstarpības tādos jautājumos kā administratīvā reforma, attiecības ar Eiropas Savienību u.c.

Saasinājās arī konflikti ar prezidentu, jo Ļ. Valensa situācijā, kad partijas, kuru saknes bija „Solidaritātē”, bija salīdzinoši vāji pārstāvētas Seimā, mēģināja uzņemties opozīcijas lomu kreisi centriskajai valdībai. Jau no sākuma prezidents Ļ. Valensa bija pret, pēc viņa domām,

„kontrrevolucionāro valdību”. Viņš pārmeta PRSD „staļinisku un komunistisku izturēšanos.” Tad nu PSL un SLD ierosināja Seimam ierobežot prezidenta tiesības, uz ko Ļ. Valensa savukārt draudēja atlaist parlamentu.

Ļ. Valensas pārmetumu nepamatotību rāda kaut vai tas, ka 1995. gada jūnijā Seimā tika pieņemti divi likumi: pirmkārt, tika atcelts noilgums par 1944.-1989. gadā veiktiem noziegumiem, kas ļāva saukt pie atbildības bijušos valsts drošības virsniekus; otrkārt, tika pieņemts likums par kompensāciju personām, kuras bija cietušas no deportācijas uz Vāciju un PSRS. Šos likumus nu nekādi nevarēja identificēt ar „staļinisku un komunistisku izturēšanos.”

Pēc zaudējuma vēlēšanās pie savu tiešo pienākumu – savu biedru interešu aizstāvēšanās – atgriezās arodbiedrība „Solidaritāte”. Tā atšķirībā no iepriekšējiem politiskajiem uzsvāriem izvērsa darbību sociālajā jomā – cīnījās par strādnieku lielākiem ienākumiem, pret rūpniecības privatizāciju, bankrotiem un atlaišanu. No pirmā acu uzmetiena, paradoksāli, labējie spēki rīkojās saskaņā ar arodbiedrību saukļiem pret bijušo komunistu, tagad sociāldemokrātu neoliberalo politiku. Tādējādi aktīvais „Solidaritātes” un personīgi tās vadītāja M. Krzakļevska antikomunisms bija īpatnējā veidā saistīts, varētu teikt – diezgan korelēts – ar populistiskām sociālām prasībām.

Interesanti, ka šai jomā „Solidaritāte” apvienoja spēkus ar savu agrāko konkurentu strādnieku vidū un faktisko politisko pretinieku – Vispolijas arodbiedrību savienību (VAS), kas tobrīd apvienoja 2,5 miljonus biedru, kas bija divreiz vairāk nekā „Solidaritātei” (1,3 miljoni). (2003. gada sākumā VAS vienoja 104 nacionālā mērogā darbojošās arodbiedrības, kurās kopumā bija apmēram 800 000 biedru. No divpadsmit sabiedriskās dzīves nozarēm, kurās darbojās VAS, visspēcīgāk tā bija pārstāvēta enerģētikas un kalnrūpniecības nozarē (īpaši ogļu un vara ieguvē), apstrādes rūpniecībā, kā arī izglītības, zinātnes un kultūras nozarēs.) Abas arodbiedrības, neraugoties uz politiskās orientācijas atšķirībām, organizēja dažus kopējus protestus.

1994. gadā „Solidaritāte” organizēja daudz streiku kalnrūpniecības nozarē. 1995. gadā policija izdzenāja tās demonstrāciju Polijas parlamenta priekšā, izmantojot gumijas nūjas un ūdens metējus. (Neraugoties uz to, „Solidaritāte” nolēma atbalstīt Ļ. Valensu 1995. gada prezidenta vēlēšanās.)

Politiskās ķildas, sadursmes ekonomikas jomā palielināja iedzīvotāju neapmierinātību ar politiku un politiķiem: 1994. gada jūnijā uz vietējām vēlēšanām devās tikai 34% vēlētāju. 1995. gadā Ļ. Valensa vērsās Konstitucionālajā tiesā, jo Seims divos gadījumos, kā to paredz Konstitūcija, ar balsu vairākumu noraidīja viņa veto. Kad savukārt tiesa noraidīja Ļ. Valensas sūdzību, V. Pavļaks aicināja viņu atkāpties. Prezidents savukārt apsūdzēja valdību par pietiekami enerģisku ekonomisko reformu nevirzīšanu. Viņš atkal draudēja ar parlamenta atlaišanu, tas izraisīja visu partiju kritiku. Ā. Mihņiks šai laikā rakstīja: „Valensa ir destrukcijas meistars, viņa spēks – iznīcināšanas talantā, drāma – nespējā jaunradīt”.

V. Pavļaka valdīšanas periods bija saistīts arī ar vienu no lielākajiem Trešās Polijas Republikas ekonomiskajiem skandāliem, kad Valsts kase zaudēja kontroli pār īpašumu, kura vērtība, saskaņā ar dažādu gadu vērtējumiem, tiek lēsta 500–800 miljonus zlotu. Situācija jau tā bija sarežģīta, taču papildus grūtības radīja koalīcijas krīze starp SLD un PZP. V. Pavļaka valdība tika atlaista neuzticības balsojuma rezultātā 1995. gada 1. martā. Koalīcijas partneri beidzot vienojās, ka V. Pavļaku aizstās SLD pārstāvis **J. Oleksa** kurš nāca no PASP un PTR

pastāvēšanas pēdējā posmā bija ministrs sadarbībai ar arodbiedrību „Solidaritāte”. Viņa vadītajā valdībā dominēja SLD pārstāvji. Ļ. Valensa veltīja savu neapmierinātību.

Jāņem gan vērā, ka J. Oleksas valdībā kā „prezidenta ministri” ietilpa: ārlietu ministrs – vēsturnieks, publicists, diplomāts, „taisnīgā starp tautām” nosaukuma nesējs, bijušais „Solidaritātes” darbinieks V. Bartoševskis; iekšlietu ministrs – bijušais KOR un „Solidaritātes” darbinieks A. Milčanovskis, kurš šai amatā bija gan H. Suhockas un V. Pavļaka, gan J. Oleksas valdības laikā ārlietu ministrs; aizsardzības ministrs – Z. Okonskis, kurš bija ārējo ekonomisko sakaru ministra vietnieks H. Suhotsas un V. Pavļaka valdībās. Visi trīs atkāpās no amatiem pēc Ļ. Valensas caurkrišanas 1995. gada prezidenta vēlēšanās.

Īpašas labējo politiķu dusmas izsauca D. Oleksas vizīte Maskavā 1995. gadā 50. gadadienas kopš uzvaras pār nacistisko Vāciju oficiālo svinību laikā, kurā viņš devās pretēji prezidenta L. Valensas vēlmei. Pēdējā sadursme starp Ļ. Valensu un valdību notika 1995. gada jūlijā, kad Ļ. Valensa uzlika veto diviem likumiem. Viņa veto noraidīja Seims un Konstitucionālā tiesa. Pēc tam Ļ. Valensa paziņoja, ka ar J. Oleksas valdību sazināsies tikai rakstiski.

Mainoties valsts prezidentiem (par ko tiks turpmāk runāts), un attiecīgi dienu pirms sava amata zaudēšanas „Ļ. Valensas cilvēks” iekšlietu ministrs A. Milčanovskis jaunajam prezidentam un visai sabiedrībai sagādāja pārsteigumu, publicējot informāciju par iespējamo premjerministra J. Oleksas sadarbību ar PSRS un Krievijas slepenajiem dienestiem. Arī pats Ļ. Valensa publiski apsūdzēja premjerministru J. Oleksu par sadarbību ar Krievijas Ārējās izlūkošanas dienestu. 1996. gada 26. janvārī J. Oleksa bija spiests atkāpties no amata. Apsūdzības pret J. Oleksu neapstiprinājās, 1998. gada augustā tās pilnībā tika atsauktas, apgalvojumi par sakariem ar ārzemju izlūkdienestiem izrādījās nepamatoti, taču savu uzdevumu apmelojumi bija izpildījuši, 1995. gadā melu bumba nostrādāja.

Pēc J. Oleksas par premjeru (posmā no 1996. gada 15. februāra līdz 1997. gada 17. oktobrim) kļuva SLD politiķis V. Cimoševičs.

Jaunais premjerministrs neuzskatīja J. Oleksas lietu par slēgtu, kamēr netika noskaidrots, kā varēja rasties nepamatotā apsūdzība pret Polijas valdības vadītāju. Šajā sakarā tika sāktā izmeklēšana par Polijas specdienestu darbību likumību. 1997. gadā Polijā tika publicēta „Baltā grāmata”, kurā bija iekļauti militārās prokuratūras dokumenti saistībā ar provokāciju pret J. Oleksu. No tās izrietēja, ka Polijas specdienestu darbinieki, apsūdzot premjerministru spiegošanā, izpildīja noteiktu Polijas politisko spēku pasūtījumu, kas par katru cenu centās diskreditēt J. Oleksu un citus valdošās SLD vadītājus. Pēc tam prokuratūra gan apsūdzēja A. Milčanovski par valsts noslēpumu izpaušanu, taču galu galā viņš tika attaisnots. Tiesa atzina, ka viņš vadījies no „labi saprotamām valsts interesēm”. Vienīgi atzīmējams, ka, par spīti nomelnošanai, J. Oleksas politiskā darbība turpinājās sekmīgi.

Partiju, kas bija izaugušas kustības „Solidaritāte” dziļumos, sakāve 1993. gada vēlēšanās prasīja pārvērtēt to politisko stratēģiju. 1993. gada vēlēšanas iezīmēja jauna posma sākumu Polijas partiju sistēmas attīstībā, kura viena no galvenajām iezīmēm bija mēģinājums konsolidēt labējo politisko spektru. Tie gan nebija viennozīmīgi.

No vienas puses, labējo konsolidācija ir izsekojama divu partiju – UD un KLD, kura 1993. gada Seima vēlēšanās ar 4% balsu neiekļuva Seimā, apvienošanās rezultātā 1994. gada maijā un centriski–konservatīvās koalīcijas – *Unia Wolności* (Brīvības savienības) izveidošanā, kurai pievienojās arī dažas sīkākas partijas. T. Mazoveckis tika ievēlēts par UW priekšsēdētāju,

D. Tusks par viņa vietnieku un B. Komorovskis par sekretāru. Tā UW notika šķietami nesavienojamo – katoļa T. Mazovecka un liberāļa D. Tuska apvienība. Viņi izrādījās vienas partijas līderi, jaunā politiskā veidojuma programmā bija jāapvienojas divām ideoloģijām – kristīgi-demokrātiskajai un liberālajai. 1995. gada par UW vadītāju kļuva Ļ. Balcerovičs, kurš smagā cīņā uzveica T. Mazovecki. Tik autoritatīva politika kā T. Mazovecka aiziešana bija saistīta ar UW vēlmi nedaudz sašaurināt pārāk „plašo kreisā un labā spārna atvērumu”, citiem vārdiem sakot, dot partijai skaidrāku politisko ievirzi.

Piecas sīkākas partijas 1994. gada februārī noslēdza t.s. „11.novembra līgumu” (*Porozumienie 11 Listopada* – nosaukums cēlās no jau agrāk – 1993. gada 11. novembrī panāktās partiju vienošanās). Tā bija pirmā oficiālā iniciatīva apvienot neskaitāmās vidējās un mazās labās partijas, kas pastāvēja 1990. gadu pirmajā pusē Polijā un kuras pēc 1993. parlamenta vēlēšanām palika ārpus Seima. Taču labējās partijas turpināja stāvēt pretējās pozīcijās jautājumos par valsts iejaukšanos ekonomikā, integrāciju ES, attieksmi pret arodbiedrībām, konstitucionālo procesu, nacionālo drošību, Polijas sabiedrības modernizāciju utt. Nespēja panākt pat sākotnējās kopīgas vienošanās noveda pie līguma izplēnēšanas. Galu galā prezidenta vēlēšanu pirmajā kārtā 1995. gadā daļa no partijām – līguma dalībniecēm atbalstīja Ļ. Valensu, daļa – citus kandidātus.

1995. gada prezidenta vēlēšanu kampaņas favorīti bija esošais valsts prezidents Ļ. Valensa un sociāldemokrātu līderis A. Kvasņevskis. Šai laikā saasinājās politiskā cīņa starp visas iepriekšējās pēckara pagātnes neapdomīgas noraidīšanas atbalstītājiem, kurus vadīja Ļ. Valensa, un A. Kvasņevska vadītajiem kreisajiem spēkiem, kuri centās rast līdzsvarotu risinājumu ekonomikas un politikas attīstībai.

Abu kandidātu programmas bija līdzīgas: ekonomisko reformu pabeigšana, valsts demokrātiska attīstība, Polijas pievienošanās NATO un ES, labas attiecības ar Krieviju. Tomēr viņu kampaņu saturs un tonis ievērojami atšķīrās.

Ja 90. gadā, kad Polija tikai vēl kļuva par demokrātisku valsti, Ļ. Valensa bija leģendāra persona, piedzīvoja savas popularitātes virsotni poļu sabiedrībā, tad pēc tam sākās lejupslīde. 1995. gada kampaņas sākumā šķita, ka Ļ. Valensam vispār nav izredžu: viņa reitings svārstījās 5-10% robežās. Bet kampaņas laikā situācija mainījās. Ļ. Valensam izdevās sevi pozicionēt kā vienīgo kandidātu, kurš spēj konkurēt ar A. Kvasņevski. Ļ. Valensas kampaņas sauklis bija: „Kandidātu ir daudz – Ļehs Valensa ir viens”, uzsverot viņa iepriekšējos nopelnus cīņā pret komunistiem. 1995. gada jūnijā VII „Solidaritātes” kongresā, kurā Ļ. Valensa noteica toni uzbrukumiem sociāldemokrātiem, tika izteikti draudi: „Ja vēlēšanās uzvarēs neokomunisti, „Solidaritāte” dosies uz barikādēm.”

Zaudējis atbalstu partiju politiskā spektra centrā, Ļ. Valensa cerēja uzvarēt, paļaujoties uz armijas un mazāk izglītotā elektorāta atbalstu. Ļ. Valensu atbalstīja „Solidaritāte” un daudzas labējās partijas. Viņam tiešām izdevās palielināt savu politisko kapitālu, izmantojot savu brīvības cīnītāja, cilvēka, kurš Polijai „atnesis” brīvību, tēlu; t.s. „administratīvo resursu” – priekšrocības, kuras dod atrašanās pie varas, varas iestāžu netiešu ietekmi par labu savam kandidātam, kā arī populistiskus paņēmienus.

Ļ. Valensa apsolīja palielināt finansējumu armijai, atbalstīja profesionālus virsniekus, kuri izteica vēlmi atbrīvot armiju no civilistu kontroles. Sekoja virkne piekāpšanos Polijas „morālajam vairākumam” (baznīcai), ar savu „veto” prezidents panāca grozījumus SLD ierosinātajā un parlamenta atbalstītajā likumā par abortiem. Ļ. Valensa arī praktiski nodrošināja

viena no KhNS līderiem M. Jureka iecelšanu Vispolijas Televīzijas un radio padomes priekšsēdētāja amatā. Jūnijā viņš publiski nosodīja pats savu Konstitūcijas projektu, vainojot par tā pārlieku liberālismu savus pārstāvjus Konstitucionālajā komisijā; veica vairākus pasākumus, lai tuvinātos arodbiedrībai „Solidaritāte”, atbalstīja arodbiedrības iesniegto Konstitūcijas projektu.

Septembrī viņš ar savu „veto” apturēja valdības likumprojektu par valsts pensiju indeksāciju. Līdz tam pensijas auga ātrāk nekā dzīves dārdzība. No ekonomiskā viedokļa valdība rīkojās pareizi un veto nebija pamatots, un Seims, kurā gandrīz divas trešdaļas deputātu nāca no kreisajām partijām, otrajā balsojumā to pārvarēja. Taču Ļ. Valensa rādīja sevi kā pensionāru aizstāvi no slikti rīkojošās kreisās valdības.

Ļ. Valensas kampaņas stils bija agresīvs, skarbs, skaļš. Vēl vairāk, pret A. Kvasņevski rīkojās īpaša organizācija, mēģinot izjaukt viņa pirmsvēlēšanu sanāksmes, izraisot skandālus un provokācijas. Ļ. Valensas atbalstītāji apmētāja A. Kvasņevski ar sapuvušiem āboliem un sapuvušām olām, uz viņa vēlēšanu kampaņas plakātiem uz pretendenta pieres krāsoja sarkanas zvaigznes, sauca viņu par „židu” un apgalvoja, ka viņa īstais vārds ir Štoļcmans. Rezultātā gan daudzi vecāka gadagājuma cilvēki prezidenta vēlēšanās nobalsoja par Ļ. Valensu, taču ne viņi sastādīja vēlēšanu pamatmasu.

Gandrīz katrs labējais kandidāts solīja ekonomisko izaugsmi, zemāku bezdarbu, sociālā nodrošinājuma uzlabojumus, lielākas algas, armijas nostiprināšanu, augstāku sabiedriskās drošības līmeni un integrāciju Rietumu organizācijās. Vienīgi dažas atšķirības izpaudās attiecībā uz konstitucionālās likumdošanas gaitu un pozīcijām attiecībā pret pašreizējo parlamentu. Daži labējā spārna kandidāti, arī Ļ. Valensa, solīja atlaist kreiso parlamentu. Publiskajā telpā atkal tika aktualizēta „aukstā pilsoņu kara” leksika, naida un neslavas celšanas valoda. Baznīca vēlēšanu kampaņu pat stilizēja kā „konfliktu starp divām pasaulēm”.

1995. gada prezidenta vēlēšanu kampaņa izraisīja vēl vienu pastāvošo partiju savienību pārveidi, un parādīja labējo nespēju vienoties par vienu kopēju kandidātu. 1990. gados labējo partiju pazīme bija bezkompromisa pozīcija, kas ievērojami samazināja viņu koalīcijas potenciālu. Partijām acīmredzami trūka pragmatisma, kas apgrūtināja nostāju saskaņošanu un kopīgas darbības organizēšanu. Neraugoties uz to, ka drīz pēc parlamenta vēlēšanām zaudējušo labējo grupu līderi pasludināja nepieciešamību noregulēt attiecības ar Ļ. Valensu kā potenciālo sabiedroto cīņā pret kreisajiem, 1993.–1995.gadā starpvēlēšanu periodā labēji-centriskās partijas cīnījās pret Ļ. Valensu ar tādu pat entuziasmu kā pret SLD kandidātu.

Ļ. Valensas kā prezidenta stilu kritizēja lielākā daļa politisko partiju.

1995. gada pavasarī arī viens no UW līderiem J. Rokita uzsāka t.s. „trīs ceturtdaļu” kampaņu, kuras mērķis bija mobilizēt 3/4 vēlēšanu pret SLD kandidātu A. Kvasņevski. Tomēr, vienlaikus iestājoties pret Ļ. Valensu un J. Kuroņu (oficiālo UW kandidātu, labi pazīstamo opozicionāru no 70. un 80. gadiem, kā arī T. Mazovecka un H. Suhocka valdību darba ministru), J. Rokita nespēja ieteikt visiem labējiem pieņemamu alternatīvu kandidātu. Kampaņa beidzās ar izgāšanos.

Faktiski labējie izdarīja to pašu kļūdu kā parlamenta vēlēšanās: viņiem neizdevās vienoties par kopēju rīcību, vienu kandidatūru un viņi nepareizi novērtēja Ļ. Valensas politisko potenciālu.

Kļūdas no vēlēšanu kampaņas vešanas viedokļa pieļāva arī A. Kvasņevskis. Tā, piemēram, daudzi vēlētaji nevarēja pieņemt viņa atbildi uz avīzes „New York Times” žurnālista

jautājumu, ko prezidenta amata kandidāts uzskata par Polijas vēstures varoņiem. Atzīdams Polijas valsts vēstures nepārtrauktības un poļu tautas dzīves pakāpeniskas attīstības principus, A. Kvasņevskis nosauca no dažādas politiskās orientācijas vēlēšanu viedokļa vāji saistītas personas: J. Pilsudski, V. Gomulku, E. Gereku un V. Jaruzelski.

Taču A. Kvasņevska mierīgais, konstruktīvais kampaņas stils bija krass pretstats Ļ. Valensas stilam. Pats A. Kvasņevskis bija ļoti sabiedrīks, komunikabls cilvēks, prata svešvalodas, visur jutās kā „mājās”: gan Polijā, gan starptautiskajos salonos. A. Kvasņevska vēlēšanu kampaņa tika vesta dinamiski un profesionāli (viņš izmantoja Rietumeiropas speciālistu pieredzi). Kaut viņam bija praktiski atņemts mediju atbalsts, nošķirt kandidātu no vēlētajiem esošajai varai neizdevās. A. Kvasņevskis savā „vēlēšanu autobusā” apceļoja gandrīz 200 pilsētas un ciematus.

Atšķirībā no saviem konkurentiem kreisais kandidāts A. Kvasņevskis akcentēja nepieciešamību apvienot sabiedrību ap kopīgiem mērķiem, rūpes par visu pilsoņu interesēm, un ātru jaunas Konstitūcijas pieņemšanu. Izmantojot formulu „mēs”, viņam izdevās radīt iespaidu, ka SLD kandidāts darbojas vienotībā ar tautu. Tika izmantots sauklis „Izvēlies nākotni” (*Wybierzmy przyszłość*) un „Polija visiem” (*Wspólna Polska*), lai piesaistītu jauniešus un atvairītu Ļ. Valensas apsūdzības, ka viņa sāncensis mēģina atgriezt valsti totalitārā pagātnē. Tikšanos laikā ar vēlētajiem A. Kvasņevskis parādīja spēju atrast kopīgu valodu ar jebkuru auditoriju. Poļiem, apgalvoja A. Kvasņevskis, nav tiesību tērēt laiku bezgalīgās ķildās par pagātni, viņiem ir jāvirzās uz priekšu. Un cilvēki viņam ticēja. Ticēja, pat neraugoties uz katoļu baznīcas ļoti atturīgo attieksmi pret A. Kvasņevski, kurš neslēpa savu ateismu.

Sacensībās piedalījās vēl 16 kandidāti, tostarp divi visai populāri: J. Kuroņs (UW) un V. Pavļaks (PSL). Arī citi prezidenta amata pretendēti vēlēšanu kampaņu veda visai aktīvi. Visiem kandidātiem bija savi imidžmeikeri. Kandidāti valkāja tumšus uzvalkus un sejas krāsai atbilstošas kaklasaites un kreklus.

Poļu sabiedrību nevarēja neietekmēt bezmaksas izglītības un veselības aprūpes liegšana, draudi nonākt arvien pieaugošajā bezdarbnieku skaitā, pārliecības par nākotni zušana, citu neseno pagātnes sociālo pabalstu atņemšana. Tas Polijas darba ņēmējiem neļāva viegli samierināties ar jauno kārtību. Par to liecināja daudzie streiki, vēlēšanu pieaugošais atbalsts jaunajiem demokrātiskajiem spēkiem un protests pret valsts oficiālā līdera Ļ. Valensas politiku, kas vispildtāk izpaudās viņa sakāvē 1995. gada prezidenta vēlēšanās. Poļu arodbiedrību darbinieks un politiķis Z. Bujaks runājot par vilšanos, pat apvainojumiem nodevībā, nevēlēšanos atbalstīt tādus cilvēkus kā Ļ. Valensa un T. Mazoveckis, nosauca tam cēloņus: „Ja pilsoņos tika iedvesta cerība uz cienīgu dzīvi, ja viņiem apsolīja, ka katrs pilsonis kļūs par subjektu savā valstī, tad ir jāspēj šo solījumu izpildīt, kļūstot par prezidentu, premjerministru, ministru...”

Saskaņā ar prezidenta vēlēšanu pirmās kārtas, kas notika 5. novembrī, rezultātiem Ļ. Valensa ieguva 33,1% balsu, kas izrādījās par 2% mazāk nekā SLD līderim A. Kvasņevskim (35,1%). Citi kandidāti saņēma krietni mazāk: J. Kuroņs (UW) – 9,2%, J. Olševskis (Tēvija) – 6,9%, utt. (Četri kandidāti pirms laika izstājās no vēlēšanu sacensībām.)

Tā kā neviens pretendents nebija sasniedzis absolūto vairākumu, 19. novembrī notika atkārtotas vēlēšanas. Vēlēšanu kampaņa turpinājās, arī ar apšaubāmiem līdzekļiem. Starp pirmo un otro kārtu tika izmantotas „netīras” tehnoloģijas – provokatīvi raksti, noklausītas sarunu atstāstīšana, personiski apvainojumi, apsūdzības dažādos agrāk izdarītos grēkos. Piemēram,

Ļ. Valensa apsūdzēja savu oponentu vēlēšanu maldināšanā ar nepatiesu akadēmisko nosaukumu (A. Kvasņevskis bija paziņojis, ka ir beidzis Gdaņskas universitāti ar maģistra grādu, bet faktiski izstājās no tās bez gala eksāmena). Visvairāk Ļ. Valensa kaitēja pats sev, kad televīzijas debatēs ar A. Kvasņevski paziņoja, ka nevar sāncensim pasniegt roku, bet gan tikai kāju. Gribēdams pazemot A. Kvasņevski, Ļ. Valensa pats sev sagādāja negodu.

A. Kvasņevskis uzvarēja vēlēšanu otrajā kārtā ar 51,72% balsu vairākumu. Par Ļ. Valensu nobalsoja 48,28% vēlēšanu. 1995. gada beigās Ļ. Valensa bija zaudējis sākotnējo tautas atbalstu, kaut viņa prezidentūras laikā Polija no „sociālistiskas” pārvērtās par tirgus ekonomikas valsti. Šķiet, ka A. Kvasņevska pārsvars bija mazs – tikai 2,3%, taču kreisā kandidāta uzvara bija nenoliedzama 34 no 49 Polijas vojevodistēm, un pat Ļ. Valensas dzimtenē priekšroka tika dota viņa konkurentam. Jaunieši balsoja par A. Kvasņevski. Nostrādāja arī personības faktors: 54% vēlēšanu deva priekšroku A. Kvasņevskim viņa prezidentam nepieciešamo personisko īpašību dēļ, aptuveni 40% atbalstīja viņa programmu.

Jāatzīmē, ka vēlēšanās piedalījās gandrīz 70 procenti balsstiesīgo pilsoņu. Tas bija augstākais rādītājs kopš 1989. gada, kad beidza pastāvēt PTR.

1995. gada prezidenta vēlēšanas bija otrā (pēc 1993. gada) nozīmīgākā Polijas labējā spārna sakāve. Kreisajam vairākumam parlamentā pievienojās arī kreisais prezidents. Šis rezultāts liecināja, ka partiju politiskā spektra labējā flangā stabilizācija nebija notikusi. Negatīva loma bija arī labējo partijas līderu ambīcijām, savstarpējiem ķīviņiem.

Ļ. Valensa mēģināja apstrīdēt vēlēšanas, apsūdzot par pārkāpumiem, it kā manipulējot ar biļeteni. Tomēr Polijas Augstākā tiesa atzina vēlēšanas par likumīgām. Tādējādi par prezidentu tika ievēlēts PRSD un SLD līderis A. Kvasņevskis. Neraugoties uz A. Kvasņevska pretinieku veikto vēlēšanu iebiedēšanu, sludinot, ka viņš nes „komunisma renesansi”, „jaunu atkarību no Kremļa”, „Polijas atgriešanos sociālismā” un citus murgus, viņš neko tādu neparedzēja. Nākamais prezidents paziņoja par savu atbalstu demokrātijas vērtībām, reformām un neapšaubīja Polijas eiroatlantisko kursu, t.i. vēlmi iestāties NATO un ES. (Jāatzīmē arī, ka, kaut formāli A. Kvasņevskis pēc kļūšanas par prezidentu aizgāja no savas partijas – PRSD, taču nekad neatteicās no savas politiskās pagātnes.)

1995. gada 23. decembrī Nacionālās sapulces sanāksmē 41 gadu vecais A. Kvasņevskis nodeva zvērestu kā jaunais Polijas Republikas prezidents. Inaugurācijas ceremonijā neieradās ne tikai daudzi labējie deputāti, bet arī primass J. Glemps un zaudētājs Ļ. Valensa. Nebija paredzēts arī varas nodošanas akts. (Tā atkal bija Ļ. Valensas pozīcijas demonstrēšana. Lai atceramies, ka viņš pats, stājoties amatā, atteicās simboliski to pārņemt no iepriekšējā prezidenta V. Jaruzeļska). Seima priekšā notika protesti pret „komunistu” A. Kvasņevski. Atkal kļuva skaidri redzams, cik sašķelta ir Polija, beidzoties „Valensas laikmetam”.

Pēc zaudējuma vēlēšanās Ļ. Valensa pārstāja spēlēt būtisku lomu Polijas politiskajā dzīvē. Runājot par Ļ. Valensas darbību prezidenta amatā, jāuzsver, ka viņš bija pretrunīgi vērtēts un neprognozējams prezidents. Laiku pa laikam viņam uzliesmoja konflikti ar valdību un Seimu. Ļ. Valensa gan publiski centās uzstāties kā politiskā līdzsvara piekritējs, faktors, kas stabilizēja valsti, taču reti rīkojās kā virs cīņas lauka stāvošs šķīrējtiesnesis, parasti tas notika tikai lielu streiku laikā. Ja kāds politiķis, pēc Ļ. Valensas viedokļa, ieņēma pārāk augstu vietu varas hierarhijā, tad Ļ. Valensa vērsās pret viņu, piespieda to atstāt amatu. Tā viņš lielā mērā piespieda atkāpties divus valdību vadītājus – J. Olševski un V. Pavļaku.

Ciktāl pielāva prezidenta pilnvaras un zināšanas, Ļ. Valensa sniedza ieguldījumu reformu procesā un aizstāvēja valsts nacionālo drošību. Ļ. Valensas politiskie pretinieki viņu apsūdzēja autoritāros centienos, taču formāli viņš nepārkāpa demokrātijas robežas. Kā vērtējuši krievu pētnieki N. Buharins, I. Siņicina un N. Čudakova, viņa šķietami „nedemokrātiskie soļi” spieda politiķus un valsts institūcijas „kustēties” un tādējādi veicināja demokrātijas attīstību.

Pēc zaudējuma 1995.gada vēlēšanās Ļ. Valensa paziņoja, ka atsakās no politiskas darbības. Taču viņš palika politiski aktīvs, 2000. gadā Ļ. Valensa atkārtoti kandidēja prezidenta vēlēšanās. Tad nu poļi savu bijušo līderi sodīja visai sāpīgi. Eksprezidents saņēma tikai nedaudz vairāk nekā 1% balsu (Neraugoties uz to, ka vēl 1995. gadā viņš saņēma 48% balsu!) Tad viņš otro reizi paziņoja, ka beidz politisku darbību. Kopš tā laika viņš lasīja lekcijas par Centrāleiropas vēsturi un politiku dažādās ārzemju universitātēs un apmeklēja paneldiskusijas par šo tēmu.

A. Kvasņevska uzvara prezidenta vēlēšanās un SLD stiprās pozīcijas Seimā padarīja kreisos par faktiskajiem situācijas noteicējiem valstī. Visas galvenās pozīcijas Polijas politikā bija nonākušas kreiso rokās. Tā bijušie komunisti nomainīja pie varas bijušos „Solidaritātes” darboņus, kuri izrādīja populismu un arī neprofesionālismu. 1995. gada beigās Ā. Miņņiks, apkopojot „Ļ. Valensas laikmeta” rezultātus, Polijā notikušo „samta revolūciju” raksturoja kā „iepriekšējā režīma cilvēku pielāgošanās veidu parlamentārajai demokrātijai un tirgus ekonomikai.”

Šī varas maiņa liecināja par zināmu sabiedrības briedumu, tā vairs neskatījās uz „vecajiem” nopelniem, neieklausījās tik vērīgi kā iepriekš demagoģiskajos uzbrukumos „komunistiem” un „Maskavas” aģentiem. To, ka sabiedrība ir izdarījusi pareizu izvēli, apliecināja turpmākie notikumi, kad nosacīti „kreisos” atkal nomainīja pie varas „labējie”, pēc tam atkal „kreisie” un atkal „labējie” (jau XXI gadsimtā). Tas liecināja, ka atšķirībā no Krievijas un dažām citām postpadomju valstīm, Polijā demokrātija funkcionē daudz-maz normāli, pēc vēlēšanu gribas dažādas orientācijas politiskie spēki nomaina cits citu pie varas.

A. Kvasņevska prezidentūras un V. Cimoševiča valdības laikā 1997. gadā 2. aprīlī Polijas Nacionālā sapulce (Seims un Senāts) pieņēma Trešās Žečpospolitas pirmo **Konstitūciju**, pie kuras darbs periodiski tika uzsākts jau kopš 1989. gada decembra. Tas bija kompromisa rezultāts starp parlamenta vairākumu, kas piederēja SLD un PSL, un divām opozīcijas partijām: Brīvības savienību (UW) un Darba savienību (UP). Labējās partijas un baznīca uzstājās pret Konstitūciju, tajā saskatot daudz trūkumu un neatbilstību morāles normām un kristīgajai ētikai. Nesen nodibinātā apvienība „Vēlēšanu akcija Solidaritāte” („*Akcja Wyborcza Solidarność*” – AWS) izvirzīja savu pamatlikuma projektu un pieprasīja referendumā apstiprināt parlamenta pieņemto Konstitūciju. Tas notika 25. maijā, taču dalība referendumā poļiem nekļuva par demokrātijas svētkiem: tajā piedalījās tikai 42,86% pilsoņu. Par jauno Konstitūciju nobalsoja 53,5% no dalību ņēmušajiem vēlētajiem, 46% – pret to. Nedaudz vairāk nekā puses referendumā dalībnieku balsu pietika tās pieņemšanai. (Referenduma rezultāti arī parādīja, ka labējiem AWS ir salīdzinoši spēcīgs atbalsts sabiedrībā.)

1997.gada 2.aprīlī pieņemtajā Konstitūcijā par Polijas ekonomiskās sistēmas pamatu tika noteikta sociālā tirgus saimniecība, balstīta uz ekonomisko brīvību, privātīpašumu un solidaritāti, dialogu un sadarbību starp sociālajiem partneriem. Īpašuma ekspropriācija tika atļauta tikai gadījumos, kad tā nepieciešama sabiedrības labā un par taisnīgu atlīdzību. Tāpat ekonomiskās darbības brīvības ierobežošana ir pieļauta tikai saskaņā ar likumu un tikai tad, ja

to prasa svarīgas sabiedrības intereses. Tā atzīstot, ka valsts lauksaimnieciskās sistēmas pamats ir ģimenes ferma, Konstitūcijā arī noteikts, ka šo principu jāpielieto, nenodarot zaudējumus augstāk nosauktajām tēzēm.

1997. gada Konstitūcijā Polijas Republika ir definēta kā „demokrātiska tiesiska valsts, kas īsteno sociālā taisnīguma principus”. Jaunajā Konstitūcijā ir nostiprināts politiskā plurālisma princips. Tas nozīmē politiskās dzīves: politisko institūciju, ideoloģiju, uzskatu daudzveidību. Polijas konstitūcijā ir iekļautas vairākas normas, kas garantē politiskā plurālisma nodrošināšanu valstī.

Līdzsvars starp dažādām institūcijām mainījās. Pirmajos atjaunotās PR septiņos gados Seima loma bija pārmērīga. 1997. gada konstitūcija salīdzinājumā ar 1992. gada „Mazo konstitūciju” ierobežoja gan parlamenta, gan prezidenta tiesības, palielinot premjerministra un valdības pilnvaras. Jaunā Konstitūcija arī paplašināja Konstitucionālās tiesas prerogatīvas.

Saskaņā ar 1997. gada Konstitūciju **prezidents** tiek ievēlēts tiešās vispārējās vēlēšanās uz piecu gadu termiņu, un viņu var pārvēlēt tikai vienu reizi. Atkārtots balsojums tiek izsludināts, ja neviens no prezidenta kandidātiem vēlēšanu pirmajā kārtā nesaņem absolūtu balsu vairākumu. Saskaņā ar Konstitūciju prezidents veic valsts galvas, izpildvaras un likumdošanas varas līdzsvarujošas iestādes funkcijas. Prezidents ir bruņoto spēku virspavēlnieks, ierosina Seimam apstiprināšanai premjerministra kandidātu. Tomēr prezidenta pilnvaras tika ievērojami sašaurinātas. Iepriekš viņam bija savas, tā sauktās, „prezidenta ministrijas” (Aizsardzības, Iekšlietu, Ārlietu), kuru vadītāju iecelšanu premjerministrs saskaņoja ar valsts galvu. Saskaņā ar jauno Konstitūciju prezidents zaudēja šīs tiesības. Viņš zaudēja arī „vispārējo vadību” ārējo attiecību, kā arī valsts ārējās un iekšējās drošības jomās. Tomēr prezidentam ir plašas pilnvaras ārpolitikā un valsts aizsardzībā, viņš var pasludināt kara stāvokli un daļēju vai vispārēju mobilizāciju. Viņš ieceļ un atsauc vēstniekus, ratificē starptautiskos līgumus un ieceļ augstāko tiesu iestāžu un bruņoto spēku vadītājus. Šīs iecelšanas tiek saskaņotas ar premjerministru. Turklāt prezidents noteiktos apstākļos var atlaist parlamentu; uzlikt „veto” likumiem, kurus pieņēmis Seims. Lai pārvarētu prezidenta veto attiecībā uz pieņemtajiem likumiem, Seimam tagad gan ir nepieciešamas nevis 2/3 kā pirms tam, bet tikai 3/5 deputātu balsu. Pēc veto uzlikšanas likumiem Valsts prezidentam vairs nav tiesību tos nosūtīt Konstitucionālajai tiesai, lai pārbaudītu to atbilstību Pamatlikumam. Viņam vispār nav tiesību uzlikt veto likumam par valsts budžetu.

Likumdošanas vara. Jaunā Konstitūcija ierobežoja Seima lomu, kuram pirms tam bija pārāk plašas tiesības, kas apgrūtināja valdības izveidošanu, paralizējot likumdošanas procesu. Tika ierobežota arī Seima ietekme uz valdības sastāvu, to tagad bija jāveido premjerministram. Ministru kandidātus Seima komiteju sēdēs vairs neuzklausā, viņus ieceļ prezidents pēc premjerministra ierosinājuma. Deputātu imunitāte tika saglabāta.

Seimā ir 460 deputāti, kurus ievēl uz proporcionālas pārstāvības pamata. Senāts sastāv no 100 locekļiem, ievēlētiem 16 vojevodistēs uz 4 gadu periodu. Vēlēšanas izsludina Republikas prezidents. Seimu var atlaist ar tā locekļu vairākuma (divu trešdaļu) vai dažos gadījumos ar prezidenta lēmumu. Valdību varēja atsaukt tikai tad, kad bija izveidots jauns parlamentārais vairākums. Ievērojot pārmērīgo politisko sadrumstalotību, kas radās 1991. gada vēlēšanu rezultātā, Seims pieņēma lēmumu par 5% balsu sliekšņa ieviešanu partijām (8% – koalīcijām) parlamentārās pārstāvniecības iegūšanai. Referendumu par īpaši svarīgiem jautājumiem var sasaukt Seims (ar absolūto vairākumu) vai prezidents ar Senāta piekrišanu.

Izpildvara. Ministru padome ir galvenais izpildvaras centrs valstī, galvenā izpildvaras institūcija. Jaunā Konstitūcija nostiprināja valdības pozīcijas likumdošanas un izpildvarā. Pēc vairāku poļu ekspertu domām, tagad tās loma ir tuvāka Vācijā un Austrijā pastāvošajai kancleru valdību sistēmai.

Trešajā Žečpospolitā valda valdība. Ministru padomes priekšsēdētāju ieceļ prezidents, taču viņa programmai un ierosinātajam Ministru kabineta sastāvam 14 dienu laikā no iecelšanas dienas jāsaņem uzticības balsojums no Seima vairākuma.

Likumu izpildi nodrošina Ministru kabinets; vajadzības gadījumā tas izdod noteikumus ar likuma spēku; vada, koordinē un kontrolē visu valsts varas izpildinstitūciju darbu; garantē iekšējo un sabiedrības drošību; sastāda budžeta projektu un iesniedz to Seimam; kontrolē vietējās varas iestādes.

Premjerministrs var aizstāt sava kabineta locekļus bez Seima apstiprinājuma. Ministru atcelšanu un jaunu iecelšanu amatā veic prezidents pēc premjerministra ierosinājuma. Valdības vadītāja un Ministru kabineta atsaukšana ir iespējama tikai ar konstruktīvu neuzticības balsojumu, t.i. parlamenta vairākumam jāpiedāvā jauns premjerministrs. Seims var atsaukt atsevišķu ministru.

Polijas 1997. gada Konstitūcija nosaka arī mērķus un principus, pēc kuriem tiek organizētas un darbojas politiskie spēki. Jāuzsver 13. pants, kurš nosaka: „Ir aizliegta tādu politisko partiju un citu organizāciju pastāvēšana, kuras savās programmās atsaucas uz nacisma, fašisma un komunisma totalitārajām metodēm un praksi. Ir aizliegta tādu partiju pastāvēšana, kuru programma vai darbība pieļauj rasu un nacionālo naidu, vardarbīgu varas pārņemšanu vai ietekmi uz valsts politiku, vai arī paredz savu struktūru vai piederības tai slēpšanu.” Lai dibinātu partiju, ir nepieciešami vismaz 1 000 balsstiesīgi pilsoņi, kuri to atbalsta. Atsevišķas cilvēku grupas, piemēram, tiesneši, prokurori, policisti, karavīri vai valsts amatpersonas, nedrīkst būt partiju biedri. Konstitūcija regulē arī partiju finansēšanu. Saskaņā ar to valsts subsīdijas saņem tikai tās partijas, kuras vēlēšanās iegūst vismaz 3 procentus balsu. Partiju saimnieciskā darbība nav atļauta.

Tiesu sistēma. Tiesu varas augstākais orgāns Polijā ir Augstākā tiesa (*Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej*) un Konstitucionālā tiesa (*Trybunał Konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej*). Cilvēktiesību ievērošanu uzrauga tiesībsargs (*Rzecznik Praw Obywatelskich*).

Pēc Konstitūcijas prezidents ieceļ valsts augstāko tiesu iestāžu priekšsēdētājus, t.sk. Augstākās tiesas priekšsēdētāju, kā arī Konstitucionālās tiesas priekšsēdētāju un tā vietnieku. Konstitucionālās tiesas, Augstākās tiesas, Augstākās kontroles palātas locekļus un ombudsmanu ieceļ Seims ar Senāta piekrišanu. Visus tiesnešus izvirza Nacionālā Tieslietu padome un ieceļ Valsts prezidents uz mūžu. Pastāv arī vietējās, militārās un citas speciālās tiesas. Tiesu piesēdētāji tiek ievēlēti. 1998. gadā valdība apstiprināja Polijas tiesu sistēmas reformas plānu atbilstoši Eiropas Savienības standartiem. Saskaņā ar tiem tika plānots izveidot aptuveni 400 vietējās tiesas, kas bija jāskata nelielus likumu pārkāpumus. Valsts prokurors, kura amats līdz 1989. gadam bija galvenais valsts tieslietu sistēmā, tika pakļauts tieslietu ministram.

Centriski kreisā valdība reformēja arī centrālo pārvaldi. 1996. gada septembrī tika likvidēta Ministru padomes lietu pārvalde, Ārējo ekonomisko attiecību, Celtniecības, Rūpniecības un tirdzniecības, kā arī Iekšlietu ministrijas. To vietā tika izveidots Ministru padomes priekšsēdētāja birojs, Ekonomikas ministrija, Valsts kases ministrija, Iekšlietu un

administrācijas ministrija, Valdības Stratēģisko pētījumu centrs un Eiropas integrācijas komiteja.

Parlamenta vēlēšanas bija paredzētas **1997. gada septembrī**. 1993. gadā ievēlētais parlaments bija pirmais kopš pārveides sākuma, kurš nostrādāja visu savu pilnvaru laiku. 1997. gada parlamenta vēlēšanas kreisajiem nebija tik veiksmīgas kā 1993. gadā. Šo rezultātu noteica daudzi apstākļi, un tiem nebija tikai politisks raksturs.

Vēlēšanu programmā un kampaņā SLD koncentrējās uz ekonomisko un starptautisko panākumu (Polijas gatavošanās dalībai NATO un ES), kas runāja paši par sevi, propagandu. Lai arī Polijas ekonomiskie panākumi bija nenoliedzami, arī eiroatlantiskais ārpolitikas vektors baudīja sabiedrības atbalstu un jau norisa sarunas par Polijas pievienošanos NATO, valdošajai koalīcijai tas panākumus nenodrošināja. Šoreiz pati daba bija nelabvēlīga kreisajiem spēkiem: Polijā norisa nopietni plūdi, kuru rezultātā tika gāja bojā vairāki desmiti cilvēku un radīti milzīgi materiālie zaudējumi. V. Cimoševiča valdībai arī neizdevās noorganizēt pietiekami efektīvu palīdzību plūdu upuriem, kas, protams, neveicināja tās popularitāti. Uz šī fona kreiso vēlēšanu sauklis: „Šodien labi, rīt labāk.” (*Dobre dziś, lepsze jutro*) neizskatījās pašsaprotams, izraisīja dalītas jūtas.

Kreiso spēku vēlēšanu kampaņa bija slikti organizēta.

Īpaši neveiksmīgi vēlēšanu kampaņu veda valdības koalīcijas locekle Polijas Zemnieku partija (PSL). Tā ieņēma neskaidru nostāju – vai nu tā bija opozīcijā valdībai, vai valdības nometnē. Šādu partijas nostāju tās vēlētāji novērtēja kā pozīcijas trūkumu, un ievērojama daļa zemnieku uz vēlēšanām neaizgāja.

Kaut pēc 1989. gada „Solidaritāte” kopumā atgriezās pie savas galvenās, arodbiedrības darbības, tomēr tās aktīvisti 1996. gada jūnijā, lai sekmīgi piedalītos 1997. gada parlamenta vēlēšanās, uzstājās kā plašas labēji centriskas un antikomunistiskas ievirzes apvienības „Vēlēšanu akcija Solidaritāte” (*Akcja Wyborcza Solidarność* – AWS) dibinātāji, kura vienoja vairāk nekā 30 labēju partiju un grupu, kas nāca no „Solidaritātes”. Tās pārstāvēja gan liberālos, gan konservatīvos un kristīgi demokrātiskos spēkus.

1997. gadā arī Ļ. Valensa atbalstīja jauno politisko spēku – AWS. Tomēr viņa atbalstam nebija būtiskas nozīmes; partijā viņš ieņēma tikai nenoīmīgas pozīcijas. Partijas galvenais organizators un pārstāvis bija 1991. gada 23. februārī par arodbiedrības „Solidaritāte” priekšsēdētāju, aizstājot Ļ. Valensu šajā amatā, ievēlētais M. Krzakļevskis.

AWS vēlēšanu kampaņu veica krietni profesionālāk nekā SLD un PSL. Blokam izdevās atturēties no agresijas izpausmēm. Šķita, ka asumi politikā izlīdzinās. AWS apelēja pie tradicionālajām nacionālajām katoļu vērtībām. AWS panākumus lielā mērā veicināja pāvesta Jāņa Pāvila II vizīte Polijā 1997. gada jūnijā, kura portretu AWS pasteidzās ievietot savos vēlēšanu plakātos. Ksendzi baznīcās mudināja draudzes pārstāvjus balsot par to. Turklāt, atšķirībā no SLD, AWS kopā ar veciem, pazīstamiem politiķiem parādījās daudz jauniešu. AWS atbalstīja labējais elektorāts, izņemot galēji labējos, kuri bija orientēti uz vēl radikālākiem politiskajiem spēkiem.

Ideoloģiski M. Krzakļevska vadītā arodbiedrība „Solidaritāte” stāvēja sociālā katolicisma pozīcijās. Praksē tā aizstāvēja savas sociālās bāzes pašreizējās intereses neatkarīgi no valdošajām ekonomiskajām koncepcijām. AWS gan bija un palika dažādu grupu ar dažādām idejām, vērtībām un programmām koalīcija, un tas apgrūtināja patiesi vienotas partijas izveidošanu, par kuru, piemēram, dedzīgi iestājās J. Kačiņskis. Tomēr, skaidri dominējot

strāvai, kas bija saistīta ar arodbiedrību „Solidaritāte”, koalīcijā bija pārstāvētas arī konservatīvi-liberālās, nacionālkristīgās un kristīgi demokrātiskās tendences.

Tas viss ietekmēja 1997. gada parlamenta vēlēšanu rezultātus. Kreisie zaudēja 1997. gada vēlēšanas, bet uzvarēja labējo partiju koalīcija.

1997. gada seima vēlēšanu rezultātus rāda 43. tabula.

43. tabula

Seima vēlēšanu rezultāti 1997. gada 25.septembrī.

Partijas un apvienības, kuras ieguva visvairāk balsu.	Balsis	% no visām balsīm	Vietas Seimā
Vēlēšanu akcija Solidaritāte (<i>Akcja Wyborcza Solidarność</i>)	4 427 373	33,83%	201
Demokrātisko kreiso spēku savienība (<i>Sojusz Lewicy Demokratycznej</i>)	3 551 224	27,13%	164
Brīvības savienība (<i>Unia Wolności</i>)	1 749 518	13,37%	60
Polijas zemnieku partija (<i>Polskie Stronnictwo Ludowe</i>)	956 184	7,31%	27
Kustība Polijas atjaunošanai (<i>Ruch Odbudowy Polski</i>)	727 072	5,56%	6

Vēlēšanās piedalījās 47,9% vēlētāju. Līdz šim valdošā SLD un PSL koalīcija zaudēja vairākumu Seimā. Polijas Zemnieku partija (PSL) faktiski cieta sakāvi. 1993. gadā iegūto 132 mandātu vietā tā tagad saņēma tikai 27 mandātus. Nedaudz – no 171 uz 164 samazinājās arī SLD iegūto vietu skaits (gandrīz 100 no tām saņēma PRSD biedri. Senātā SLD bija 28 pārstāvji, no tiem puse – PRSD biedri). Sabiedrība bija vīlusies kreisi-centriskajā koalīcijā.

SLD un īpaši PSL sniegums bija pārāk zems, lai kļūtu iespējams līdz tam pastāvošās koalīcijas turpinājums. Interesi par koalīcijas radīšanu ar SLD neizrādīja UW. Šajā situācijā SLD bija jāpāriet opozīcijā. 1997. gada decembra PRSD kongresā J. Oleksu priekšsēdētāja amatā nomainīja L. Millers.

AWS 1997. gada parlamenta vēlēšanās uzvarēja ar 33,8% balsu, nodotām par tās deputātu kandidātiem, ieguva 201 mandātu Seimā (un 51 vietu Senātā) un izveidoja koalīcijas valdību ar UW. (Tiesa, nākamajās vēlēšanās 2001. gadā AWS cieta graujošu sakāvi un faktiski pameta politisko skatuvi.)

M. Kržakļevskis pretendēja uz premjerministra amatu, taču viņa kandidatūra nebija pieņemama liberālajai UW. Prezidents A. Kvasņevskis par Polijas premjerministru izvirzīja un Seims apstiprināja citu AWS pārstāvi **J. Buzeku**. (Tomēr M. Kržakļevskim, kurš vadīja AWS parlamenta frakciju, bija liela ietekme uz valdības politiku un vienu brīdi viņu pat uzskatīja par

„aizkulišu premjerministru”. Viņš vadīja Seima ārlietu komisiju, un starptautiskajos jautājumos balstījās uz tuvināšanos Rietumeiropas konservatīvajām partijām.)

J. Buzeka vadītā valdība darbojās no 1997. gada 17. oktobra līdz 2001. gada 19. oktobrim. (Sākotnēji J. Buzeks vadīja mēreni konservatīvās AWS un liberālās UW koalīciju, bet kad 2000. gada 6. jūlijā UW izstājās no valdības, AWS mazākuma valdību.)

AWS pie varas nonāca ar tādu uzdevumu kopumu, kurus bija grūti sasniegt reālajā dzīvē, bet kuri bija pievilcīgi sava populisma dēļ: īpašumu piešķiršana visiem iedzīvotājiem, privatizācijas apturēšana, ģimenes interesēs īstenota politika, Polijas cienīga iekļūšana Eiropas savienībā. Skanēja sauklis „mēs nedosimies uz ES uz ceļiem”. (J. Buzeka politikas mērķis bija pēc iespējas ātrāk ievest Poliju Eiropas Savienībā. Taču viņa valdībai bija ievērojamas grūtības iekšzemē īstenojot nepieciešamos pasākumus.). Bija grūti apvienot šos mērķus ar UW līdera Ļ. Balceroviča stingro pārliecību par nepieciešamību finanšu politikā rīkoties tikai no reālajām ekonomikas iespējām un neiekļūt parādos.

UW iegāja J. Buzeka valdībā kā jaunākais partneris. UW priekšsēdētājs Ļ. Balcerovičs kā finanšu ministrs bija atbildīgs par Polijas ekonomikas liberalizāciju. Viņa uzdevums bija pabeigt ekonomikas pārstrukturēšanu un samazināt inflāciju līdz līmenim, zemākam par 10% gadā. 1997. gadā tika formulēts uzdevums nodrošināt līdzsvaru starp Polijas ekonomikas piedāvājumu un pieprasījumu (tostarp to, kas tika apmierināts ar importa palīdzību), saistībā ar ko tika paredzēta iespēja samazināt kopējo ekonomiskās izaugsmes (IKP un rūpnieciskās ražošanas) tempu. Sistēmisko pārveidojumu nepilnīgums, agrāko kļūdu uzkrātās negatīvās sekas, tostarp nepieciešamība ekonomiku „atdzēsēt”, lai izvairītos no inflācijas palielināšanās, (kas varētu izraisīties, kad ražotāji nespēj saražot pietiekoši daudz preču un nodrošināt pakalpojumus, lai apmierinātu pieaugošo pieprasījumu, un tā vietā palielina cenas), Polijas ekonomikas pieaugošā pielāgošanās ārējām ietekmēm, problēmas, kas radās saistībā ar iestāšanos NATO un ES – tas viss nosacīja nepieciešamību pāriet uz sistēmisko reformu otro posmu. Galvenās turpmākās reformas pamatnostādnes tika noteiktas „Valsts finanšu stratēģijā 1999.–2001. gadam”, ko sauca par „otro Balceroviča plānu”.

Ja pirmais „Balceroviča plāns” izveda Poliju no deficīta un augstas inflācijas apburtā loka, otrais bija paredzēts, lai novērstu jaunu finanšu un ekonomisko krīzi un nodrošinātu stabilu ilgtermiņa ekonomiskās izaugsmes līmeni – vismaz 6% IKP gadā. Finanšu stratēģija izrietēja no pieņēmuma, ka jebkura reforma noteikti rada lielas izmaksas, un tāpēc, balstoties uz saprātīgu ekonomisko aprēķinu, ir jānosaka noteiktu sociāl-ekonomisko sfēru reformēšanas prioritātes un secība.

Kopš 1996. gada Polija saskārās ar pieaugošu tekošo maksājumu deficītu, kas no ekonomiskās izaugsmes ilgtspējas saglabāšanas viedokļa strauji ieguva bīstamu raksturu. Šo procesu sauc par ekonomikas „pārkaršanu”. Ja vēl 1995. gadā kārtējo maksājumu balance bija pozitīva un sasniedza 5,5 miljardus \$, tad 1996. gadā tā jau kļuva negatīva (-1,4 miljardi \$, 1% no IKP), bet 1999. gadā tā sasniedza 10 miljardus \$, 6,7% no IKP). (Pasaules praksē tekošo maksājumu deficīta „drošības sliekšnis” ir pieņemts 7-8% no IKP.) Galvenais tekošo maksājumu deficīta pieauguma cēlonis bija ievērojami augstāks importa apjoma pieaugums pār eksportu (Tas tika novērots jau kopš 1991. gada, kad negatīvā balance bija 619 miljoni ASV \$, bet 1999. gada beigās tā pārsniedza jau 16,6 miljardus \$.)

Labēji centriskās AWS – UW valdības darbības periods sakrita ar ekonomisko apstākļu pasliktināšanās periodu Rietumos un finanšu krīzi Krievijā un ar sociālekonomisko grūtību

eskalāciju pašā Polijā. Ekonomikas izaugsmes tempi palēninājās gan iepriekš minēto objektīvo apstākļu, gan ekonomikas „atdzesēšanas” politikas rezultātā, valsts sektorā strādājošo reālās algas pārstāja augt, un zemnieku ienākumi sāka samazināties. 1997.–2001. gadā parādījās skaidra tendence pieaugt starpībai IKP uz vienu iedzīvotāju starp nabadzīgajiem un bagātajiem reģioniem, īpaši starp galvaspilsētas reģionu un visām pārējām valsts teritorijām.

1998.–1999.gadā zemnieku, kalnraču, medmāsu un citu cilvēku protesti pārņēma visu valsti. Valdības veiktie pasākumi, lai privatizētu un pārstrukturētu rūpniecību, izraisīja ielu sadursmes starp „Solidaritātes” aktīvistiem un policiju, kuru valdība vērsa pret „Solidaritātes” demonstrantiem. „Solidaritātes” vadītāja M. Kržakļevska politiskais stils tika kritizēts par tā autoritārismu, ambiciozitāti un tieksmi pēc intrigām aizkulisēs. (Atbildot uz to, M. Kržakļevskis uzstāja uz enerģiskāku politiku, visu labējo spēku konsolidāciju vienā sociāli–katoliskā koalīcijā.)

Seimā AWS un UW gan uzstājās kā sabiedrotie, taču viņu sadarbība izrādījās sarežģīta. Konservatīvie koalīcijas partneri no AWS „otro Balceroviča plānu” uztvēra skeptiski. Visa valdības koalīcijas pastāvēšanas vēsture bija piepildīta ar konfliktiem un cīņu, kas bija likumsakarīga, kad principiāli liberālā UW programma sadūrās ar AWS krasi populistisko un nacionāli katolisko programmu. 1998. gada sākumā izraisījās nopietnas pretrunas AWS – UW koalīcijā par tā dēvēto „otro Balceroviča plānu” un teritoriālo reformu.

E. Buzeka valdība izvirzīja četras reformu programmas: administratīvo struktūru, pensiju sistēmas, veselības aprūpes un izglītības. Reformu īstenošana izraisīja sabiedrībā pretrunīgus vērtējumus un neveicināja valdošās koalīcijas popularitātes pieaugumu.

1998. gada jūlijā Seims pieņēma likumu par jaunu valsts administratīvo iedalījumu. Tā mērķis bija nodot ievērojamu pilnvaru daļu vietējām pašvaldībām. Polijā vienā no pirmajām Austrumeiropas valstīm tika ieviests t.s. komunālais īpašums. Jau 1990.gadā teritoriālās pašvaldības tika atdalītas no valsts administratīvajām iestādēm, bet komunālais īpašums un vietējie budžeti – no valsts finansēm. Tas radīja teritoriālajām pašvaldībām iespēju kļūt par patstāvīgiem saimnieciskiem objektiem. Uz speciāla likuma pamata tās ieguva tiesības rīkoties ar komunālo īpašumu savā teritorijā. Visos līmeņos tika izveidotas vietējās pašpārvaldes struktūras.

PTR bija 49 vojevodistes, t.sk. trīs pilsētas (Varšava, Lodza un Krakova), kurām bija vojevodistes statuss; tās vadīja gubernatori (vojevodas), kurus iecēla Ministru padome. No 1954. gada septembra agrāko *gminu* vietā pastāvēja 8 789 t.s. *gromadas* kā administratīvas vienības, kas aptvēra vairākus ciematus. No 1975. gada 1. jūnija tai brīdī pastāvošo 4 313 *gromadu* vietā atkal tika izveidotas 2 366 *gminas*, tika likvidēti povjati.

Ar likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. janvārī, Polijā divpakāpju administratīvā dalījuma vietā tika ieviests trīspakāpju administratīvais iedalījums: vojevodistes (apgabali), povjati (apriņķi), gminas (pagasti). Vienlaikus samazināja vojevodistu skaitu no 49 uz 16. Tika atjaunoti 1975. gadā likvidētie 314 lauku povjati, arī 65 pilsētām piešķīra povjatu statusu. Sīkāka iedalījums bija 2478 gminas. (Sākot ar 2019. gada 19. jūliju Polija ir sadalīta 314 lauku povjatos (*powiat ziemski*), 66 pilsētās ar povjatu tiesībām (*powiat grodzki*) un 2 477 gminās (Tās savukārt iedalās lauku gminās (*gmina wiejska*), gminās ar pilsētu tiesībām (*gmina miejsko-wiejska*) un pilsētās ar gminas tiesībām (*gmina miejska*).) 1998. gada oktobra pašvaldību vēlēšanās tika ievēlēti 63 800 pašvaldību ierēdņi, t.sk. 855 vojevodistu likumdevēju iestāžu deputāti, 10 tūkstoši rajonu un 52 tūkstoši pašvaldību padomju locekļi.

Lauku gminās izpildvara ir vecāko (*voit*), mazajās un vidējās pilsētās – birģermeistaru (*burmistrz*), lielākajās – prezidentu (*mēru*) rokās. Viņi visi kopš 2002. gada tiek vēlēti tiešās vispārējās vēlēšanās. Vojevodistēs saglabājās vojevodu kā valdības pārstāvju amats. Tos attiecīgi ieceļ ministru kabineta vadītājs. Tādējādi tiek saglabāta arī valsts pārvaldes vertikāle, kas pastāvēja PTR laikā. Zināmu pārskatu par Polijas mūsdienu administratīvo iedalījumu sniedz 44.tabula.

44.tabula

Polijas vojevodistes pēc 1998. gada administratīvās reformas.

Vojevodiste	Admin. centrs	Platība (km ²)	Iedzīvotāji
Kujāvijas-Pomožes (<i>Kujawsko-Pomorskie</i>)	Bidgošča, Toruņa (<i>Bydgoszcz, Toruń</i>)	17 969	2 066 136
Lejassilēzijas (<i>Dolnośląskie</i>)	Vroclava (<i>Wrocław</i>)	19 946	2 884 248
Lielpolijas (<i>Wielkopolskie</i>)	Poznaņa (<i>Poznań</i>)	29 826	3 374 653
Lodzas (<i>Łódzkie</i>)	Lodza (<i>Łódź</i>)	18 219	2 571 534
Lubužas (<i>Lubuskie</i>)	Zelona Gura, Gožova Velkopolska, (<i>Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski,</i>)	13 985	1 008 424
Ļubļinas (<i>Lubelskie</i>)	Ļubļina (<i>Lublin</i>)	25 155	2 175 251
Mazovijas (<i>Mazowieckie</i>)	Varšava (<i>Warszawa</i>)	35 579	5 164 612
Mazpolijas (<i>Małopolskie</i>)	Krakova (<i>Kraków</i>)	15 108	3 267 731
Opoles (<i>Opolskie</i>)	Opole (<i>Opole</i>)	9 412	1 044 346
Piekarpātu (<i>Podkarpackie</i>)	Žešova (<i>Rzeszów</i>)	17 844	2 096 971
Podlases (<i>Podlaskie</i>)	Bjalistoka (<i>Białystok</i>)	20 180	1 197 610
Pomožes (<i>Pomorskie</i>)	Gdaņska (<i>Gdańsk</i>)	18 293	2 201 069
Rietumpomožes (<i>Zachodniopomorskie</i>)	Ščecina (<i>Szczecin</i>)	22 896	1 693 533
Silēzijas (<i>Śląskie</i>)	Katovice (<i>Katowice</i>)	12 334	4 676 983
Sventokšiskas (<i>Świętokrzyskie</i>)	Kelce	11 672	1 281 796
Varmijas-Mazūrijas (<i>Warmińsko-mazurskie</i>)	Olština (<i>Olsztyn</i>)	24 192	1 427 091

Veselības aprūpes reformā galvenais bija slimokasu ieviešana, pensiju sistēmas – individuālo pensiju kontu un atvērto pensiju fondu izveidošana. Pie tam pensiju sistēmas un veselības aprūpes reformas tika veiktas nekonsekventi un nerada iedzīvotāju atbalstu. (Lielā mērā tāpēc arī 2000. gada jūnijā UW izstājās no J. Buzeka valdības.)

No 1999. gada 1. septembra tika veikta būtiska izglītības sistēmas reforma, kuras rezultātā vispārējā izglītības sistēmas organizatoriskā struktūra tika mainīta no 8 gadu (pamatskola) + 4 gadu (vidusskola / licejs) izglītības uz 6 gadu (pamatskola) + 3 gadu (nepilnā vidusskola, ģimnāzija) + 3 gadu (vecākā skola, licejs) vai arī 2 gadu profesionālā skola izglītību. Reforma par vienu gadu pagarināja laiku, kas veltāms pamatpriekšmetu apguvei un arodmacībai.

Tā kā valdību veidoja no „Solidaritātes” cēlušās partijas, neraugoties uz to, ka prezidents bija SLD izvirzītais S. Kvasņevskis, atkal dienas kārtībā pacēlās jautājums par **lustrāciju**. Lai gan kopš pārmaiņu procesa sākuma bija pagājuši jau vairāki gadi, antikomunisti no AWS atkal sāka popularizēt dekomunizācijas un lustrācijas jautājumus, tā demonstrējot savas bailes no komunistiskās ideoloģijas iespējamās atdzimšanas. (Kā jau agrāk minēts, pirmais mēģinājums pieņemt likumu par lustrāciju norisa jau 1992. gadā, taču Konstitucionālā tiesa atzina, ka tas ir pretrunā pamatlikumam, un likumprojekts tika noraidīts.) Polijas sabiedrībā kopumā attieksme pret lustrācijas ideju bija aptuveni puse uz pusi. Tāda tā ir saglabājusies arī šodien.

No 1992. līdz 1996. gadam Seims izskatīja sešas versijas likumam par lustrāciju, un tikai 1996. gada beigās likums beidzot tika pieņemts. 1997. gada 1. janvārī tas stājās spēkā. Pēc tā, visiem deputātiem, valsts ierēdņiem, vēlēto amatu kandidātiem, stratēģisko valsts uzņēmumu vadītājiem, juristu profesijas pārstāvjiem, augstskolu rektoriem un viņu vietniekiem, žurnālistiem un zinātnes darbiniekiem, kā arī visiem, kas strādāja PTR drošības dienestos (pavisam lustrācijas process bija obligāts 53 cilvēku kategorijām), t.s. sabiedrisko interešu fana birojam bija jāiesniedz lustrācijas deklarācijas, atbildot uz jautājumu par sadarbību ar Polijas Tautas Republikas specdienestiem laika posmā no 1944. gada 22. jūlija līdz 1990. gada 10. maijam. Šādu cilvēku bija vairāk nekā 20 tūkstoši. Turpretī visi, kas PTR cīnījās pret komunistu varu, neatkarīgi vai viņi to darīja idejiskiem vai vardarbīgiem līdzekļiem, nevairoties arī no slepkavībām, jaunajā, trešajā Žečpospolitā tika pasludināti par patriotiem un ir rehabilitēti.

Lustrācijas deklarāciju varēja pārbaudīt. Tie, kas atzina sadarbību, saņēma piedošanu, varēja ieņemt attiecīgu amatu vai piedalīties vēlēšanās, vienīgi sadarbības fakts tika darīts zināms atklātībai. Protams, tika veikta pārbaude, ko cilvēks darījis, atrodoties amatā. Bet tas tika darīts jau saskaņā ar citiem parlamenta lēmumiem, nevis saskaņā ar likumu par lustrāciju. Likums paredzēja sankcijas tikai sadarbības ar specdienestiem slēpšanas gadījumā – atmaskotie zaudēja tiesības nākamos 3,5 līdz 10 gadus ieņemt jebkādu amatu valsts sektorā un informācija par viņu pagātņi tika publiskota. Personām, kas bija dzimušas pēc 1972. gada 1. augusta, deklarācija nebija jāiesniedz.

1998. gada 22. jūnijā Seims pēc AWS frakcijas iniciatīvas pieņēma rezolūciju par komunistiskā totalitārisma nosodīšanu. Nākamajā dienā pēc tās pašas frakcijas ierosinājuma parlamenta apakšpalāta grozīja likumu par lustrāciju, kuru līdz tam nevarēja pilnībā ieviest dzīvē, jo tā arī neizdevās ievēlēt pilnu lustrācijas tiesas sastāvu. Grozījumi likumā pirmām kārtām veda pie tā, ka lustrācijas tiesas pilnvaras tika piešķirtas Varšavas Apelācijas tiesai. Tika ieviesta sabiedrības interešu pārstāvja institūcija, kuram bija tiesības iesniegt šai tiesai savus

secinājumus par deklarācijām, par kuru patiesumu viņam radās šaubas. Prezidents A. Kvasņevskis mēģināja uzlikt likumam veto, taču viņam tas neizdevās. Likums stājās spēkā 1998. gada 28. novembrī. Aptuveni 300 cilvēki brīvprātīgi atzinās slepenā sadarbībā ar specdienestiem. 1999. gadā Apelācijas tiesai tika nosūtīti desmitiem lietu, kuras skāra tai laikā pie varas esošos. Viņu vidū bija bijušais iekšlietu un administrācijas ministrs, divi ministru vietnieki, divi Seima deputāti un divi senatori. Par sadarbību ar PTR speciālajiem dienestiem apsūdzēja arī premjerministru E. Buzeku. Tiesa, sabiedrības interešu pārstāvis tiesā šīs apsūdzības atsauc.

Līdz 1999. gadam Polijā lustrācijas procedūru izgāja aptuveni 23 000 cilvēku, pēc dažādām aplēsēm aptuveni 2 % no visām deklarācijām deva pozitīvas atbildes – lai arī precīza statistika nekad netika publicēta. Atklājās arī sadarbības noklusēšanas gadījumi. Tikai 2004. gadā par „lustrācijas meliem” tika notiesāti 86 cilvēki.

Lustrācijas process turpinājās arī vēlākajos gados. 2006. gadā tika pieņemts jauns likums par lustrāciju, saskaņā ar kuru bija jāpārbauda 700 tūkstoši cilvēku, kuri bija dzimuši pirms 1972. gada 1. augusta. Tiesa, likums pilnībā nestājās spēkā, jo 2007. gada 11. maijā Konstitucionālā tiesa daļu no tā pantiem pasludināja par antikonstitucionāliem. Svarīgākais bija tas, ka tika noraidīta tā likuma daļa, kas pieprasīja, lai apmēram 700 000 cilvēku no iepriekš minētajām 53 kategorijām iesniedz paziņojumus par to, vai viņi ir spiegojuši slepeno dienestu labā. Žurnālisti, valsts uzņēmumu un valsts banku augstākie vadītāji, zinātnieki, revidenti, nodokļu dienesta amatpersonas, nevalstisko skolu direktori un sporta biedrību vadītāji tika izslēgti no personu saraksta, uz kurām attiecās obligātā lustrācija. Tika atcelts arī lēmums izveidot bijušo slepeno darbinieku katalogu un to publicēt. Polijas izlūkošanas un pretizlūkošanas dienesti praktiski tika veidoti no nulles. Tiesa, joprojām turpināja strādāt daži iepriekšējos gados dienējušie virsnieki, taču viņi visi izgāja īpašu pārbaudi – gan lojalitātes, gan profesionalitātes ziņā. Bet tas jau nenotika saskaņā ar lustrācijas likumu. Spēkā stājās cits parlamenta lēmums.

Dažas ietekmīgas personas un politiķi tolaik apgalvoja, ka, tā kā viss lustrācijas process vecajā formātā pēc būtības ir pabeigts, slepenpolicijas arhīvi ir vienkārši jāatver. Citi iebilda pret šādu soli, apgalvojot, ka visas personiskās un konfidencialās informācijas, kas atrodas arhīvos, izpaušana nodarīs nepieņemamu kaitējumu nevainīgiem cilvēkiem.

Kopš 2007. gada sākuma visi lustrācijas gadījumi tika nodoti Nacionālās atmiņas institūtam (*Instytut Pamięci Narodowej*) – it kā zinātniskai institūcijai, kas nodarbojas ar vēsturiskiem pētījumiem, sākot no Pirmā pasaules kara līdz Tautas republikas režīma krišanai Polijā. Tā darbība tika lielā mērā politizēta.

Lustrācija nesa maz praktisku rezultātu, bet izraisījis daudz drāmu, ciešanu un netaisnību. Pēc Ā. Miņhika vārdiem tā bija PTR valsts drošības iestāžu „pēcņāves triumfs”, jo uz to dokumentu pamata jau citas orientācijas drošībnieki ieguva milzu varu pār cilvēkiem.

Atsevišķi jāpasaka par apsūdzībām pret Polijas eksprezidentu Ļ. Valensu. Viņš joprojām ir pretrunīgi vērtēta figūra, tā tas ir bijis visus agrākos viņa politiskās darbības gadus. Tā, 2003. gadā 16% poļu viņu spontāni sauca par varoni, kam bijusi pozitīva loma Polijas vēsturē. Tajā pašā laikā 9% viņu vērtēja negatīvi.

2005. gadā telestudijā tikās divi Polijas eksprezidenti, kuri gadsimta ceturksni visvairāk ietekmēja Polijas attīstību: V. Jaruzeļskis un Ļ. Valensa. (Otrais, starp citu, sacīja: „Mēs cīnījāmies savā starpā. Jūs cīnījāties par vienu lietu, un es – par kaut ko pilnīgi pretēju. Tagad Polijai nepieciešama gudra samierināšanās.”) Tikšanās laikā Ļ. Valensa pajautāja V. Jaruzeļskim: „Ģenerāļa kungs, kā jūs domājat – vai es esmu komunistu aģents?”

V. Jaruzeļskis atbildēja: „Ja jūs būtu rīkojies pēc varas iestāžu norādījumiem, jūs nebūtu mūs gāzis.”

Taču 2008. gadā Nacionālās atmiņas institūta darbinieki vēsturnieki S. Cenkevičs un P. Gontarčuks publicēja grāmatu „*SB a Lech Wałęsa. Przyczynek do biografii*.” („D[rošības] d[ienests] un Valensa. Ieguldījums biogrāfijā” ar ap 130 lappusēm slepeno dienestu arhīva dokumentu par Ļ. Valensas kā PTR drošības dienesta aģenta darbību. Autori apstiprināja faktu, ka Ļ. Valensa ir reģistrēts ar numuru 12 535 PTR Drošības dienesta III nodaļā Gdaņskā kā slepens līdzstrādnieks ar pseidonīmu „Boļeks”. No grāmatas izriet, ka viņš sniedza vērtīgu informāciju par dažu strādnieku pretvalstisko darbību. Ir drošības darbinieku piezīmes, ka, pamatojoties uz šo informāciju, tika uzsāktas vairākas lietas, un „Boļeks” par centību saņēma 13 100 zlotus. Turklāt atlīdzību viņš pieņēma ļoti labprāt. Drošības dienesta sadarbība ar „Boļeku” sāka klibot 1974. gadā, kad situācija kuģu būvētavā stabilizējās. Aģents skaidrojis, ka uzņēmumā nekas netiek darīts un viņam neesot laika. Galu galā 1976. gada 19. jūnijā „Boļeks” tika „izslēgts no darbojošos aģentu tīkla” par „nevēlēšanos sadarboties”.

Vēsturnieki gan apgalvoja, ka viņš bija kontaktējies ar PTR speciālajiem dienestiem visā periodā, kad norisa cīņa pret komunistiskajām varas iestādēm, pat pretstāves laikā 80. gadu sākumā. S. Cenkevičs un P. Gontarčiks arī konstatēja, ka Ļ. Valensa savu prezidenta pilnvaru laikā mēģināja iznīcināt viņu atmaskojošo dokumentu oriģinālus. (Pats Ļ. Valensa nenoliedza, ka šie dokumenti viņam tika piegādāti, tomēr, pēc viņa teiktā, viņš tos atgriezis. Taču tagad trūkst dažu dokumentu.) Plašsaziņas līdzekļos izraisījās vesela kampaņa pret Nacionālās atmiņas Institūtu.

Grāmata, tāpat kā publicētie dokumenti, ir pretrunīga. Vairāki vēsturnieki uzskata, ka izmantotos arhīva dokumentus nevar nosaukt par 100% uzticamiem. Tā, poļu vēsturnieks A. Friške skaidro, ka Ļ. Valensu attaisno fakts, ka viņš ar speciālajiem dienestiem sadarbojās ļoti īsu laiku, tikai dažus gadus. Un to tikai nosacīti varot saukt par sadarbību: pēc vēsturnieka domām, Ļ. Valensa informēja varas iestādes tikai par strādnieku patiesajām vajadzībām. Daži bijušie poļu drošībasdienieki stāstīja, ka PTR slepenie dienesti radījuši viltus lietas un viltus atskaites, lai kompromitētu opozīcijas darbiniekus. Taču, no otras puses, 2015. gada aprīlī Nacionālās atmiņas institūts konstatēja, ka nav pierādījumu par jebkādu dokumentu viltošanu saistībā ar iespējamo Ļ. Valensas sadarbību, kas ļāva secināt, ka dokumenti šajā sakarā nav falsificēti. Nacionālās atmiņas institūts kategoriski noraidīja kā nepatiesu apgalvojumu, ka visi „Boļeku” atmaskojošie dokumenti ir viltoti.

2008. gada 4. jūnijā arī Polijas prezidents Ļ. Kačiņskis, intervijā Polijas televīzijai pateica, ka aģents „Boļeks” ir Ļ. Valensa. (Jau neilgi pēc Ļ. Valensas kļūšanas par Polijas pirmo brīvi ievēlēto prezidentu 1990. gadā, bijušie opozīcijas locekļi un brāļi Ļehs un Jaroslavs Kačiņski, kurus iepriekš Ļ. Valensa atstūma no vadības, apgalvoja, ka viņš ir bijis PTR specdienestu aģents.)

Savukārt premjerministrs D. Tusks iestājās par Ļ. Valensu. Viņš publiski paziņoja, ka brāļi Kačiņski jau deviņdesmito gadu sākumā viņam ierosināja atcelt Ļ. Valensu no prezidenta amata. „Ļehs Valensa [dvīņiem] kļuva par aģentu, kad pārtrauca sadarboties ar brāļiem Kačiņskiem”, sacīja D. Tusks.

Notika vairākās tiesas prāvas, kurās liecināja bijušie PTR drošības dienesta darbinieki, taču arī tās deva pretrunīgas atbildes. 2016. gada 22. februārī Polijas Nacionālās atmiņas institūta lasītavā tika izstādīti dokumenti no Ļ. Valensas personīgās lietas.

Tai pat 2016. gadā ar „Boļeka” roku rakstīti dokumenti tika atrasti bijušā PTR iekšlietu ministra Č. Kisčaka mājās. Nacionālās atmiņas institūta direktors L. Kaminskis paziņoja, ka ir atrasta Ļ. Valensas personīgā lieta, kura saturēja apņemšanos sadarboties ar drošības dienestu, kā arī maģe ar cilvēka ar pseidonīmu „Boļeks” ar roku rakstītām atskaitēm, kā arī parakstītām kvītīm par naudas saņemšanu. Dokumenti aptvēra laika posmu no 1970. līdz 1976. gadam.

2016.–2017. gadā Krakovas Tiesu ekspertu institūta (*Instytut Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sebna*) speciālisti analizēja Č. Kisčaka saglabāto uz „Boļeku” attiecošos dokumentu masīvu, kas demonstrēja Ļ. Valensas sadarbību ar PTR drošības dienestu, un nonāca pie secinājuma, ka tie ir pilnīgi autentiski. 2017. gadā Polijas Nacionālās atmiņas institūta komisija paziņoja par rokraksta pārbaudes rezultātiem, kas viennozīmīgi apstiprināja, ka aģents „Boļeks” ir Ļ. Valensa.

Ja 2000. gadā valsts Lustrācijas tiesa attaisnoja bijušo prezidentu, tad 2017. gada augustā pret viņu atkal tika uzsākta krimināllieta – šoreiz par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu. Izmeklēšanā tika noskaidrots, ka dokumenti, kas apstiprina viņa vainu un kurus pats politiķis nodēvēja par viltojumu, izrādījās patiesi.

Interesanti, ka tikai 2011. gadā vienā no intervijām Ļ. Valensa atzina, ka ir parakstījis solījumu sadarboties ar PTR drošības iestādēm. „Visi to parakstīja, tāpēc arī es to izdarīju.” Tomēr Ļ. Valensa, pēc viņa vārdiem, bijis pilnīgi pārliecināts, ka viņš „nepāries otrā pusē”. „Toreiz es pieņēmu šo lēmumu, ka vēlos sasniegt ko vairāk. Ja es varētu atgriezties tajā laikā, es rīkotos tāpat,” uzsvēra eksprezidents un piebilda, ka tas bija vienīgais veids, kā pārspēt drošības dienestu. Uz jautājumu, vai viņš ir saņēmis naudu un vai viņš ir rakstījis ziņojumus, Ļ. Valensa neatbildēja.

Pazīstamais poļu vēsturnieks A. Pačkovskis kādā intervijā uzsvēris, ka Ļ. Valensas kā drošības dienesta slepena aģenta un vēlāk no komunistiskās valdības atkarīgas personas diskreditēšana grauj Polijas Republikas legimitāti un diskreditē 1989. gada „apaļo galdu”, kas tiek uztverts kā opozīcijas nodevība, kuru organizēja Drošības dienesta aģenti. Strīds par to, kas ir svarīgāks, vai reālā situācija vai tas, ka tajā piedalījās pretrunīgi vērtētā Ļ. Valensas persona, joprojām turpinās. Domājams, ka daļai cilvēku viņš par spīti visiem saviem nopelniem Polijas labā tā arī paliks aģents „Boļeks”.

Ļ. Valensa pats par savu dzīve gājumu stāsta: „Kopš dzimšanas visu mūžu esmu bijis antikomunists. Es esmu no vienkāršas lauku ģimenes. Mājās valdīja pilnīgs komunisma noliegums. Mums nebija kādas koncepcijas par [valdošo] sistēmu, mums bija vienkārša ģimene, bet mājās viss bija pret šo sistēmu. Ka pēc kara mūs, tik ļoti sabiedroto, nodeva, ka mums šo sistēmu uzspieda, ka komunisti nogalina, apspiež, noklausās un [dara] visu citu. Mēs klausījāmies radio „Brīvā Eiropa”. Tā arī es tiku audzināts: uz reliģijas un antikomunisma pamata.” (Teiktais prasa komentāru. Jāatzīst, ka tikai audzināšana „uz reliģijas un antikomunisma pamata” varēja nodrošināt to, ka tāds audzēknis kā Ļ. Valensa nosauc Poliju par antihitleriskās koalīcijas, tātad – tai skaitā arī PSRS, „uzticamu sabiedroto”, jo tas nozīmēja neko nezīnāt vai negribēt zināt par pirmskara Polijas attieksmi pret hitlerisko Vāciju, Pagaidu valdības emigrācijā, Armijas Kraijovas attieksmi pret PSRS. Runāt par to, ka „komunisti nogalina, apspiež, un noklausās un [dara] visu citu”, varēja tikai tie, kas nebija paši cietuši no “sanācijas” režīma, antikomunistiskās pagrīdes „teroristu” vardarbības. Tāpat kā Otrā pasaules kara laikā daudzi poļi redzēja tikai savas, bet ne citu tautu, īpaši poļiem līdzās dzīvojušo ebreju, ciešanas, tā Ļ. Valensas ģimene, acīmredzot tāpat kā citi, kuri pēc kara tika audzināti „reliģijas un antikomunisma garā”, varēja saskatīt tikai komunistu, bet ne to pretinieku poļu tautai nodarīto ļaunumu.)

Atkal Ļ. Valensa: „Es zināju, ka komunismu nav iespējams reformēt, ka var meklēt kaut kādus veidus, kā ar viņiem vienoties, bet tikai, lai iegūtu atelpu, bet pēc tam jāķeras varai pie rīkles. Es zināju, ka komunismam ir jāzaudē, jo šī sistēma bija tīrs absurds. Jautājums bija tikai, kad un kādā veidā. Es vienmēr esmu centies tuvināt tā krišanu, bet tā, lai par to samaksātu viszemāko cenu.”

Pēc autora domām, šai intervijā jāizceļ vārdi, ka Ļ. Valensa „centās tuvināt komunisma krišanu, taču tā, lai par to samaksātu vismazāko cenu”. Iespējams, personīgi Ļ. Valensam šī „vismazākā cena” bija pagaidu sadarbība ar tolaik komunistiskajām drošības iestādēm. (Par morāles esamību politikā autors jau ir izteicies.)

Atzīmējams, ka Ļ. Valensam tiek pārmesta ne tikai sadarbība ar „sociālistiskās Polijas” drošības iestādēm, bet arī ekonomisks noziegums pret atjaunoto Poliju. Runa ir par nodokli no miljona ASV \$, kurus Polijas eksprezidents jau pēc savas prezidentūras beigām saņēma no lielas amerikāņu kompānijas par tiesībām uzņemt par viņu dokumentālu filmu. Gdaņskas nodokļu palāta nolēma, ka bijušais Polijas valsts galva ir parādā valsts kasei 160 000 \$ lielu summu. Ne nodokļu pārvalde, ne iepriekšminētā palāta nepiekrita parādnieka un viņa advokātu apgalvojumiem, ka norādītā nauda ir „dāvana”. Tā tika uzskatīta par honorāru. Ļ. Valensa paziņoja: „Nemaksāšu ne graša.” Lai lasītāji paši spriež par eksprezidenta patriotismu.

Atgriezīsimies pie J. Buzeka valdības darbības. Kopumā tautā atbalsta līmenis valdībai nepārtraukti samazinājās. Viens no noteicošajiem faktoriem bija ekonomiskās izaugsmes tempa kritums, kas, protams, atspoguļojās iedzīvotāju dzīves līmenī. Bezdarba līmenis joprojām bija augsts. Budžeta taupīšana uz rūpniecības rēķina (atkārtojot iepriekšējo kreiso valdību politiku) izraisīja protestus. Uz šī nemierīgā fona valdībā viens pēc otra radās skandāli un konflikti.

Valdošo politisko spēku autoritāti tautā būtiski grāva to pārstāvju izraisītie korupcijas skandāli. Vairāki ministri tika pieķerti korupcijā. Situāciju raksturoja viens no AWS līdzveidotājiem J. Kačinskis, kurš, atbildot uz jautājumu, kāpēc viņš nav iekļauts AWS sarakstā 1997. gada parlamenta vēlēšanās, sacīja, ka AWS ir sākusi spēlēt nozīmīgu lomu „neformālā TKM partija”, kura vadās no personiskajām saiknēm ar „saviem cilvēkiem”. Terminu „TKM” lietoja gan solīdas Polijas avīzes „*Gazeta Wyborcza*”, „*Rzeczpospolita*”, „*Polityka*”, gan arī iedzīvotāji. Tas atspoguļoja pie varas nonākušo bijušo opozicionāru psiholoģiju: „*Teraz, kurwa, my*” (Tagad, palaistuve, mēs), atbilstoši kurai pie varas nonākusī partija vadās nevis no pastāvošajiem apstākļiem un savas pieredzes, bet no sabiedrības dalījuma „mēs” (pie varas piekļuvušie) un „viņi” (iepriekš pie varas bijušie), kur „saviem cilvēkiem” tika ļauts darboties savās un draugu interesēs, bet pretēji valstiskajām.

Popularitātes zaudēšana izraisīja konfliktus valdošās partijas AWS iekšienē. AWS strīdi ar saviem politiskajiem sabiedrotajiem – UW par iekšējām reformām, Polijas iestāšanos NATO un piekļuves procesu Eiropas Savienībai kopā ar iekšējām cīņām pašā AWS, kā arī korupcijas skandāli noveda pie tā, ka AWS galu galā zaudēja atbalstītājus.

2000. gada jūnijā ekonomikas lejupslīde, reformu gaitā pieļauto kļūdu kritika un politiskās domstarpības noveda pie AWS-UW koalīcijas sabrukuma. Ministri, kurus valdībā bija deleģējusi UW, atkāpās. Atkāpās arī visas UW ieteiktās augstākās amatpersonas.

E. Buzeka kabinets turpināja savu darbību kā mazākuma valdība. (Tas bija iespējams tāpēc, ka 1997. gadā tika pieņemta jauna Konstitūcija, kas ļauj valdībai izteikt neuzticību tikai tad, ja uzreiz tiek konstruktīvi nobalsots par jaunas valdības izveidi.) Labējo laiks tuvojās beigām, politiskais svārstis noteikti virzījās uz kreiso pusi. To skaidri parādīja 2000. gada prezidenta vēlēšanas.

PRSD izdarīja secinājumus no 1997. gada parlamenta vēlēšanām, kad sociāldemokrāti, saņēmuši par 700 tūkstošiem vairāk balsu nekā 1993. gadā, tomēr nespēja nodrošināt parlamenta vairākumu. Tieši tad, novērtējot vēlēšanu rezultātus, sociāldemokrāti nonāca pie idejas par izmaiņu nepieciešamību gan partijas programmā, uzsverot Eiropas sociāldemokrātijas ideālu pārņemšanu, gan taktikā, meklējot jaunus saziņas līdzekļus ar vēlētājiem. Uzskatot, ka SLD kā dažādu spēku koalīcija ir izpildījusi savu misiju, kā arī ņemot vērā to, ka saskaņā ar 1997. gada Konstitūciju vēlēšanās varēja piedalīties tikai partijas, nevis partiju koalīcijas, tika nolemts koalīciju likvidēt un izveidot jaunu partiju ar tādu pašu nosaukumu – Demokrātisko kreiso spēku savienība (SLD). 1999. gada aprīlī tika parakstīta deklarācija par jaunas partijas izveidi. No 29 parakstiem zem tās 27 piederēja bijušās koalīcijas locekļiem. (Tai skaitā bija arī tāda masu organizācija kā VAS (*Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych*), kura pēc politiskām pārmaiņām 1989. gadā un PASP likvidēšanas veidoja vēlēšanu savienību ar SLD.) PRSD 16. jūnijā pašlikvidējās un Varšavā 1999. gada 18. un 19. decembrī ar saukli „*Nowy wiek – nowy Sojusz Lewicy Demokratycznej. Socjaldemokratyczny program dla Polski*” (Jauns gadsimts, jauna SLD. Sociāldemokrātiska programma Polijai) notika kongress, kurā vēlēšanu savienība SLD tika pārveidota par partiju.

Pieci agrākās koalīcijas locekļi, ieskaitot Polijas Sociālistisko partiju (PPS), vairs neietilpa jaunajā partijā. Turpmāk SLD sevi definēja kā kreisu partiju, kas ievēro Polijas un starptautiskās sociālistiskās un sociāldemokrātiskās kustības tradīcijas. Tradicionāli Polijas kreisajiem tika formulēta attieksme pret pagātni – „sociālisma” laikmeta noziegumu nosodīšana tika apvienota ar miljonu poļu darba vērtības atzīšanu Tēvzemes labā arī šajā laikā. Tradicionāla sociāldemokrātiskajām partijām bija tādas SLD programmas pamatnostādnes ekonomisko un sociālajā jomā kā pilsoniskās sabiedrības attīstība, nabadzības pārvarēšana.

Par SLD priekšsēdētāju kļuva bijušais PASP CK Politbiroja loceklis, „apaļā galda” sarunu dalībnieks, 90. gadu sākumā viens no PRSD vadītājiem, 1993–1996. gadā darba un sociālās politikas ministrs V. Pavļaka un J. Oleksas valdībās, 1997. gadā iekšlietu un administrācijas ministrs V. Cimoševiča valdībā Ļ. Millers.

Ļ. Millers ir cilvēks ar biogrāfiju, kas neapšaubāmi ir neparasta PASP vadītājam „sociālisma” lejupslīdes laikā. Viņš sāka savu dzīvi kā strādnieks rūpnīcā Žirardovā (*Żyrardów*), pēc tam veidoja karjeru „pa partijas līniju”, nonāca PASP aparātā un ieguva augstāko izglītību. Astoņdesmito gadu beigās viņš bija PASP CK sekretārs un Politbiroja loceklis, tuvs partijas pēdējā līdera M. Rakovska līdzgaitnieks.

Partija stingri atbalstīja A. Kvasņevska pārvēlēšanu prezidenta amatā. Pats A. Kvasņevskis savas pirmās prezidentūras laikā ieguva arvien lielāku politisko svaru. Visus gadus, kad A. Kvasņevskis atradās Polijas vadībā, viņa reitings bija nemainīgi augsts, popularitātes ziņā neviens Polijas politiķis nevarēja viņam līdzināties, tāpēc nevienam nebija šaubu par nākamo vēlēšanu uzvarētāju.

Tiesa, neraugoties uz lielo popularitāti aptaujās (starp 65 un 75 procentiem), viņa kā prezidenta darbība iekšpolitikas jomā tika vērtēta kā pretrunīga. A. Kvasņevskis, cita starpā, bloķēja vairākas J. Buzeka pilsoniskās valdības iecerētas reformas, piemēram, administratīvo reformu, nodokļu reformu, reprivatizācijas likumu. A. Kvasņevski apsūdzēja arī par korupcijas nepietiekamu ierobežošanu Polijā. Pēc dažām skandalozām lietām viņš bija spiests atlaist daļu tajās iesaistīto savu tuvāko līdzstrādnieku.

Vēlēšanu kampaņas laikā A. Kvasņevskis paziņoja, ka vēlas kļūt par „visu poļu prezidentu”, viņa pirmsvēlēšanu sauklis bija „Polija ir mūsu kopīgās mājas” (*Polska to nasz wspólny dom*). Šīs nostādnes, kā arī veiksmīgi aizvadītais pirmais prezidentūras periods, guva atsaucību vēlētajos. No pirmā acu uzmetiena šķiet paradoksāli, ka valstī, kas „attālinājās no komunisma”, politiķis, kurš neslēpa savu komunistisko pagātni un vairumam poļu neraksturīgo nostāju reliģiskajā jautājumā (ateismu), guva popularitāti vēlētajos. Taču A. Kvasņevskis varēja skaidri akcentēt savu attieksmi pret procesiem pagātnē. Viņš apņēmīgi nosodīja „sociālisma” laikā pieļautās kļūdas un noziegumus, bet neuzskatīja par pamatotu un likumīgu labējo pozīciju, kas prasīja atņemt tādiem bijušajiem PASP darbiniekiem kā pats A. Kvasņevskis un daudziem citiem poļiem tiesības piedalīties nākotnes veidošanā.

Viņš šo nākotni definēja kā virzību uz tirgus ekonomiku, demokrātiju un Eiropas integrāciju. Atsaucoties uz Eiropas sociāldemokrātijas pieredzi, šis pragmatiskais politiķis-reformators spēja vadīt poļu pāreju no „sociālisma” „uz otru krastu” un parādīt, ka atpakaļceļa pie „sociālistiskās” reglamentācijas nav.

2000. gada prezidenta vēlēšanas izcēlās ar augstu vēlēšanu aktivitāti. Tā pārsniedza 61%, kas bija gandrīz tikpat, cik 1995. gadā. Neraugoties uz to, ka **prezidenta vēlēšanās 2000. gada oktobrī** startēja 21 kandidāts, A. Kvasņevskis uzvarēja jau pirmajā vēlēšanu kārtā, iegūstot

53,9% balsu. AWS kandidāts bija partijas priekšsēdētājs M. Krzakļevskis. Taču viņš ieguva tikai 2 739 621 balsi, t.i, 15,57% derīgo balsu, ierindojoties trešajā vietā no 12 kandidātiem.

Kad arī 2001. gada parlamenta vēlēšanās AWS neizdevās ievēlēt nevienu parlamenta locekli, M. Krzakļevskis atkāpās no AWS vadības, bet 2002. gadā arī no arodbiedrības „Solidaritāte” vadības. (Mūsdienās „Solidaritāte” ir kļuvusi par tradicionālu, liberālu arodbiedrību. 2010. gadā tās biedru skaits bija samazinājies līdz 680 000 un 2011. gadā jau 400 000.)

Neapšaubāmi, ka A. Kvasņevska uzvara prezidenta vēlēšanās 2000. gadā bija ievērojams kreiso panākums. Tam sekoja nosacīti kreisā virziena nostiprināšanās valsts vadībā.

J. Buzeka valdības īstenotās iekšpolitiskās reformas, kā arī iestāšanās NATO (1999) un tuvināšanās ES izraisīja domstarpības AWS iekšienē. Jau 1998.–1999. gadā no tās nodalījās atsevišķas grupas, taču šķelšanās programmatisku un arī personisku uzskatu atšķirību dēļ turpinājās. 2001. gada 24. maijā pirms togad nozīmētajām parlamenta vēlēšanām dažādas labējas grupas izveidoja koalīciju *Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy* (Vēlēšanu akcija Solidaritāte Labējā).

2001. gada 29. maijā brāļi Ļehs un Jaroslavs Kačiņski uz partijas AWS bāzes nodibināja partiju *Prawo i Sprawiedliwość*, (Likums un taisnīgums – *PiS*). Tā parasti tiek raksturota kā nacionālistiska, klerikāli-konservatīva, kristīgi demokrātiska un labēji populistiska. Partijas kodolu veidoja radikālie antikomunisti, kuri neatbalstīja sarunas Magdalenkā un “apaļo galdu”, uzskatīja “Solidaritātes” līderus ar Ļ. Valensu priekšgalā par kolaborantiem un nodevējiem.

Sašķēlās arī UW. Vairāk liberāli orientētas grupas gan no UW, gan AWS 2001. gada 24. janvārī izveidoja centriski labēju (jeb liberāli konservatīvu) partiju *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej* (Polijas Republikas pilsoniskā platforma, parasti saukta par *Platforma Obywatelska* (PO) – Pilsoniskā platforma), kuras līderis bija D. Tusks.

Akcja Wyborcza Solidarność Prawicy 2001. gada septembrī parlamenta vēlēšanās cieta smaga sakāvi un nesaņēma mandātus. Labāk veicās parijām *Prawo i Sprawiedliwość* un *Platforma Obywatelska*, taču, pateicoties savienībai ar sociāldemokrātisko Darba partiju (UP), SLD ieguva pārliecinošu uzvaru ar 41 procentu balsu, tās līderis Ļ. Millers kļuva par koalīcijas valdības premjerministru.

Ieskatš Polijas politiskajā dzīvē XX gadsimta 90. gados būs gauži nepilnīgs, ja netiks pieminēta tolaik vēl salīdzinoši maz ietekmīgā, bet skaļā un jau skaidri pie politiskajām debesīm saskatāmā parādība kā **populisms**. Divdesmitā gadsimta 90. gados politisko situāciju ar savām aktivitātēm sarežģīja populistiskā partija *Przymierze Samoobrona* (Pašaizsardzības savienība), kuru varēja saukt par antisistēmisku. 2000. gadā partija tika pārdēvēta par *Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej* (Polijas Republikas paš aizsardzība).

Izveidoja partiju A. Lepers. 1980. gadā viņš kļuva par savas zemnieku saimniecības īpašnieku. Polijas ekonomikas pārejas uz tirgus attiecībām rezultātā viņa saimniecība nonāca uz bankrota robežas. Kopā ar citiem zemniekiem, kuri nevarēja atmaksāt aizdevumus, viņš nodibināja Lauksaimniecības strādnieku arodbiedrību Pašaizsardzība (*Związek Zawodowy Rolnictwa Samoobrona*, reģistrēta 1992. gada janvārī) un partiju Pašaizsardzības savienība “*Przymierze Samoobrona*” (reģistrēta 1992. gada jūnijā). Tā pieprasīja no valdības atbalstu lauksaimniekiem, kuri bija iekrituši „kredītu slazdā” un nespēja nomaksāt parādus bankām. Gan partija, gan arodbiedrība rīkojoties izlēmīgi un bez kompromisiem, organizējot ceļu blokādes, demonstrācijas Seima un ministriju priekšā, valdības institūciju, tostarp Zemkopības ministrijas okupāciju Varšavā utt.

Pazīstamais poļu-britu sociologs Z. Baumans definēja populismu kā mēģinājumu piedāvāt reālu problēmu nereālu risinājumu. Gan žurnālistikā, gan ikdienas apziņā „populisms” ir sava veida etiķete, kas apzīmē politiskās manipulācijas un demagoģiju. Populisma nostiprināšanos Austrumeiropā un Centrāleiropā pašlaik veicina tādas parādības kā globalizācija, Eiropas integrācija un modernizācijas procesi. Politisko partiju programmu neskaidrība, vāja pilsoniskās sabiedrības attīstība, plašu slāņu, kuri neatrod savu vietu jaunajā realitātē, marginalizācija, – visi šie faktori veicina populisma ietekmes pieaugumu. Populisti bieži neatzīst pārstāvības demokrātiju, tiecas pēc tiešas demokrātijas vai autoritāras varas, kad „tautas gribu” varas turētāji varētu paust bez starpniekiem politisko partiju formā, labprāt izmanto tādas politiskās cīņas metodes kā demonstrācijas, streikus, ceļu blokādes utt.

Pats A. Leppers tika apmēram 70 reizes arestēts par nesankcionētu zemnieku demonstrāciju organizēšanu. Viņš atkārtoti tika apsūdzēts par necieņu pret prezidentu, valdību un Seimu. Zemnieku centienus vainagoja panākumi: tika mainīts likums par aizdevumu piešķiršanu un izveidots fonds zemnieku parādu pārstrukturēšanai. Tiesa, 1993. un 1997. gada parlamenta vēlēšanās partija neieguva mandātus ne Seimā, ne Senātā. 1998.–1999. gadā Pašaizsardzība veiksmīgi rīkoja protestus saistībā ar cūkgaļas pārprodukcijas krīzi. Tad šīs darbības atbalstīja 96% poļu. Šajā laikā A. Lepera vadītā organizācija ieguva ne tikai šauras zemnieku grupas, bet visas zemnieku kustības interešu pārstāvja statusu. Vairs ne zemnieku parādu problēma, bet lauksaimniecības attīstības jautājumi kopumā kļuva par galvenajiem partijas darbībā. Pašaizsardzība atbalstīja vidēja lieluma saimniecību, kas ražo videi draudzīgus produktus, prioritāru attīstību un tradicionālās zemnieku ētikas ievērošanu kā poļu nacionālās identitātes pamatu. 2001. gadā *Przymierze Samoobrona* ieguva 10,2% balsu un 53 vietas Seimā un 2 Senātā. A. Leppers 2006 – 2007. gadā bija premjerministra vietnieks un Lauksaimniecības ministrs. (Populistisko partiju vidū jāiekļauj arī 2001. gadā dvīņubrāļu Lehs un Jaroslavs Kačiņski uz labējās AWS bāzes dibināto partiju *Prawo i Sprawiedliwość*. Jau vēlāk – 2012. gadā K. Madzoļevskis norādīja uz vienu no labēji-konservatīvās PiS politisko panākumu cēloņiem: „Viņi izmanto neapmierinātības sajūtu, sāpes, ko izraisa to sociālo aprindu slīgšana nabadzībā, uz kuriem savulaik balstījās „Solidaritāte”. Tāpēc viņiem ir viegli iesakņoties nacionālistiskos stereotipos, piemēram, rusofobiskos. Un arī germanofobiskos.”

Kopumā divdesmitā gadsimta pēdējās desmitgades rezultātus Polijā iekšpolitikas jomā var uzskatīt par pozitīviem. Polija ieguva mūsdienīgu Konstitūciju (1997), zināmā mērā sakārtoja politiskās cīņas arēnu, arī citas sabiedriskās dzīves jomas. Taču daudz kas palika nepaveikts.

Visā Austrumeiropā 90. gadu pirmajā pusē pastāvēja asa ideoloģiska konfrontācija starp bijušās opozīcijas partijām un postkomunistiem. Tas radīja ievērojamas grūtības demokrātiskas valsts un pilsoniskas sabiedrības veidošanā. Daļa partiju neizveidojās masu protesta kustības rezultātā, bet kā agrāko partiju – varas nesēju mantinieces, nevis „no apakšas”, bet gan „no augšas”. Partiju saites ar pilsoņiem bija ļoti vājas. Tautās bija plaši izplatīta pārliecība, ka partijas kalpo savām, nevis pilsoņu interesēm. Lielākā daļa partiju nebija atkarīgas no sabiedrības. Finansiāli dažos gadījumos tās bija atkarīgas no valsts, citos – no privātā biznesa. Raksturīgākā pie varas nonākušo partiju slimība bija korupcija. Problēmas aums bija tāds, ka tas apdraudēja demokrātisko institūciju pastāvēšanu.

Kaut Rietumos plaši tiek izplatīts uzskats, ka tieši valsts sektora īpašumtiesību uz valsts bagātībām pastāvēšana rada korupcijai labvēlīgu vidi, pēc „sociālisma” sabrukuma

Austrumeiropas valstu pieredze rāda milzīgu korupcijas vilni tajās. Tas bija vērojams arī Polijā cīņā par īpašumu privatizāciju un to tālāku attīstību. Valda priekšstats, ka Polija kopš 90. gadu sākuma veiksmīgi cīnījās pret korupciju, taču Pasaules Bankas 2000. gada ziņojumā Polija tika iekļauta to valstu grupā, kurās ir vidēji augsts abu korupcijas veidu: ierēdņu un politiskās, līmenis.

Pretkorupcijas reforma šeit sākās tikai 2006. gadā. Pirms tam Polijai bija ļoti lielas korupcijas problēmas, par ko liecina starptautiskās organizācijas *Transparency International* korupcijas uztveres indekss, pēc kura 2005. gadā sākumā valsts atradās 70. vietā pasaulē (180 valstu vidū). Tikai pēc Polijas iestāšanās Eiropas Savienībā sākās darbs pie efektīvas korupcijas apkarošanas struktūras izveidošanas. Kopš tā laika valsts antikoruācijas reitingā ir lēnām, bet pārliecinoši pakāpusies uz augšu (*Transparency International* ikgadējais korupcijas indekss rāda, ka 2020. gadā Polija šai rādītājā ieņēma 45. vietu pasaulē), un tagad tā tiek uzskatīta par vienu no līderiem cīņā pret korupciju Centrālās un Austrumeiropas reģionā. Tomēr saskaņā ar to pašu *Transparency International* pētījumu ap 15% poļu joprojām uzskata korupciju par vienu no nopietnākajām problēmām valstī.

Pētnieki identificē vairākus partiju sistēmas veidošanās posmus postkomunistiskajās demokrātijās:

1) „polarizācijas” periods, ko raksturo konfrontācija starp valdošo partiju un antikoruunistiskajām apvienībām;

2) „sadrumstaloābas” posms – antikoruunistisko organizāciju sabrukšanas periods un vienlaikus daudu jaunu partiju rašanās;

3) „plurālisma” periods, kad uz politiskās skatuves paliek tikai dažas lielas, salīdzinoši stabilas partijas. Koalīciju veidošana darbojas kā viens no mehānismiem pārejai no otrā posma uz trešo.

Teiktais daļēji attiecas arī uz Poliju. Demokrātiskās sabiedrības cerības uz reālas daudzpartiju sistēmas veidošanos bija ļoti lielas, taču daudzos aspektos tās nepiepildījās. Partijas pēc nosaukuma nekļuva par masu partijām; vairumā gadījumu to biedru skaits aprobežojās ar likumā reģistrācijai prasīto cilvēku skaitu. Pirmajā daudzpartiju sistēmas veidošanas posmā spontāns sociālās un politiskās aktivitātes sprādziens radīja vairākus simtus veidojumu, kas atspoguļoja galvenokārt to daālbnieku ideoloģiskās vēlmes, un tikai pēc tam viņu arvien skaidrāk uztvertās dažādas intereses – politiskās, sociālās, kultūras, profesionālās, nacionālās utt. Kas attiecas uz bijušajām politiskajām struktūrām, tās mainīja savu raksturu, lai iekāautos jaunajā politiskajā ainavā.

Polijas postkomunistiskās sabiedrības iezīme ir plašs partiju spektrs. Līdz 90. gadu vidum valstī jau bija reģistrētas vairāk nekā 300 politiskās partijas, sociālās kustības utt. Tā, 1994. gadā Polijā bija 224 partijas, tostarp tādas eksotiskas kā „Polijas erotiķu partija”, „Viskija draugu partija” un „Alus draugu partija”. Pēdējai bija ap 10 000 biedru un 1991. gadā tā tika pārstāvēta Seimā ar 16 vietām. (2002. gadā Polijā reģistrētas bija ap 130 politiskās partijas, bez tam šai gadā Polijā darbojās ap 36,5 tūkstoši sabiedrisko biedrību, vairāk nekā 5 tūkstoši dažādu fondu. To galvenās darbības jomas bija sports (36,5% organizāciju), izglītība (12,4%), veselības aprūpe, palīdzība invalīdiem (11,6%).)

Partiju daudzveidība ne tikai radīja problēmu pastāvēšanu funkcionējošas demokrātiskas sistēmas izveidē, bet pirmkārt ietekmēja tās darbību.

Polijas iekšpolitiskajā attīstībā 1989. – 2001. gadu periodā var izdalīt trīs posmus:

1) 1989–1993. gadi bija „Solidaritātes” valdību pastāvēšanas posms, kas ietvēra no demokrātiskās opozīcijas kustības radušos dažādo partiju koalīciju maiņas un kam bija raksturīga stipra partiju sadrumstalotība, biežas valdību sastāvu maiņas un radikālas reformas toreizējā ekonomikas ministra L. Balceroviča vadībā.

2) 1993–1997. gadi nesa sociāldemokrātisku (postkomunistisku) partiju pirmo darbības posmu valdībās, PASP pēcteces PRSD ietekmes pieaugumu, kas atspoguļoja vēlētāju vēlmi piedzīvot lielāku valsts aizgādniecību.

3) 1997–2001. gadi bija jau otrs „pēcsolidaritātes” centriski-labējās valdības posms, kad konservatīvā AWS un liberāli centriskā UW nespēja atrast kopēju valodu un vēlētāju simpātijas atkal nosvērās par labu kreisajiem.

Polijas pieredze 1990. gados rāda, ka apstākļos, kad neizdodas izveidot stipras politiskās partijas, neviena no tām nespēj viena pati realizēt varu un tāpēc ir neizbēgama koalīciju veidošana, spējīgu nodrošināt valdībai parlamentāro vairākumu; ka stabilu demokrātijas ievērošanu kopumā var nodrošināt tikai saglabājot relatīvu līdzsvaru starp dažādiem savstarpēji konkurējošajiem politiskajiem spēkiem.

Polija jauno XXI gadsimtu sagaidīja ar „sociāldemokrātiskas izcelsmes” prezidentu un ar parlamentu, kur pirmo vijoli spēlēja tā paša politiskā spēka pārstāvji. Tomēr objektīvie apstākļi, kādos sociāldemokrātiem bija jāīsteno, bija sarežģīti, kas galvenokārt bija saistīts ar nopietnajām ekonomiskajām un sociālajām grūtībām, kuras Polija piedzīvoja XXI gadsimta sākumā.

Kaut SLD no 1995.gada līdz 2004./5. gadam bija valdošā partija Polijā, arī Polijas premjeri 1995.-1997. un 2001.-2004. gados bija SLD biedri, tomēr XXI gadsimta sākumā partija strauji zaudēja popularitāti, jo vairāki tās vadoši biedri tika pieķerti dažādos korupcijas skandālos. Labējās partijas prasmīgi izmantoja savu konkurentu „grēkus”, kuros gan arī pašas bija vainojamas. 2005. gada parlamenta vēlēšanās SLD cieta graujošu sakāvi, saņemot 1 335 257 (11,3%) balsis, 55 no 460 vietām Seimā un nevienu vietu Senātā. Acīmredzot, savu iesaisti uz vēlētājiem atstāja arī labējo spēku gadiem ilgstošais nomelnošanas darbs pret kreisajiem.

Tomēr 90. gados Polijā pamazām veidojās divu partiju sistēma. Politiskās svārstības likuma rezultātā 1993. gadā kreisie spēki demokrātiski nomainīja pie varas esošos labējos, 1997. gadā kreiso vietā pie varas nāca labējie, pēc tam 2001. gadā – atkal kreisie. Turpmāk kreisie zaudēja ietekmi, nosacītas kreiso-labējo politiskās pretstāves vietā veidojās nosacīti liberālo un konservatīvo spēku pretstāve, taču tas nemaina tendenci uz divpartiju sistēmas izveidi.

5-2

Polijas Republikas ārpolitika

Mūsu pasauli šķēļ nevis bezdibenis, bet daudzas redzamas un neredzamas plaisas,
kuras mūs šķir un tai pat laikā vieno.

Zafers Senokaks (Zafer Şenocak)

Nacionālisms ir veids, kā atbrīvoties no atbildības par pagātni. Vienmēr ir vainojami
„svešie” – tāda ir katra nacionālista pārliecība.

Ā. Mihņiks (*Adam Michnik*)
 Radniecīgas un tuvas tautas mazāk spēj izprast viena otru nekā tālas un svešas.
 Svešiem daudz ko piedod, bet saviem, tuviem neko negrib piedot.
 Nikolajs Berdjajevs. (*Никола́й Алекса́ндрович Бердя́ев*)
 Jo tuvākas tautas, jo grūtākas ir viņu attiecības. Paši zināt: vissāpīgākie
 konflikti noris tieši starp radniekiem.
 Aleksandrs Sokurovs (*Александр Сокуров*)
 Nacionālisms ir noteikts pasaules uzskats, saskaņā ar kuru tautas ir
 konkurentes cīņā par izdzīvošanu”
 Ādams Mihņiks (*Adam Michnik*)
 Saka, ka ģenerāļi vienmēr gatavojas iepriekšējam karam. Bet tas attiecas ne tikai uz
 viņiem. Politiķi vienmēr sagatavo atbildes uz veciem izaicinājumiem,
 un bieži neredz jaunus draudus.
 Jevgeņijs Satanovskis (*Евгений Янович Сатановский*)
 Krievijas demonizēšana nav politika, bet gan politikas trūkums
 Henrijs Alfrēds Kisindžers (*Henry Alfred Kissinger*)
 Īsts karš nevienam nav vajadzīgs, taču daudziem ir vajadzīgs naidis.
 Makss Frišs (*Max Frisch*)
 Patiess ienaidnieks tevi nekad neatstās.
 Staņislavs Ježijs Lecss (*Stanisław Jerzy Lec*)
 Tas, kurš pārkāpj līgumu, atbrīvo otru pusi no visiem pienākumiem
 Pjērs Bausts (*Pierre-Claude-Victor Boiste*)
 Bieži ļaudis lepojas ar tīru sirdsapziņu tikai tāpēc, ka viņiem ir īsa atmiņa.
 Ļevs Tolstojs (*Лев Николаевич Толстой*)
 Tu nekad neatrisināsi problēmu, ja domāsi tāpat kā tie, kas to radījuši.
 Alberts Einšteins (*Albert Einstein*)

1980. gadu beigās – 1990. gadu sākumā notikušās pārvērtības ir ietekmējušas visas Polijas sabiedrības dzīves sfēras un jo īpaši izraisījušas jaunas ārpolitiskās orientācijas meklējumus, kas ieguva „Polijas atgriešanās Eiropā” raksturu. T.s. „sociālistiskās” sistēmas un tās kodola – PSRS sabrukums ļāva Polijai izšķiroši mainīt savu ārpolitisko orientāciju, dot tai „eiroatlantisku” virzību. Polija uzsāka integrācijas ceļu ar Rietumeiropas valstīm un veidoja attiecības ar kaimiņiem, balstoties uz jauniem - „eiroatlantiskiem” pamatiem. Tieši šis „eiroatlantiskais” vektors ir kļuvis par nozīmīgāko Polijas ārpolitikā, taču tajā pašā laikā ir jāņem vērā fakts, ka tā izvēle nenotika vienā brīdī un tika panākta kontekstā ar izmaiņām, kas notika pasaulē.

Atšķirībā no iekšpolitiskās darbības ārpolitikā Polijas partijas, lai arī kādas no tām atradās pie varas, realizēja nosacīti vienotu kursu. 90. gados Polijas ārpolitika tika pārorientēta uz Rietumiem. Kā tās galvenie mērķi tika pasludināta Polijas iestāšanās NATO un Eiropas Savienībā, kā arī labu attiecību uzturēšana ar kaimiņvalstīm, oficiāli arī ar Krievijas Federāciju. Viens no Polijas pārorientēšanās no sadarbības Varšavas līguma valstu bloka un pieslēšanās Rietumvalstu lokam simboliem bija triju valstu ārlietu ministru tikšanās 1991. gada augustā Veimārā, kur Poliju pārstāvēja K. Skubiševskis, Vāciju H. D. Genšers un Franciju R. Duma. Šī

tikšanās iezīmēja trīspusējās sadarbības sākumu starp Poliju, Vāciju un Franciju t.s. „Veimāras trijstūrī”. Pirms sanāksmes Veimārā 1991. gada 9. aprīlī tika parakstīts Draudzības un solidaritātes līgums starp Poliju un Franciju.

Pēc Vācijas apvienošanās tika veikti pasākumi, lai paceltu jaunā kvalitātē attiecības starp Poliju un nu jau visu Vāciju. Tika slēgti jauni līgumi, stiprināta sadarbība ekonomikas un kultūras jomā.

Svarīga nozīme nākotnei bija 1991. gada 17. jūnijā Polijas premjerministra J. Belecka, VFR kanclera H. Kola un ārlietu ministru K. Skubiševska un H. D. Genšera Bonnā parakstītajam līgumam starp Vācijas Federatīvo Republiku un Polijas Republiku „par labām kaimiņu attiecībām un draudzīgu kopdarbību”. Abu valstu ilgajā vēsturē līdz šim nebija šāda politiska dokumenta, kurš tik aptveroši formulētu abu valstu savstarpējo attiecību jauno kārtību. Tika parakstīta arī virkne atsevišķu konkrētu vienošanos.

1991. gada 16. oktobrī Vācija pārskaitīja Polijas un Vācijas samierināšanas fondam 500 miljonus DM, lai izmaksātu kompensācijas nacionālsociālistiskā režīma upuriem. 17. oktobrī VFR Bundestāgs ratificēja ar Poliju noslēgto līgumu par labām kaimiņvalstīm un draudzīgu sadarbību. 18. oktobrī Polijas Seims ratificēja ar Vāciju 1990. gada 14. novembrī un 1991. gada 17. jūnijā parakstītos līgumus.

Jaunā Polijas vadība uzsāka valsts integrācijas ceļu ar Rietumeiropas valstīm, kuras šai laikā bija nodarbinātas ar Eiropas Savienības (*European Union (EU)*) izveidi.

Eiropas Savienība ir Eiropas valstu ekonomiska un politiska apvienība, kas darbojas uz valstu starpā noslēgtu līgumu pamata, kuros noteikti svarīgākie kopīgie mērķi, politika, darbības instrumenti, tiesību sistēma, institūcijas un to funkcijas un lomas lēmumu pieņemšanas procesā. Par Eiropas Savienības veidošanās sākumu var uzskatīt 1957. gadā noslēgto Romas līgumu, kad tika izveidota Eiropas Ekonomikas kopiena (EEK) (*European Economic Community*), kā arī Kopējais tirgus (*Common Market*), bet formāli Eiropas Savienība tika nodibināta ar 1992. gada 7. februārī parakstīto Māstrihtas līgumu. Līgums stājās spēkā 1993. gada 1. novembrī.

1997. gada jūnijā Eiropas Padome pieņēma Amsterdamas līgumu par dažu izmaiņu izdarīšanu Māstrihtas līgumā. Tās stājās spēkā 1999. gada 1. maijā. Dažus mēnešus pēc Amsterdamas līguma noslēgšanas tika uzsāktas sarunas par virknes valstu, tai skaitā arī Polijas, uzņemšanu Eiropas Savienībā. 2001. gadā sekoja Nicas līgums, kas pārskatīja Romas un Māstrihtas vienošanās, lai sekmētu ES paplašināšanos uz austrumiem.

Faktiski vēl pirms Eiropas Savienības nodibināšanas Polija vēlējās kļūt par tās locekli. Polijas tuvināšanās Eiropas struktūrām sākās jau „sociālisma” laikā. PTR nodibināja diplomātiskās attiecības ar Eiropas Ekonomikas kopieni 1988. gada jūlijā. 1989. gadā tā parakstīja līgumu ar EEK par ekonomisko un tirdzniecības sadarbību, kas kļuva par pamatu pušu turpmākajai tuvināšanai. Jaunas iespējas šajā jomā pavērās pēc 1989. gada.

1990. gada februārī Polijas premjerministrs T. Mazoveckis Eiropas Parlamentā (*The European Parliament* – viena no Eiropas Savienības likumdošanas un pārstāvniecības iestādēm) paziņoja par Polijas nodomu pievienoties Eiropas Padomei (angļu *Council of Europe* – desmit Rietumeiropas valstu 1949. gadā dibināta starpvalstu organizācija, kuras statūtos noteiktais mērķis ir „panākt lielāku vienotību starp tās locekļiem to ideālu un principu nodrošināšanai un īstenošanai, kuri veido šo valstu kopējo mantojumu un veicina to ekonomisko un sociālo progresu”. Eiropas Padome ir pilnīgi neatkarīga organizācija, kas nepieder pie Eiropas Savienības.) 1991. gada novembrī Polija tika uzņemta Eiropas Padomē.

1991. gada novembrī Polija arī parafēja sadarbības līgumu ar Eiropas Kopienu (angļu *European Community* (EC)) – tā 1992. gadā, parakstot Māstrihtas līgumu par Eiropas Savienību, tika pārdēvēta Eiropas Ekonomikas kopiena).

Kā atzīmējis poļu žurnālists A. Kržemiņskis, pēc 1991. gada starp Poliju un Vāciju valdīja šķietams klusuma brīdis. Masu saziņas līdzekļi abās valstīs reģistrēja otrā notiekošo, politiķi un diplomāti turpināja 1991. gada kaimiņattiecību līgumā paredzētās tikšanās un konsultācijas. Taču abās valstīs trūka spēku, kuri būtu ieinteresēti to abu būtiskā tuvināšanā. Vāciju nodarbināja savas problēmas: rietumu un austrumu vāciešu savstarpējās attiecības, bijušās VDR „deindustriālizācija” u.c. Polijā turpināja darboties aizspriedumi pret vāciešiem, bailes, ka vācieši vēlas Poliju „izpirkt” un „maigā veidā” revidēt Otrā pasaules kara rezultātus. Pastāvēja uzskati, ka no Vācijas puses plašu atbalstu saņemošie Polijas vācieši var kalpot kā „Trojas zirgs” Vācijas savtīgo interešu īstenošanai. Tomēr tik tiešām „klusuma brīdis” bija tikai šķietams.

Integrācijas paātrināšanai Polijas vadība centās izmantot arī sakarus ar VFR. 1992. gada 29. martā–2. aprīlī notika Polijas prezidenta Ļ. Valensas valsts vizīte Federatīvajā Republikā. Ļ. Valensa ierosināja izveidot pārejas struktūras postkomunistiskajām valstīm ar nosaukumu EEK-2 un NATO-2. Kā zināms, šādi plāni nerealizējās, taču kalpoja kā Polijas vēlmju demonstrējums. Šim nolūkam kalpoja arī 1992. gada 1.–3. maijā Berlīnē notikušais vācu-poļu un poļu-vācu biedrību kongress „Poļi un vācieši kopā Eiropā”.

1992. gada 3. novembrī tika pasludināta jauna Polijas militārā doktrīna, kurā bija teikts, ka Polija „neapdraud nevienu valsti, un tai ne pret vienu nav teritoriālu pretenziju”. Tika paziņots par nodomu iestāties NATO. Līdz tam laikam Polijas armija bija gandrīz uz pusi samazināta, un jaunā militārā doktrīna paredzēja tās atiešanu no valsts rietumu robežām.

1993. gada 25. janvārī Bonnā PR un VFR aizsardzības ministri J. Onuškevičs un V. Rūe parakstīja līgumu par sadarbību militārajā jomā. (Jau 1997. gada 31. augustā tika izveidots kopīgs Vācijas, Dānijas un Polijas korpus, kura galvenā mītne atrodas Ščecinā, un kurš kļuva par daļu no NATO militārajām struktūrām.)

VFR prezidents R. Hercogs, piedaloties Varšavas sacelšanās 50. gadadienas svinībās 1994. gada 1. augustā, paziņoja: „Es lūdzu jūsu piedošanu par to, ko vācieši jums nodarīja”. Polijā šie vārdi saņēma pozitīvu atbalsi.

Protams, abu valstu attiecībās ne viss attīstījās gludi. Piemēram, 1995. gada 24. jūnijā Frankfurtē pie Oderas vācu policija arestēja 300 poļus, kuri ieradās pilsētā pēc vācu uzņēmuma darba piedāvājuma saņemšanas. Kad Polijas Ārlietu ministrija protestēja, Frankfurtes mērs anulēja arestēto poļu pasēs un personu apliecībās esošās iebraukšanas vīzas. Cits fakts. Prezidents Ļ. Valensa bija gaidījis uzaicinājumu uz Vāciju Otrā pasaules kara beigu 50. gadadienā. Taču nesagaidīja. Kamēr Polija sevi un Franciju skaitīja par vienu no sabiedrotajiem – uzvarētājiem karā, VFR valdība Poliju par tādu neatzina. Polijā tas radīja redzamu sarūgtinājumu.

Tikai pēc neparasti grūtām sarunām, kurās piedalījās ASV varas iestāžu un ebreju aprindu pārstāvji, 1999. gadā VFR kanclers G. Šrēders paziņoja par kompensācijas izmaksu piespiedu darba veicējiem nacistiskās okupācijas laikā. Vācijas puse piekrita nomaksāt nepilnu miljardu eiro 484 tūkstošiem piespiedu darbā nodarbinātajiem no Polijas (maksājumi tika pabeigti 2006. gadā).

Šķiet, ka Vācija varēja gaidīt tādas pat nozīmes pretošus un savu grēku atzīšanu no Polijas puses. Taču tas nenotika un Vācijas valdošās aprindas ar to samierinājās. 2000. gada 9. jūnijā VFR Bundestāgs noraidīja KDS/KSS parlamentārās grupas pieprasījumu, lai Polija un Čehija atzītu vācu pārvietošanu pēckara periodā par netaisnību un atceltu attiecīgos likumdošanas aktus. 2000. gada 3. septembrī Izsūtīto savienības kongresā Berlīnē kanclers G. Šrēders noraidīja izsūtīto prasību padarīt Polijas un Čehijas Republikas uzņemšanu ES atkarīgu no likumu atcelšanas šais valstīs par vāciešu izsūtīšanu un īpašuma konfiskāciju.

Vācijā ievērojama sabiedrības daļa iestājās par to, lai Polija atzītu savu vainu par necivilizēto vācu izraidīšanu no pēc Otrā pasaules kara Polijai piešķirtajām teritorijām. Šķita, ka arī atjaunotās Polijas Republikas politiķiem nevajadzētu pretoties PTR laikā veiktā nodarījuma nosodīšanai. 1995. gada 28. aprīlī, toreizējais Polijas ārlietu ministrs, vēsturnieks un publicists V. Bartoševskis Otrā pasaules kara beigu 50. gadadienai veltītā runā Vācijas Bundestāgā paziņoja: „Kā tauta, kuru karš skāra sevišķi lielā mērā, mēs pazīstam piespiedu pārvietošanas traģēdiju un ar to saistīto vardarbību un noziegumus. Mēs atceramies, ka tie skāra arī neskaitāmus vācu tautības iedzīvotājus un ka vainīgo vidū bija arī poļi. Es gribētu pateikt atklāti: mēs nožēlojam nevainīgu vāciešu individuālo likteni un ciešanas, uz kuriem attiecās kara sekas un kuri zaudēja savu dzimteni.” Viņš solidarizējās ar poļu esejista J. Lipska vārdiem: „Mēs piedalījāmies miljoniem cilvēku māju nolaupīšanā [...] Mums nodarītais ļaunums, pat vislielākais, nav attaisnojums un nedrīkst būt attaisnojums ļaunumam, ko mēs paši esam nodarījuši citiem.”

Taču daudzi poļu politikās domās izteicēji asi pretojās savas vainas atzīšanai par vācu izraidīto ciešanām, arī memoriāla viņiem izveidei Vācijā. Šis viedoklis ir izplatīts arī tautā. 1996. gada maijā veiktā aptaujā uz jautājumu par Polijas bīskapu izlīgšanas lūguma novērtējumu 1965. gadā divas trešdaļas aptaujāto atbildēja, ka nav nekā tāda, par ko poļiem vispār būtu jālūdz vāciešiem piedošana. Gandrīz puse aptaujāto pat nezināja, par pēc kara veikto vāciešu izraidīšanu no Polijas. Divpusējās Polijas un Vācijas attiecības kopš 1998. gada acīmredzami pasliktinājās. 1999. gadā radusies iecere radīt tādu memoriālu tika uzskatīta par politiski bīstamu mēģinājumu pārskatīt vēsturi, jo tas it kā mainītu vainīgo un upuru vēsturisko lomu. Tā, 2009. gadā poļu vēsturnieks T. Šarota, atsaucoties uz nacistiskās Vācijas noziegumiem Polijā, deklarēja: „Vācijai beidzot būtu jānoskaidro savai sabiedrībai, ka daudzu cilvēku bēgšana un pārvietošana no tradicionālajiem rajoniem nebija lielākā Otrā pasaules kara nelaime. Daudz lielāka traģēdija bija izraidīšana no dzīves.” Jāsaka, ka arī šoreiz poļu destruktīvā nostāja nerasniedza cerēto. 2013. gada jūnijā VFR kanclere A. Merkele ielika pamatakmeni „Bēgšanas, pārvietošanas un samierināšanas dokumentācijas centram.” (*Das Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung*) Berlīnē. 2021. gada 21. jūnijā kanclere piedalījās centra atklāšanā. Tajā uzmanības centrā ir to 12 līdz 14 miljonu vāciešu liktenis, kuriem Otrā pasaules kara beigās bija jāatstāj dzimtene Austrum- vai Dienvidaustrumu Eiropas valstīs, taču netiek apietī arī citu tautu varmācīgas izraidīšanas gadījumi.

Sarunās starp Vāciju un Poliju ilgstoši neatrisināts ir palicis jautājums par kultūras vērtību repatriāciju un kompensāciju Polijai par vāciešu nodarītajiem kultūras vērtību zaudējumiem. To traucē atšķirīgā īpašuma tiesību izpratne abās valstīs. Polijas puse uzstāj uz „teritoriālo principu” un „restitūcijas principu”, pieņemot, ka visas kultūras vērtības ir jānogādā vietā, kur tās radītas, neatkarīgi no tā, vai tās attiecās un piederēja toreizējiem vācu vai poļu iedzīvotājiem. Pēc Vācijas viedokļa, ir jāatdod tie īpašumi, kurus kara laikā vācieši nolaupīja

poļiem, un mākslas priekšmeti, kurus Vācija no tiem rajoniem, kas pēc kara beigām robežu izmaiņas rezultāta nonāca Polijas teritorijā, pārvietoja uz citiem Vācijas reģioniem.

Lai arī kādas nesaskaņas neuzradās, VFR enerģiski atbalstīja Poliju tās ceļā uz integrāciju Eiropas struktūrās.

Gadsimtu mijā sniegto Vācijas palīdzību Polijas ceļā uz ES Polijas politiķi uzskatīja par pašsaprotamu. Kad poļi pēc tam izvirzīja Vācijai prasības par Otrajā pasaules karā Polijai nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu, pat polonofīlie Berlīnes politiķi konstatēja: poļi ir nepateicīgi.

Kā atzīmējis vācu vēsturnieks un publicists P. Benders, izrādījās ilūzija, ka starp poļiem un vāciešiem viss būs kārtībā, ja abas valstis piederēs vienai un tai pašai militārajai aliansei un vienai un tai pašai Eiropas kopienai. P. Benders uzsvēra, ka poļiem Krievija joprojām ir drauds, varbūt ne akūts, bet noteikti latents. Turpretī vāciešiem tas tā vairs nav. Padomju Savienība vairs nepastāv. Gadu desmitiem ilgās bailes, ka padomju militārā mašīna ripos pāri Vācijai un Rietumeiropai, šodien gandrīz nevienu vācieti nepārlicina. Poļi un vācieši var dienām ilgi apmainīties ar argumentiem par to, vai Krievija ir vai nav drauds, bet diez vai viņi viens otru pārliecinās. Viedokļu atšķirības ir pārāk dziļas, jo tās ir vēsturiski iesakņojušās.

Kopenhāgenas galotņu apspriedē (1993. gadā) Eiropas savienības Padome (*Council of the European Union*) nolēma paplašināt Eiropas Savienību ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, ja tās atbildīs noteiktiem kritērijiem. Kopš 1994. gada 1. februāra Polija kļuva par ES asociēto dalībvalsti. 1994. gada 8. aprīlī Polija oficiāli paziņoja par vēlmi kļūt par pilntiesīgu ES dalībvalsti. 1996. gadā tika izveidota Eiropas integrācijas komiteja, kuras uzdevums bija koordinēt integrācijas politikas ar Poliju realizāciju, gadu vēlāk Polija pieņēma dokumentu, kas saturēja galvenos nacionālās integrācijas stratēģijas noteikumus.

90. gados dramatiski mainījās Polijas ārējās tirdzniecības ģeogrāfija. 1996. gadā galvenās importētājvalstis uz Poliju bija Vācija (24,9% no kopējā importa), Itālija (9,8%), Krievija (6,0%), Lielbritānija (5,8%), ASV (4,4%) un Nīderlande (3,9%). Eksportētājvalstu no Polijas secība bija šāda: Vācija (34,6%), Krievija (6,8%), Itālija (5,3%), Nīderlande (4,8%), Francijā (4,4%) un Lielbritānija (3,8%).

1997. gada jūnijā Eiropas Padome pieņēma Amsterdamas līgumu par dažu izmaiņu ieviešanu Māstrihtas līgumā. (Tas stājās spēkā 1999. gada 1. maijā.) Dažus mēnešus pēc Amsterdamas līguma noslēgšanas tika uzsāktas sarunas par virknes valstu, tai skaitā arī Polijas uzņemšanu Eiropas Savienībā. Tika izstrādāts Polijas sarunu ar ES kalendārs. (Tiesa, grūtības pārvērtību gaitā pavēra papildus iespējas labējā un kreisā populisma izaugsmei. Salīdzinot ar Baltijas valstīm, kur pārliecinošs iedzīvotāju vairākums iestāšanos Eiropas Savienībā uztvēra kā pozitīvu parādību, Polijā risinājās dzīvas diskusijas par pievienošanās lietderīgumu, kas izraisīja vislielāko labējo populistu aktivitāti.)

1998. gada 31. martā sākās sarunas par Polijas pievienošanos ES. Lai iekļūtu Savienībā Polijai savu likumdošanu bija jāsaskaņo ar ES normām. Sarunas nebija vieglas, un tās skāra apmēram trīsdesmit ļoti dažādus jautājumus, kas saistīti ar lauksaimniecību, vides aizsardzību un reģionālo politiku. 1999. gada 1. janvārī sākās uz pielāgošanos ES virzītās reformas Polijā. 2001. gadā sekoja Nicas līgums, kas pārskatīja Romas un Māstrihtas vienošanās, lai sekmētu ES paplašināšanos uz austrumiem.

Jau ilgi pirms oficiālā datuma, kad Polija pievienojās ES, tā bija kļuvusi par nozīmīgāko Polijas tirdzniecības partneri. 70% Polijas eksporta nonāca Eiropas Savienības dalībvalstīs, un

vairāk nekā 60% Polijas importēto preču nāca no ES valstīm. Gala rezultātā 2004. gadā ES pievienojās 10 jaunas valstis, tai skaitā arī Polija.

1996. gadā Polija kļuva par Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD* — starptautiska attīstīto valstu ekonomiskā organizācija, kas atzīst pārstāvības demokrātijas un brīvā tirgus ekonomikas principus).

Reizē Polija centās kļūt par Rietumvalstu militāro organizāciju dalībnieci. Polijas ceļš uz NATO sākās jau 1990. gadā, nodibinot diplomātiskos kontaktus un atzīstot Polijas parlamentāriešiem novērotāja statusu. 1991. gadā prezidents Ł. Valensa, tiekoties Krakovā ar Čehoslovākijas un Ungārijas prezidentiem, paziņoja par Polijas nodomu pievienoties blokam. Drīz tika izveidota Ziemeļatlantijas sadarbības padome, lai koordinētu NATO kontaktus ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm.

Pēc Padomju Savienības sabrukuma (1991) iestāšanās NATO kļuva par stratēģisku uzdevumu Polijai. Tas saņēma plašu visas poļu sabiedrības atbalstu. Polijas eksprezidents V. Jaruzeļskis norādījis: „To sveica visi politiskie spēki, atbalstīja Polijas sabiedrības vairākums. Valsts drošību mēra gan ar tās faktisko stāvokli, gan ar sabiedrības izjūtu. Ne tagad, ne pārskatāmā nākotnē es neredzu ārējus draudus Polijai. Taču valsts ieņem noteiktu ģeostatēģisko telpu, un šīs situācijas sekas mums ir sāpīgas gadsimtiem ilgi. Tāpēc mūsu pievienošanās stabilam politiskam un aizsardzības kompleksam ir ļoti psiholoģiski svarīga, stiprina drošības sajūtu, precīzāk, stabilitāti. Mums ir jābūt NATO partnerim, kas [blokam] neradīs papildus rūpes gan iekšējā situācijā, gan ārējās attiecībās ar kaimiņiem, īpaši ar Krieviju. Labas, draudzīgas attiecības ar to mums ir galvenais jautājums. Mums jādara viss, lai nodrošinātu, ka pieaugošā, nostiprinātā drošības sajūta, ko NATO dod jaunajām dalībvalstīm, Krievijā netiktu uztverta kā drauds tās nacionālajai drošībai. Acīmredzot ar mūsu labo nodomu un nolūku oficiālu deklarēšanu šajā sakarā nepietiks, ja atkal un atkal turpināsim atgriezties pie iepriekšējām pārestībām, izvirzot tās priekšplānā.” (Diemžēl V. Jaruzeļska bažas bija dziļi pamatotas, poļu politiķi turpināja „atgriezties pie iepriekšējām pārestībām, izvirzot tās priekšplānā.”)

Polijas politika pret Krieviju tika pakārtota Polijas Rietumu politikai. (Arī Krievijai attiecības ar Polijas Republiku zaudēja savu agrāko nozīmi salīdzinājumā ar to laiku, kad PTR atradās Varšavas līguma valstu centrā.) Pēc PSRS sabrukuma Polija sāka veidot atsevišķas attiecības ar Krieviju un citām postpadomju republikām. Pie tam attiecības starp Poliju un Krievijas Federāciju 90. gados vairs nebija balstītas uz sabiedroto, bet gan uz kaimiņattiecību principiem. (Piemēram, 90. gadu sākumā poļu – padomju draudzības biedrības darbībā radās virkne organizatorisku, finanšu (tika atceltas valdības dotācijas) u.c. problēmu. Strauji samazinājās biedru un pulciņu skaits.)

Jau Polijas un Krievijas līguma sagatavošanas laikā starp pusēm radās nopietnas domstarpības jautājumā par kompensācijām staļinskā režīma upuriem. Polijas puse mēģināja dokumentā iekļaut klauzulu par kompensāciju no staļinskajām represijām cietušajiem poļiem, savukārt Krievijas puse atteicās to darīt, atsaucoties uz faktu, ka šīs problēmas tiek risinātas Krievijas vietējo tiesību aktu ietvaros. (Jautājums par kompensācijām par deportācijām un piespiedu darbu GULAG-a nometnēs tika izskatīts arī 2003. gada janvārī Krievijas prezidenta V. Putina vizītes laikā Polijā. Tika pat nodibināta speciāla komisija abu valstu Ārlietu ministriju

līmenī, kas konstruktīvi, darba kārtībā izskatītu savstarpējo pretenziju noregulēšanas jautājumu, taču autora rīcībā nav ziņu par kādām tās aktivitātēm.)

Pirmos demokrātiskās Polijas un demokrātiskās Krievijas attiecību gadus varēja vērtēt kā diezgan labvēlīgus. Maskava atkārtoti uzsvēra vēlmi veidot divpusējas attiecības ar Varšavu uz vienlīdzības, partnerības pamatiem atsakoties no jebkāda diktāta. 1992.–1993. gadā šīm attiecībām tika izveidots jauns juridiskais pamats.

1992. gada 22. maijā Maskavā Krievijas prezidents B. Jeļcins un Polijas prezidents Ļ. Valensa parakstīja nolīgumu starp Krievijas Federāciju un Polijas Republiku par draudzīgu un labu kaimiņattiecību sadarbību. 1992. gada 2. oktobrī Varšavā tika parakstīts starpvaldību nolīgums par pārrobežu sadarbību ar Krieviju. Starp abām valstīm dažādās jomās tika noslēgti vairāki desmiti līgumu, parakstīta deklarācija par sadarbību kultūras, zinātnes un izglītības jomā, līgums par tirdzniecību un ekonomisko sadarbību. Krievija nodeva Polijai lielu arhīvu dokumentu klāstu. (Jau iepriekš atzīmēts, ka 1991. gadā tika parakstīts līgums par padomju karaspēka izvešanu no Polijas. PSRS/Krievijas karaspēka Ziemeļu grupas pēdējās daļas atstāja valsti 1993. gada rudenī.)

1992. gada 3. novembrī tika pasludināta jauna Polijas militārā doktrīna, kurā teikts, ka Polija „neapdraud nevienu valsti un ne pret vienu tai nav teritoriālu pretenziju”. Tā paziņoja arī par nodomu meklēt iespēju iestāties NATO.

1993. gadā Krievijas un Polijas attiecību attīstībā radās nopietnas problēmas, kas atklāja abu valstu stratēģisko interešu atšķirību dziļumu. Polija savu vēlmi iestāties NATO uzskatīja par pilnīgi dabisku un likumsakarīgu valsts suverenitātes nostiprināšanas soli. Turpretī Krievijas vadība uzskatīja šo nodomu par draudu savām nacionālajām un drošības interesēm un uzstāja, ka tai ir tiesības nepiekrīst NATO paplašināšanai. Krievija uztraucās par to, ka NATO bloks tuvojās tās robežām un mēģināja tam pretoties.

Pagrieziena punkts šajā procesā, pēc PR aizsardzības ministra J. Onuškeviča domām, bija Krievijas prezidenta B. Jeļcina vizīte Varšavā 1993. gada augustā. Viņa poļu kolēģis Ļ. Valensa izmantoja iespēju, lai pastāstītu viņam par poļu plāniem iestāties NATO. Pēc vakariņu ballītes (kas ļauj izdarīt pieņemumu par alkoholu mīlošā toreizējā Krievijas prezidenta „vieglprātīgo” noskaņojumu) B. Jeļcins publicēja komunikē, kurā bija runāts par to, ka „Krievija ar izpratni raugās par Polijas plāniem iestāties NATO”. Šis paziņojums kļuva par pārsteigumu gan NATO mītnei Briselei, gan KF valdībai Maskavā. Lai gan Krievijas Federācijas prezidentam, Krievijas politiskās elites un acīmredzot arī armijas vadītāju spiediena ietekmē, vēlāk nācās rakstiski atsaukt savus vārdus, tie tomēr pavēra ceļu gan NATO militāristiem, gan poļu rusofobiskajiem spēkiem.

Jau 1994. gadā tika sasniegts ievērojams progress Polijas un Ziemeļatlantijas bloka tuvināšanās procesā, kad premjerministrs V. Pavļaks parakstīja dokumentu „Partnerattiecības mieram” (poļu *Partnerstwo dla Pokoju*, angļu *Partnership for Peace*). Tajā pašā gadā Polija bija pirmā no Austrumeiropas valstīm, kas pretendēja uz dalību NATO, reprezentēja Individuālās partnerības programmu ar NATO. Drīz Polijas teritorijā notika pirmās kopīgās mācības. Visbeidzot, 1994. gada beigās 16 NATO dalībvalstu ārlietu ministri paziņoja par bloka gatavību uzņemt jaunas dalībvalstis. 1995. gadā Ļ. Valensa deva savas valsts sākotnēju piekrišanu, ja nepieciešams, NATO kodolieroču izvietojumam tās teritorijā.

Krievijas valdība 1994. gadā gan nāca klajā ar priekšlikumu pārveidot Ziemeļatlantijas sadarbības padomi (*Euro-Atlantic Partnership Council*) par neatkarīgu organizāciju, kura

varētu aizstāt NATO, bet 1996. gadā piedāvāja Polijai drošības garantijas apmaiņā pret tās atteikšanos iestāties Ziemeļatlantijas savienībā. Taču abos gadījumos no Polijas puses sekoja kategorisks atteikums. Polija stingri iestājās par iestāšanos NATO, nepieņemot nevienu Krievijas argumentu. Visi Polijas līderi, neatkarīgi no viņu politiskās ievirzes, izrādīja stingru apņēmību šajā jautājumā.

Tiesa, reizēm radās cerības uz Polijas un Krievijas attiecību uzlabošanu saistībā ar politiskās elites maiņu. Tāda bija situācija, kad 1995. gadā par Polijas prezidentu kļuva A. Kvasņevskis. Ja prezidentu L. Valensas un B. Jeļcina attiecības bija acīmredzami nelabvēlīgas, tad, A. Kvasņevskim nākot pie varas, šķita, ka tās uzlabosies. Tomēr Polijas valsts galvas maiņa gan nedaudz mainīja Polijas un Krievijas attiecību toni, taču to saturs palika nemainīgs. Diezin vai varēja gaidīt ko citu, jo pastāvēja stratēģisko interešu atšķirības.

Poļu sociāldemokrāti, tāpat kā viņu priekšgājēji pie varas, Polijas attīstībā priekšplānā izvirzīja „eiroatlantisko” vektoru, vienlaikus uzsverot faktu, ka Polijas stāvoklis Rietumos lielā mērā ir atkarīgs no tās pozīcijas Austrumos. Tur Polija negrasījās samierināties tikai ar „tilta” vai „savienjojošās saites” lomu starp Austrumiem un Rietumiem, bet gan plānoja rīkoties savu pozīciju nostiprināšanai. Citos jautājumos samērā sašķeltajā deviņdesmito gadu Polijas sabiedrībā vairāk nekā 80% poļu vienoti izteicās par iestāšanos NATO un viņus neatturēja pat bailes no iespējamās attiecību pasliktināšanās ar Krieviju.

Krievijas un Polijas intereses sadūrās arī veidojot attiecības ar bijušajām padomju republikām. Krievija, vadoties no 1992. gadā tajā radītās „tuvo ārzemju” koncepcijas, aizstāvēja savu īpašo lomu postpadomju telpā, savukārt Polija, uzsverot suverenitātes principu, centās novērst „postimperiālā sindroma” izpausmes no Krievijas puses. Salīdzinoši labvēlīgajam 90. gadu sākuma Polijas un Krievijas attiecību posmam sekoja to pasliktināšanās 1994.–1996. gadā.

Viena no sāpīgākajām Krievijas un Polijas attiecībās 90. gados bija Čečenijas problēma (Notika divi Krievijai iekšēji „Čečenijas kari” (1994.–1996. un 1999.–2009.) pret vietējiem separātistiem). Polija mēģināja nodibināt tiešus kontaktus ar Čečeniju, Polijas Ārlietu ministrijas pārstāvji tikās ar vienu no čečenu separātistu un teroristu līderiem Š. Basajevu. Polijā bija vairāki čečenu informācijas centri, viens no Varšavas laukumiem tika nosaukts Čečenijas prezidenta D. Dudajeva vārdā, atkārtoti tika organizētas pretkrieviskas akcijas.

1997. gadā Parīzē parakstītais Krievijas un NATO pamataakts, kas noteica Ziemeļatlantijas bloka un Krievijas Federāciju attiecības un sadarbību, faktiski apstiprināja gaidāmo bloka paplašināšanu. Tai pat 1997. gadā sākās sarunas par Polijas iestāšanos NATO. 1998. gadā lēmums par Polijas uzņemšanu NATO tika ratificēts. 1999. gada 12. martā Polijas, Ungārijas un Čehijas ārlietu ministri, klātesot ASV valsts sekretārei M. Olbraitai parakstīja dokumentu, kas galīgi apstiprināja viņu valstu dalību NATO. Tā patiešām, A. Kvasņevska vārdiem sakot, bija „virspartijiska vienprātība”, „panākums, kuram bija daudz tēvu”. Pievienošanos NATO Polijas politiskā elite uzskatīja par vēsturisku notikumu, kas ļāva valstij sasniegt maksimāli iespējamo drošību, kādas Polijai nebija visā tās vēsturē. Arī poļu vairākums atzina, ka, pateicoties dalībai Ziemeļatlantijas aliansē, Polija nonāks Rietumu ietekmes sfērā, kas dos tai drošību un iespēju modernizēt savu armiju uz NATO rēķina. (Ja 1997. gadā Polijas bruņotajos spēkos dienēja 214 000 cilvēku, tad saskaņā ar iestāšanos NATO, Polijai bija jāsamazina savu armiju līdz 160-180 tūkstošiem.)

Taču, ja valsts uzņemšanu NATO noteicošs poļu vairākums uzskatīja par milzīgu panākumu, tad Krievijā šis fakts tika atzīts par bezierunu zaudējumu.

Jāatzīmē, ka visdziļākās Varšavas simpātijas bauda ASV. Pēc Polijas valdošās politiskās elites uzskatiem Vašingtona ir uzticamāks drošības garants nekā NATO, jo savienība nespēj pildīt savas funkcijas bez izteiktas ASV vadības.

Daudzi domāja, ka ASV ir spēcīgākā vara pasaulē (ASV militārām vajadzībām ik gadu tērē tik daudz, cik nākamās septiņas valstis – līderes šai jomā kopā) un tādējādi vislabākā garantija Polijas drošībai, galvenokārt pret krieviem un vāciešiem, kuri atkal kļuvuši spēcīgi. Tikai ASV tiek uzskatītas par Polijas drošības garantu gan no militārā, gan politiskā viedokļa. Nekur Eiropā nav tik dziļu simpātiju pret Vašingtonu kā Varšavas elitē. Poļi jūt spēcīgu saikni ar Ameriku arī tāpēc, ka apmēram seši ar pusi miljoni ASV pilsoņu ir poļu izcelsmes. Tāpēc Polijas ārpolitikas uzdevums ir pēc iespējas mazināt antagonismu starp ASV un Eiropas partneriem NATO.

Jāatzīst gan, ka Polija iestājās NATO ne visai mierīgā laikā. Tiklīdz bija beigusies jauno dalībnieku uzņemšanas svinības, pasauli pāršalca ziņa par NATO bumbu triecieniem Dienvidslāvijai (1999). Attieksme pasaulē pret šo rīcību bija un paliek līdz šai dienai tālu no viennozīmīgas. Lai gan poļu sabiedriskās domas aptaujas liecināja par rezervētu attieksmi pret NATO uzbrukumu Dienvidslāvijai un arī baznīcas hierarhi to nosodīja, Polijas valdība bez nosacījumiem atbalstīja NATO veikto Dienvidslāvijas bombardēšanu, uzskatot to par likumīgu un atbilstošu Polijas kā sabiedrotā pienākumam. Nekādas pacifisma vai slāvu vienotības idejas nemulsināja Polijas vadītājus.

Pēc bēdīgi slavenās provokācijas, kad ASV, krāpjot visu pasauli, pārmeta Irākai bioloģisko ieroču gatavošanu, Polija, pretēji Francijas un Vācijas nostājai, nosūtīja ASV rīcībā savu militāro kontingentu (*Polski Kontyngent Wojskowy w Iraku*), kas piedalījās iebrukumā Irākā 2003. gada pavasarī un tam sekojošajā karā šai zemē. Kopējais Polijas karaspēks okupētajā Irākā no 2003. gada pavasara līdz 2005. gada pavasarim bija aptuveni 1 700 karavīru, un pēc tam to vēl palielināja. Tikai 2008. gadā Polijas karaspēks tika izvests no Tuvajiem Austrumiem. Polijas zaudējumi Irākas karā 2003.–2008. gadā sasniedza 23 nogalinātos un vismaz 70 ievainotos.

2005. gada decembrī, nepilnus divus mēnešus pēc prezidenta vēlēšanām, kurās uzvarēja I. Kačiņskis, Polijā izcēlās politisks skandāls: žurnālisti apsūdzēja varas iestādes par to, ka Polijā vairākus gadus pastāvēja slepeni ASV Centrālās Izlūkošanas Pārvaldes cietumi, kuros, pārkāpjot starptautiskās normas, bija ieslodzītas personas, kuras ASV varas iestādes turēja aizdomās par līdzdalību islāmistu kustībās. Pēc žurnālistu domām, šādos cietumos pret cietumniekiem, kas tur bija ievietoti bez tiesas vai izmeklēšanas, tika piemērota fiziska un psiholoģiska spīdzināšana. A. Kvasņevskis laikrakstam „*Gazeta Wyborcza*” atzina: „Bija sadarbība ar amerikāņu izlūkdienestiem”, bet cietumu esamību noliedza. Uz jautājumu: „Vai Polija šīs sadarbības ietvaros varētu dot amerikāņiem atļauju turēt cilvēkus ieslodzījumā un spīdzināt?” sekoja atbilde: „Amerikāņi nekad mums neprasīja šādu atļauju”, bet uz jautājumu: „Viņi to varēja izdarīt arī bez mūsu atļaujas?” – „Man nav informācijas, ka amerikāņi Polijā spīdzinātu ieslodzītos.” Taču nedaudz vēlāk – 2006. gadā ASV prezidents Dž. Bušs (juniors) oficiāli atzina šādu cietumu esamību. 2014. un 2018. gadā Eiropas Cilvēktiesību tiesa, pamatojoties uz divu bijušo ieslodzīto prasībām, atzina faktus par rupju cilvēktiesību pārkāpumiem slepenajos CIP cietumos Polijā, Rumānijā un Lietuvā un piešķīra prasītājiem kompensāciju. Protams, šādi fakti diskreditēja kā ASV, tā arī Polijas varas iestādes.

Tiesa, pat daži no tiem poļu politiķiem, kuri realizē nelokāmu sadarbības kursu ar ASV, kulisēs atzīst šā kursa neperspektivitāti. Tam pierādījums ir nelikumīgi noklausītā un publicētā divu Polijas ministru: ārlietu ministra R. Sikorska un finanšu ministra J. Rostkovska saruna. Lūk, šīs sarunas fragments:

R. Sikorskis: „Ziniet, poļu un amerikāņu savienība ir bezvērtīga. Gluži pretēji, tā ir pat kaitīga. Jo tā Polijā rada nepatiesu drošības sajūtu.”

J. Rostkovskis: „Kāpēc?”

R. Sikorskis: „Tā ir pilnīgi mēsli. Tā mēs strīdēsimies ar Vāciju un Krieviju un uzskatīsim, ka viss ir super, jo mēs kā pamuļķi nosūkājam amerikāņiem. Kā pēdējie pamuļķi.” (Pēc sarunas publikācijas R. Sikorskis bija spiests atstāt tolaik ieņemamo Seimas maršala (priekšsēdētāja) amatu.

Mūsdienās Polija ir gatava savā teritorijā izvietot ASV militāro bāzi un par to maksāt. Pēc preses ziņām, 2021.gada jūnijā ASV sāka izvietot ieročus pretraķešu aizsardzības bāzē, kas tiek būvēta Polijas ziemeļos pie *Redzikowo* ciema 150 km attālumā no Gdaņskas.

Sekmīgi attīstījās Polijas sadarbība ar t.s. **Višegradas grupas valstīm**: Čehiju, Slovākiju, Ungāriju. To veicināja kopīgas intereses pievienošanās ES un NATO virzienā (Polija, Čehija un Ungārija pievienojās NATO 1999. gada 12. martā, Slovākija kopā ar sešām citām Centrāleiropas valstīm 2004. gada 29. martā.) (Var pieminēt, ka 2002. gadā Polija un Slovākija veica nelielas robežas korekcijas Češinas Silēzijas reģionā.) Pēc tam šīs valstis pievienojās ES (2004. gada 1. maijā) un blakus pastiprinātai sadarbībai kultūras un ekonomikas jomā grupa nodarbojās arī ar tehnisko sadarbību un dažiem nacionālo minoritāšu jautājumiem. Šis mērķis tika sasniegts, taču joprojām saglabājās virkne jautājumu, kuru risināšanai nepieciešama ciešāka reģionālā sadarbība. (Tiesa, kad 2004. gada 1. maijā visas četras grupas locekles kļuva par Eiropas Savienības dalībvalstīm, būtiski samazinājās Višegradas apvienības nozīme.)

Polija aktīvāk nekā citas valstis pretendē uz Višegradas grupas līdera lomu. (Polijas vēlme ieņemt reģiona līdera lomu ir acīmredzama arī attiecībās ar valstīm, kas izveidojās pēc PSRS sabrukuma.) Grupā iesaistītās valstis sadarbojas ļoti dažādās jomās; jo īpaši kultūras, zinātnes, izglītības, aizsardzības politikas, ekonomikas un arī cīņā pret starptautisko terorismu.

1999. gada 14. maijā šīs valstis nodibināja Bratislavā Starptautisko Višegradas fondu. Fondu kopīgi finansē visi dalībnieki, un tas cita starpā atbalsta kultūras tīklus un katru gadu piešķir stipendijas studentiem, doktorantiem, zinātniekiem akadēmiskām apmaiņām. Pēc Višegradas fonda iniciatīvas katru gadu 15. februārī tiek svinēta Višegradas diena.

Višegradas grupas valstu sadarbība gan nekādā veidā nav institucionalizēta. Tā ir balstīta tikai uz tās pārstāvju periodisku sanāksmju dažādos līmeņos (sākot no premjerministru un valstu vadītāju samitiem līdz ekspertu konsultācijām) principu. Premjerministru oficiālās sanāksmes notiek katru gadu. Starp šiem samitiem viena no valstīm ir priekšsēdētāja, kas ir atbildīga par gada rīcības plāna izstrādi.

Jārunā arī par Polijas politiku attiecībā pret tām tuvākajām kaimiņvalstīm, kuras neietilpst t.s. Višegradas trijstūrī. Kodolīgi tās raksturojis poļu publicists un režisors R. Terentjevs. Pēc viņa domām Polijas ārpolitikas pamatā ir savā laikā ievērojamā poļu publicista J. Gedroica izstrādātā koncepcija par to, ka spēcīga Krievija pastāvīgi apdraud Polijas neatkarību un, aizstāvoties pret šiem draudiem, Polijai jāizveido nacionālistisku valsti, kas atbrīvojušās „no Krievijas kundzības”, teritoriāls buferis. Galvenā vairoga lomu J. Gedroics piešķirā **Ukrainai**.

Lai nu kā, Polija arvien ir atbalstījusi Ukrainas nacionālistu centienus norobežot Ukrainu no Krievijas. Jau 1993.gada janvārī Polijas ministru prezidente H. Suhocka un

toreizējais Ukrainas ministru prezidents L. Kučma parakstīja vienošanos par jaunu robežas pārejvietu atvēršanu un par abpusēju kapitālieguldījumu veicināšanu abās kaimiņvalstīs.

Pēc Polijas pievienošanās „eiroatlantiskajām” struktūrām tā pasludināja sevi par Ukrainas „aizstāvi” Rietumvalstu vidū un Ukrainas Eiropas integrācijas veicinātāju. Tika risināta XX gadsimta gaitā no pastāvīgās atrašanās vietas izvesto kultūras vērtību savstarpējas restitūcijas problēma. Piemēram, Polija nodeva Ukrainai daļu no biedrības „*Провима*” (Apgaismība) arhīva par laiku no 1868. līdz 1923. gadam.

Tiesa, attiecību attīstībai traucē gan virkne vēsturiski izveidojušos problēmu („Volīnijas slaktiņš”, ukraiņu izsūtīšana operācijas „Visla” ietvaros), par kurām šai grāmatā jau runāts, gan arī poļu un ukraiņu mazākuma attiecību jautājums mūsdienā Polijā.

Blakus vāciešiem ukraiņi joprojām bija viens no ievērojamākajiem nacionālajiem mazākumiem Polijā. (90. gadu sākumā nacionālie mazākumi sastādīja 2 līdz 4% no valsts iedzīvotājiem. Polijā dzīvoja 200-300 tūkstošu ukraiņu, ap 200 tūkstošu baltkrievu, 20-30 tūkstošu čehu un slovāku, 15–20 tūkstošu lietuviešu, 15 tūkstošu armēņu, ap 10 tūkstošu ebreju, 2 tūkstoši grieķu.) Ar nacionālo mazākumu problēmām nodarbojās Polijas Republikas Kultūras ministrijas nacionālo mazākumu jautājumu nodaļa.

Latviešu politiķis un publicists Visvaldis Lācis secinājis, ka, arī XX gadsimta pēdējā desmitgadē laika gaitā abpusēji nodarītās pārestības ne poļu, ne ukraiņu tauta vēl nevēlas aizmirst — nedz tie 300 tūkstoši ukraiņu, kas dzīvo Polijas valstī, nedz arī 210 tūkstoši poļu — Ukrainas valstī. Pēc Polijas Sabiedriskās domas pētījumu centra „*Centrum Badania Opinii Społecznej*” datiem 1993.–1999. gados poļu simpātiju reitingā ukraiņi ieņēma stabilu trešo vietu no apakšas, apsteidzot tikai rumāņus un čigānus. Tradicionāli apmēram 60 procenti respondentu puda antipātijas pret ukraiņiem, bet to līdzjutēju skaits svārstījās 10 procentu robežās.

Ukraiņu kultūras biedrības Polijā priekšsēdētājs J. Sidors neslēpa, ka „mēs, ukraiņi, nejūtamies šeit brīvi un labi. Mēs sajūtam poļu aizspriedumus, ka mēs esam sliktāki cilvēki nekā poļi. 5 000 ukraiņiem Pšemislā nav skolas ar ukraiņu mācībvalodu.”

Politiskajām nesaskaņām klāt vēl nāca ķildas Romas Katoļu Baznīcas un Uniātu (grieķu-katoļu) Baznīcas starpā. Oficiāli 1946. gadā ūnija tika lauza, Ukraiņu Uniātu Nacionālās Baznīcas īpašumus poļi konfiscēja piecdesmito gadu sākumā, nododot Katoļu Baznīcas rīcībā vairāk nekā 300 ukraiņu dievnamus — raksturīgās kupolu celtnes. Tikai 1990. gadā Uniātu Baznīca varēja atjaunot savu darbību. Tā tagad pastāv kā katoļu baznīcas virziens. Visi dievnami tā arī netika atdoti. Kopš tā laika Galīcijā poļi un ukraiņi strīdas par īpašumiem un par cilvēku dvēselēm. Pšemislā ukraiņu uniāti pieprasa atdot viņiem 40 ēkas, visvairāk tieši vecpilsētā. Pie tām pieder arī kādreizējā uniātu bīskapa rezidence un priesteru seminārs, kur tagad darbojas poļu ģimnāzija. Vēl joprojām kvēlo arī karsts strīds par bijušo uniātu katedrāli, kas atrodas Karmelītu ordeņa īpašumā. Kad pāvests Jānis Pāvils II 1990. gadā gribēja to atdot ukraiņiem, poļu fanātiķi ieņēma šo dievnamu. Vatikāns katedrāles vietā ukraiņiem „uzdāvināja” turpat netālu no katedrāles kraujā nogāzē esošo garnizona baznīcu. Tad poļi sāka nojaukt kupolus un norāva baznīcas ēkai krustu. Vietējais vēsturnieks Staņislavs Stepiens tādu rīcību nožēlo, sacīdams — „Nacionālistiem [poļu] lieta grozās ap to, lai sagrautu visu, kas atgādina Ukrainu.»

Lešno — pierobežas pilsētā — ukraiņi atmeta cerību atgūt savu 1777. gadā uzcelto unikālo vēsturisko koka baznīcu. Tās priesteris nelaida ukraiņus viņu senajā baznīcā, neļāva arī apglabāt mirušos ukraiņus baznīcas kapsētā, skaidrodams: „Divi saimnieki neder vienā mājā.” Ar plašu žestu poļu garīdznieks norādīja austrumu virzienā: „Tas, kurš nejūtas šeit brīvs, var iet. Robeža taču ir atvērta.” Ukraiņiem nācās uzcelt sev jaunu baznīcu. Protams, poļi var norādīt uz sev nodarītajām līdzīgām pārestībām tagadējās Ukrainas teritorijā.

Polija aktīvi atbalstīja **Lietuvas** neatkarību un 1991. gada 26. augustā kļuva par vienu no pirmajām valstīm, kas atzina neatkarīgo Lietuvu. Neraugoties uz to, 90. gadu sākumā attiecībās iestājās krīze, ko izraisīja iespējamā netolerantā Lietuvas izturēšanās pret poļu minoritāti, kā arī lietuviešu bažas, ka Polija atkal mēģina atgriezt Lietuvu savā ietekmes sfērā. Polijai izraisījās arī konflikti ar Lietuvas valdību par 250 000 Viļņas apkārtnē dzīvojošo poļu stāvokli. Pēc zināmiem diplomātiskiem sarežģījumiem Varšava un Viļņa 1992. gada 31. janvārī parakstīja „Deklarāciju par draudzīgām attiecībām un labu kaimiņu sadarbību” un konsulāro konvenciju, noraidot visas teritoriālās pretenzijas un solot ievērot attiecīgo minoritāšu tiesības. 1994. gada 26. aprīlī abu valstu prezidentu tikšanās laikā Viļņā tika parakstīts līgums par savstarpējo draudzību. Tā tika panākta nosacīta vienprātība. Taču pastāv arī problēmas.

Lietuvas poļi (*Polacy na Litwie*) ir lielākā etniskā minoritāte mūsdienu Lietuvas Republikā, pēc 2001. gada Lietuvas tautas skaitīšanas datiem – 235 tūkstoši cilvēku. 80% no viņiem kā savu dzimto norādīja poļu valodu. Poļi Lietuvā ir trešā lielākā kopiena pēc lietuviešiem un krievvalodīgajiem, veidojot 8% iedzīvotāju. Lietuvā dzīvojošajai poļu minoritātei ir tiesības attīstīt savu valodas, kultūras un nacionālo identitāti. Tas gan nenotika bez sarežģījumiem. Kad Lietuvas poļi uzsāka protestus pret radikālu izglītības reformu, kas ierobežoja poļu valodas lietošanu, Polijas varas iestādes tos enerģiski atbalstīja, piespiežot Lietuvas valdību uzsākt sarunas par izglītības reformas gaitu. Lietuvas puse to uztvēra kā Polijas lielvalstisko pretenziju izpausmi. (Lietuvā darbojas skolas ar izglītību poļu valodā. 2018. gadā 49 poļu skolās mācījās ap 15 000 skolēnu.)

Der atgādināt, ka jau Padomju Savienībā poļu minoritātei Viļņas apgabalā tika dotas tādas tiesības, kādas tai nebija ne Ukrainā, ne Baltkrievijā, ne citos Lietuvas novados – darbojās poļu skolas, iznāca avīze un notika radoraidījumi poļu valodā. Vēsturniece Daina Bleiere pieņem, ka tas tika darīts, lai poļu un lietuviešu nesaskaņas varētu kalpot kā pretsvars lietuviešu nacionālismam. Tiesa, viņa nepasaka, kāds tad bija poļu īpatsvars Ukrainā, Baltkrievijā, citos Lietuvas novados. Ja tas bija krietni mazāks nekā Viļņas apgabalā (un tāds tas bijal), var izdarīt pieņēmumu, ka Viļņas apgabalā tika ņemts vērā poļu kā mazākumtautības īpatsvars iedzīvotāju vidū arī bez kādiem citiem nolūkiem, jo līdz M. Gorbačova iniciētajai „pārbūvei” nacionālismu padomju iestādes prata apkarot arī bez nacionālistiskiem „pretsvariem”.

Polijā ir izveidota sabiedriskā organizācija „*Restytucja Kresow*” (Kresu atjaunošana), kas cita starpā stāda mērķi atgriezt agrākajiem Lietuvas poļiem īpašumus, kas tika zaudēti pēc PSRS vadības 1939. gada oktobrī īstenotās Viļņas nodošanas Lietuvai. Toties tās biedri negrib dzirdēt, ka arī Lietuvas varas iestādēm ir tāds pat pamats prasīt no Polijas atlīdzību par reālo kaitējumu, kas valstij tika nodarīts starpkaru periodā Polijas veiktās Viļņas aneksijas laikā.

Kaut Polijai nav kopējas robežas ar **Latviju**, tika nodibinātas normālas kaimiņattiecības. Jau 1992. gada janvārī Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes Izpildkomiteja atdeva Polijas vēstniecībai bijušo šīs valsts sūtniecības ēku. Savukārt Latvijas vēstnieks Varšavā darbu uzsāka 1992. gada beigās. Pakāpeniski starp abām valstīm nodibinājās pilnvērtīgas, draudzīgas attiecības. Jau 1992. gadā Latvijas valsti apmeklēja Polijas ārlietu ministrs K. Skubišovskis. Prese īpaši uzsvēra faktu, ka ar Latvijas ārlietu ministru Jāni Jurkānu viņš varēja sarunāties poliski. Savukārt Latvijas Republikas Augstākās padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs pirmajā vizītē pēc valsts neatkarības atjaunošanas apmeklēja Poliju. 1994. gadā Latvijā valsts vizītē ieradās Polijas prezidents L. Valensa. Prezidents vizītes laikā tikās ar Latvijas poļu savienības un poļu sabiedrības pārstāvju delegāciju, iepazīnās ar poļu problēmām Latvijā. Arī turpmāk starp abām valstīm tiek uzturēti vispusīgi sakari, ir parakstīti līgumi par sadarbību dažādās jomās.

Pret **Baltkrieviju** 90. gadu sākumā vidū Polija demonstrēja zināmu „paternālismu”, cenšoties piesaistīt to Rietumvalstīm. Arī pēc dažiem gadiem, pēc politiskās situācijas maiņas Baltkrievijā (1994) un tās tuvināšanās Krievijai, Varšava centās Rietumvalstīm pierādīt, ka Baltkrievijas izolācija, tās režīma neatzīšana veicinās postpadomju integrācijas procesu attīstību, kā arī Savienotās Krievijas un Baltkrievijas valsts projektu. Polija centās pārliecināt Rietumus, ka tiem nevajadzētu apstādināt centienus ievilkt Baltkrieviju savā ietekmes sfērā.

Tajā pašā laikā Baltkrievijas un Polijas attiecības 1990. gados nepārsniedza standarta starpvalstu līgumu līmeni.

Polijas oficiālā nostāja politika bieži nesaskanēja ar valstī dzīvojošo baltkrievu noskaņojumu. Poļu vēsturniece D. Mihaļuka atzīmējusi, ka „daudzi pareizticīgie Podlases (*Podlasie*) iedzīvotāji, tostarp pareizticīgie baltkrievi, balso par SLD un līdz ar to par postkomunistiem. Atbalsts postkomunistiem ir ne tikai piesaistes jautājums vēsturiskajai atmiņai, bet galvenokārt kopības idejas izvēle, kas ļoti atbilst pareizticības garam. Pareizticīgajiem baltkrieviem individuālisma ideoloģija lielākoties ir sveša.” Vēsturniece uzsver, ka baltkrievu vēsturiskā atmiņa Polijā atrodas sava veida konfliktā ar poļu vēsturisko atmiņu. Tas ir saistīts ar atšķirīgu nacionālo pieredzi un, pirmkārt, atšķirīgajiem starpkaru Polijas, katoļu baznīcas un pareizticīgo baznīcas nacionālās lomas, „Solidaritātes” un PTR, kā arī krievu tradīciju un Krievijas kā valsts vērtējumiem.

Arī turpmāk procesu galvenokārt ietekmēja Varšavas negatīvā attieksme pret integrācijas procesiem Krievijas un Baltkrievijas Savienotajā valstī. Polijas iestāšanās NATO ievērojami sarežģīja jau tā sarežģītās attiecības starp Minsku un Varšavu. XXI gs. sākumā Polijas un Baltkrievijas attiecībās aizsākās nopietnu diplomātisku sarežģījumu posms.

Jāatzīmē arī PR attiecības ar valsti, uz kuru bija spiesti doties daudzi Polijas pilsoņi – ebreji – **Izraēlu**. Pēc sešu dienu kara 1967. gadā Polija pēc citu Varšavas līguma valstu parauga, kas atradās PSRS ietekmē, pārtrauca attiecības ar Izraēlu. Taču Polija bija pirmā Austrumu bloka valsts, kas 1986. gadā atkal atzina Izraēlu. 1990. gadā PTR un Izraēlas diplomātiskās attiecības tika pilnībā atjaunotas. 1991. gadā Polijas prezidents Ł. Valensa oficiālā vizītē apmeklēja Izraēlu. 1993. gadā Poliju oficiālā vizītē apmeklēja Izraēlas premjerministrs I. Rabins. 1995. gada maijā Izraēlā viesojās Polijas ārlietu ministrs V. Bartoševskis, bijušais Aušvicas (Osvencimas) ieslodzītais. Abu valstu pārstāvju tikšanās laikā tika pārrunāti divpusējo attiecību jautājumi, antisemitisma pieaugums Polijā, konflikts Tuvajos Austrumos. Starp abām valstīm veiksmīgi attīstījās ekonomiskās attiecības. Līdz 2000. gada beigām Izraēlas investīcijas Polijā sasniedza apmēram miljardu dolāru.

Blakus sekmīgajām starptautiskajām attiecībām jāatzīmē arī abu tautu (poļu un ebreju) cilvēciskās attiecības. Poļu autori atzīmē, ka jau 80. gados opozicionāro spēku vidū sāka rasties ebreju sabiedriskas grupas, kas ievadīja zināmu ebreju darbības atdzimšanu, kas vērojama arī mūsdienās. Poļu valodā tika pārtulkotas divas Toras grāmatas, publicēti mūsdienu autoru radīti tās komentāri. Mūsdienās notiek Ebreju kultūras festivāli Krakovā.

Taču divdesmit pirmā gadsimta sākumā Polijā gandrīz vairs nav palicis ebreju. Pēc dažiem vērtējumiem 1991. gada Polijā mita ap 5 000 līdz 10 000 ebreju. Pēc 2011. gada tautskaites datiem visā Polijā dzīvoja ap 7 500 ebreju, galvenokārt lielpilsētās Varšavā, Vroclavā, Krakovā. Tomēr, neraugoties uz to, ka ebreju gandrīz vairs nebija palicis, 1991. gadā sākumā Polijā veikts pētījums parādīja, 2/3 aptaujāto poļu zemnieku paziņoja, ka viņi negribētu dzīvot līdzās ebrejiem un joprojām uzskatīja, ka ebrejiem esot pārāk liels iesaids Polijas dzīvē.

Ā. Mihņiks jau 1990. gadā rakstīja: „Nacionālisms nav cīņa par savām nacionālajām tiesībām, bet gan citu [cilvēku] tiesību uz nacionālo un cilvēcisko cieņu ignorēšana. [...] Nacionālisms nozīmē neiecietību: tas liedz citam cilvēkam tiesības uz nacionālo dzīvi.” Diemžēl minētais pētījums rāda, ka aptaujātie savus aizspriedumus stāda augstāk par citu tiesībām. Bijušais Izraēlas sūtnis Polijā (1990–1993) M. Gordons ir liecinājis, ka kaut 90. gadu sākumā Polijā ebreju praktiski jau nebija, toties poļos bija palicis antisemitisms. To baroja mīti par „briesmīgajiem ebrejiem”, kuri kādreiz traucējuši nabaga poļiem būt saimniekiem savā zemē. Arī Eiropas Komisijas 2000. gada ziņojumā pret rasismu un neiecietību teikts, ka antisemitisms „joprojām ir problēma Polijas sabiedrībā”. Pēc 2015.gadā amerikāņu pētnieciskā centra “*Pew Research Center*” veiktiem pētījumiem no 6 pētītām Eiropas valstīm Polija izrādījās ar vismazāko draudzības līmeni pret ebrejiem. (No aptaujātajiem tikai 59% pozitīvi izturējās pret ebrejiem (vidēji 6 Eiropas valstīs – 78%) un 28% negatīvi). Kaut ebreji 2016. gadā Polijā sastādīja tikai 0,1% no visiem iedzīvotājiem (ap 10 tūkstošu no 38 miljoniem) un 85% aptaujāto poļu atzinās, ka nekad nav sadūrušies ar ebrejiem, 15% no viņiem nav gatavi paciest viņus kā kolēģus darbā, 32% – kā kaimiņus, 55% – kā ģimenes locekļus.) Polijā ir daudz labēji profašistisku antisemitisku partiju un grupu, kuru biedru skaits sastāda aptuveni 15 tūkstošus cilvēku. Viņu vidū ir ietekmīgu politisko, militāro un reliģisko organizāciju pārstāvji. Šo kustību ietekmē atrodas ievērojama sabiedrības daļa. Prezidenta vēlēšanās 2000. gada oktobrī daži no viņiem atbalstīja bijušā Polijas armijas Ģenerālštāba priekšnieka ģenerāļa T. Vilecka kandidatūru, kurš cildināja Ā. Hitlera dzīvokļu celtniecības programmu, un ierosināja, lai vēlēšanās varētu piedalīties tikai tie, kas var pierādīt, ka piecas viņu senču paaudzes bija poļi.

90. gadu beigās – 2000. gadu sākumā Polijā palielinājās antisemitiskas propagandas apjoms plašsaziņas līdzekļos un internetā. Kļuva biežāki ebreju kapu apgānīšanas gadījumi un uzbrukumi ebreju organizācijām. Galvenie šādu darbību veicēji nāca no skinhedu bandām.

Pēc dažiem datiem, 2000.gadā 49,2% poļu ticēja: ir labi, ka tagad Polijā ir mazāk ebreju nekā agrāk. Pretēju viedokli pauda tikai 11,6%.

Kā norādījusi socioloģe un žurnāliste N. Sinajeva-Pankovska, “līdz pat mūsdienām mīts par „žīdu komūnu” joprojām ir galēji labējo politiķu, žurnālistu un vēsturnieku ideoloģijas galvenais elements. Šī mīta galvenais mērķis ir mazināt savu tautiešu noziegumu apjomu pret ebrejiem Holokausta laikā un nostiprināt savas kā „cietēju nācijas” pozīcijas kara un „sociālisma” laikā.” Antisemitisma problēma un mīts par „žīdu komūnu” ir bieži sastopams publiskajā diskursā un veido galveno ksenofobijas izpausmi Polijā.” Pētniece gan arī atzīst, ka „pēdējā laikā [2012] Polijas sabiedrībā var novērot arī pozitīvas izmaiņas iecietības, atvērtības, cieņas pret daudzveidību virzienā. Šīs izmaiņas ietver poļu vēlmi pieņemt un apspriest savu grūto pagātni, tostarp poļu un ebreju kopīgās dzīves ilgo vēsturi un antisemitisma vēsturi.” Tomēr jāatzīst, ka vismaz ārēji redzamākas ir nevis pozitīvās, bet negatīvās tendences. Antisemitiskā propaganda, kas Polijā oficiālā līmenī tika īstenota daudzus gadus, ir devusi augļus. Nav pārsteidzoši, ka arī vēl XXI gadsimtā Polijā turpinās antisemitiski ekscesi. Jāsecina, ka poļi līdz šim nav spējuši novērtēt ebreju pozitīvo ieguldījumu Polijas kultūrā. Tas nevar neaptumšot arī Polijas un Izraēlas attiecības.

5-3. Ekonomikas pārveide, tās sociālās sekas

Vienlīdzība ir atcelta, tagad mums ir līdztiesība.

Georgijs Danelija (*Георгий Данеллия*)

Ir divas sviras, ar kurām var virzīt cilvēkus – bailes un personīgās intereses.

Napoleons Bonaparts (*Napoléon Bonaparte*)

Jebkura revolūcija nākamajā dienā pēc uzvaras rada vilšanos. Citādi nevar būt, jo jebkura revolūcija, lai gūtu panākumus, neizbēgami balstās uz nereālām cerībām, uz prasībām, kuras nevar īstenot, un uz fantastiskām ilūzijām. Un katra beidzas ar rūgtu vilšanos.

Łešeks Kolakovskis (*Leszek Kolakowski*)

Tirgus idealizācija, kas nešķirami saistās ar pieņēmumu, ka principā viss ir iespējams un tirgus spēki noteiks, kādas būs iespējas, - tā ir pēdējā (varbūt arī beidzamā)

modernisma laikmeta ilūzija...

Tonijs Džads (*Tony Judt*)

Demokrātija ir gaisa balons, kas karājas jums virs galvas un liek skatīties augšup, kamēr citi vandās pa jūsu kabatām.

Džordžs Bernards Šovs (*George Bernard Shaw*)

Es neesmu pamanījis, ka ļaužu godīgums pieaugtu reizē ar viņu bagātību.

Tomass Džefersons (*Thomas Jefferson*)

Patriotisms, atbalstīts finansiāli, - vienmēr ir spilgtāks patriotisms.

Aleksandrs Cipkins (*Александр Цыпкин*)

Nav patriotu, kad it runa par nodokļiem.

Džordžs Orvels (*George Orwell*)

Pārāk bieži sākuši runāt par patriotismu. Iespējams, apzagušies.

Mihails Saltikovs-Ščedrins (*Михаил Евграфович Салтыков-Щедрин*)

Ar sociālo progresu ir tāpat kā ar politisko brīvību: iegūtais ir visu laiku jāargā, neiedomājoties, ka guvums pieder pie kaut kāda neapstrīdama mantojuma.

Tonijs Džads (*Tony Judt*)

Nevienā zemē elite nestrādā sabiedrības labā, tā vienmēr strādā savā labā.

Dmitrijs Žuravļevs (*Дмитрий Журавлев*)

Tas, kura rokās ir pārtikas pārpalikumi, var piespiest tos, kuri badojas, „brīvī” pieņemt verdzību, pie tam neizmantojot nekādu vardarbību.

Kārlis Poppers (*Karl Raimund Popper*)

Un tomēr viņi stāsta mums, ka Darbaspēka un Kapitālista intereses sakrīt.

Bendžamins Dizreilijs (*Benjamin Disraeli*)

Demokrātija ir tad, kad divi vilki un jēriņš balso par pusdienu ēdienkarti. Brīvība ir tad, kad labi bruņots jēriņš apstrīd šāda balsojuma rezultātu.

Bendžamins Franklins (*Benjamin Franklin*)

Valdība, kuru vada nauda, ir tikpat bīstama kā valdība, kuru vada noziedznieki.

Franklins Delano Rūzvelts (*Franklin Delano Roosevelt*)

Netaisnība visstiprāk ievaino, ja tā ir vērsta pret tevi.

Mihails Vellers (*Михаил Иосифович Веллер*)

Netaisnīgumu paciest ir diezgan viegli, kas mūs ievaino visvairāk – tas ir taisnīgums.

Henrijs Luiss Menkens (Henry Louis Mencken)

Nevienlīdzība dabiski noved pie augšējās šķiras materializēšanās,
vidējās daļas vulgarizācijas un zemākās zvēriskuma.

Arnolds Metjū (Arnold Matthew)

Atrast vainīgos par savas tautas genocīdu demokrātiskā republikā praktiski nav
iespējams. Vainīgā diktatora nav, bet parlamenta kolektīvā politiskā atbildība nozīmē
pilnīgu bezatbildību tautas priekšā.

Viktors Kalnbērzs.

Līdz ar politisko pārveidi un sabiedrības demokratizāciju Polijai bija jārisina ekonomikas pārveidošanas uzdevums. Sākot tautsaimniecības pārkārtošanu atbilstoši brīvā tirgus likumiem, Polijai bija jānes līdzi arī pagātnes nasta. PTR pasaulē bija pazīstama ar saviem mazefektīvajiem sakariem ar citām valstīm, neprasmi kā valsti kopumā, tā atsevišķu uzņēmumu, saimniecību līmenī racionāli izmantot piešķiramos kredītus, darbinieku nevēlēšanos uzcītīgi strādāt, nesaņemot par to nekavējošu, pēc viņu pašu domām pienākošo samaksu. Valsts sektorā (ieskaitot kooperatīvus) 1989. gadā tika saražoti 90% no produkcijas un tajā ieplūda 85% no kapitālieguldījumiem. Pēc samērā pēkšņās „sociālistisko” ekonomisko struktūru iziršanas sekoja tirgus ekonomikas struktūru attīstība. 90. gados galvenie turpmākās reformas virzieni bija valsts varas sistēmas reformas pabeigšana, privatizācijas procesu padziļināšana un dinamizēšana, pirmkārt, pamatnozaru privatizācijas sākums, valsts tautsaimniecības pārstrukturēšana, visaptverošas reformas lauksaimniecības nozarē, valsts iekļaušana ES.

Bija nepieciešama arī valsts finanšu un jo īpaši valsts budžeta, t.i. – nodokļu, pensiju sistēmas reforma, kā arī veselības aprūpes, sociālās nodrošināšanas, izglītības sistēmu reforma. Pēc 1991. gada Polija samazināja līdzekļus aizsardzībai, veselības aprūpei un izglītībai. Subsīdiiju īpatsvars valsts izdevumos samazinājās no 42% 1988. gadā līdz 5,6% 1995. gadā.

Jau iepriekš runāts par „šoka terapijas” gaitā radītajām ekonomiskajām grūtībām. 1991. gadā IKP saruka par 7,4%. 1992. gada februārī rūpnieciskā ražošana samazinājās par 41% salīdzinājumā ar 1989. gada vidējo rādītāju. Nevarēja droši paredzēt, kā turpinās attīstīsies Polijas ekonomika, ja ne Rietumvalstu atbalsts (arī ekonomiskais) Polijai.

Rietumi ātri reaģēja uz Polijas atiešanu no „sociālistiskās” iekārtas. Tagad atšķirībā no iepriekšējiem „sociālistiskajiem” gadiem Parīzes un Londonas klubi (valstu-kreditoru asociācijas) un ārvalstu kreditorbankas vienojās norakstīt pusi no Polijas ārējā parāda. (1991. gadā Varšava bija parādā šiem klubiem 48,5 miljardus ASV \$.)

Rezultātā 1990.–1998. gadā Polijas ārējā parāda vērtība attiecībā pret IKP samazinājās no 82% līdz 27,1%.

Toties Trešās Polijas Republikas laikā daudz ātrāk nekā pat E. Gereka laikā auga valsts kopējais parāds. Daļa no šī parāda pieauguma bija saistīta ar lielākām parādsaistībām pret vietējiem kreditoriem – valsts sāka masveidā emitēt valsts parādzīmes un obligācijas, lai piesaistītu papildu līdzekļus budžetam. Ar laiku pieauga arī parāda apkalpošanas izmaksas – 1991. gadā tās bija mazākas par 1 miljardu zlotu (pārrēķinot “jaunos”, 1995. gadā ieviestajos zlotos), bet 1999. gadā gandrīz 19 miljardi zlotu. Tomēr ir vērts atzīmēt, ka, lai arī 1990.–1999. gadā valsts parāds sistemātiski pieauga, bija arī divas pozitīvas parādības. Pirmkārt,

mainījās parāda struktūra – ja 1990. gadā 87 procenti visa valsts parādā bija ārējais parāds, 1999. gadā tas bija tikai 49 procenti. Tas samazināja Polijas atkarību no ārvalstīm. Vēl svarīgāks bija otrs aspekts – samazinājās arī parāda attiecība pret IKP. 1990. gadā valsts parāds sniedzas līdz pat 95 procentiem no IKP, tad 1999. gadā tas bija tikai 42,8 procenti. Tāpēc var teikt, ka, neskatoties uz to, ka Polijas valsts parāds palielinājās no 53,17 miljardiem zlotu 1990. gadā līdz 264,37 miljardiem zlotu 1999. gadā, speciālisti to nevērtēja pārāk negatīvi.

Rietumvalstis bija gatavas kreditēt Poliju. PHARE (*Poland, Hungary Aid for the Reconstruction of the Economy* – ES finanšu programma ES kandidātvalstīm) programmas ietvaros no 1990. līdz 2000. gadam Polijai tika piešķirti 3,4 miljardi ASV \$. Lielākā daļa finanšu palīdzības tika piešķirta mazo un vidējo uzņēmumu atbalstam: izglītības programmām un kredītu piešķiršanai mazajiem uzņēmumiem.

1991. gadā tika pieņemts likums par ārvalstu investīcijām, kas Poliju atvēra ārzemju kapitālam, bet 1996. gada martā likums par kopuzņēmumiem atcēla ierobežojumus ārvalstu ieguldījumiem tajos. Tūlīt pēc tam 1997. gadā vien ārvalstu tiešās investīcijas Polijā sasniedza 6,6 miljardus ASV \$. Pēc Polijas Ārvalstu investīciju aģentūras aplēsēm līdz 1997. gadam ārvalstu investīciju apjoms valstī sasniedza 20,6 miljardus ASV \$. Ārvalstu tiešo investīciju ziņā priekšgalā bija Francija un Lielbritānija. VFR daļa bija mazāka. Ārvalstu investori galvenokārt ieguldīja finanšu sektorā. Pēc citiem datiem, no 1990. gada līdz 1998. gada jūlijam Polijas ekonomikā tika ieguldīti 25,6 miljardi ASV \$. Tas bija lielākais tiešo ārvalstu investīciju apjoms starp visām Austrumeiropas valstīm.

Jau 1990. gada otrajā pusē un 1991. gadā tika atjaunota lielākā daļa 1990. gada sākumā atcelto muitas tarifu ārējās tirdzniecības jomā. Rezultātā līdz 1992. gadam jau varēja runāt par Polijas ārējās tirdzniecības režīma zināmu stabilitāti, kam bija raksturīga importa regulēšana, izmantojot muitas tarifus. Palielinājās iekšzemes produkts un rūpnieciskā ražošana, (lauksaimniecības produkcijas ražošana samazinājās sarežģīto klimatisko apstākļu dēļ), bezdarba līmenis stabilizējās un inflācija samazinājās.

Ja sākotnējā posmā (1991.–1993.) tieši kopējā un galvenokārt patērētāju pieprasījuma paplašināšanās (apvienojumā ar privātā sektora dinamisko attīstību) ieguva galvenā ekonomiskās atdzimšanas faktora lomu, tad situācijai valstī stabilizējoties, pieprasījums kā izaugsmes faktors pārvietojās trešajā vietā, pirms sevis atstājot tādus faktoros kā investīcijas un eksports.

Kopš 1992. gada otrās puses ekonomikā iezīmējās pozitīvas pārmaiņas. 1992. gadā IKP pieaugums bija 2,6%, 1993. gadā – 4%, 1994. gadā – 6,3%, 1995. gadā – jau 7%, 1997. gadā tas bija 6,9%.

Kad 1993. gadā parlamenta vēlēšanās uzvarēja SLD, kas izveidoja koalīcijas valdību ar PSL, tika nolemts veikt „masveida” privatizāciju, lai pēc iespējas vairāk pilsoņu varētu saņemt ienākumus no valsts īpašumu pārdošanas.

1993. gada rudenī pēc SLD un PSL valdības izveides bailes, kas pastāvēja daļā sabiedrības par iespējamām radikālām kreisām izmaiņām ekonomiskajā politikā, izrādījās nepamatotas: kreisi-centriskās valdības demonstrēja politisko gribu turpināt iepriekš sāktās sociāl-ekonomiskās reformas. Bija vērojama ekonomiskās politikas nepārtrauktība. Taču pēc pirmajiem paātrinātās reformas gadiem bija nepieciešams atelpas laiks, lai nostiprinātu ekonomikas transformācijas procesus, nodrošinātu tās stabilitāti un līdzsvarotāku izaugsmi un,

pamatojoties uz to, ievērojamu dzīves līmeņa paaugstināšanos. To tad arī centās panākt tolaik pie varas esošie centriski-kreisie spēki.

1994.–1998. gadu var vērtēt kā sasniegto pozitīvo rezultātu nostiprināšanas periodu, mēģinot labot iepriekš pieļauto kļūdu sekas un sagatavot jaunu posmu padziļinātai sociāl-ekonomiskās sistēmas reformai. Šajā periodā kreisi-centriskās valdības turpināja pilnveidot un padziļināt iepriekš iesāktos privatizācijas procesus, sāka mainīt valsts struktūru (veicot centrālo varas iestāžu reformu un izveidojot jaunu valsts administratīvi teritoriālo sadalījumu), lai izveidotu tiesisku regulējumu sociālās sfēras reformēšanai, turpināja attīstīt mūsdienīgu tirgus infrastruktūru – pabeidzot tam atbilstošu banku sistēmas, vērtspapīru tirgus izveidi, biržas darbības, apdrošināšanas nozares utt. attīstību. 1994. – 1997. gadā papildu slogs valsts budžetam bija negaidītā nepieciešamība atbalstīt gandrīz visu metalurģijas kompleksu, kas nonāca ilgstošā krīzē ogļu un tērauda pasaules cenu krituma dēļ. Rezultātā streiku kustība kļuva par raksturīgu sabiedrības dzīves parādību, kas īpaši izpaudās augsti industrializētajos dienvidu un dienvidrietumu reģionos.

Pēc aplēsēm, 1996.gadā Polijā darba spējīgi bija 22 miljoni jeb 57% iedzīvotāju. Šai gadā privātajā sektorā strādāja vairāk nekā 65% no visiem nodarbinātajiem iedzīvotājiem.

1995. gada beigās lauksaimniecībā bija nodarbināti 26,5%, rūpniecībā – 25% (pārtikas rūpniecībā – 3,5%, kalnrūpniecībā – 2,5%, mašīnbūvē – 5,2%), tirdzniecībā – 12,7%, būvniecībā – 5,7% un 5% – transportā.

Darbaspēks Polijā bija viens no jaunākajiem Eiropā: aptuveni 60% nodarbināto ir jaunāki par 40 gadiem. No kopējā nodarbināto skaita 11% ir augstākā izglītība, 66% – vidējā izglītība.

Valsts ekonomiku būtiski ietekmēja tas, ka pēc Polijas pievienošanās ES daudzi poļi saņēma darba iespējas valstīs, kur algas ir daudz augstākas nekā mājās. Tā Polijas celtniecības organizācijas bija spiestas daļēji ierobežot savu darbību darbaspēka trūkuma dēļ. Lai gan algas būvniecībā Polijā palielinājās par gandrīz 40%, poļu aizplūšana uz rietumiem turpinājās. Valstī trūka celtnieku. Vakuumu sāka aizpildīt darbinieki no citām Austrumeiropas valstīm, viņu grūtības iegūt darba vīzu noveda pie ēnu darba tirgus rašanās. (Pēc Polijas puses datiem, 2008. gadā valstī bija aptuveni 300 tūkstoši nelegālo emigrantu no Ukrainas.)

Neraugoties uz ekonomiskās politikas atkārtotām izmaiņām šajā periodā, tās stratēģiskie virzieni un principi, ko noteica pirmā reformistu valdība, nemainījās. Ekonomikas jomā kreisi-centriskās valdības deva priekšroku salīdzinoši maigai budžeta politikai, savukārt Centrālā banka diezgan efektīvi īstenoja samērā stingru monetāro un valūtas kursa politiku. Šī perioda nozīmīgākais sasniegums bija ne tikai ekonomiskās krīzes pārvarēšana, kas Polijā attīstījās no 70. gadu beigām līdz 90. gadu sākumam, bet arī augstu ekonomiskās izaugsmes tempu (6–7%) 1994.–1997. gadā nodrošināšana. Rūpnieciskā ražošana 1995. gadā pieauga par 12%. 1995. gadā sāka darboties Varšavas metro ar vienpadsmit stacijām, kas pagaidām ir vienīgais pazemes dzelzceļš Polijā. (Metro būvniecības programmu Polijas galvaspilsētā PTR valdība apstiprināja un sāka būvēt pirmos tuneļus 1982. gadā).

Zlota vērtības kritumu jau 1992. nomainīja stabils nacionālās valūtas kursa pieaugums. Pēc 1993.–1994. gadā panāktās finanšu stabilizācijas, lai vēl vairāk ierobežotu inflāciju, 1995. gadā jau pilnībā konvertējamais zlots tika denominēts. Lai apzīmētu jauno valūtu tika izmantots nosaukums „jaunais zlots”, („veco” zlotu arī kādreiz sauca par „jauno”, kad tas tika ieviests 1950. gadā pēc iepriekšējās denominācijas). Viens jaunais zlots (ar simbolu PLN),

atbilda 10 000 vecajiem zlotiem (PLZ). Var teikt, ka Polijas reformu panākumu rezultātā stabilizējās ASV \$ cena zlotos. Divu gadu laikā tika izdotas jaunas banknotes, kas nomainīja vecās. Ja līdz 2000. gadam Polijas Nacionālā banka ar dažādu stingrības pakāpi regulēja valūtas kursa veidošanos, tad 2000. gada aprīlī Polija atcēla zlota orientāciju uz ārvalstu valūtām un pārgāja uz brīvi peldošu valūtas kursu, kurš tiek veidots tirgus piedāvājuma un pieprasījuma ietekmē. Kā valūtas kursa politikas efektivitātes kritērijs kalpo inflācijas rādītāji. 2001. gada beigās valstī darbojās 71 komercbanka un 642 kooperatīvās bankas. Privātais kapitāls dominēja 64 bankās, t.sk. ārvalstu kapitāls – 48 bankās.

Uzņēmējdarbības uzticības pieaugums valsts finanšu stabilitātei nodrošināja ārvalstu investīciju pieplūdumu un kopš 1995. gada ikgadējo kapitālieguldījumu pieplūdumu valstī procentos sāka mērīt ar divciparu skaitli.

Deviņdesmito gadu vidū ekonomiskās reformas nesa savus augļus, redzamus jau vairāk nekā iepriekš, samazinājās inflācija un bezdarbs, palielinājās ražošana. 1994.–1997. gadā Polijas ekonomika piedzīvoja strauju izaugsmi, kas bija vislielākā mūsdienu vēsturē. Prese rakstīja par Polijas „ekonomisko brīnumu”, ko neviens nevarēja paredzēt. IKP pieaugums šajā laikā bija aptuveni 6,25%. (Reālā iekšzemes kopprodukta gada pieauguma temps 1993. – 1995. gadā vidēji bija 5,3% un 6,9% 1997. gadā).

1996. gadā Polija iegāja pasaules valstu grupā ar visdinamiskāko attīstību. 1996.–1998. gadā notika jaunas izmaiņas izaugsmes faktoru attiecībās. Pēc nozīmīguma pirmajā vietā izvirzījās kapitālieguldījumi; dinamiskā ārvalstu investīciju izaugsme pēc 1994. gada noveda pie to īpatsvara pieauguma kopējā kapitālieguldījumu apjomā līdz 23–25%. Kopējais pieprasījums pārcēlās uz otro vietu, savukārt eksports strauji atdeva savas pozīcijas un tika atbīdīts trešajā vietā. Privātā sektora dinamiskā attīstība ievērojami palielināja iepriekš minēto faktoru ietekmi un palielināja to efektivitāti. Nedaudz vairāk nekā 10 gados pēc pārmaiņu sākuma Polijas ekonomika juridiskā ziņā tuvojās ES pastāvošajai sistēmai, un, pateicoties secīgām izmaiņām Polijas likumdošanā, pazuda pēdējās „sociālistiskās” ekonomikas mantojuma pēdas – atšķirības saimniecisko subjektu (uzņēmējdarbības vienību) traktējumā. Vairs nebija nozīmes uzņēmuma īpašumtiesību formai, to lielumam, darbības nozarei vai valsts piederībai.

Turpinājās valsts uzņēmumu privatizācija (neraugoties uz tās tempu palēnināšanos) – gan to, kuri bija sabrukuma priekšvakarā, gan to, kuri bija rentabli un viegli atrada privātus pircējus. Pirmajā vietā bija vēlme ātrāk „uzcelt kapitālismu”. Daļa (ap 50 000) privatizēto un tikko dibināto mazo uzņēmumu piedzīvoja strauju attīstību. 1992. gadā nelauksaimnieciskā privātā sektora īpatsvars iekšzemes kopproduktā (IKP) sasniedza 45%, tai skaitā rūpniecībā – 31%, būvniecībā – 78% un tirdzniecībā – aptuveni 91%. 1993. gadā privātie uzņēmumi nodrošināja 56% no visām darbavietām.

Privāto (mazo) uzņēmumu skaits no 0,5 miljoniem 1988. gadā Polijā pieauga līdz 1,8 miljoniem 1995. gadā, bet uzņēmumu ar ārvalstu kapitālu – no 1,6 tūkstošiem 1988. gadā līdz 25 tūkstošiem 1996. gadā. 1996. gadā privātais sektors veidoja jau 65% no IKP, ieskaitot 52% no visas rūpnieciskās produkcijas vērtības, vairāk nekā 90% no mazumtirdzniecības, lauksaimniecības, autotransporta un celtniecības produkcijas. 1998. gadā privātā sektora īpatsvars IKP sasniedza aptuveni 60%, kopējā nodarbinātībā – 69%, rūpnieciskajā ražošanā – 52%, pamatfondu vērtībā – virs 40%, eksportā – aptuveni 75% un importā – aptuveni 82%.

Neatrisināta problēma palika bieži nerentablie valsts uzņēmumi, kas tikai lēnām tika privatizēti. Tāpat kā citās postsociālistiskajās valstīs, arī Polijā sākotnēji bija paredzēts vienlaikus attīstīt visus privatizācijas veidus, ieskaitot masveida privatizāciju (t.i. – privatizējot uzņēmumus par sertifikātiem). Taču lielo uzņēmumu privatizācija izraisīja potenciālo pircēju mazāku interesi un spēcīgu tajos strādājošo darbinieku pretestību.

Skrupulozi tika izvēlēti aptuveni 600 efektīvi uzņēmumi, kurus iekļāva masveida privatizācijā. Bija nepieciešami gandrīz divi gadi, lai izveidotu valsts investīciju fondus, kas pārvaldītu privatizētos īpašumus. Līdz 1992. gadam tikai 501 no 8 841 lielākajiem uzņēmumiem, kas pastāvēja 1989. gadā, tika akcionēts, un tikai 76 no tiem par tirgus cenām iegādājās vietējie vai ārvalstu pircēji.

Masveida privatizācijas pieredze Krievijā, Čehijā un Ungārijā pārliecināja Polijas reformatorus par nepieciešamību rūpīgāk izvērtēt šo procesu, jo tas bija saistīts ne tikai ar sociālās spriedzes pieaugumu, bet arī ar ekonomisko attiecību kriminalizāciju. Tāpēc pirmie pasākumi masveida privatizācijas jomā tika uzsākti tikai 1996. gadā un turpinājās vairāk nekā 2 gadus. Līdz 1996. gada beigām no 8 841 lieliem uzņēmumiem, tika privatizēti tikai 1 895.

Saskaņā ar 1996. gada 30. augusta likumu rūpniecības uzņēmumus varēja privatizēt divos veidos: pārveidojot valsts uzņēmumu par akciju sabiedrību, kura visas akcijas vispirms nonāca valsts, konkrēti Polijas Valsts kases, rīcībā un pēc tam tika pārdotas vai nu izsolē, vai parakstoties uz tām, vai brīvas pārdošanas ceļā, likvidējot uzņēmumu un uz tā pamata izveidojot jaunu vienību vai vairākas vienības, kuras varēja nodot lietošanā, nomāt vai pārdot tādā pašā veidā kā pirmajā gadījumā.

Valdība centās stingri kontrolēt visus privatizācijas procesa posmus. Tas novērsa plaša mēroga ļaunprātības, bet vienlaikus noveda pie tā, ka Polijā privatizācija noritēja lēnāk nekā lielākajā daļā citu bijušo SEPP valstu.

Līdz 2002. gada beigām valsts īpašumā palika 1 387 valsts rūpniecības uzņēmumi (no kuriem darbojās tikai 605 – 44%) un 1 657 valsts kompāniju (no kurām strādāja 1 312 – aptuveni 80%). Rūpnieciskā ražošana ievērojami samazinājās, jo 90. gados daudzas lielas rūpnīcas tika slēgtas.

Tā rezultātā līdz 2003. gadam privātais sektors Polijai nodrošināja 63% no IKP un 90% valsts eksporta.

Saskaņā ar Polijas Statistikas galvenās pārvaldes informāciju 1990.–2005. gadā Polijā tika privatizēti 7 263 uzņēmumi un 2006. gada sākumā tikai 712 uzņēmumi (t.i. – 10%) palika valsts īpašumā. Puse no viņiem bija vai nu bija iesnieguši bankrota pieteikumus, vai arī atradās likvidācijas stadijā. 57 uzņēmumos tika īstenotas programmas, lai atjaunotu to likviditāti. 700 uzņēmumos valstij piederēja daļa no akcijām.

Zīmīgi, ka ieņēmumi no privatizācijas valsts budžetā kopš 1991. gada nepārtraukti auga. 1991. gadā tie veidoja 0,8% no budžeta ieņēmumiem, 1992. gadā – 1,5%, 1997. gadā – 5,5% un sasniedza maksimumu 2000. gadā – 20% no valsts budžeta. To kopējais apjoms līdz 2011. gadam sasniedza 45,6 miljardus ASV \$ (pēc 2011. gada maiņas kursa).

Līdz 2011. gadam īpašumtiesību pārveidošana skāra 86% astoņdesmito gadu beigās pastāvošo lielo valsts uzņēmumu. Tomēr vēl daudzi smagās rūpniecības uzņēmumi palika valsts īpašumā. Privatizācijas un jaunu uzņēmumu veidošanās gaitā privāto saimniecisko vienību skaits pieauga no 1,9 miljoniem 1993. gadā līdz 3,8 miljoniem 2012. gadā (96,9 procenti no

kopējā saimniecisko vienību skaita. Formāli Polijā pastāvēja viens uzņēmums uz katriem desmit poļiem) un privātais sektors ieņēma dominējošo stāvokli ekonomikā.

Rezultātā valstī izveidojās tirgus ekonomikas pamati. Divdesmit pirmā gadsimta sākumā privātais sektors ieņēma galveno vietu IKP radīšanā.

Par neapšaubāmu sasniegumu ekonomikas politikas īstenošanā apskatāmajā periodā poļu ekonomisti uzskata izmaiņas IKP ražošanas makrostrukturā, tai tuvinoties Rietumu strukturālajiem parametriem. Tiek uzsvērts, ka Polija, pārvarot dziļu ekonomisko krīzi, līdz 1996. gadam ne tikai atjaunoja pirmskrīzes IKP līmeni, bet arī ievērojami uzlaboja tā struktūru.

Tā, ja 1990. gadā rūpniecība saražoja 47,5% no IKP, tad 1997. gadā jau tikai 27,5%, attiecīgi būvniecība – 8,5% un 5,3%, lauksaimniecība un mežsaimniecība – 9,7% un 5,8%, bet tirdzniecība un pakalpojumu sfēra IKP apjomā sastādīja attiecīgi 35% un 53%. 2001. gadā privātais sektors jau saražoja gandrīz 75% no iekšzemes kopprodukta, nodarbinot vairāk nekā 70% no visiem Polijas darbaspējīgajiem iedzīvotājiem.

Kopš XIX gadsimta beigām līdz XX gadsimta beigām rūpniecībai bija vadošā loma Polijas tautsaimniecībā. Pēc 1989. gada rūpniecība savu vadošo lomu atdeva pakalpojumu nozarei.

Līdz 1991. gada beigām reformas skāra 1 210 uzņēmumus. Akcionētu, pārdotu vai tieši privatizētu uzņēmumu skaits bija zemāks par likvidēto nerentablu ražotņu skaitu. Likvidācija norisa samērā viegli, taču tieši tās dēļ valstī ievērojami auga bezdarbnieku skaits. No 1 210 reformētajiem uzņēmumiem 675 tika privatizēti un 525 likvidēti. Tikai 1994. gada beigās proporcija mainījās, jo ražotnes, kas nesa zaudējumus, praktiski jau gandrīz visas bija likvidētas. Šai laikā reformēto uzņēmumu skaits sasniedza apmēram 3000. No tiem 1240 bija likvidēti, pārējie nonāca privātīpašnieku rokās.

Var minēt arī neveiksmīgas privatizācijas piemērus.

Daudzi eksperti uzskata, ka viena no neveiksmēm ir valsts telekomunikāciju monopolkompānijas „*Telekomunikacja Polska*” privatizācija. Uzņēmuma akcijas tika kotētas biržā 1998. gadā. Tā tika ātri pārdotās franču milzim „*France Telecom*” (2000. gadā franči nopirka 35% akciju, 2001. gadā – vēl 12,5%). Sākotnēji darījums tika uzskatīts par ļoti veiksmīgu. Taču francūžiem, protams, pirmkārt rūpēja peļņas gūšana, tāpēc salīdzinoši zemie tarifi par vietējiem sakariem, kurus iepriekš atbalstīja valsts, pieauga vairākas reizes. Un tas bija tikai sākums. Kad pašai „*France Telecom*” sākās finansiālas problēmas, tai, protams, nemaz vairs nerūpēja Polijas telekomunikāciju tīkla attīstība. Firma samazināja savu darbinieku skaitu līdz nepieciešamajam minimumam, un tā vietā, lai ieguldītu līdzekļus nozares attīstībā, gluži pretēji, sāka izvest peļņu no valsts, lai atrisinātu savas finansiālās problēmas.

Faktiski likvidēti tika arī tādi agrāk ievērojami uzņēmumi kā Varšavas vieglo automobiļu rūpnīca un Gdaņskas kuģu būvētava.

Gdaņskas kuģu būvētava (*Stocznia Gdańska*) 1990.–1996. gados darbojās kā akciju sabiedrība, un vairāk nekā 60% akciju piederēja Polijas valstij, pārējās – darba kolektīvam. Pēc tiesas lēmuma par bankrotu 1996. gada 8. augustā „Solidaritāte” uzsāka ziedojumu vākšanu. Līdz 1997. gada decembrim tika savākti vairāk nekā 5,2 miljoni zlotu (vairāk nekā 1,6 miljoni ASV \$). Darbs kuģu būvētavā neapstājās, taču strauji samazinājās darbinieku skaits un ražošanas apjomi. 2007. gada novembrī 75% akciju iegādājās Ukrainas koncerns „ISD (*Індустріальний союз Донбасса* – Donbasa industriālā savienība) Polijā”, bet 25% akciju piederēja Polijas valsts Rūpniecības attīstības aģentūrai (*Agencji Rozwoju Przemysłu*).

Privatizācijas rezultātā kuģu būvētavas darbinieku skaits tika samazināts no 15 760 (1978. gadā) līdz mazāk nekā 3 000 (2007. gadā). 2013. gadā kuģu būvētavā strādāja aptuveni 2 tūkstoši cilvēku, algu izmaksās bija pārtraukumi. „Solidaritātes” šūniņa organizēja streiku. 2014. gadā kuģu būvētavā strādāja ap 700 cilvēku. Polijas valdība atteicās izsniegt subsīdiju uzņēmumam, kurā 75% akciju piederēja ukraiņu kapitālam. Ir cilvēki, kas uzskata, ka lēmumu par poļu kuģubūves rūpniecības likvidāciju pieņēma jau Briseles ierēdņi neolibēralisma dogmu realizācijas vārdā.

2018. gada jūlijā Rūpniecības attīstības aģentūra iegādājās Gdaņskas kuģu būvētavu, kas tolaik nodarbināja 100 cilvēkus. Leģendārā kuģu būvētava formāli it kā tika saglabāta. Tomēr tas tika darīts galvenokārt politisku un ideoloģisku apsvērumu dēļ, pretēji ekonomikas tendencēm. Polijas kuģubūvētāji ir zaudētāji starptautiskajā konkurencē.

Toties izdzīvojušie uzņēmumi tika modernizēti un tagad veiksmīgi konkurē ar citiem ražotājiem pasaulē. Polijā ir attīstīta mašīnbūve un metālapstrāde, melnā un krāsainā metalurģija, ķīmiskā, elektronikas un elektrotehnikas, vieglā, cementa un pārtikas rūpniecība. Parādījās arī daudzi jauni, privāti rūpniecības uzņēmumi dažādās nišās (palīgnozarēs). Īpaši lieli ieguldījumi deviņdesmitajos gados bija it īpaši automobiļu un elektrorūpniecībā.

Piemēram, *Melex* ir Polijas elektrisko transportlīdzekļu ražotājs. (No 1971. gada ražo galvenokārt elektriskos transportlīdzekļus izmantošanai golfa laukumos. Liela daļa produkcijas pēc pabeigšanas nonāca tieši ASV un Kanādā.) Pēc politiskās sistēmas maiņas Polijā uzņēmums pakāpeniski tika privatizēts 1993. gadā. (2004. gadā investoru pāris Andžejs un Dorota Tiškeviči pārņēma zīmolu un uzņēmuma vadību.

Starptautiskā mērogā ievērojams ir naftas pārstrādes uzņēmums *Orlen* (*Polski Koncern Naftowy Orlen*), lielākais Polijā.

1998. gada maijā PR Ministru padome nolēma izveidot naftas pārstrādes grupu. Tā bija jārada, apvienojot divas lielākās Polijas Tautas Republikas naftas pārstrādes rūpnīcas *Centrala Produktów Naftowych CPN SA*, kas bija izveidota 1944. gadā, un *Petrochemia Płock SA*, kas bija izveidota 1950. gadā. Jaunās juridiskās personas noformēšana tika noslēgta 1999. gada 7. septembrī, kad tā ieguva nosaukumu *Polski Koncern Naftowy SA*. 2000. gada 3. aprīlī ārkārtas akcionāru pilnsapulce nolēma piešķirt uzņēmumam tirdzniecības nosaukumu *Orlen*, kas tika iegūts no vārdiem „*ogień*” (ērglis) un „*energia*” (enerģija). Tas nodarbojas ar naftas un benzīna ieguvī, pārstrādi un tirdzniecību Polijā, Čehijā, Vācijā un Baltijas valstīs.

2006. gada maijā tika paziņots par lielāko darījumu *Orlen* vēsturē – vairāk nekā pusi Lietuvas lielākās naftas kompānijas *Mažeikių Nafta* akciju pirkšanu. Pēc darījuma PKN Orlen kļuva par lielāko Centrāleiropas uzņēmumu.

Polijas iekšzemes kopprodukta (IKP) izmaiņas procentos 1996.–2000. gadā, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu.

45. tabula

Polijas iekšzemes kopprodukta (IKP) izmaiņas procentos 1996.–2000. gadā, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu

Gads	1996	1997	1998	1999	2000
Pieaugums	6,1	6,5	4,6	4,6	4,6

(2002. gadā Polijas IKP bija 373,2 miljardi ASV \$ jeb 9 700 ASV \$ uz vienu iedzīvotāju. Rūpniecība nodrošināja 35% no IKP; pakalpojumu nozare – 61,2%, lauksaimniecība – 3,8%.)

Taču tika veikti arī pasākumi valsts deindustrializācijas virzienā. Tā, pārejot uz tirgus ekonomiku, samazinājās kalnrūpniecības nozīme. (Polija ieņem vienu no pirmajām vietām Eiropā akmeņogļu, sēra un sudraba ieguvē. Ir arī vara, cinka, svina rūdas, un dabasgāzes, nātrijs un kālija sāls atradnes.) Tās līdzšinējā kā ārvalstu valūtas avota nozīme mazinājās, un nozarei nācās saskarties ar konkurenci. 1989. gadā kalnrūpniecībā bija nodarbināti 404 000 cilvēku, trīs gadus vēlāk – tikai 350 000.

PTR jaunajai PR mantojumā atstāja sarežģītu ekoloģisko situāciju. Rūpniecība ir spēcīgs vides piesārņojuma avots. Rūpniecība un pilsētas diennaktī apkārtējā vidē izmeta 2,5 miljonus m³ atkritumu, no tiem 0,5 miljoni t bez kādas attīrīšanas. Virszemes ūdeņi papildus tika piesārņoti Vislas un Odras saindēšanas rezultātā ar šāhtās izmantoto ūdeni, kas sev līdzi nesa 7 tūkstoši t sāls diennaktī. Ik diennakti rūpnieciskajās atkritumu krātuvēs tika nogādāts 0,5 miljoni t cieta atkritumu. Ik diennakti gaisa telpā virs Polijas tika izmesti 9 tūkstoši t putekļu un 25 tūkstoši t gāzu, pusi no kurām sastādīja sēra dioksīds. Šādi rādītāji nostādīja Poliju to valstu vidū, kas dabai nodara vislielāko ļaunumu. Apkārtējās vides piesārņošana veda pie ūdens tilpņu, gaisa telpas, mežu un zemes virsmas degradācijas. Vērojumi liecināja, ka ūdens tīrība upēs par 40%, bet ezeros – par 30% neatbilst normatīviem. Tas apgrūtināja pilsētu apgādi ar ūdeni un paaugstināja tās attīrīšanas izmaksas. Gaisa piesārņošana, īpaši ar ogļskābo gāzi, negatīvi ietekmēja mežu stāvokli, tajos samazinājās masas pieaugums, pieauga koku uzņēmība pret slimībām un kaitēkļiem. Atkritumu „ražošana” to glabātavu ierīkošanai lika aizņemt daļu lauksaimniecībā un mežkopībā derīgās zemes. Ņemot vērā datus par augsnes un ūdeņu piesārņotību, tika izdalīti 27 ekoloģisko briesmu rajoni, kuri aptvēra 11% valsts teritorijas, kur dzīvoja 1/3 visu iedzīvotāju. Tika pieņemti virkne tiesību un normatīvo aktu dabas aizsardzības jomā, izstrādāta vides aizsardzības nacionālā programma. Tā paredzēja ekoloģiskās attīstības principu iestrādāšanu ekonomiskajā politikā, augsti efektīvu tehnoloģiju ieviešanu dabas aizsardzībā, liela profilakses darba izvērsanu. Taču problēmas bija sarežģītas un to risināšana prasa lielus līdzekļus.

Pēc „sociālistiskās sadraudzības” sabrukuma Polija bija viena no valstīm, kurai mantojumā nepalika neviena atomelektrostacija. Polijā ir tikai ogles un nedaudz dabasgāzes.

Naftas rezerves, kā jau iepriekš teikts, Polijā ir ļoti nenožīmīgas (tās sastāda apmēram 21,5 miljonus tonnu kontinentālajā daļā un 30 miljonus tonnu Baltijas jūras Polijas zonā). Esošais naftas ieguves līmenis nodrošināja apmēram 3% no valsts vajadzībām. Tāpēc Polija bija spiesta naftu importēt. Galvenais piegādātājs bija Krievija, no kuras Polija saņēma naftu pa cauruļvadu „Draudzība” un pa jūru caur naftas terminālu Gdaņskā. Pateicoties Gdaņskas ostas lielai pārkraušanas jaudai (aptuveni 33 miljoni tonnu gadā) Polija principā tika pienācīgi nodrošināta ar naftu. Tomēr Polijas vadība uzskatīja, ka pastāv izejvielu izmaksu pieauguma draudi, ja Krievija samazinās piegāžu apjomu pa cauruļvadiem un nāksies intensīvāk izmantot jūras transportu. (Piemēram, līdz 1990. gadam PSRS Polijai ik gadu piegādāja ap 13 miljonus t naftas, bet 1991. gadā piegādes saruka līdz 4,5 miljoniem t.)

Gāzes rezerves bija ierobežotas, un vietējā ražošana sedza tikai pusi no vajadzībām. Polija bija vismazāk gazificēta valsts Centrāleiropā, daudzās apdzīvotās vietās nebija dabas gāzes. Poļi saņēma trūkstošos gāzes resursus ap deviņu miljardu m³ apmērā gadā no Krievijas

pa gāzes vadu „Jamala” („Ямал”), kas veidoja vairāk nekā 90% valstī izmantotās dabasgāzes. Sašķidrinātās gāzes piegāde no ASV nekļuva par glābjošu panaceju, veidojot pieticīgus septiņus procentus no kopējā pieprasījuma.

Polijas enerģētikas nozare pilnībā balstījās uz oglēm.

Saskaņā ar datiem par 2019. gadu ogles sastādīja 74% no elektroenerģētikas ražošanas avotiem. Tās bija tās pašas ogles, kuras Rietumu (un ne tikai) pasaulē tika pasludinātas par sliktāko ekoloģijas ienaidnieku un polārā ledus slepkavu. Stāvoklis Polijā neapmierināja ES. Polijas vadītāji līdz šim laikam gadu no gada cīnās pret visām ES prasībām „zaļināt” savu enerģiju, pamatoti norādot, ka ir vienkārši nereāli aizstāt divas trešdaļas no elektroenerģijas ražošanas valstī ar vēja turbīnām un saules paneļiem. Tomēr, ņemot vērā, ka Polijas budžets ik gadu saņēma subsīdijas no ES 15-20 miljardu eiro apmērā, Polijas valdība bija spiesta meklēt veidus, kā apmierināt ekonomisko donoru prasības. (Situācija gan mainījās pēc Krievijas t.s. “speciālās militārās operācijas” sākuma pret Ukrainu un Rietumu sankciju noteikšanas pret Krieviju, kas sašķobīja visu Rietumu ekoloģisko politiku un tie bija spiesti atcelt virkni ekoloģijas aizsargpasākumu.)

Polijas atkarība no Krievijas ogļūdeņražu nesējiem ir novedusi pie tā, ka pēc būtības ekonomiskās abu valstu attiecības šai jomā tika ļoti politizētas. Tieši Polija bija (un ir) galvenā energoapgādes drošības idejas piekritēja Eiropā. (Termins „energoapgādes drošība” nozīmē noteiktu ekonomikas stāvokli, kas spēj nodrošināt pašreizējo un nākotnē iespējamo enerģijas resursu vajadzību apmierināšanu, ievērojot tehnoloģiskās, ekonomiskās un ekoloģiskās prasības.) Energoapgādes drošības svarīgākie faktori ir vietējā degvielas bilance; enerģijas avotu dažādošana; piekļuves pieejamība degvielas un enerģijas tranzīta, uzglabāšanas un izplatīšanas infrastruktūrām. Tomēr enerģijas avotu dažādošana Polijai nav tik acīmredzami ekonomiski izdevīga, kaut vai tikai tāpēc, ka nafta, gāze un ogles no Krievijas poļiem ir lētākas nekā no citām valstīm piegādātie enerģijas resursi.

Interesanti, ka kreisi-centriskās valdības laikā pēc 1993. gada veidojās stabila Krievijas un Polijas tirdzniecības attiecību struktūra. Krievijas eksportā uz Poliju dominēja minerālizejvielas, galvenokārt nafta un dabasgāze. Krievijas importā no Polijas dominēja lauksaimniecības produkti un pārtikas produkti, kā arī mēbeles un ārstniecības zāles. 1998. gadā savstarpējās tirdzniecības apgrozījums bija aptuveni 5 miljardi ASV \$. Taču finanšu krīze Krievijā, ko izraisīja ASV \$ augstais kurss pret rubli, padarīja poļu pārtiku par nekonkurētspējīgu Krievijas tirgū. Rezultātā savstarpējās tirdzniecības apgrozījums samazinājās līdz aptuveni 3 miljardiem \$.

90. gados Polijas analītiķi bieži uzsvēra Polijas kā starpnieka īpašo lomu Krievijas un Eiropas ekonomisko saišu attīstībā, taču izrādījās, ka mūsdienu apstākļos šo starpniecības misiju nenācās pārspīlēt. Kā izteicās kāda Varšavas žurnāliste, nav pareizi īpaši lepoties ar tilta lomu, kad visi jau sen lido ar lidmašīnām. (Tiesa gan, kad jau XXI gadsimtā sākās un norisa gāzes cauruļvada „Ziemeļu straume” (vācu *Nord-Stream-Pipeline*, krievu *Северный поток*) būve, kas pa Baltijas jūras dibenu savieno Viborgas ostu Krievijā ar Greifsvaldes ostu Vācijā, apejot Polijas teritoriju, Polijas valdība darīja visu, lai traucētu šī „tilta” ārpus Polijas radīšanu.)

Reizē pēc 1989. gada politiskā pagrieziena valstī pieauga protesti pret Žarnovices AES celtniecību. Valdība projekta realizāciju apstādināja un uzsāka tā pārbaudi. Jaunie pētījumi parādīja, ka no AES novadītais ūdens pacels ūdens temperatūru ezerā par 10° un tas nodarīs kaitējumu dabai. Ekonomikas ministrs AES apzīmēja kā nevajadzīgu, jo Polijā pietiekot citu enerģijas avotu. Tas, ka Polija, dedzinot akmeņogles, milzīgos apmēros piesārņoja vidi ar sēra oksīdu un valsts tērēja 12% no nacionālā ienākuma attīrīšanas iekārtām, bet diezgan tīrās atomtehnoloģijas ļāva nenodarīt vēl lielāku kaitējumu dabai un Starptautiskā Atomenerģijas

aģentūra (angļu *International Atomic Energy Agency*) pēc objekta apskates iekļāva nākamo elektrostaciju visdrošāko pret avārijām skaitā kā pēc izmantojamās tehnoloģijas, tā darbu izpildes kvalitātes, atomelektrostacijas celtniecības pretiniekus nepārlicināja. Tās celtniecības turpināšana prasītu tālākas valsts subsīdijas, vairākus miljardus zlotu, kuru valdībai nebija. Taču arī celtniecības iesaldēšana prasītu ne mazākus izdevumus. 1989. gada beigās grupa poļu „zaļo” uzsāka bada streiku, pieprasīja Gdaņskas vojevodistē veikt referendumu. Tas arī notika. Tajā no 44,3% piedalījušos pilsoņu 86,1% izteicās par AES būvniecības izbeigšanu. Kaut vēlētāju dalības līmenis bija pārāk zems, lai referenduma iznākums būtu likumīgs, valdība 1990. gadā pārtrauca uzsāktā projekta īstenošanu, kā arī otras AES projektēšanu.

Tādējādi Polija šajā reģionā izrādījās sava veida izņēmums. Čehijā, Slovākijā un Ungārijā sociālistisko valdību laikā saskaņā ar padomju tehnoloģijām būvētas atomelektrostacijas turpina darboties.

Drīzumā sakarā ar augošo pieprasījumu pēc elektroenerģijas un Ignalīnas AES (lietuv.: *Ignalinos atominė elektrinė*) Lietuvā apstādīnāšanu 2009. gada decembrī, kas veda arī pie dabas piesārņošanas un CO₂ izplūdes pieauguma Polijā, jo tajā elektroenerģijas ražošanai tika izmantots fosilais (pirmkārt akmeņogļu) kurināmais, atkal izvirzījās jautājums par AES celtniecību.

70% (2021. gads) valsts enerģijas saražo ogļu spēkstacijas, padarot Poliju par vienu no lielākajiem gaisa piesārņotājiem Eiropā. Daudzus gadus „zaļās” enerģijas īpatsvars Polijas enerģijas patēriņā ir mazāks par 14 procentiem. (Eiropā šis īpatsvars ir vidēji 20 procenti (2020)). Būdam Eiropas Savienības dalībvalsts, Polija ir apņēmusies attīstīt alternatīvus enerģijas avotus, lai sasniegtu ES mērķus klimata jomā. Lēmumu pārorientēties uz kodolenerģiju nosaka arī neatliekama iekšēja vajadzība. Brūnoglū rezerves Polijas vidienē līdz 2035. gadam tiks izsmeltas. Bez tam Polijai nopietnus pārmētumus par brūnoglū ieguves palielināšanu Turovas ieguvē Lejassilēzijā (Polijas dienvidrietumos), ar kuru saistās 4 līdz 7% visas elektroenerģijas ražošanas Polijā, un dabas piesārņošanu izvirza Čehijas valdība. Čehija griezās ES tiesā, pēc kuras sprieduma Polijai bija jāpārtrauc darbi Turovā un jāmaksā naudas sods. Tomēr galu galā 2022.gada sākumā valstis noslēdza izlīguma līgumu, pēc kura Polijai ir jāsamaksā Čehijai 45 miljoni eiro.

Polijai, lai uzturētu normālus ekonomikas izaugsmes rādītājus, ir vajadzīga ne vienkārši elektroenerģija, bet lēta elektroenerģija, ko termoelektrospekstacijas nespēj nodrošināt. Tāpēc šajā gadījumā ir tikai viena izeja: agrāk vai vēlāk ir nepieciešama atomelektrostacijas celtniecība. 2004. gadā Polijas valdība darīja zināmus AES būves plānus 2020. gadam. Pēc tam kad 2007. gada novembrī par premjerministru kļuva D. Tusks, viņa vadītā valdība nolēma līdz 2025. gadam uzcelt divas AES, lai mazinātu Polijas atkarību no oglēm. 2010. gada martā valdība kā labāko AES būvniecības vietu atzina Žarnovici. 2010. gada vasarā valdība paziņoja, ka pirmajai AES jāstājas ierindā 2022., bet otrajai – 2023. gadā. 2011. gada 16. maijā Polijas parlaments ar 404 balsīm par un 2 pret pieņēma lēmumu par AES celtniecību.

Tādējādi, ja kaimiņos esošā Vācija vēl 2011. gadā nolēma atteikties no kodolenerģijas, Polijā viss ir tieši pretēji. Darbojās oficiāla kodolprogramma, pieņemta 2014. gadā. Taču 2018. gadā Polijas Enerģētikas ministrija iesniedza atjauninātu enerģētikas stratēģijas programmu līdz 2040. gadam. Kaut kodolenerģija ir programmas prioritāte, iepriekšējo plānu izpildei trūka spēku. Tagad Varšavas enerģētikas stratēģija paredz, ka līdz 2040. gadam valsts teritorijā tiks uzceltas divas atomelektrostacijas. Darbus paredzēts sākt 2026. gadā. Plāna kritiķi gan cer, ka būvniecības projekts nekad netiks realizēts.

Pakāpeniski samazinot ogļu enerģijas ražošanu, saskaņā ar valdības dokumentiem Polijā tiek plānots 2033. gadā iedarbināt savu pirmo kodolreaktoru un ik pēc diviem gadiem nodot ekspluatācijā jaunu, lai līdz 2043. gadam tādu būtu seši. Atomelektrostacijai vajadzētu aizpildīt robu Polijas enerģijas kartē valsts ziemeļaustrumu daļā. Nacionālā kodolenerģijas aģentūra visu jaunās atomelektrostacijas infrastruktūru plāno izvietot tajās pašās vietās, kur jau „sociālisma” laikmetā bija paredzēts uzcelt pirmo atomelektrostaciju.

Turpretī pret Polijas atomrūpniecības attīstības plāniem asi uzstājas „zaļie” Vācijā, jo tās teritoriāli atradīsies tuvu poļu-vācu robežai un radīs apdraudējumu VFR iedzīvotājiem.

Visproblemātiskākā joma 90. gados Polijā izrādījās **lauksaimniecība** – gan ražošanas ziņā, kas saistījās ar daudz lielāku tās nekā citu valsts tautsaimniecības nozaru atpalicību, gan zemes tirgus veidošanas ziņā.

Privatizācijas procesam lauksaimniecībā bija ierobežots raksturs, jo īpašumtiesību izmaiņas skāra tikai zemi, kas iepriekš piederēja valsts saimniecībām un kooperatīviem (aptuveni 15% no lauksaimniecības zemes. (Pēc citiem datiem 1989. gadā apmēram 1/5 daļa zemes atradās valsts īpašumā, pārējā zeme bija privātpersonu rokās.) Valsts saimniecības bija koncentrētas galvenokārt rietumu un dienvidu vojevodistēs.

Pēc T. Mazovecka valdības kursa pārejai uz tirgus ekonomiku pasludināšanas ar valstij piederējušo lielsaimniecību mērķtiecīgu likvidēšanu sākās arī lauksaimniecības pārveide.

90.gados valdības politika bija virzīta uz sabiedriskā sektora uzņēmumu privatizāciju, pārvēršot tos par akciju sabiedrībām, pārdodot akcijas darba kolektīviem, privātajām un ārzemju kompānijām un bankām. Pieauga prasības ražošanas efektivitātes rādītājiem. Prioritāti ieguva lielas individuālās saimniecības, kurām bija augstākie efektivitātes rādītāji. Taču ražošanas intensifikācija notika kā uz jaunās tehnikas un tehnoloģijas ieviešanas, tā arī uz paša darba spēka izmantošanas intensifikācijas rēķina. Atkal humānās attīstības, kultūras prasību apmierināšana palika pēdējā vietā.

1989. gads beidzās ar peļņu valsts saimniecībās. 1990. gadā peļņa bija lielāka un sasniedza 6 triljonus [veco] zlotu. 1990. gadā tajās bija nodarbināja 395 000 strādājošo. Taču jau 1991. gadu valsts saimniecības beidza ar 6,7 triljonu [veco] zlotu zaudējumiem. No 1 520 valsts īpašumā esošajiem lauksaimniecības uzņēmumiem, kas iesniedza pārskatus Centrālajai statistikas pārvaldei, 1 152 uzņēmumi cieta zaudējumus, 3 uzņēmumi sasniedza nulles rezultātu un 365 uzņēmumi guva tīro peļņu. Tagad ir faktiski neiespējami pateikt, cik lielā mērā zaudējumu cēlonis bija neefektīvā saimniekošana, neprasme pielāgoties tirgus apstākļiem, bet cik – pārdomāta „sociālisma” pretinieku darbošanās.

72 valstij piederošās saimniecības (*Państwowe gospodarstwo rolne* – PGR) tika likvidētas 1991. gadā, jau pirms Valsts kases Lauksaimniecības īpašumu aģentūras (*Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa*, pēc nosaukuma maiņas 2003. gadā – *Agencja Nieruchomości Rolnych* (Valsts nekustāmo lauksaimniecisko īpašumu aģentūra), no 2017. gada – *Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa* (Nacionālais lauksaimniecības atbalsta centrs)) nodibināšanas, kuras uzdevums bija pārņemt valstij piederošo lauksaimniecības zemi un pārvaldīt resursus saskaņā ar noteikumiem, kas tika noteikti 1991. gada 19. oktobra likumā. Galvenais aģentūras uzdevums bija 1 495 valsts lauksaimniecības uzņēmumu un 3,1 miljonu hektāru zemes pārdošana. Laikā, kad aģentūra tās pārņēma, valsts saimniecībās strādāja jau tikai 193 000 darbinieki, citi darbu meklēja citur.

Laikā no 1991. līdz 2004. gadam Valsts kases Lauksaimniecības īpašuma aģentūra veica bijušo darbinieku aktivizācijas programmu. 1991. gadā bezdarbnieku skaits, kuru pēdējās darba vietas bija valstij piederošās saimniecības, sastādīja ap 100 000, līdz 2004. gadam tas samazinājās līdz 48 000. Daļa no viņiem saņēma darbu vai darba piedāvājumu. Laika posmā no 1994. līdz 2004. gadam apmēram 1,2 miljardi zlotu tika iztērēti dažāda veida palīdzībai, stipendijām jaunas izglītības iegūšanai. Bijušajiem PGR darbiniekiem arī tika piedāvāts iegādāties dzīvokļus par izdevīgām cenām. Tiesa, parasti viņiem tādu līdzekļu nebija.

Lielākā daļa valstij piederošo saimniecību tika likvidētas 1992. gadā. (Ļ. Balcerovičs gan apgalvoja, ka notikusi nevis valsts uzņēmumu lauksaimniecībā likvidācija, bet gan vienīgi

to subsīdēšanas pārtraukšana.) Uz to pamata tika izveidotas 1 794 Valsts kases saimniecības (*Gospodarstwa Rolne Skarbu Państwa*), kuras pēc tam pārvaldīja pagaidu vadītāji vai administratori, un galu galā tik un tā tika likvidētas (līdz 1995. gadam tika slēgtas 699). Viss process beidzās 1995. gadā, kā rezultātā tika likvidētas gandrīz visas pastāvošās valsts saimniecības. Galvenais bijušo valsts saimniecību zemes izmantošanas veids bija noma.

Tālākā lauksaimniecības pastāvēšana gan parādīja, ka bez ārējām subsīdijām ne lielās, ne mazās saimniecības Polijā nespēja sekmīgi attīstīties. Tikai ES subsīdijas pavēra attīstības iespējas Polijas lauksaimniecībai.

Daļa no mazražīgajām platībām vairākus gadus palika neapstrādāta. Daļa zemes tika pārdota atsevišķiem lauksaimniekiem. (Saskaņā ar 1993. gada datiem aramzeme Polijā veidoja 47% no valsts kopējās platības (aptuveni 18 miljoni hektāru), ganības – 13% un meži – 29%.)

1997. gadā privātpersonu īpašuma bija 90% lauksaimniecībā izmantojamās zemes, no kuras aptuveni 50% piederēja mazām ģimenes saimniecībām, kuru platība nepārsniedza 5 hektārus. Daļu īpašuma atguva pirmskara īpašnieki (piemēram, katoļu baznīca). Joprojām turpinās valstij piederošās lauksaimniecības zemes pārdošanas un iznomāšanas process.

Papildus lauksaimniecības īpašumiem aģentūra pārņēma arī citus valsts saimniecību aktīvus: 858 spirta rūpnīcas, vīna un alus darītavas, 269 lopkautuves, 21 augļu un dārzu pārstrādes rūpnīcas, 898 graudaugu un zaļās lopbarības žāvētavas, 717 barības dzirnavas, 31 dzirnavas un putrainu maltuves, 3 173 graudu noliktavas, 10 ķieģeļu rūpnīcas, 66 kokzāģētavas, 75 saldētavas, 3 222 katlu telpas, 627 citas ražotnes, 415 veikalus, 147 viesnīcas, krodziņus, restorānus un bārus, 672 sociālās iestādes, kultūras un sporta, kā arī 2 136 vēsturiskās muižas un pils un parku kompleksus. Tika mēģināts pārdot vai iznomāt saimniecības pavadītos īpašumus, piemēram, dzīvokļus, atpūtas centrus, sociālo bāzi utt., taču ne vienmēr tas izdevās.

Valstij piederošo saimniecību likvidācija bieži bija saistīta ar lopkopības produktu ražošanas samazināšanu vai pilnīgu pārtraukšanu, graudaugu ražošanas samazināšanu un audzēšanas metožu maiņu. Rezultātā radikāli samazinājās darbavietu skaits un radās virkne problēmu reģionos, kur lauksaimniecības uzņēmumi bija vienīgie darba devēji. Pēc pārstrukturēšanas jaunie īpašnieki ievērojami samazināja nodarbinātību, sociālās privilēģijas un sociālās aktivitātes. Valsts saimniecības ļoti bieži bija sabiedriskās dzīves organizatori un vismaz teorētiski nodrošināja, ka faktiski tiek apmierinātas visas darbinieku vajadzības. Šo saimniecību likvidācija un citi iemesli (piemēram, autobusu savienojumu likvidēšana, dzelzceļa līniju slēgšana, skolu likvidācija) bieži nodarīja kaitējumu vietējo kopienu struktūrai, kas nespēja pielāgoties jaunajai ekonomiskajai situācijai. Laukos sāka izplatīties alkoholisms, pasivitāte un sociālā bezpalīdzība. Īpašumi tika izpostīti arī daļēji zādzības dēļ, daļēji elementāras apsardzes trūkuma dēļ. Tiesa, Polijā netika iznīcināts nevienš ciemats.

Vairākas valsts lielsaimniecības tomēr turpināja pastāvēt un darbojas joprojām kā valsts kases uzņēmumi Nacionālā lauksaimniecības atbalsta centra pārvaldībā.

Kā piemēru var minēt vienu no veiksmīgākajiem lauksaimniecības kombinātiem „Kietrz” Kietrzas (vācu *Katscher*, čehu *Ketrš*) pilsētiņā Opoles vojevodistē. Kombināts sāka savu darbību 1961. gadā, un tas bija otrs lielākais lauksaimniecības uzņēmums Polijā. Sākotnēji tas izveidojās uz 8 lauksaimniecības uzņēmumu pamata, kas darbojās 5 877 ha platībā. 1969. gadā tam tika pievienota devītā saimniecība. Turpmākajos gados saimniecība vēl saņēma zemi no zemes fonda, daļēji atpirka no atsevišķiem lauksaimniekiem. XXI gs. tā rīcībā ir 8500 hektāri apstrādājamās zemes, 9 000 liellopu (tostarp aptuveni 3 700 slaucamu govju, kas katru

gadu saražo aptuveni 39 miljonus litru piena). Kombināts attīstījās dinamiski, palielinot īpašumtiesības ne tikai uz zemi, bet arī uz pamatlīdzekļiem, vienlaikus ieviešot jauninājumus un progresu ražošanā, kā arī uzlabojot vadības un darba organizācijas metodes. Kombināts ir lielākais cukurbiešu ražotājs (1500 ha) gan Polijā, gan Eiropas Savienībā. 2013. gadā kombinātā tika iekļauta zirgu audzētava. Tam ir sava degvielas uzpildes stacija, savs siltummezgls, kas pārdod siltumu. Infrastruktūras attīstībai tika iztērēti vairāk nekā 200 miljoni jauno zlotu. Kombināts pastāvīgi nodarbina vairāk nekā 300 cilvēkus, gadiem ilgi ir viens no nozīmīgākajiem darba devējiem reģionā. Vasarā un rudenī personāls strādā ļoti intensīvi.

Kombināta „Kietrz” valdes priekšsēdētājs M. Sikora, balstoties uz savas saimniecības pieredzi, uzskata, ja lielai daļai no PTR pastāvošajām valsts lauku saimniecībām, kuras varēja darboties ar peļņu un kurām bija potenciāls arī tirgus ekonomikas apstākļos, tiktu dota iespēja turpināt strādāt, pašreizējos tirgus ekonomikas apstākļos tās varētu to sekmīgi darīt. Faktiski tas skanēja kā pārmetums tiem PTR lauku opozīcijas darbiniekiem, kuri uzstājās par visu īpašumu veidu vienlīdzīgu konkurenci, bet, nonākuši pie varas, faktiski centās vienu no tiem – valsts īpašumu iznīdēt.

Daudzās Eiropas valstīs ar pārejas ekonomiku tika veicināta kooperatīvu darbība, apzinoties tās nozīmi tautsaimniecības attīstībā. Taču Polijā pieņemtie tiesību akti faktiski visos iespējamajos veidos diskriminēja kooperatīvo organizāciju darbību. Tā, Varšavas Kooperatīvā pētniecības institūta direktors M. Brodzinskis konstatēja, ka „kooperācijas attīstības problēmas Polijā izraisa politisko spēku realizēta dažāda veida apspiešana”.

Kaut līdz 90. gadu sākumam dažāda veida kooperatīviem bija vadošās pozīcijas dažādu Polijas reģionu tirgos, šodien dzīvotspējīgi ir izrādījušies tikai pašpalīdzības zemnieku kooperatīvi un kooperatīvās finanšu un apdrošināšanas iestādes. Tā, piena ražošanas un pārstrādes kooperatīvi Polijā aizņēma 80% piena tirgus, un kooperatīvajām bankām faktiski piederēja monopols lauksaimnieku apkalpošanas nozarē.

Zemnieku pašpalīdzības kooperatīvi Polijā ir klasiskas, daudzveidīgas, pēc Rietumeiropas parauga radītas organizācijas, kuru funkcijas ietver privātu lauksaimnieku apgādi ar materiāliem un izejvielām, lauksaimniecības produktu tirdzniecību, kooperatīva biedriem nepieciešamo preču ražošanu, kooperatīva biedru nodrošināšanu ar patēriņa precēm un nepieciešamajiem pakalpojumiem, viņu ēdināšanu. Lauksaimnieku kooperatīviem izdevās ne tikai ieņemt konkurentspējīgas pozīcijas vietējā tirgū, bet arī uzsākt savas produkcijas eksportu.

Var pieņemt, ka Polijas kooperatoriem tas, ka PTR laikā viņi nebija pieraduši pie valdības subsīdijām, veicināja viņu spēju iemācīties izdzīvot tirgus konkurences apstākļos un apvienot spēkus savu mērķu sasniegšanai.

Vēlreiz jāuzsver, ka sociālistiskās sadraudzības valstu vidū PTR bija unikāla valsts – lielāko daļu ražas izaudzēja individuālie ražotāji, kuru zemes gabali nepārsniedza 5 hektārus. Tiesa, jau no 80. gadiem laukos norisa polarizācijas process, kura rezultātā saimniecības ar vairāk nekā 10 ha lielu platību sāka apstrādāt ap 50% visas lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Taču arī 90. gadu sākumā vidējais individuālo saimniecību lielums bija tikai nedaudz lielāks par 5 ha. Pie tam 30% saimniecību piederēja pensijas vecuma ļaudīm. Tas nozīmēja, ka ne katrai no tām vēlāk atradās mantinieks.

Pastāvēja kā visu zemnieku saimniecību lielumu ierobežojošo normu likvidēšanas piekritēji, kā arī pretinieki. Uzvarēja pirmie. Kad tika atcelti ierobežojumi saimniecību platībai, lielsaimniecību veidošanās pavēra jaunas iespējas ražošanas efektivitātes celšanai laukos, bet

reizē arī lauku iedzīvotāju mantiskajai polarizācijai. 90. gadu sākumā no 2,6 miljoniem visu zemnieku saimniecību gan tikai ap 2 000 bija ar paaugstinātu zemes normu. Lauku saimniecības vidējais lielums no 1988. līdz 1996. gadam palielinājās tikai no 7,0 līdz 7,9 ha. 1996. gadā viena saimniecība turēja vidēji 2,6 slaucamas govīs un 16 cūkas.

Arī mūsdienās lauku saimniecības Polijā ir ļoti sadrumstalotas, 2013. gadā to bija 1 428 400. Individuālo saimniecību rīcībā bija aptuveni 91% no kopējās lauksaimniecības zemes un no kopējā liellopu skaita saimniecībās. Vidējā saimniecības platība Polijā bija 11,54 ha (2013).

Periodikā atrodami dati, ka 2020. gadā pastāvēja tikai 500 000 tūkstošu fermeru, kuras ražoja pārtiku eksportam, bet tām blakus eksistēja arī 800 tūkstošu fermeru saimniecību, kuras neražoja preču produkciju.

Kopš pārejas posma uz t.s. brīvo tirgu sākuma lauksaimniecības nozarē bija vērojama lejupslīde, kas bija skaidrojama ar nelabvēlīgu tai tirdzniecības nosacījumu attīstību, rūpniecības produktu cenu pieaugumu un ražošanas samazināšanos, īpaši lopkopības nozarē, vienlaikus palielinoties pārtikas eksportam no ES. Turklāt 90. gadu sākumā valsti piemeklēja sausums. Ja 1950. gadā labība aizņēma 63,6% no apstrādājamās platības, tad 1992. gadā tikai 46%. Līdz ar to Polija bija spiesta importēt ievērojamu daudzumu graudu. Toties uz graudaugu rēķina pieauga kartupeļu un tehnisko kultūru audzēšana.

Jau pēc ekonomiskajām reformām 90. gadu sākumā palielinājās graudaugu īpatsvars sējumu struktūrā, pieauga pļavu un ganību platība.

Lauksaimnieciskās attīstības turpmākās tendences lielā mērā bija atkarīgas no tehnikas piegādes laukiem, bet 90. gadu sākumā tikai 5% no valsts rūpnieciskā potenciāla strādāja lauksaimniecības vajadzību apmierināšanai.

Saimniecību struktūras izmaiņas bija lēnas. Privātajām saimniecībām bija jācīnās par savu izdzīvošanu, un lauksaimnieki kopumā bija zaudētāji ekonomikas transformācijas procesā. Lauksaimniecības īpatsvars pēc aprēķiniem kopējā IKP 1996. gadā veidoja 6,0%, kad, salīdzinājumam, 1989. gadā tas bija 12,9%.

Neraugoties uz šķietamajiem un esošajiem reformu panākumiem, tās nepārtraukti pavadīja masveida zemnieku protesti. 1998. gadā, kad Ļ. Balcerovičs darbojās kā premjerministra vietnieks un finanšu ministrs J. Buzeka valdībā, zemnieki uz valdības ēku kā dāvanu premjerministra vietniekam pat atveda dzīvu kazu. Tā kļuva par lauksaimniecības lejupslīdes simbolu.

Polijas lauki maksāja dārgu cenu par pielāgošanos Eiropas Savienībai, dzīves līmenis laukos katastrofāli kritās, sociālā infrastruktūra tika iznīcināta un neapmierinātība ieguva draudošus apmērus, kas izraisīja diezgan nopietnus sociālos protestus 90. gadu beigās.

Turpmākais lauksaimniecības attīstības ceļš bija vissarežģītākā problēma sarunās par Polijas pievienošanos ES.

Viena no Polijas sabiedrību satraucošākajām problēmām saistībā ar iestāšanos ES bija zemes pārdošanas nosacījumi. ES stingri uzstāja uz Polijas zemes brīvas pirkšanas un pārdošanas nodrošināšanu ārzemniekiem. (Zemes pirkšanas un pārdošanas iespēja Polijas pilsoņiem šeit pastāvēja kopš 1998. gada) 1999. gadā sarunās Briselē E. Buzeka valdība izvirzīja prasību atlikt uz 18 gadiem zemes pirkšanas tiesību piešķiršanu ārvalstniekiem pēc Polijas iestāšanās ES un uz 45 gadiem atlikt zemes pirkšanu rūpniecības uzņēmumu vajadzībām. Šādām prasībām līdz šim nebija precedenta: neviena no Eiropas Savienības kandidātvalstīm nenoteica sev tik garus termiņus ES prasību izpildes termiņus. Vēlāk Polijas puse gan samazināja savus uzstādījumus, tomēr uzstāja, ka Polijai pēc iestāšanās Eiropas

Savienībā jāpiešķir vismaz 7-10 gadu pārejas periods, kas arī tika panākts. Polijai pamatos izdevās sasniegt savu mērķi. (Moratorijs Polijas zemes pārdošanai ārzemniekiem beidzās 2016. gadā.)

Kopš 2004. gada Polijas lauksaimnieki ir iekļauti Eiropas kopējās lauksaimniecības politikas realizācijā.

Sarunās par Polijas iestāšanās noteikumiem Eiropas savienībā poļu pārstāvji galveno uzmanību veltīja Savienības kopējai lauksaimniecības politikai, kurā Savienības vadība Briselē ieguldīja ap 40% kopējā budžeta līdzekļu.

Viņi panāca Polijai tik izdevīgus noteikumus, ka tā kā vienīgā no ES valstīm varēja piešķirt piemaksas pat tādiem zemes īpašniekiem, kuri neko neražoja tirgum. Visplašākā no līdzekļu straumēm, kas ieplūda laukos, bija tiešās subsīdijas par zemes hektāru. Tā bija visvieglāk no Eiropas saņemamā nauda, tā tika piešķirta par pašu zemes īpašuma faktu pat bez nosacījuma šo zemi apstrādāt, nemaz nerunājot par jebkādu produktu pārdošanu tirgum. Kaut 2004. gadā Polijā ES subsīdijas par hektāru bija tikai 2% no tā, ko saņēma viņu kolēģi „vecajā” ES (ar 15 locekļiem), šī proporcija pakāpeniski pieauga līdz 100% 2013. gadā. 2008. gadā ES piemaksas Polijā sastādīja 68% no vidējās zemnieku saimniecības ienākumiem.

ES subsīdijas radikāli uzlaboja situāciju Polijas laukos. Naudas plūsma no ES palielināja investīcijas lauku mājsaimniecībās. Tikai ES vienotās agrārās politikas ietvaros Polija 2004.–2011. gadā izlietoja 21,5 miljardus eiro, tai skaitā 10,6 miljardus – tiešajiem papildu maksājumiem zemniekiem (1,4 miljoni poļu zemnieku tos saņēma katru gadu), 9,2 miljardus – lauku teritoriju attīstībai un vairāk nekā 1 miljardu – intervencei lauksaimniecības tirgū.

Līdzekļi no ES fondiem poļu lauksaimniekiem ļāva iegādāties aptuveni 40 tūkstošus traktoru, gandrīz 460 tūkstošus mašīnu un lauksaimniecības tehnikas vienību. Ekonomisti bija pārstiegti: kāpēc mazie lauksaimnieki masveidā iegādājās traktorus savā īpašumā? Vairāk nekā 70% Polijas saimniecību taču joprojām bija mazākas nekā 7 hektāri, un šīs mašīnas netiks pilnā apjomā izmantotas! Atbilde bija vienkārša – viņiem tika atmaksāti līdz 300 000 zlotu par katru lauksaimniecības mašīnu. Darbojās likums: ja dod – tad ņem! Tiesa gan, privātajās saimniecībās zirgs joprojām palika svarīgs vilcējspēks, lai gan izmantoto traktoru skaits ir krasi pieaudzis - no gandrīz nulles 1956. gadā līdz 1 211,6 tūkstošiem vienību 1995. gadā.

Pateicoties ES investīcijām tika izveidoti vismaz 3 tūkstoši uzņēmumu lauksaimniecības produktu pārstrādei, laukos tika radīti aptuveni 34 tūkstoši darba vietu.

ES instrumenti paātrināja pārveidošanas un pārstrukturēšanas procesus Polijas lauksaimniecībā. Lauksaimniecības produktu eksports uz Eiropas Savienību pieauga no 2,6 miljardiem eiro 2003. gadā līdz vairāk nekā 8,5 miljardiem eiro 2008. gadā. Pieauga arī eksports uz citām valstīm. 2011. gadā lauksaimnieciskās izcelsmes produkti veidoja 9,1% no visiem Polijas eksportētajiem produktiem.

Polijas pašapgāde ar pārtiku 2000. gadā sasniedza vairāk nekā 80%, kas ir diezgan augsts rādītājs.

Polija joprojām ir viena no vadošajām kartupeļu un rudzu piegādātājām pasaulē. Bez tam tajā sekmīgi audzē kviešus un cukurbietes. 1996. gadā kartupeļi aizņēma aptuveni 13% no apstrādātās zemes, bet cukurbietes – 3%. (Valsts nodrošināja 16% no Eiropas kartupeļu un 5% cukurbiešu ražas.) 34% lauksaimniecības produktu bija lopbarība un rūpnieciskās kultūras.

Lopkopībai ir jauks: gaļas un piena ražošanas raksturs. 1996. gadā Polijā bija 8 miljoni liellopu, tā bija iespaidīgs piena ražotājs (12 miljardi litru). Cūku skaits sasniedza 20 miljonus. Notika pārmaiņas putnkopības struktūrā: cāļu un vistu audzēšana samazinājās (līdz 45 miljoniem salīdzinājumā ar 76 miljoniem 1980. gadā), jo palielinājās pīļu (7 miljoni) un tītaru (1 miljons) skaits. Gaļas ražošanā kopumā Polija ieņēma 16. vietu pasaulē (1,2% no produkcijas), 7. vietu Eiropā (5,6% no produkcijas). Eiropā plaši pazīstamas poļu gaļas delikateses, īpaši no cūkgaļas, poļu šķiņķi, neapstrādātas un vārītas kūpinātas desas utt.

Turklāt Polija bija (un ir) viena no desmit lielākajām pasaules piena ražotājām (10. vieta pasaulē un 2,5% no produkcijas), 6. vieta Eiropā (5,8% no produkcijas).

Labi attīstīta bija (un ir) dārzkopība un dārzeņu audzēšana tirgum. Polija ir pasaulē lielākā ābolu konservu eksportētāja, un tai ir ievērojama vieta citu augļu un dārzeņu konservu, kompotu, svaigu saldētu jāņogu, kāpostu un burkānu ražošanā. Līdz ar valsts pievienošanos ES puse lauksaimniecības produktu eksporta nonāk Rietumeiropā.

2000. gadā lauksaimniecība (ieskaitot mežsaimniecību un medības) saražoja 4,8% no IKP un nodarbināja 28% no strādājošajiem. (2004. gadā lauksaimniecības nozare deva 4% no IKP, 2011. gadā – 3,4%.)

Taču lauksaimniecības produktu īpatsvars kopējā valsts eksportā ir tikai 4,6%. Arī nodarbinātības līmenis lauksaimniecībā Polijā ir ļoti augsts attiecībā pret citām Eiropas valstīm.

2004. gadā lauksaimniecības nozarē darbojās 2,2 miljoni saimniecību, kas ražoja 4% no iekšzemes kopprodukta. Arī pēc desmitgades Polijā joprojām pastāvēja tikai 250 tūkstoši lielu, modernu saimniecību un ap 1,5 miljoni sīku. (Citi dati - 80 procenti saimniecību ir mazi un mikrouzņēmumi.) Sīksaimniecības nodrošināja savus īpašniekus ar ES maksājumiem un valsts pensiju. Tāpēc neviens neatbrīvojās no mantotajiem senču īpašumiem. Proporcijas starp pirmās un otrās grupas saimniecībām palika nemainīgas.

Jāuzsver, ka mūsdienās gandrīz puse no Polijas lauksaimniecības produkcijas ir paredzēta personīgai lietošanai un nenonāk tirgū.

2007. gadā šajā lauksaimniecības nozarē joprojām bija nodarbināti 14,7% darbaspēka, 2010. gadā gandrīz 16%. Vēl XXI gadsimta otrajā gadu desmitā apmēram 37 procenti no kopējā valsts pilsoņu skaita, vairāk nekā 19 miljoni cilvēku, dzīvoja laukos, un lielākā daļa no viņiem strādāja lauksaimniecības nozarē. Lauksaimniecībā citās Rietumeiropas valstīs strādā tikai 2-3% no visiem nodarbinātajiem.

Lauksaimniecības daļas iekšzemes kopproduktā (IKP) un lauksaimniecībā nodarbināto īpatsvara lielā neatbilstība liecina par ļoti zemu darba ražīgumu tajā un atspoguļo to, ka daudziem lauku iedzīvotājiem lauksaimniecība ir vien blakus nodarbe.

Pēc ekspertu atzinuma vidējā termiņā no pastāvošajām saimniecībām, dzīvotspējīgas ir tikai 400 000 līdz 500 000. Brīvais tirgus ne visiem nes panākumus. Mazefektīvas saimniecības nevar cerēt uz investīcijām. Bez investīcijām tās nevar kļūt efektīvas. Ja meklē cēloņus šim strupceļam, tad vispirms jāmin ekonomiski neizdevīgo, bet politisku apsvērumu dēļ veikto agrāro reformu 40. gadu beigās, kad tika radītas sīksaimniecības. Taču tāpat jārunā arī par jauno, demokrātisko varas iestāžu pret lielsaimniecībām, pret kooperāciju virzīto politiku. Privātsaimniecību attīstības tendences liek domāt par valdošo slāņu nespēju ko būtiski mainīt situācijā, kad lielsaimniecību likvidācija un atteikšanās no kooperācijas veicināšanas nedod gaidītos rezultātus.

XX gadsimta beigās Polijā liela uzmanība tika pievērsta tūrisma attīstībai. 2001. gadā visvairāk iebraucēju Polija sagaidīja uz robežas ar Vāciju (50,5% no kopējā ieceļotāju skaita), Čehijas Republiku (15,1%), Ukrainu (10,4%), Baltkrieviju (8,5%), Slovākiju (4,3%). No Krievijas bija 3,2% iebraucēju.

Kopumā 90. gados Polijas IKP ik gadu auga par apmēram 4%, lielā mērā arī pateicoties tam, ka ārzemju investīcijas PR tautsaimniecībā sasniedza 43 miljardus \$.

Poļu zinātnieki visai augstu vērtē savas valsts ekonomiskos panākumus 90. gados. Taču kā uzskata daudzi Eiropas eksperti, dati par izaugsmes tempiem, budžetu sabalansētību, privātā sektora lielumu, protams, ir vērtīgi rādītāji, taču tie ir nepietiekami, lai novērtētu

transformācijas procesu. Galvenais – vispārējo ekonomisko rādītāju uzlabošanās maz ietekmēja ievērojamas iedzīvotāju daļas sociālekonomisko stāvokli.

„Polijas ērgļa” triumfālais lidojums ekonomiskās attīstības augstumos 90. gadu beigās kļuva daudz sarežģītāks. 2000. gadā Polijas ekonomikas izaugsmes temps strauji samazinājās (līdz 1%). Tas bija zemākais rādītājs starp valstīm, kas vēlējās pievienoties ES. 2003. gadā situācija nedaudz uzlabojās: ekonomiskā izaugsme sasniedza 3% līmeni, tiesa, iedzīvotāji to uzreiz nesajuta.

Visai svārstīgs valstī bija **bezdarba līmenis**. Pirmā darba tirgus stabilizēšanās notika 1994. gadā. Situācija uzlabojās straujā ekonomiskās attīstības tempa dažās nozarēs un restrukturizācijas procesu palēnināšanās rezultātā.

Ja 1994. gadā valstī bezdarbnieku skaits bija aptuveni 16%, tad līdz 1997. gadam šis rādītājs samazinājās līdz 10%. Tomēr vairāk nekā puse Polijas bezdarbnieku nevarēja atrast darbu ilgāk par gadu. Liela bezdarbnieku grupa bija universitāšu absolventi.

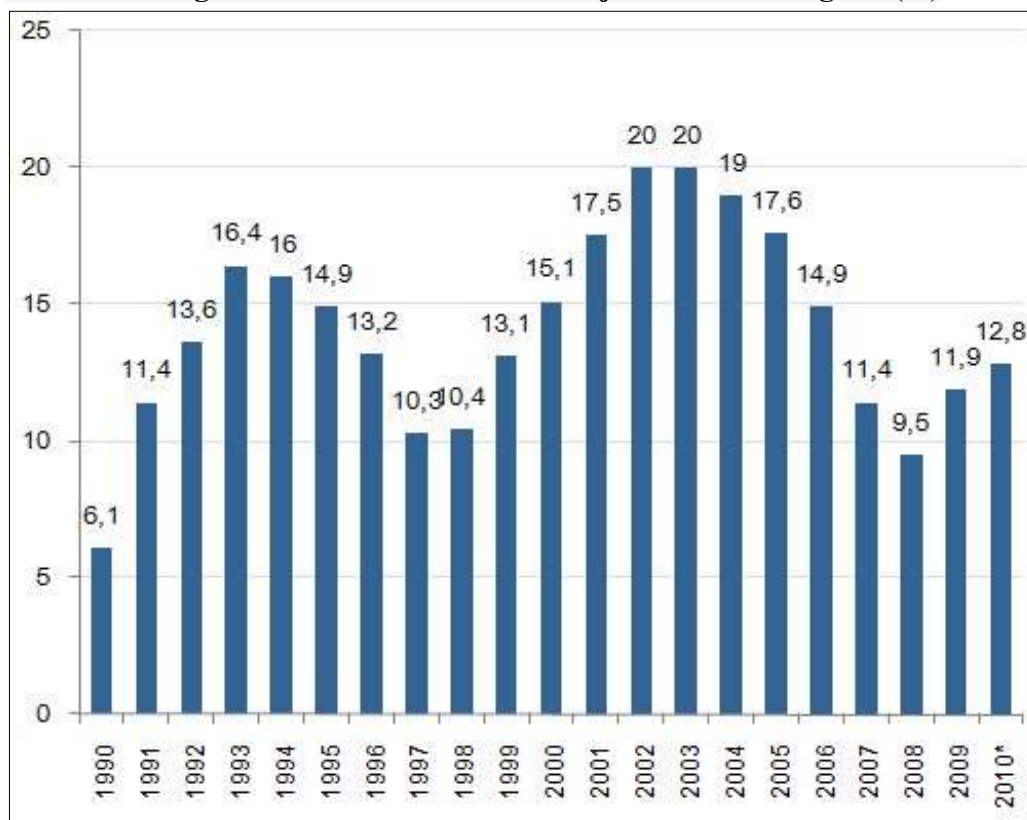
Jauniešu bezdarbs vecumā līdz 24 gadiem bija sociāli bīstams. Diemžēl bezdarbs jauniešus demoralizē dziļāk un ātrāk nekā gados vecākus cilvēkus. Skola, eksāmeni, sabiedriskā kārtība – visam bija jāgatavo jauno cilvēku pirmajam darbam. Un pēkšņi tāda darba nav. Bezdarba rūgtums augstskolu absolventu vidū saasinās, ja viņi ir ieguldījuši pūliņus nevis savu interešu vadīti, bet kādas konjunktūrai pielāgotas izglītības iegūšanā. Pēc augstskolas viņi ar šausmām atklāj, ka iegūtā izglītība nav apdrošināšanas polise pret bezdarbu. „Viņi ar grūtībām ir sasnieguši kāpņu augšdaļu, kas bija novietotas pie nepareizās sienas” – šādi šo situāciju definēja amerikāņu antropologs Dž. Kempbels.

Pēc 1998. bezdarbs atkal sāka pieaugt. Situācijas pasliktināšanās šai jomā notika vienlaikus ar ekonomikas lejupslīdi un to saistību termiņa beigām, kuras bija ietvertas privatizācijas līgumos 1990. gadu vidū. Tās uzlika uzņēmumiem pienākumu saglabāt nodarbinātību noteiktā līmenī. Pēc to termiņa beigām uzņēmumos bija vērojami liela strādājošo skaita samazināšanās. Atlaišanu dēļ 2002. un 2003. gadā bezdarba līmenis sasniedza rekordaugstu rādītāju – 20% (aptuveni 3,2 miljoni cilvēku).

Bezdarbnieku materiālā situācija pasliktinājās. Ja 1990. gadā 80% reģistrēto bezdarbnieku saņēma bezdarbnieka pabalstus, tad 2001. gada beigās 80% bezdarbnieku tos nesaņēma. 2006. gada novembrī tos saņēma tikai 13,2%. Bezdarbnieka pabalsti attiecībā pret vidējo algu sastādīja tikai 27–37% (atkarībā no darba pieredzes, vecuma, bezdarba perioda ilguma un dzīves vietas).

Par bezdarba līmeni Polijā skat. 46. tabulu.

46. tabula. Reģistrētā bezdarba līmenis Polijā 1990. – 2000. gadā (%)

Kopš 1994. gada materiālās ražošanas sfēras stabilizācija un turpmākā izaugsme ļāva pakāpeniski paaugstināt iedzīvotāju dzīves līmeni, pieaugt reālajām algām, pensijām un cita veida ienākumiem. Tiesa, neraugoties uz šo pieaugumu, reālās algas Polijā bija daudz zemākas nekā lielākajā daļā Rietumeiropas valstu. Piemēram, Portugālē, kura ekonomiskā attīstībā ievērojami atpaliek no vadošajām Eiropas valstīm, algu līmenis bija aptuveni trīs reizes augstāks nekā Polijā. Vidējā alga Polijā 1997. gadā bija 323 ASV \$, 1998. gadā – 354 \$. Vidējā pensija bija aptuveni 210 \$.

Tiešas ekonomikas pārstrukturēšanas sekas bija arī **nabadzīgo skaita pieaugums Polijā**. Saskaņā ar poļu autoru aprēķiniem nabadzīgo iedzīvotāju īpatsvars no 14,8% 1989. gadā pieauga līdz 54,4% 1997. gadā. Tas bija saistīts ar zemu apmaksāto nodarbināto kategoriju algu pieauguma atpalcību no vidējās algas pieauguma, vienlaikus saglabājoties zemiem dažu veidu ģimenes pabalstiem un pensiju veidiem (piemēram, invaliditātes gadījumā) utt. Ja nabadzības noteikšanai par pamatu ņem fizioloģisko iztikas minimumu, tad cilvēku, kas dzīvoja no šādiem ienākumiem, īpatsvars 1994. gadā bija 6,4%, 1996. gadā tas samazinājās līdz 4,3%, bet 1997. gadā atkal bija vērojams neliels šīs grupas pieaugums – līdz 5,4%.

Pretrunīgi vērtējama bija aina vispārējā dzīves līmeņa izlīdzināšanas jomā. To mērī ar t.s. Džini koeficientu (no 1 līdz 100). Zemāks Džini koeficients norāda uz vienlīdzīgāku ienākumu vai īpašumu sadalījumu, kamēr augsts Džini koeficients norāda uz nevienlīdzību ienākumos, bagātību sabiedrības vienā un nabadzību otrā daļā. Polijā tas pieauga no 25 (1987. gadā) līdz 35 (2002. gadā).

Šoka terapija bija sāpīga – īpaši dažiem slāņiem, kaut ne pārāk ilga. Daži ekonomisti uzskata, ka šī ātrā griešana ar skalpeli ilgstošas ārstēšanas vietā ar tabletēm un pilinātājiem arī noteica ekonomiskās transformācijas panākumus. (Tiesa, ar to netiek ņemts vērā, ka šīs

ķirurģiskās iejaukšanās ilgstoša gatavošana notika jau 80. gados PTR laikā.) Jaunā deviņdesmito gadu Polijā ne visiem patika. Kā vērtēja eksprezidents V. Jaruzelskis, toreizējie valdītāji nerēķinās ar sociālajiem zaudējumiem. K. Modzeļevskis 90. gados ar rūgtumu rakstīja par to, kā agrākie arodbiedrību pārstāvji viegli pārvērtās par liberāļiem, faktiski nododot bijušās vērtības un zaudējot „lojalitātes sajūtu kustības sociālajam pamatam”. „Solidaritātes” uzvaras rezultātā radītās varas iestādes nonāca tādā pašā sarežģītā situācijā kā PASP 80. gados. Faktiski tie paši „Solidaritātes” politiķi, kuri nāca pie varas streiku viļņu nesti, 1992. gada jūlijā izkliedēja streikotājus ar bruņutransportieriem un ūdens lielgabaliem.

Arī mūsdienās Polijā toreizējās izmaiņas bieži tiek kritizētas par to, ka neviens nerūpējās ne par bankrotējušajām rūpnīcām un valsts lauksaimniecības uzņēmumiem, ne par tajos strādājošajiem.

„Samta” revolūcijas attīstības stadijā 80. gadu otrajā pusē cilvēku apziņā bija sajukuši visi jēdzieni un idejas par sabiedrību, par kapitālismu un sociālismu. Viss pozitīvais tika identificēts ar kapitālismu, viss negatīvais ar sociālismu. Tie tika uztverti kā debesu uz paradīzes zemes virsū un elles analogi. Nevienlīdzība tika uzskatīta par raksturīgu tikai sociālismam, un rūpes par cilvēku labklājību tikai kapitālismam.

Jau nākamās desmitgades vidū realitātes aina poļu acīs kļuva daudz reālistiskāka. Ja 1991. gadā tikai 28,3% aptaujāto poļu nevienlīdzību saistīja ar kapitālistisko ekonomiku, tad 1994. gadā tādu bija jau 83,9%. 1994. gadā taisnīgumu ar sociālistisko ekonomiku saistīja jau 42,2%, bet nevis 9,7% aptaujāto, kā tas bija 1991. gadā. Tādejādi 1994. gadā daudzi atzina sociālisma priekšrocības kapitālisma priekšā, kaut poļiem bija pieredze dzīvei tikai kroplīgā „reālā sociālisma” ikdienā. Izzuda utopiskais uzskats par kapitālismu kā vienlīdzīgu iespēju sabiedrību.

Nosaukto procesu atspoguļoja arī politisko līderu reitingi. Ja 1989. gadā V. Jaruzelska reitings sabiedrībā bija kritiski zems, tad 1994. gadā tas bija divreiz augstāks nekā I. Valensas reitings, un 71% poļu atzina kara stāvokļa ieviešanu 1981. gadā par attaisnojamu.

Pirmkārt, neraugoties uz kopumā pozitīviem rezultātiem ekonomikas pārveidošanā, cerības uz ekonomiskās atpalicības starp Poliju un Rietumiem samazināšanos nepiepildījās. Pilnībā sabruka vispārējās liberalizācijas sākotnējā posmā tautā pastāvošais visaptverošais naivais priekšstats, ka tirgus reformas noteikti nesīs materiālus labumus un ekonomisko brīvību ikvienam. Otrkārt, tirgus pārveidošanas sociālās izmaksas izrādījās ievērojami augstākas, nekā piedāvāja reformu iniciatori.

Ja pēc kara stāvokļa pasludināšanas valstī 1982. gadā „materiālā situācija” aptaujās netika nosaukta kā viena no 6 svarīgākajām poļu vērtībām, tad 1995. gadā „materiālā situācija” labklājību raksturojošo rādītāju hierarhijā pieminēšanas biežuma ziņā pārcēlās uz pirmo vietu. Iepriekš vadošo vietu ieņēmusī „ģimene” pakāpās uz trešo vietu.

Ja līdz 1991. gadam sabiedrībā egalitārisms pakāpeniski samazinājās, tad pēc 1995. gada, saskaroties ar jauno – tirgus realitāti, vēlme pēc sociālo iespēju vienlīdzības sāka atkal pieaugt. Tirgus ekonomika daudziem sagādāja vilšanos. Transformācijas sekas nācās ciest cilvēkiem, kuri nebija atbildīgi par krīzi.

XXI gadsimta sākumā nevienlīdzība Polijā bija ievērojami lielāka nekā kaimiņos esošajā Čehijā, Slovākijā un Ungārijā. Bažas radīja sociālās attīstības apstākļu pasliktināšanās salīdzinājumā ar periodu pirms 1989. gada. Ir plaši izplatīts uzskats, ka „samta revolūcija” nav novedusi pie gaidītās iespēju vienlīdzības, kuras pamatā ir līdzdalība darba rezultātos.

90.gadu sākumā reizē ar daļēju demokrātiju un brīvo tirgu Polijā ienāca arī t.s. „mežonīgais” kapitālisms, kas nekavējoties parādīja savu, kā saka tā pretinieki, „zvērīgo viepli”.

Tirdzniecība pārcēlās no veikaliem uz ielām. Poļi sāka izlikt uz saliekamajiem soliņiem preces, par kurām līdz tam varēja tikai sapņot: ārvalstīs ražotu apģērbu, grāmatas glancētos vākos, rietumu smaržas un dezodorantus. Tirgojās ne tikai poļi, bet arī apmeklētāji no visas austrumu aizrobežas. Par viņu identifikācijas zīmi kalpoja ietilpīgas somas.

Toties iedzīvotāju drošības, likumības un kārtības sargāšanas iestādes palika bez darbiniekiem, kuri tās pameta zemā atalgojuma dēļ. Gandrīz sabrukumu piedzīvoja tiesu sistēma. Tiesneši pelnīja tik maz, ka viņiem pat nepietika līdzekļu grāmatu pirksanai. Apsūdzētie pārtrauca viņus cienīt, un tas izpaudās pat vizuāli – aizvien mazāk cilvēku ieradās uz tiesas sēdēm korektos uzvalkos. „Visi” zināja par korupciju tiesībsargāšanas iestādēs.

Tajās dienās Polijā piedzima organizētā noziedzība. Reketieri uzbruka veikalu un restorānu īpašniekiem un izspieda naudu. Daudzus gadus noziedznieki darbojās gandrīz nesodīti. 90. gados Polijā savu kārtību valstī lielā mērā noteica organizētās noziedzības grupējumi. Pēc Polijas plašsaziņas līdzekļu ziņām, viens no tiem – Pruškovas grupējums savās rindās skaitīja ap 2 000 biedru, un tas, neraugoties uz to, ka pašā Pruškovas (*Pruszków*) pilsētā iedzīvotāju bija tikai 50 tūkstoši. (Mūsdienās daudzi toreizējie bandīti tiek uzskatīti par veiksmes simboliem – viņi ir kļuvuši par cienījamiem uzņēmējiem, kas piedalās labdarības pasākumos.)

Deviņdesmitajos gados Polijā izglītības ieguve praktiski zaudēja jēgu. Pat augstākā izglītība cilvēkiem vairs negarantēja augšupejošu sociālo virzību (tāpēc tās prestižs arī krītas). Vissvarīgākā kvalitāte bija prasme „izgrozīties”. 1997. gadā „sakarus un favorītismu” par veiksmes nosacījumu dzīvē uzskatīja 74% aptaujāto poļu, bet 1999. gadā jau 90%, attiecīgi „viltību un veiklību” 1997. gadā – 53%, bet 1999. gadā jau 71%.

XXI gadsimta sākumā vidējais polis bija 2,5 reizes nabadzīgāks nekā tā līdzinieks ES. Labklājības līmenis Polijā bija 2 reizes zemāks nekā nabadzīgākajās ES valstīs – Portugālē un Grieķijā. Tīkmēr kaimiņvalstīs: Slovēnijā dzīves līmenis bija 72% no ES vidējā līmeņa, Čehijā – 60%, Ungārijā – 52%. Ārvalstu investīcijas Polijā ievērojami samazinājās. Ja iepriekšējos gados tās sasniedza apmēram 10 miljardus ASV \$ gadā, tad 2001. gadā tās bija tikai 6,7 miljardi \$, bet 2002. gadā – ne vairāk kā 6 miljardi \$. Turklāt šis samazinājums notika tai pat laikā, kad Polijas kaimiņvalstīs – Čehijas Republikā un Ungārijā – ārvalstu ieguldījumi pieauga. Polijai piederēja bezdarba līmeņa rekords, kas 2002. gadā sasniedza 19,3%, kad vidēji ES kandidātvalstīs šis rādītājs bija aptuveni 12,5%, bet pašās ES valstīs – aptuveni 8,5%.

Polijas iedzīvotāju dzīvē bija vērojams krass pretrunīgums: vienas to daļas ienākumi auga, citi – lai izdzīvotu – bija spiesti emigrēt. Tā, svarīgs dzīves līmeņa rādītājs ir iedzīvotāju ietaupījumi. Polijā šādi ietaupījumi bija daudz zemāki nekā attīstītākajās pasaules valstīs. Taču tie samērā ātri auga. Ja 2003.gadā tie sastādīja 84 miljonus ASV \$, tad pēc gada – 2004.gadā – jau ap 98 miljonus \$.

Taču jau 2004. gada priekšvakarā ES valstīs bija apmēram 0,5 miljoni poļu darba migrantu. Pēc Polijas pievienošanās ES (2004), pēc poļu etnoloģes un socioloģes M. Vnukas datiem, no tās aizbrauca ap 2 miljoni cilvēku, lai atrastu darbu ES bagātākajās valstīs. Lielākā daļa no viņiem bija vecumā no 25 līdz 30 gadiem. Bezdarbs jauniešu vidū ir krietni virs vidējā līmeņa, kas arī ir galvenais masveida ekonomiskās emigrācijas iemesls. Jaunie poļi, kuri emigrē

uz citām EŠ valstīm, tur izveido ģimeni, tur dzemdē un audzina bērnus. Lielākā daļa no viņiem nekad neatgriezīsies mājās. Tikai 15 % no emigrējušajiem gatavojās atgriezties dzimtenē neatkarīgi no algu līmeņa. (2019.gadā vidējā alga Polijā bija nedaudz zem 60 000 zlotiem (15 700 ASV \$) gadā, taču vidējās algas ārzemēs nomināli ir aptuveni 2 reizes lielākas nekā Polijā, bet visbiežāk sastopamās – 2–3 reizes lielākas nekā Polijā.)

Pēc Polijas Ārlietu ministrijas datiem ārzemēs dzīvojošo poļu un poļu izcelsmes pilsoņu skaits 2020. gadā ir aptuveni 20 miljoni. Šai skaitā ietilpst XIX gadsimta emigrantu un XX gadsimta bēgļu pēcnācēji, kas bēga no kariem, kā arī bijušie disidenti ar savām ģimenēm, taču arī daudzi darba meklējumos aizbraukušie emigranti, kas mazināja bezdarbu valsts iekšienē. Pēc Polijas statistikas biroja datiem līdz 2014. gadam vairāk nekā 30% migrantu devās uz Lielbritāniju, 23,5% uz Vāciju, 5,5% uz Īriju un pa 4,5% uz Itāliju un Nīderlandi. Šobrīd Britu salās dzīvo gandrīz miljons poļu. Emigrēt gribošo poļu vidū populāri galamērķi ir arī Norvēģija un Zviedrija.

Protams, cilvēki, kuri no neolīberālās racionalitātes viedokļa ir „lieki”, kaut kā izdzīvo. Agrāk pilsētās nodarbinātie zemnieki atgriezās laukos, kur vismaz kaut kas darbojās, viņu sapņu robeža bija vecumdienās saņemt kaut viszemāko pensiju. Lielākajai daļai „lieko” cilvēku pārveidotajā ekonomikā ar vieglu roku tika piešķirti invaliditātes pabalsti vai priekšlaicīgas pensionēšanās iespējas, kas gan ļoti ietekmēja valsts budžetu, taču, kā šķiet, nespēja garantēt Polijas valstij šo cilvēku pateicību. Daudzi no viņiem meklēja vienreizēju darbu vai darbu t.s. ēnu ekonomikā, dzīvojot mūžīgās bailēs par savu nākotni.

Ekonomiskās lejupslīdes periodos, īpaši globālo krīžu laikā, bailes palikt bez darba ir galvenā negatīvā sajūta, kas veido sociālo atmosfēru arī to jauniešu vidū, kuri zināmā mērā jau ir „atraduši sevi” jaunajā realitātē. Starp no reformām ieguvušajiem uzņēmīgajiem un veiksmīgajiem, no vienas puses, un neveiksmīgajiem pārmaiņu upuriem, no otras, nav draudzības jūtu.

Pēc daudzu ekonomistu domām, Polijas ekonomikas grūtību cēlonis bija zemā konkurētspēja ekonomisko reformu nepilnības un tautsaimniecības strukturālās pārstrukturēšanas dēļ. Nebeidzamā ogļu un kalnrūpniecības nozares reformēšana, gāzes un enerģijas kompleksa monopols, kas noveda pie augstām enerģijas nesēju cenām – tās bija galvenās Polijas ekonomikas problēmas tajā laikā.

Pakāpeniski zuda arī romantiskās ilūzijas par Rietumu demokrātiju. Gandrīz puse no Polijā aptaujātajiem tagad uzskatīja, ka demokrātija ir noderīga tikai tad, ja tā ved pie labklājības, materiālās pārtības pieauguma un tikai 18% – ja tā nodrošina brīvību pilsoņiem. 20 gadus pēc arodbiedrības “Solidaritāte” izveidošanas (1980) 51% poļu uzskatīja, ka reālā Polija XXI gadsimta sākumā ir sliktāka par to Poliju, par kuru sapņoja streiku dalībnieki 80. gadu sākumā. Pie reizes var atcerēties arī Ļ. Valensas izteikumu „Solidaritātes” jubilejas sakarā par „kapitālismu, kuram nauda ir svarīgāka par cilvēkiem”.

No visām iedzīvotāju grupām visvairāk neapmierināti bija strādnieki. Tas bija īpaši paradoksāli, jo tieši viņi ar saviem streikiem visvairāk veicināja notiekošo izmaiņu izsaukšanu. Strādnieku šķiras cerības izrādījās nepiepildītas. Tai nācās burtiski stādīt jautājumu: „vai pēc pārejas uz tirgus ekonomiku būs vēl dzīve?”. Jau XXI gadsimta sākumā J. Kuroņs paškritiski atzina: „Ja mums, bijušās „Solidaritātes” līderiem, uz neatkarības sliekšņa izdotos organizēt kustību par strādnieku pašpārvaldi un plašu sociālu kustību par īpašuma attiecību pārveidošanu, tad mums būtu iespēja novērst birokrātijas pārvēršanos par jaunu īpašnieku šķiru. Diemžēl mums tas neizdevās [...] Vēl ļaunāk: mēs ļāvām vecajai un jaunajai birokrātijai balsojot Seimā

izslēgt no „Pakta par valsts uzņēmumu transformācijas procesā” (*Pakt o przedsiębiorstwie państwowym w trakcie przekształcania*, 1993) tā svarīgāko elementu – strādnieku kolektīvu pārstāvniecību uzņēmumu kontroles padomēs”.

Kapitālisms un Balceroviča plāns nespēja strādnieku šķirai piešķirt vēlamo sociālo taisnīgumu, toties radīja reālus bezdarba draudus. Bezdarbs ir kapitālisma neatņemama īpašība, tāpat kā slēptais bezdarbs bija neatņemama „sociālisma” īpašība, kad visiem formāli bija darbs – arī tiem, kas nodarbojās ar pilnīgi bezjēdzīgu darbošanos. Savu sociālo un profesionālo statusu 1993. gadā saglabāja mazāk nekā puse no poļu strādniekiem 1988. gadā. Visizplatītākā strādnieku šķiras dezintegrācijas forma bija tās pārstāvju pāreja nestrādājošo – t.i. – saimniecisko darbības pārtraukušo cilvēku kategorijā.

Strauji saruka dzīvokļu celtniecība. Kā norādīja bijušais Polijas prezidents V. Jaruzelskis, 1982.–1988. gadā tika uzbūvēti vidēji 2-3 reizes vairāk dzīvokļu nekā nākamajos piecpadsmit gados. Nevar pateikt, cik lielā mēra tik lēni dzīvokļu celtniecības tempi XX gadsimta beigās atstātu iespaidu uz sabiedrības noskaņojumu, ja nebūtu apstājies iedzīvotāju skaita pieaugums.

90. gadu sākumā Polijā parādījās daudzi paradoksi. Piemēram, neraugoties uz ļoti nelabvēlīgo situāciju dzīvokļu celtniecībā, kad iedzīvotājiem ilgus gadus bija jāgaida savs dzīvoklis, valstī tajā pašā laikā tika celtas jaunas baznīcu u.c. sabiedriskas ēkas, radās arī dažādas sabiedriskas komisijas, kuras lobēja pieminekļu uzstādīšanu, lai iemūžinātu poļu upurus un vēsturiskās uzvaras.

Tā, jau 1978. gadā poļu inteliģencē radās ideja uzcelt pieminekli poļu kavalērijai, tika rīkoti konkursi par labāko projektu. Tiesa, projekta realizācija ieilga līdz pat 1994. gadam. Uzceltais piemineklis ir 16 m augsts, kolonas galā attēloti divi jātnieki. Kolonnas apakšējā daļā uz misiņa plāksnēm ir uzraksti ar 43 nozīmīgāko poļu kauju, kur galveno lomu spēlēja jātnieki, nosaukumiem un datumiem.

Iedzīvotāji veco jeb „sociālistisko” dzīves kārtību sāka skatīt citā gaismā. Izrādījās, ka pat poļu zemnieki, kuri „sociālisma” idejai un realitātei apņēmīgi pretojās tās pastāvēšanas laikā, pēc šīs sistēmas sabrukuma sāka to vērtēt daudz pozitīvāk. Acīmredzot to ietekmēja apstākļi, ka Polijas zemniekiem (sīksaimniekiem kopā ar algādžiem) līdz deviņdesmito gadu beigām bija viszemākie ienākumi no nodarbinātajiem iedzīvotājiem.

Savstarpēji saistītie vesternizācijas un pārejas uz kapitālismu procesi vissāpīgāk ietekmēja inteliģences likteni. Ja zemnieku un strādnieku šķiras sociālā pašsajūta liberalizācijas rezultātā, it īpaši tās sākotnējos posmos, nopietni pasliktinājās, tad tradicionālā inteliģence faktiski pārstāja eksistēt iepriekšējā formā, kas tai bija raksturīga ne tikai „sociālisma” periodā, bet arī pirms tā. Cieta neveiksmi poļu inteliģences, kura sevi uzskatīja par nacionālo vērtību nesēju, Polijas aristokrātijas garīgo mantinieci, mesliāniskais projekts. „Tirgus” to sabradāja.

Ja 1980.–1981. gadā Polijas inteliģence demonstrēja brālības sajūtu ar „strādnieku šķiru”, tad desmit gadu vēlāk inteliģence nošķīrās no strādniecības. Pārmaiņu rezultātā inteliģence lielākoties palika valsts saulainajā pusē, tas ir, vidusšķiras zonā, kaut arī to skāra tautiešu dusmu, vilšanās un agresijas atbalsis, ko ne visi spēja ignorēt. Radās savstarpēja neuzticība, un abās pusēs valdīja negatīva attieksme pret otru, kas vēl līdz šai dienai būtiski ietekmē poļu sabiedrības psiholoģisko stāvokli un tās politisko dzīvi.

Ievērojama Polijas inteliģences daļa atteicās no tradicionālās nacionālās kultūras nesējas un tautas garīgā līdera lomas un sāka koncentrēties galvenokārt uz individuāliem finanšu panākumiem. Inteliģence vismaz daļēji zaudēja ne tikai savu stāvokli sabiedrībā, bet arī

dzīvesveida oriģinalitāti, „augstās” kultūras radītāja funkciju un, kas ir īpaši svarīgi – kopības izjūtu, kas pastāvēja šīs funkcijas veikšanas procesā.

Pozitīvi pārmaiņas valstī jau to pirmajos gados vērtēja tie savu stāvokli uzlabojušie poļi, kuri ātri prata pielāgoties jaunajiem apstākļiem, veiksmīgi uzsākt uzņēmējdarbību, ieņemt augstu apmaksātus posteņus privātajās un valstiskajās struktūrās.

Ieguvēji no notikušajām pārmaiņām bija arī tie slāņi, kuri saglabāja savas sociālās nišas, kuras mazāk skāra jaunās (kapitālistiskās) sabiedriskās iekārtas ietekme. Sociologi konstatējuši, ka 1990. gados sevi par laimīgiem Polijā uzskatīja cilvēki, vecāki par 40 gadiem, precējušies, speciālisti vai kalpotāji, kas dzīvoja ārpus lielpilsētām, laukos vai mazpilsētās. Viņi bija apmierināti ar savu materiālo stāvokli, dzīves līmeni. Viņuprāt „veiksme” bija laimīga ģimenes dzīve, emocionāla kopība ar saviem tuviniekiem. Merkantilo cerību vilnis, kas bija saistīts ar vēlmēm panākt attīstībā Rietumus, to patēriņa līmeni, viņus maz skāra. Savu gadu, dzīves vietas un profesijas ietekmē viņi palika ārpus šokējošajām pārvērtībām, saglabājot jaunībā – neotradicionālisma ziedu laikos apgūtas dzīves vērtības, kas bija organiskas viņu garīgajai pasaulei.

5-4

Jaunās Polijas kultūra

Kas kontrolē pagātni, tas kontrolē nākotni.

Džordžs Orvels (*George Orwell*)

Arī tas, kurš peld pret straumi, peld straumē.

Maness Šperbers (*Manes Sperber*)

Daudziem kultūra ir pirmā vajadzība, kas nav jāapmierina.

Staņislavs Lecss (*Stanisław Jerzy Lec*)

Masu kultūra vienmēr būs kultūras aizstājēja, un agrāk vai vēlāk sapratīgākie no tiem, kuriem tā tika piestādīta, atklās, ka viņi ir krāpti.

Tomass Stērnss Eliots (*Thomas Stearns Eliot*)

Kultūra – tā pirmkārt ir savas vēstures apzināšana.

Helēna Drapeko (*Елена Григорьевна Драпеко*)

Bērni grib mācīties, apgūt kaut ko jaunu. Tā vietā viņi tiek ieslodzīti domas cietumos.

Nacionālisms, patriotisms ir šādi domas cietumi, kuri jāpārvar, jānojauc.

Jehudi Menuhins (*Yehudi Menuhin*)

Pasaule ies bojā, ja tā tiks unificēta.

Sergejs Kurginjans (*Сергей Ефрандович Кургинян*).

Sargiet postamentus, kad jūs gāžat pieminekļus. Tie vēl var noderēt.

Staņislavs Ježijs Lecss (*Stanisław Jerzy Lec*).

Tukši pjedestāli ir briesmīgi. Tie ir briesmīgi ar to, ka tie, kurus uz tiem novietos, var izrādīties vēl sliktāki nekā iepriekšējie.

Jevgeņijs Jevtušenko (*Евгений Евтушенко*)

Kultūrā par pamatu kalpo virsotnes.

Grigorijs Landau (*Григорий Адольфович Ландау*)

Populārā kultūra pavedina; augstā kultūra savaldzina.

Meisons Kuli (*Mason Cooley*)

Māksla sākas un beidzas ar cilvēku.

Jurijs Bondarevs (*Юрий Бондарев*)

Uz to, kurš izšaus uz pagātni ar pistoli, pagātne izšaus ar lielgabalu.

Rasuls Gamzatovs (*Расул Гамзатов*).
Politīķi nāk un iet, bet māksla paliek.
Vladislavs Pasikovskis (*Władysław Pasikowski*)

Pēc 1989.–1991. gadā notikušajām politiskajām pārmaiņām kultūra šī vārda visplašākajā nozīme tika „deideoloģizēta”, t.i. – nevis norobežota no jebkādas ideoloģijas ietekmes, bet marksistiskās ideoloģijas vietā tika ieviesta pilsoniskā, pārsvarā nacionālistiskā ideoloģija. Šis process norisa itin visās kultūras jomās: no pirmsskolas izglītības līdz „augstās” mākslas virsotnēm, no ikdienas sadzīves tradīciju piekopšanas līdz attieksmei pret Dievu.

Marksistiskā ideoloģija plaši apkaroja cilvēku reliģisko apziņu, kurā poļu vairākums gadsimtiem meklēja atbildi uz realitātes izvirzītajiem jautājumiem. Neraugoties uz to, arī PTR gados Polijas sabiedrībā arvien ievērojama bija **katoļu baznīcas loma**.

Pēc „sociālistiskā” režīma krišanas 1989. gadā, kuru katoļu baznīca ievērojamā mērā bija sekmējusi, sākotnēji tās ietekme uz valsts politisko un sabiedrisko dzīvi pieauga. 90. gadu sākumā katoļu baznīcai pēc oficiāliem datiem piederēja ap 70%, bet pēc pašas baznīcas vērtējuma 95,7% Polijas iedzīvotāju. Pēc 1989. gada Seims pieņēma vairākus svarīgus likumus, kurus atbalstīja katoļu baznīca. Tie ietvēra likumu par obligātu reliģijas mācīšanu valsts skolās (1990. gada jūnijā Izglītības ministrija pieņēma lēmumu no 1990./91. mācību gada visās skolās un pirmsskolas mācību iestādēs ieviest fakultatīvu reliģijas mācīšanu. Tika gan arī pasvītrots apmācības brīvprātīgums: „ja vecāki izteiks tam piekrišanu”, taču to apmeklēja vairākums skolnieku); likumu par plašsaziņas līdzekļu cieņu pret „kristīgajām vērtībām”, likumu par abortu aizliegšanu, kas ievērojami ierobežoja grūtniecības mākslīgas pārtraukšanas iespējas. Taču šāda bezkompromisa politika noveda pie draudzes locekļu skaita, baznīcas ienākumu samazināšanās, un 90. gadu vidū likums tika mīkstināts.

1997. gadā pieņemtajā PR Konstitūcijā ir formulēti četri pamatprincipi:

a) baznīcu un reliģisko savienību vienlīdzība (jāpatur prātā, ka tiesiskā vienlīdzība nebūt nav identiska ar *de facto* vienlīdzību);

b) valsts neiejaukšanās (neitralitāte) reliģisko, ideoloģisko un filozofiskās pārliecības jautājumos;

c) attiecību veidošana starp valsti un baznīcām, citām reliģiskām savienībām, pamatojoties uz principiem, kas attiecas uz viņu autonomijas ievērošanu, katras puses neatkarība savā sfērā, kā arī sadarbība cilvēku un kopēja labuma labā;

d) tiesisko pamatu veidošana attiecībās starp valsti un baznīcām, citām reliģiskām savienībām, pamatojoties uz likumiem, kas pieņemti, pamatojoties uz Ministru padomes un reliģisko organizāciju noslēgtajiem līgumiem.

Šie pamatprincipi tika ietverti arī starp Polijas Republiku un katoļu baznīcu kopumā noslēgtajā starptautiskajā līgumā (konkordātā) ar Apustulisko Krēslu (Vatikānu), kas tika parakstīts 1993. gada 28. jūlijā Varšavā un ratificēts 1998. gada 23. februārī.

Taču pamatprincipu īstenošanā bija arī problēmas. Šajā periodā 67% valsts iedzīvotāju atbalstīja baznīcas nošķiršanu no valsts, un tikai 14% vēlējās nostiprināt Vatikāna pozīcijas Polijas politikā. Arī Baznīcas vēstures pētnieki mūsdienās ir konstatējuši, ka Polijā baznīcas autoritāte ir sašķobījusies. Arī katoļu baznīcai nācās atkāpties tirgus priekšā. Jaunajā politiskajā sistēmā baznīca atklāti iznāca uz sabiedriskās darbības skatuves un ārēji tajā ieņēma nozīmīgu vietu, taču tās reālā ietekme uz sabiedrības apziņu Polijā – valstī ar augstāko reliģiozitātes

līmeni reģionā, kur arī „sociālisma” periodā nepārtrūka reliģiskās tradīcijas, faktiski samazinājās.

Cilvēka attieksmi pret darbu, ģimeni arvien vairāk regulē nevis reliģiskās normas, bet gan apsvērumi par ekonomiskiem ieguvumiem. Sabrūk jebkura nemateriāla dzīves motivācija.

Jāuzsver, ka pārmaiņas notika ne tikai Polijas sabiedrībā, bet arī katoļu baznīcā. 1992. gada oktobrī Romas katoļu baznīca 350 gadus pēc zinātnieka nāves rehabilitēja G. Galileju, bet 1993. gada oktobrī 450 gadu pēc nāves N. Koperniku. 1997. gada augustā pāvests Jānis Pāvils II atzina baznīcas vainu par protestantu masveida iznīcināšanu Francijā Svētā Bartolomeja naktī (1572. gada 24. augustā) un 1998. gada janvārī nolēma atvērt Svētās inkvizīcijas arhīvu. 2000. gada 12. martā tradicionālās svētdienas Svētās Mises laikā Svētā Pētera bazilikā pāvests Jānis Pāvils II publiski nožēloja katoļu baznīcas grēkus. Viņš lūdza piedošanu un atzina baznīcas vainu par astoņiem grēkiem: ebreju vajāšanu, baznīcas šķelšanu un reliģiskajiem kariem, krusta kariem un teoloģiskajām doktrīnām, kas attaisno karu, nicinājumu pret minoritātēm un nabadzīgajiem, verdzības attaisnošanu. Līdz šim vēl nekad cilvēces vēsturē neviena reliģija vai konfesija nebija izteikusi šādu grēku nožēlu. Šīs pārmaiņas nevarēja neatsaukties tādā katoliskā valstī ka Polija.

Poļu – vācu vēsturnieks R. Žureks raksta, ka strīdi Polijas mēdijās: kāds ir katoļu baznīcas stāvoklis Polijā šodien? Kā viņa tiek galā ar politisko un kultūras brīvību? Kas tai jādara, lai turpinātu rādīt poļiem ceļu, kā tas notika komunisma laikā? – skaidri parādīja, cik dziļi sašķelti ir Polijas katoļi. Un cik grūti ir atrast skaidras atbildes.

Poļu Dominikāņu ordeņa loceklis L. Višņevskis atzīmējis: „Kopš komunistiskās varas krišanas eksperti un sabiedrības novērotāji [...] ir konstatējuši Polijas sabiedrības strauju sekularizāciju un Baznīcas pagrimumu. Iemesli tam galvenokārt meklējami Polijas baznīcā, [...] tā šķiet „liela, krāsaina un impozanta”, bet patiesībā tā ir „mākslīgi uzpūsta kā balons”.”

Pēc L. Višņevska domām, no poļu garīdzniekiem „vairāk nekā 50 procenti [...] ir inficēti ar ksenofobiju, nacionālismu un kaunīgi slēptu antisemitismu. Protams, priesteriem ir tiesības uz savu viedokli sociālajos un politiskajos jautājumos, un tas nav slikti. Ir slikti, ka daudzi priesteri ir pārkāpuši robežu starp evaņģēliju un politiku. Šie priesteri izmanto liturģiju, nevis lai sludinātu Dieva vārdu, bet politiskai aģitācijai, lai ar neizvēlētiem vārdiem kritizētu vai atbalstītu politiskās partijas vai atsevišķus politiķus. Tam viņus iedrošina liela daļa bīskapu.”

Arī daudzi žurnālisti atzīmē, ka arvien biežāk ticīgie cilvēki no baznīcas puses nedzird mīlestības vārdus, bet gan konfrontācijas, atstumtības un pārmetumu valodu.

To, ka daļa poļu garīdznieku „ir inficēti ar ksenofobiju, nacionālismu un kaunīgi slēptu antisemitismu” demonstrē atgadījums ar karmelītu klosteri Osvencimā, kas 1989. gadā tika ierīkots bijušās koncentrācijas nometnes teritorijā. Daudzu pasaules valstu ebreju organizācijas pieprasīja klosteri pārcelt no nometnes teritorijas uz citu vietu. Šī prasība izraisīja negaidīti skarbu un agresīvu Polijas primasa kardināla J. Glempa reakciju. Viņš pasniedza antisemitismu kā likumīgu paš aizsardzības līdzekli un dabisku reakciju uz ebreju „antipolonismu”. J. Glempa uzstāšanās izraisīja pārsteigumu pat poļu vidū. Sākās jaunu telpu būvniecība klosterim nometnes tuvumā, taču kaislības nerimās. 1990. gadā klostera abate intervijā amerikāņu nedēļas izdevumam teica, ka ebrejiem, kuri uzskata sevi par „izvēlēto rasi”, nav īpašu tiesību uz nometni, un ka „poļu ebreji – komunisti” tiecas pēc vienīgā mērķa – „izplatīt Polijā ateismu.” Šie abates paziņojumi lielā mērā atspoguļoja arī poļu masu noskaņojumu.

Acīmredzot tālākās poļu attiecības ar baznīcu noteiks gan abu pušu, gan zināmā mēra pat visas mūsdienu pasaules attīstības tendences.

Divdesmitā gadsimta beigās Polijā notikušās marksistiskās ideoloģijas nomaiņa ar nacionālistisko uzskatāmi izpaudās **sabiedrisko zinātņu** jomā.

90. gados iznāca pētījumi Polijas politikas, ekonomikas un kultūras jomā, kas bija rakstīti no jauna (parasti no antikomunistiska un pretpadomju) viedokļa.

Sīkāk pakavēsimies pie **vēstures zinātnes** un tās ietekmes uz sabiedrības dzīvi.

XX gadsimta pēdējā desmitgade izrādījās ļoti bagāta historiogrāfijas attīstībā. Attīstījās un kļuva ierasts vēsturisko skolu un pētījumu metožu plurālisms. Vēsturnieku vidū tika atdzīvinātas visas iepriekšējos periodos (pirmskara un kara gados) pastāvējušās politiskās simpātijas un ievirzes, kurām tika pievienotas jaunas, mūsdienu apstākļu noteiktas.

Pēc „sociālisma” krišanas zinātniskajā aprītē tika iekļauti daudzi iepriekš nepieejami dokumenti. Vēsturniekiem pavērās iespēja izpētīt šādus materiālus no Polijas un Krievijas arhīviem. Lielāko daļu no Polijas Apvienotās strādnieku partijas Centrālās komitejas Centrālā arhīva rīcībā esošajiem dokumentiem pārņēma Varšavas jauno aktu arhīvs (*Archiwum Akt Nowych w Warszawie*) un tie tika nodoti pētniekiem. Attiecīgi valsts arhīvi vojevodistu pilsētās pārņēma PASP vojevodistu komiteju krājumus. Tiesa, PTR drošības dienesta arhīvi tika nodoti īpašai iestādei – Nacionālās atmiņas institūtam (*Instytut Pamięci Narodowej* – IPN), par kuru vēl tiks runāts sīkāk.

Polijas historiogrāfijā notika īsts apvērsums. Stingrās, aptverošās PASP ideoloģiskās kontroles izzušana ļāva dokumentus pētīt vispusīgāk. Zinātniskās institūcijas, kas bija tieši pakļautas PASP, piemēram, Sociālo zinātņu akadēmija u.c., kas nodarbojās ar Otrā pasaules kara un pēckara perioda vēsturi, tika likvidētas. Tika publicētas monogrāfijas un mācību grāmatas, kas saturēja jaunus Polijas mūsdienu vēstures vērtējumus, tika izcelti iepriekš noklusēti temati, pārskatīta visa PTR valdošā sabiedrisko vērtību sistēma.

No vienas puses, metodiskais plurālisms, neierobežota pētījumu tematika, neatkarīgs domāšanas stils, arhīvu dokumentācijas bagātība un pieejamība, kā arī brīvu diskusiju iespējamība kļuva par mūsdienu Polijas vēstures zinātnes iezīmēm. Cilvēks kā kultūras subjekts un ap viņu esošā realitāte kļuva par centrālo pētījumu objektu.

Vēsturnieki īpaši pievērsās tām Polijas vēstures problēmām, kuras PTR pastāvēšanas laikā varēja skatīt tikai vienpusēji no valdošās ideoloģijas viedokļa: cīņai par poļu tautas pašapziņu dažādos periodos, poļu attieksmei pret ekonomikas un kultūras „sociālistisku” pārstrukturēšanu pēc padomju modeļa parauga u.c. Daudzi mūsdienās cieņu baudoši vēsturnieki XX gadsimta beigās nodarbojās tieši ar PTR vēstures problemātiku. Daļu viņu atziņu autors izmantojis šī darba tapšanas gaitā.

No otras puses, kā ikreiz pēc politiskās varas maiņas, arī atjaunotajā Polijas Republikā milzu aktivitāti demonstrēja agrākie disidenti, kuri, pateicoties pārmaiņām, nonāca jaunās varas struktūrās vai vismaz guva iespējas atklāti demonstrēt tām savu atbalstu publiskajā telpā, reizē šaustot veco, aizgājušo varu. „Reālā sociālisma” sabrukums Polijā pavēra ceļu tā neierobežotai kritikai. Gan pašā Polijā, gan visā „sociālisma” sistēmā norisušo procesu izvērtējums bieži kļuva par jau izcīnītas, aktualitāti zaudējušas politiskās un ideoloģiskās cīņas elementu, nevis par zinātnisko pētījumu objektu.

Dabīgi, ka tika atrasti daudzi fakti un argumenti, lai nosodītu iepriekšējo politisko režīmu un diskreditētu savulaik to atbalstījušo lietotos faktus un argumentus. Daudzi

dokumentēja noziegumus pret Polijas pilsoņiem, kuri tika deportēti uz PSRS pēc 1939. gada, un nodarbojās ar demokrātiskās opozīcijas vēsturi Polijā pēc 1945. gada. Ļoti daudzi pārmetumi t.s. „Tautas Polijai”, tās valdošajiem slāņiem bija pelnīti, bet daudz bija arī subjektīvu, konjunktūras radītu uzslāņojumu. Var konstatēt stingru visu ar marksistu-ļeņinistu historiogrāfiju saistīto pētījumu virzienu un metožu noraidīšanu, ne vienmēr spējot formulēt skaidru alternatīvu savai pētījumu programmai, kaut visupirms vēsturnieku uzdevums ir objektīvi izvērtēt dažādus posmus tautu vēsturē, atšķirt „graudus no pelavām”. Polijā vēsturnieku lokam, kas nodarbojas ar neseno pagātņi, ir tendence pieaugt, un tas objektīvi rada iespēju, ka, augot masveidībai, varētu ciest darbu kvalitāte.

Laika gaitā politiskajām emocijām it kā vajadzētu norimt, un patiesības meklēšanai izvirzīties zinātniskās darbības priekšplānā, taču Polijas pēckara vēstures, 1945.–1989. gadā pastāvošās Tautas Polijas izpētē un interpretācijā politiskā un ideoloģiskā konfrontācija joprojām ieņem nozīmīgāku vietu nekā tīri zinātniski strīdi. Mūsdienu Polijas vēsturnieki nevēlas atzīt, ka Polijas Tautas Republikas laikmets ir ģenētiski saistīts ar tagadni, bet vēlas skaidri no tā norobežoties.

Blakus Polijas iekšējās attīstības izpētei otrs nozīmīgais mūsdienu vēsturisko pētījumu lauks ir Polijas attiecības ar kaimiņvalstīm. Pēc 1989. gada Polijā parādījās virkne darbu, kā avotu izdevumu, kā arī zinātnisku monogrāfiju par Polijas – Vācijas, Polijas – Krievijas un Polijas – Ukrainas attiecībām.

Vienkāršojot sarežģīto ainu, var teikt, ka šajos pētījumos saduras divi virzieni.

Viena virziens uzsver apkaunojošās parādības nacionālajā pagātnē, kas gadiem ilgi tika slēptas. Pēc šī darba autora domām no Polijas attīstības veicināšanas viedokļa lielākus panākumus sola tieši šī pieeja, jo tieši savu kļūdu un trūkumu apzināšana var kalpot tagadnes un nākotnes pilnveidošanai. Tā, poļu vēsturnieks R. Traba, kurš dzīvo un strādā Vācijā, atzīmējis: „Joprojām ir aktuāla problēma, ka mēs labprāt atceramies slavas un uzvaru mirklus, bet uzskatām par labāku nedomāt par notikumiem, kas ir apkaunojoši vai kas mūs attēlo nelabvēlīgā gaismā.” Var nosaukt cilvēkus, kuri aizstāv no ideoloģiskiem aizspriedumiem, noklusēšanas brīvu valsts vēstures izvērtēšanu (kā arī uz tās pamata realizējamu ārpolitiku). Tādi, piemēram, ir literatūrzinātnieks, ideju vēsturnieks, politologs A. De Lazari, filozofijas vēsturnieks A. Vaļicki, filozofs, ideju vēsturnieks, publicists B. Lagovski u.c. Taču ne viņi veido sabiedrisko domu.

Otrais, nenoliedzami pārsvarā esošs virziens vēsturnieku darbos, publicistikā, izglītībā mēģina aizstāvēt Polijas vēstures zinātnē pastāvošo tradicionālo Polijas ciešanu vīziju. Tajā dominē poļu kā “brūnā un sarkanā totalitārisma” upuru tēls. Poļu emocionālā attieksme pret kaimiņu tautām nes viņu atmiņu par pārdzīvotajām netaisnībām, par gūtajām brūcēm (protams, par no poļu puses citām tautām nodarītajām pārestībām un brūcēm tiek aizmirsts), kā arī vēlmi par visu norēķināties. Krievu vēsturnieks A. Gurjanovs ir atzinis, ka tautas – upura komplekss, iespējams, ir visvarīgākais no Polijai piemītošajiem. Tai patīk justies kā upurim. Tas arī traucē poļiem atzīt savas vēsturiskās vainas un kļūdas. Šī kompleksa uzturēšanas virzienā turpina darboties daudzi mūsdienu poļu vēsturnieki. Kritiska pieeja vēsturei PiS realizētās vēsturiskās politikas ietvaros tiek apzināti bloķēta un pat kriminalizēta. R. Traba konstatējis, ka XXI gadsimta sākumā Polijā tiek mēģināts radīt jaunu vēstures versiju, kuras galvenais lozungs ir atteikšanās no „kritiskā patriotisma” un atgriešanās pie neokonservatīvās nacionālās ideoloģijas ar devīzi „rītdienas patriotisms”. „Paradoksāli, bet „rītdienas patriotisms” tiek interpretēts no

„vakardienas” viedokļa. Tā būtība, tāpat kā iepriekš, tika samazināta līdz kopības izveidei, kuras pamatā galvenokārt ir XIX gadsimta etniskā patriotisma vērtības. Dominējošā tendence ir iesakņot, bet nekādā gadījumā ne kritiski pārskatīt pagātnes modeļus, un tajā pašā laikā tika pieņemts, ka arī nākotni vajadzētu pakārtot šiem modeļiem.” “Nacionālo mītu kultivēšana, koncentrācija uz sava labā vārda aizsardzību un bailes no kritiskas pieejas pagātnei, – atzīmējis N. Eppele, – liecina par apzināšanos, ka šī pagātne nopietni apdraud tagadni.”

Mērķtiecīgi ar šādu modeļu nostiprināšanu nodarbojas jau minētais Nacionālās atmiņas institūts, īpaši pieaugot brāļu Kačiņsku un partijas *Prawo i Sprawiedliwość* ietekmei sabiedrībā. (Nevēloties pārvērst šo grāmatas apakšnodaļu par vienas poļu vēsturnieku daļas bibliogrāfisku rādītāju, autors aprobežojies tikai ar viņu ideju izklāstu).

Pagātnē kaimiņvalstis Krievija un Polija diezgan bieži ķīdījās un karoja, un vēsturiski izrādījās, ka vairumā gadījumu Krievija uzvarēja. No poļu viedokļa katru šādu uzvaru var pasludināt par Krievijas vēsturisko vainu pret Poliju. Un pieprasīt nožēlu. Viedoklis, ka pie gandrīz visām poļu nelaimēm vainīga ir Krievija, ir kļuvis par ļoti daudzu poļu pasaules uzskata organisku sastāvdaļu. Stingrā, gandrīz vai nacionālā pārliecība, ka galvenajām poļu nepatīkšanām ir krievu pēdas, ir guvusi stingru pārsvaru pār vēsturiskajiem faktiem, jebkuru loģiku.

Krievu vēsturnieks N. Kostomarovs jau XIX gadsimtā rakstīja: „... Polis krievu tautību neieredz ārkārtīgi, neieredz tik lielā mēra, ka samierināties nav iespējas”. Tas, protams, ir pārspīlējums, jo daudzi poļi vienmēr ir atraduši krievus, ar kuriem var saprasties, taču tendenci vēsturnieks ir uztvēris pareizi. Arī mūsdienu pēdējos gadu desmitus, kad Krievijas un Polijas starpā valda vienlīdzības attiecības, vēl joprojām liela daļa patiesības ir apgalvojumā, ko 2001. gadā izteica Nobela prēmijas laureāts poļu dzejnieks un publicists Č. Milošs: „Poļi un krievi viens otru nemīl. Precīzāk, jūt viens pret otru pašas dažādākās nepatīkas jūtas, no nicināšanas līdz naidam, kas, starp citu, neizslēdz kādu nesaprotamu savstarpēju pievilksanos, kura, tomēr, vienmēr ir iekrāsota ar neuzticību”. (Lasītājam gan jāņem vērā, ka augstāk un arī zemāk minētie apzīmējumi “polis”, “krievs”, “poļi un krievi” nav attiecināmi burtiski uz visiem šo tautu pārstāvjiem, bet gan tikai uz šādu uzskatu praktiskajiem nesējiem – V.Š.)

Poļu literatūras klasiķis arī nožēloja, ka poļi nekad nav izturējušies kā čehi, kuri zinot savu spēku un iespēju ierobežotību, nekad necentās tēlot lielvalsti – ne pasaules, ne reģionālu, un tāpēc necentās nevienam iepotēt savu civilizāciju vai aizstāvēt pasauli pret barbariem un pretiniekiem. Taču lielvalstiskums vienmēr vērsās pret pašiem poļiem un bija nacionālo traģēdiju cēlonis. Poļi vienkārši nespēja kļūt par čehiem, to noteica viņu vēsturiskā atmiņa. Polijas galvenā problēma, kā atzīmējis Č. Milošs, ir tā, ka Polija nav maza valsts (kā Čehija), bet nav arī liela (kā Krievija), bet gan vidēja, taču vēl salīdzinoši nesen bija varena impērija, kura pakļāva gandrīz visus Eiropas austrumus un ziemeļ-austrumus. Gandrīz – izņemot Maskavas „barbariju”, kuru vēl XVI gadsimtā Eiropas valstis gandrīz neievēroja.

Ilgajai konfrontācijai ar Krieviju bija būtiska ietekme uz poļu nacionālās identitātes veidošanos. Gadsimtu gaitā poļos stingri nostiprinājās ideja par poļu kultūras pārkumu, kas balstījās uz pretnostatījumu „civilizācija – barbarisms” (kur pirmais jēdziens tika attiecināts uz Žečpospolitu, bet otrais – uz Krieviju). Šī stereotipa gaismā Polija tika tēlota kā Eiropas priekšpostenis pret „barbarisko” Krieviju.

Bijušais Polijas ārlietu ministrs Ā. Rotfelds 2010. gadā atzina: „Polijas teritorijas dalīšanas poļu domāšanā ir radījušas pārliecību, ka spēkam ir izšķiroša loma jautājumā par tās turpmāko pastāvēšanu. Un Krievijai ir šāds spēks. Tajā pašā laikā poļi izjūt lieluma māniju pret krieviem. Viņi uzskata, ka Polija pieder Rietumu pasaulei, ir cēlusies no grieķu romiešu-jūdu-kristiešu tradīcijas.”

Tāpat kā vairāku citu Eiropas valstu, kuras vēstures gaitā tā vai citādi saskārās ar Krievijas pretdarbību saviem mērķiem, arī Polijā, kura sevi vienmēr centusies pozicionēt kā Rietumu pasaulei piederоша, pret Krieviju vēsturiski ir izveidojusies noturīga negatīva nostāja. Piederību Eiropai poļu pašapziņas nesēji vērtēja augstāk nekā etnisko kopību ar citām slāvu tautām, nemaz nerunājot par krieviem, pret kuriem naidīgums bieži izpaudās tiešas rusofobijas formā. Šie stereotipi ir izrādījušies ļoti noturīgi, tie ir saglabājušies līdz šai dienai.

1987. gada jūlijā toreizējais Polijas Apvienotās strādnieku partijas pirmais sekretārs, Polijas Tautas Republika Valsts padomes priekšsēdētājs V. Jaruzelskis par poļu-krievu, poļu-ukraiņu un poļu-baltkrievu antagonismu cēloņiem rakstīja: „Viens no tiem – Polijas dalīšanas un neatkarības atņemšana tai uz vairāk nekā 100 gadiem, poļu tautas nacionālās atbrīvošanās sacelšanos apspiešana. To trāpīgi raksturoja jau V. Ļeņins 1917.gadā, sakot: „Krievu tauta krievu caru rokās kalpoja kā poļu brīvības bende”. Otrs cēlonis – gadsimtiem ilgusī ukraiņu un baltkrievu iedzīvotāju šķiriskā ekspluatācija no poļu magnātu puses, kura pavadīja nacionālo apspiešanu, Polijas periodisku politisko kundzību daļā Ukrainas un Baltkrievijas”. Kopumā piekrītot izskanējušajai domai, tomēr, pēc šī darba autora uzskatiem, vēsturiskās precizitātes labad acīmredzot abi cēloņi būtu apmaināmi vietām, jo, „ukraiņu un baltkrievu iedzīvotāju šķiriskā ekspluatācija” norisa jau ilgi pirms Krievijas piedalīšanās Polijas dalīšanā. Vēl arī jāpiebilst, ka šie ekspluatatori bija ne tikai magnāti, bet arī visa ievērojami daudzskaitlīgākā poļu šļahta.

Acīmredzot lielā mērā taisnība ir tiem vēsturniekiem un politologiem, kuri tam cēloni saskata apstākļī, ka Krievija ir kļuvusi par tādu valsti, par kādu ilgstoši cerēja kļūt Polija. “Poļi” nespēj pārdzīvot to, ka XVIII, XIX un XX gadsimtā Krievija izrādījās krietni spēcīgāka par Poliju, kaut XIX – XVII gadsimtos abas valstis bija spēkos līdzīgas. Poļu vēsturnieks, kulturologs, Polijas Zinātņu akadēmijas viceprezidents J. Tazbirs ir atklāti pateicis: „Mēs nemīlam krievus tāpēc, ka viņi uzvarēja mūs gan politiskā, gan militārā nozīmē, bet mēs centāmies kaut kā kompensēt šo zaudējušās un aizlauztās puses kompleksu.” Vācu vēsturnieks L. Dralle atzīmējis, ka poļu nacionālisms galvenokārt bija vērsts pret ārējiem ienaidniekiem, jo tiem bija izdevies uz laiku likvidēt poļu valstiskumu. Īpaši ass tas bija pret krieviem, kuri tika uzskatīti par piederīgiem citai, zemākai civilizācijai.

Poļu publicists J. Urbans, runājot par Polijas plašsaziņas līdzekļu pretkrievisko orientāciju, atzīmēja: „Poļu nicinošā attieksme pret krieviem, kundziska pārākuma attieksme izriet no poļu mazvērtības kompleksa un sliktākajā veidā runā par poļu elitēm. Poļi apskauž rietumus, jo tur bija augstāks dzīves līmenis, un tāpēc saņem dumju apmierinātību par to, ka Krievijas iedzīvotāju ienākumi vidēji ir trīs reizes mazāki nekā poļiem. Kad nabadzīgs cilvēks var nicināt vēl nabadzīgāku cilvēku, tas uzlabo viņa noskaņojumu.”

Krievu politologs O. Ņemenskis raksta: „Šķiet, ka līdz šim Polija samierināšanos ar Krieviju emocionāli vēlas iztulkot kā „civilizatora samierināšanos ar barbaru”. Ne tikai valdošajos, bet arī plašos tautas slāņos radās rusofobs noskaņojums. Kopš XVIII gadsimta beigām ikviens poļu patriots, kurš vēlējās kļūt tautas sadzirdēts, bija vienkārši spiests rakstīt par Krieviju un krieviem, ievērojot jau izveidojušos negatīvo stereotipu.

Var atzīmēt arī psiholoģisko faktoru. “Poļi” sliecas atzīt par Polijas teritoriju visas zemes, kas jebkad bijušas pakļautas Polijas kronim. Turpretī reti kāds no poļiem atzīs, ka Kijeva un it īpaši Ļvova nav Polijas pilsētas. Polim ir pilnīgi nesaprotams, kāda ir „krievu” saistība ar Polijas “kresiem”. Poļu skatījumā krieviem ir maz kopīga ar ukraiņiem un baltkrieviem. Viņi ir „moskaļi” ar savu tradicionālo teritoriju. Jebkura Maskavas aktivitāte Ukrainas un Baltkrievijas virzienā tiek uztverta kā „mūžīgā Krievijas imperiālisma” izpausme un kā iejaukšanās Polijas lietās.

Politologs A. Gismatuļins konstatējis: „Rusofobija poļu vidū attīstās galvenokārt skolas izglītības procesā un masu mediju ietekmē, kas pastāvīgi atbalsta tēmu par gadsimtiem ilgo Krievijas vainu pret poļiem, sajauc faktus ar izdomājumiem un piekarina etiķetes krieviņiem. Pie tam tiek radīts vai nu upurus nesošas, vai varonīgas Polijas tēls.” Jāuzsver gan, ka šīs ainas par “Krievijas vainu” pamatā ir poļu vēsturnieku atzinumi.

Poļu vēsturiskā tradīcija atrodas pretkrievu nacionālisma gūstā, kur poļi, lai arī vēsturiski ir uzstājušies kā imperiālisti – Krievijas konkurenti, tiek uztverti kā etniska upura tēls, kurš no Krievijas var nemitīgi prasīt zaudējumu atlīdzību, taču nekad nedaloties vēsturiskā atbildībā.

Pēc būtības Krievija atņēma Polijai tās nacionālo ideju: kļūt par galveno slāvu vai, plašākā nozīmē, galveno Austrumeiropas valsti. Un kopā ar šo lomu Krievija ieguva arī slāvu “aplausus, ziedus un entuziasmu”. Turklāt visu šo laiku, kamēr vien poļi to pazīst, Krievija tā īsti nav saņēmusi pēc poļu domām pelnīto atmaksu par savām kļūdām un noziegumiem, nekad nevienam nav kapitulējusi. Tas poļos rada it kā dabisku apziņu par nepieciešamību reiz atgriezties.

Eiropas valstis gadsimtu gaitā spēja pakļaut Āfriku, Ameriku, Austrāliju, daudzas Āzijas zemes, taču Polijas un Zviedrijas karagājieni pret Krieviju XVII gadsimtā, Francijas – XIX gadsimta sākumā u.c. mēģinājumi jau XX gadsimtā uzspiest Krievijai citu valstu gribu agri vai vēlu beidzās neveiksmīgi. Tās daudzviet, arī Polijā, kura sevi vienmēr centusies pozicionēt kā Rietumu pasaulei piederoša, valdošajos slāņos radīja rusofobiju un irracionālas bailes no valsts, kura nepieder pie Rietumu civilizācijas, bet pakļaut kuru Rietumi nevar. Ir jābūt ar ļoti plašu redzes loku un objektīvu skatu apveltītam, lai tāpat kā britu ievērojamais vēsturnieks A. Toinbi „pamanītu”, ka krievu karaspēks tikai divos gadījumos nonāca Rietumos – atbildot uz Rietumu iebrukumiem Krievijā, kurus vadīja Napoleons un Ā. Hitlers, vai uz kādas pašu Rietumu valsts aicinājumu (Var minēt veselu virkni piemēru. Tā, 1756.gadā uz Austrijas aicinājumu Krievija iesaistījās Septiņgadu karā pret Prūsiju, tās karaspēks pat ieņēma Berlīni. 1798.gadā Krievija iesaistījās koalīcijā ar Lielbritāniju, Austriju u.c. pret revolucionāro Franciju, sekoja A. Suvorova vadītais karagājiens uz Ziemeļitāliju. 1849. gadā pēc Austrijas aicinājuma Krievijas karaspēks apspieda revolūciju Ungārijā. 1916. gadā pēc Francijas lūguma turp tika nosūtīts krievu ekspedīcijas korpuss.)

Lai nu kā, ir jāsecina, ka krievu un poļu savstarpējam naidīgumam ir daudzus gadsimtus dziļas saknes. Var teikt, ka XX gadsimta sākumā atjaunojoties Polijas valstiskumam un Krievijas impērijai pārveidojoties par PSRS, šīs valstis daļēji pārmantoja jau agrāk pastāvējušās attiecības, kam klāt nāca vēl jaunas pretrunas.

V. Ļeņins, J. Staļins un citi vēlākie PSRS līderi, cīnoties par poļu “darbaļaužu” draudzību, „sadūrās” ar to pašu “poļu” attieksmi, ko savulaik piedzīvoja Krievijas cari. “Poļi” pierādīja, ka „neracionāls naid pret Maskavu” nebija atkarīgs no politiskās sistēmas: vai tā bija Krievijas impērijas tieša kundzība pār poļu zemēm, vai sociālisma celtniecības lozungu aizsegā īstenota „ierobežota suverenitāte” – tā tik un tā izraisīja apzinātu poļu vairākuma pretestību. Poļu filozofs B. Lagovskis uzskata šādu rusofobiju par „visļaundabīgāko Polijas nacionālo slimību”.

Šī „nacionālā slimība” ne bez lielas daļas poļu vēsturnieku pūlēm saasinājās pēc „sociālistiskā” režīma gāšanas. Jaunās varas ideologi ne tikai Polijas Tautas republiku, bet arī to balstījušo PSRS visiem spēkiem cenšas nostiprināt tautas atmiņā kā visvairāk nosodāmo, poļu tautai vislielāko ļaunumu nesušo. Otrā pasaules kara laikā Eiropa saskārās ar nāves draudiem no nacistu uzvaras. Taču pat vācu nacistu kundzība, kurā poļu tautai bija jāizzūd no

zemes virsas, šo vēsturnieku darbos ir mazāk nosodāma salīdzinājumā ar pēckara pusgadsimtā piedzīvoto padomju virskundzību.

Protams, šādas rīcības pamatojumu var atrast politikas un ideoloģijas saistībā. Poļu vēsturnieks un politologs R. Traba varēja konstatēt: „Vēsture kā zinātne ir kļuvusi par nozīmīgu politisko instrumentu un būtisku faktoru, kas leģitimē 2005.–2007. gadu (2005.gadā pie varas nonāca labēji konservatīvā un pretkrieviskā partija „*Prawo i Sprawiedliwość*” – V. Š.) politisko kārtību”. Rusofobas noskaņas poļu politiķi var sekmīgi izmantot savā labā gan īslaicīgajās vēlēšanu kampaņās, gan arī jau esot pie varas. (Tiesa, šādi politiķu ieguvumi vēlāk ļoti bieži pārvēršas par kaitējumiem viņu tautai.)

Neapšaubāmi, daļa poļu un krievu zinātnieku pēc 90. gadu sākuma vēsturiskajām pārmaiņām centās pārvarēt savstarpējo neuzticību un pat naidīgumu, sakārtojot kopdarbību humanitārajā sfērā, slēdzot sadarbības līgumus, taču šodien var konstatēt, ka šie centieni ir bijuši mazefektīvi.

Taču reizē arī jāatzīst, ka ne tikai ierindas cilvēki, bet arī daudzi to tautu vēsturnieki, kuras kara laikā zaudēja savu neatkarību, mūsdienās nespēj pacelties augstāk par savas tautas redzējumu par to, kas tad ir būtiskākais un svarīgākais Otrā pasaules kara uztverē, to attieksmē pret kaimiņu lielvalstīm un to iedibinātajiem režīmiem. Ir dabīgi, ka Polijas, tāpat kā citu valstu, iedzīvotāju noskaņojumu un darbību, kā arī viņu nostāju pret kaimiņu lielvalstīm ietekmēja un vēl joprojām ietekmē gan pirmskara vēstures periodā gūtā vēsturiskā pieredze, gan Otrā pasaules kara sākumposmā piedzīvotā nacionālā traģēdija – savas suverēnās valsts likvidācija un centieni atgūt tās neatkarību, gan pēc kara piedzīvotā staļiniskā valsts modeļa uzspiešana. Taču šīs uztveres vājā vieta ir nespēja saskatīt vēsturiskās attīstības kopainu, nespēja paskatīties pāri savas tautas īslaicīgajām interesēm. Šādi vēsturnieki negrib atzīt, ka Rietumvalstu stratēģija, pie kuras gan tās nonāca ar lielu novēlošanos un tikai rūgtu vēstures mācību rezultātā, pēc pirmajiem smagajiem zaudējumiem Otrajā pasaules karā, vienot pret nacismu visus iespējamus spēkus, arī PSRS valdošo staļinisko režīmu, nodrošināja pasaulei uzvaru pār nacismu, bet Eiropai tās galveno cilvēcisko, garīgo un materiālo resursu saglabāšanu.

Tikai kristietības, demokrātijas un komunistu atbalstītāju savienība izglāba Eiropu no iznīcības. Komunisti ienesa ļoti būtisku ieguldījumu antihumānās nacistiskās ideoloģijas un prakses sagrāvē. Atbrīvošana no nacistiem Centrālās un Austrumeiropas tautām nāca no Austrumiem. To nesa komunistu vadītā Padomju Savienība. Protams, nenākas gan aizmirst, ka Padomju Savienībā ilgstoši valdīja staļiniskais režīms, kurš iznīcināja ne tikai „šķiriskos ienaidniekus” (esošos un arī bieži iedomātos), bet arī daudzus godīgus komunistiskās ideoloģijas piekritējus, tā ievērojami apgrūtinot uzvaru pār nacismu. Padomju Savienības un citu valstu, kuras ietilpa padomju blokā, tautām nācās gaidīt gadu desmitus līdz padomju „sociālisma” modelis zaudēja savu pievilcību arī tā bijušo piekritēju acīs un tie paši no tā atteicās. Atzīmējams, ka XX gadsimta beigās neatkarības, brīvas ceļu izvēles cerību piepildījums Polijai arī atnāca no austrumiem līdz ar M. Gorbačova uzsākto „pārbūvi”. Tas tikai vēlreiz pierādīja vienpusējās Rietumu orientācijas, uz kuru tradicionāli tik lielā mērā paļāvās poļu nacionālistiskie spēki, vienpusību un, atklāti runājot – kļūdainību.

Tomēr mūsdienās vērtējot vēsturiskos notikumus, kā arī sabiedriskās dzīves norises “postsociālisma” Polijā, nevar nerasties jautājums, kāpēc gan nereti nākas konstatēt, ka poļi, kuri, līdzīgi kā Baltijas valstu iedzīvotāji, Otrā pasaules kara laikā cieta gan no nacistiskajiem

okupantiem, gan padomju atbrīvotājiem, pie tam no pirmajiem neapšaubāmi daudz lielākā mērā, tomēr ir saglabājuši un vēl tagad nereti pauž nedraudzīgas jūtas pret otrajiem.

Domājams, atbilde ir daudzšķautnaina.

Kā autoram šķiet, var palīdzēt britu vēsturnieka A. Teilora bezkaislīgais konstatējums: „Divos padomju varas gados arestēja ap 1/5 visu poļu PSRS pievienotajās teritorijās. Piecos gados vācieši nogalināja tikpat poļu, dzīvojošu Vācijas teritorijās.” Par skaitļu precizitāti gan var strīdēties, kaut tendenci tie atspoguļo, taču būtību izsaka vārdi „arestēja” un „nogalināja”. Tur jau tā lieta, ka liela daļa arestēto atgriezās dzimtenē, bet nogalinātie palika aizsaulē uz visiem laikiem. Nacistu upuri nevarēja savu sāpi nodot tālāk radiem un draugiem, citiem līdzilvēkiem. Turpretī dzīvi palikušie saglabāja naudu pret pāridarītājiem.

Bijušie padomju ieslodzījumnvietu iemītnieki savā vairākumā nevēlējās izvērtēt, vai represijas pret viņiem bija piemērotas likumīgi vai nē, bija taisnīgas vai nē, vai tās bija šķiru cīņas vai vēl kādu apsvērumu noteiktas. Un to no viņiem arī ne vēsturiski, ne psiholoģiski nevarēja prasīt. Izrauti no salīdzinoši mierīgās starpkaru perioda dzīves, nonākuši pavisam citos apstākļos, nekā tie bija Polijas Republikā, šie cilvēki šīs briesmīgās pārvērtības uztvēra gan kā viņiem personīgi, bet reizē arī visai poļu tautai nodarītu šausmīgu netaisnību. Viņiem nodarītās mocības tie pārdzīvoja gadiem ilgi, atcerējās vienmēr, kad viņu ikdienas dzīvē kaut kas nenotika tā, kā tam viņuprāt nevajadzēja notikt, un vainojama pie tā bija staļiniskā, pēc tam vienkārši „sociālistiskā” iekārta. Pēc staļiniskā perioda aizvadīšanas, kad par jebkuru pret varu, „sociālistisko” iekārtu vērstu izteikumu, spriedumu vairs nedraudēja sods, viņi savu sāpi izklāstīja gan draugiem, gan tuviniekiem, gan jebkuram sarunu biedram. Tas ievērojamā mērā noteica izkropļotas, greizas ainas par ar Otro pasaules karu, arī pēckara notikumiem izveidi visas tautas vēsturiskajā atmiņā.

Izmantojot baltkrievu vēsturnieka V. Meņkovska lietoto tautas vēsturiskās atmiņas definīciju kā zinātnisku, kvazizinātnisku un nezinātnisku priekšstatu kopumu par vēsturiskajām norisēm, diemžēl nākas atzīt, ka bieži zinātniskie priekšstati šai kopumā sastāda tā mazāko daļu.

Nacistu okupācijas gadiem paliekot arvien dziļāk vēsturē, atmiņas par tiem nepazuda, bet tomēr izbālēja. Cilvēki taču dzīvo tagadnē, bet nevis pagātnē. Viņi sastapās ar ikdienas izaicinājumiem, risināja kārtējos uzdevumus, cīnoties par savas dzīves uzlabošanu. Šajā ikdienā viņi sastapās ar nevis sen pagājušo nacistu laiku šausmām, bet staļiniskā, pēc tam mīkstinātā, bet joprojām no ideāla tālā „sociālistiskā” režīma gan sasniegumiem, gan trūkumiem. Pie laba cilvēki ātri pierod un to vairs neredz, vēlās lai dzīve arvien uzlabotos, arī tad, ja paši tam ir veltījuši ne pārāk daudz spēku. No vienas puses, „sociālistiskā” iekārta, tās propaganda cilvēkus pieradināja cerēt, ka viņu dzīve gandrīz vai bez pūlēm virzīsies uz lielāku labklājību. No otras puses, šī iekārta demonstrēja, ka tā tikai ar arvien lielākām grūtībām spēj, bet bieži arī vispār nespēj, apmierināt cilvēku vajadzības. Ja dzīve neuzlabojās, par to vairs nevarēja vainot abstraktu „buržuāziju” vai konkrētus „buržujus”, vai pirms gadiem padzītos nacistus. Vainojami bija gan vietējie poļu varas turētāji, gan to atbalstītāja Padomju Savienība. Šāds viedoklis izplatījās gan inteliģencē, gan fiziskā darba darītājos. Nebija vajadzīgs daudz pūļu lai „sociālisma” idejiskie pretinieki varētu plašās tautas masās izveidot vienotu ainu par nebeidzamām poļu tautas ciešanām, kuras tai nodarīja Krievijas impērija, krievu ierēdņi, pēc tam krievu boļševiki, staļiniskie „partokrāti”, visa Padomju Savienība. Cīņa pret šo bieži iedomāto ienaidnieku bija tik aktuāla, prasīja tik daudz spēku, ka gluži dabīgi tika aizmirsti gan

nacistiskie noziegumi pret poļu tautu, gan dažādo poļu tautības valdītāju nodarījumi tai pirms „sociālisma” laikmeta.

Daudzu poļu rusofobajam noskaņojumam ir arī šķiriskas, precīzāk – mantiskas, saknes. Dažādie buržuāzijas un sīkburžuāzijas pārstāvji, kuri cieta no viņiem piederošā privātīpašuma nacionalizācijas, kā arī viņu atvases, nekādi nespēja, un joprojām nespēj, sava īpašuma zaudējumu pēckara periodā piedot pašmāju un padomju komunistiem, kurus poļi parasti visus uztvēra kā krievus, arī tad, ja viņi tādi nebija. Ar pēdējo palīdzību taču poļu komunisti bija nākuši pie varas. Arī tad, kad situācija bija mainījusies, „sociālistiskais” režīms Polijā sabrucis, atriebības alkas daudzos vēl nebija, un arī šodien nav, izdzisušas. Turīgajiem slāņiem savas mantiskās intereses aizstāvēt ar nacionālistiskiem lozungiem bija pierasts jau pagātnē, tagad šie paši lozungi noder, lai šķiru cīņas vārdā veiktus nodarījumus kvalificētu kā nacionālus, lai pārņemtu visiem krieviem imperiālismu un citus grēkus, neraugoties uz to, vai tie kādreiz bija atbalstījuši padomju režīmu, vai pēc būtības bija tādi pat tā upuri, kā poļu privātīpašnieki. Acīmredzot tikai vēsturiskās pagātnes pilnīgāka izpratne, kas var nākt tikai gadu, veltītu tās apzināšanai, gaitā, ļaus arī sevi par nepiedodamas netaisnības upuriem uzskatošiem cilvēkiem labāk nodalīt pagātnē radušos psiholoģiskos uzslāņojumus no tām vēstures mācībām, kuras patiešām ir vērts saglabāt. Piemēram, atcerēties ne tikai Katiņas slepkavu, staļinisko ieslodzījumu vietu apsargu nežēlību, necilvēcību, bet arī to padomju cilvēku cilvēcību, humānismu, kuri kara laika apstākļos, kad viņiem pašiem trūka paša dzīvei nepieciešamākā, tomēr centās savu iespēju robežās palīdzēt poļu izsūtītajiem, specnometinātajiem ar kādu maizes kumosu, apģērba gabalu, istabas kaktu pajumtei.

Jākonstatē, ka attiecībā ar „svešajiem”, citām tautām parasti dominē nevis pozitīvi, bet negatīvi iekrāsotā vēsturiskā atmiņa, kas arī parasti nosaka turpmāko attieksmi pret tām. Daudziem „mazu” nāciju pārstāvjiem, salīdzinot dažādu lielvaru pozitīvās un negatīvās puses, šķiet, ka tieši tai vai tām no lielvarām, kuras vēstures gaitā kādā veidā ir pārkāpušas vai tīši bradājušas konkrētās mazās nācijas intereses, ir pelnījušas vislielāko nosodījumu un visasāko vēršanos pret tām nākotnē. Pārējās lielvaras, kuras pret citām tautām, iespējams, ir pastrādājušas nesalīdzināmi smagākus noziegumus, ja vien tās nav stipri kaitējušas konkrētajai „mazajai” nācijai, tiek uzlūkotas gandrīz vai kā visa pozitīvā iemiesojums un vēlams sabiedrotais pret to vai tām lielvarām, kuras kādreiz kaitējušas tieši šai tautai. Svešas bēdas tiek izjustas daudz mazākā mērā nekā savējās. Tāpēc bijušajās kolonijās “vislielākie apspiedēji” vienmēr būs „sava” bijusī metropole, bet nevis kaimiņtautu krietni nežēlīgāk apspiedusī cita koloniālā lielvalsts. Līdzīgi poļi arī mūsdienās skaidri atceras tās viņiem nodarītās īstās vai pat šķietamās „pārestības”, kurās vainīga ir Vācija un īpaši Krievija, bet negrib pat zināt par tām, kuras citām mazajām tautām nodarījušas, piemēram, Lielbritānija vai Francija. Šo emocionālo skatījumu ar izglītošanas darbu gadu gaitā iespējams mainīt atsevišķu indivīdu līmenī, bet tikai gadsimtu laikā veselu tautu līmenī. Tā, paldies Dievam, Krievijā par „tatāru-mongoļu jūgu” netiek vainoti nedz mūsdienu tatāri, nedz mūsdienu mongoļi. Var vienīgi minēt, cik gadsimtiem jāpaiet, lai izlīdzinātos poļu kā nācijas attiecības pret savām lielajām kaimiņtautām.

Citu problēmas aspektu izcēlis poļu diplomāts un jurists, bijušais Polijas ārlietu ministrs, profesors Ā. Rotfelds, kurš arī konstatējis, ka „pēc Polijas neatkarības atgūšanas, poļi praktiski pārtrauca runāt par vācu noziegumiem, tā vietā sāka runāt un rakstīt tikai par padomju noziegumiem”, „poļi ar „lieluma māniju” ir piedevuši visai Vācijai un baidās no Krievijas”. Viņš arī ir daļēji atbildējis uz jautājumu, „kāpēc Polijā noziegumi, kurus paveikusi Padomju

Krievija, izsauc vairāk negatīvu emociju nekā daudz lielāki un ne mazāk nežēlīgi hitleriskās Vācijas noziegumi?” Šo atbildi ir vērts citēt izvērsti.

„Viens no poļu un krievu savstarpējo attiecību traucēkļiem ir savstarpējās uzticības trūkums. Šo problēmu poļiem ir izdevies atrisināt ar vāciešiem, bet ne ar krieviem. Savstarpējās neuzticības starp poļiem un krieviem pirmcēloņi ir pavisam citādi nekā starp poļiem un vāciešiem. To var saprast, pievēršoties Tolstoja romāna „Anna Kareņina” pirmajai frāzei, ka „visas laimīgās ģimenes ir līdzīgas viena otrai, katra nelaimīga ģimene ir nelaimīga katra savā veidā”. Pārfrāzējot Tolstoju, var teikt, ka poļu-vācu un poļu-krievu attiecības nebija laimīgas, taču dažādu cēloņu dēļ.

No vāciešiem mūs šķīra viss. Sākot ar valodu un visu vēstures gaitu un beidzot ar to, kas mūs šķir līdz šim brīdim – es šeit domāju lielai vāciešu daļai piemītošās pārkuma jūtas attiecībā pret poļiem. To noteica fakts, ka vācu sabiedrība jaunākajos laikos bija bagātāka un ievērojami labāk organizēta, nekā poļu. Bija vairāk izglītota, vairāk urbanizēta, vairāk industriāla. Vēsturiski poļus un vāciešus tuvināja kristietība, kuru mēs pārņemām no Čehijas un Vācijas.

Attiecības ar Krieviju bija citādas. Poļi jau sava valstiskuma sākumā, agrāk nekā Kijevas Krievzeme, pieņēma kristietību, viņiem bija sajūta, ka civilizācijas ziņā tie atrodas augstāk nekā krievi. No savas puses, krievi pēc 1054. gada lielās baznīcas šķelšanās, pēc kristietības dalīšanās rietumu un austrumu baznīcās, visai neapmierināti izturējās pret Romu, pāvesta varu un katolicismu. Krievijā valda pārliecība, ka Polijā katoliskajai baznīcai piemīt ārkārtīgi liels sabiedriskās ietekmes spēks.

No otras puses, krieviem piemita impēriskā pārkuma apziņa, ko noteica liels spēks un varenība. Rezultātā poļi izturas labvēlīgi pret krieviem un viņu kultūru, bet attiecības pret Krieviju raksturojas ar atsvešinātību un bailēm, bet reizē arī ar pārkumu attiecībā pret varas sistēmu, valdošu Krievijā”. (Dienžēl nākas piebilst, ka mazāk izglītajos poļu slāņos var sastapt ne tikai nepamatotu pārkuma izjūtu attiecībā „pret varas sistēmu valdošu Krievijā”, bet arī pret „krieviem un viņu kultūru” – V. Š.). „Vācija neapšaubīja savus noziegumus. Vācieši nenoliedza, ka Hitlera sistēma bija noziedzīga un ka Vācija izdarīja noziegumus. Tajā pašā laikā Padomju Savienība ne tikai neatzina sistēmas noziedzīgo raksturu, bet pat noliedza dokumentētos noziegumus, par kuru simbolu kļuva Katiņa. [...] Var teikt, ka poļu tauta tika izglābta no hitleriešu iecerētās iznīcināšanas, taču iekārtu, izveidotu pēc 1945. gada, mums uzspieda Maskava. Rezultātā attiecības ar Krieviju laika gaitā kļuva sarežģītākas nekā ar Vāciju.”

Jāsaka, ka Ā. Rotfelda secinājumam ir grūti nepiekrīst, taču šī darba autoram poļu politiķa atbildē kā ļoti būtiski jāuzsver vārdi „laika gaitā”. Tūlīt pēc izglābšanas no nāves cilvēks ir gatavs apbrīnot glābēju un solīt izpildīt visas tā vēlēšanās, taču tieši „laika gaitā” šīs vēlēšanās, it īpaši, ja tās nonāk pretrunā ar izglābtā interesēm, un ir atklāti nesaprotīgas, lai neteiktu muļķīgas, apnīk (lai neteiktu apriebjas) tik lielā mērā, ka glābējs kļūst nīstamāks par bijušo potenciālo slepkavu. Nu kā var reaģēt vesels cilvēks, ja viņam, piemēram, ļauj šķērsot uz priekšu tikai ar kreiso kāju! Diplomāta atbilde neņem vērā arī to, ka stingrs pamats poļu rusofobijai bija ielikts jau krietni pirms XX gadsimta, kad neviens vēl pat paredzēt nevarēja nākamās pasaules karus un ar tiem saistītos noziegumus, tai skaitā Katiņas slaktiņu.

Vēl viens mūsdienu “poļu” negatīvās attieksmes pret Krieviju cēlonis meklējams starptautiskajā konjunktūrā. Ir saprotams, ka mūsdienu Krievijai pēc Padomju Savienības

sabrukuma tās devums nacisma sagrāvē kalpo par atbalsta punktu sava pozitīvā tēla veidošanai pasaulē. Jāatzīst gan, ka ne tikai zaudētāju, bet arī uzvarētājvalstu vadītāji Otrā pasaules kara gaitā uzvaras vārdā veica arī tādas darbības, kuras veda pie milzīgiem cilvēku upuriem, kuras var nosaukt par noziegumiem. Diemžēl, daļa no tām tieši skāra Polijas valsti un poļu tautu. Taču arī paši Polijas valdītāji nevar izvairīties no atbildības par nodarījumiem citām tautām.

Mūsdienās Austrumeiropā vērojami mēģinājumi par jaunu pārrakstīt vēsturi, lai pirmkārt rehabilitētu savu valstu tos slāņus, kuri tā vai citādi atbalstīja nacistus, noklusētu arī savu „nacionālo” politiku daļību nacisma stiprināšanā. Līdz ar to nākas censties mazināt nacistu noziegumus. Šādi mēģinājumi pelnījuši asu nosodījumu.

Runājot par „divām ļaunuma paradigmām – komunismu un nacismu”, tiek mēģināts pārskatīt nacisma kā cilvēcei visdraudīgākā ļaunuma vērtējumu, „aizmirst” nacistiskos veselu tautu iznīcināšanas plānus, drausmīgos to īstenošanas mēģinājumus, no kuriem viens vērsās arī tieši pret poļu tautu. Daudzi poļu politiķi un vēsturnieki labprāt runā par citu tautu pārstāvju noziegumiem, bet ļoti nelabprāt atceras savu tautiešu liktenīgās kļūdas un noziegumus.

Oficiālā līmenī tas, piemēram, izpaužas kā centieni pārvērst 23. augustu – PSRS un Vācijas pakta par neuzbrukšanu parakstīšanas gadadienu par komunisma un nacisma upuru piemiņas dienu. Kā raksta amerikāņu izcelsmes Izraēlas vēsturnieks J. Zurovs: „Cilvēkiem ir jāzin, kas notiek. Šis mēģinājums radīt viltus simetriju starp komunismu un nacistu genocīdu ir virzīts uz šo valstu daļības masu slepkavībās noslēpšanu.” Doma nav izteikta precīzi, nevar, piemēram, runāt par Polijas kā valsts daļību “masu slepkavībās”, taču atsevišķiem tās pilsoņiem šādu apsūdzību var izvirzīt.

Daudzus gadu desmitus pēc Otrā pasaules kara tieši denacifikācija un nacisma atzīšana par absolūtu ļaunumu bija kultūras un vērtību pamats, kas, neraugoties uz visām konfrontācijām, apvienoja Austrumus un Rietumus. Absolūtais nacisma nosodījums ir kļuvis par globālu parādību.

Nevar likt vienlīdzības zīmi starp nacistisko un staļinisko režīmiem. Nacisma ideāli balstījās uz rasistiskiem aizspriedumiem, tā sagrāvei bija nepieciešami gandrīz visas pasaules pūliņi, daudzu valstu pilsoņu upuri. Staļiniskais režīms, kurš bija spiests vārdos atzīt demokrātijas, cilvēku vienlīdzības, internacionālisma principus, nespēja savu pavalstnieku apziņā ilgstoši attaisnot reālajā dzīvē notiekošos šo principu pārkāpumus un pakāpeniski pats radīja apstākļus savai sairšanai.

Poļu filozofs Ļ. Kolakovskis ir atzīmējis, ka fašisms un komunisms atšķiras ar pilnīgi dažādām ideoloģijām – rasistisko un šķirisko, un tādēļ komunisma ideoloģija bija pievilcīga pavisam citiem cilvēku slāņiem nekā fašisma ideoloģija. Neraugoties uz to, ka komunistu ideoloģija izrādījās tikai ilūzija, tā, – uzsvēra Ļ. Kolakovskis, – radīja parādību, kas nav raksturīga nacismam. Tas ir vēsturisks fenomens: tieši komunisms savu piekritēju vidē radīja kritiķus, kuri veicināja sistēmas iznīcināšanu no iekšienes un izraisīja tās galīgo sabrukumu.

Komunisma idejas varēja gūt visplašāko slāņu atbalstu, jo tās attīstījās uz tiem jau pazīstamās kristietības un humānisma ideoloģijas bāzes. Arī mūsdienās komunistisko ideoloģiju atbalsta miljoniem cilvēku.

Nolemti neveiksmei ir daļas poļu (un arī citu tautu) politiķu un vēsturnieku mēģinājumi panākt komunistiskās ideoloģijas un prakses pielīdzināšanu atklāti anticivilvēciskajai nacistiskajai ideoloģijai un praksei. To vislabāk pierāda tas, ka šie paši cilvēki nekādi nevēlas saprast, ka tādā gadījumā ir jānosoda arī visas tās ideoloģijas, kuras, tāpat kā komunistiskā

ideoloģija sludināja vispārcilvēciskus ideālus, bet kuru prakse veda pie tādiem pat vai pat lielākiem cilvēku upuriem kā komunistu praktiskā darbība. Lai pieminam tikai dažas reliģiskās mācības, pirmkārt jau kristietību, kuras izplatības vārdā viduslaikos tika veikti vislielākie noziegumi: vardarbīga kristietības uzspiešana, krusta kari par “svētajām vietām”, inkvizīcijas darbība, ķeceru vajāšana, „raganu” dedzināšanas. Jāņem vērā, ka no slāvu valstīm inkvizīcija pastāvēja tikai Polijā, tāpēc poļu vēsturniekiem to nu gan nenāktos „aizmirst”. Kā zināms, arī mūsdienās daži tā adepti izmanto savu ideoloģisko pretinieku slepkavošanai. Arī liberālās demokrātijas izplatības vārdā ir tikuši un tiek veikti neskaitāmi noziegumi. Lai pieminam tikai miljonus upuru ASV un citu Rietumvalstu izraisītajos karos XX gadsimta otrajā pusē un arī XXI gadsimtā. Tādejādi vienlīdz būtu jānosoda visas šīs ideoloģijas, kuru vārdā veikti neskaitāmi noziegumi, tā vietā lai nosodītu to ideju vardarbīgu īstenošanu.

Pēc visa teiktā tomēr īpaši jāpasaka par jau iepriekš pieminēto **Nacionālās atmiņas institūtu (INP)**.

Tas formāli turpināja 1945. gadā izveidotās Galvenās komisija Vācijas noziegumu izmeklēšanai Polijā (*Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce*) darbu. 1984. gadā tā mainīja nosaukumu un kļuva pazīstama kā Galvenā komisija hitleriešu noziegumu izpētei Polijā – Nacionālās atmiņas institūts (*Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce – Instytut Pamięci Narodowej*). Kopš 1991. gada Komisijas pētniecības joma tika paplašināta un tās nosaukums atkal mainīts – Galvenā komisija noziegumu pret poļu tautu izmeklēšanai – Nacionālās atmiņas institūts (*Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej*). 1998. gadā šī organizācija tika likvidēta, un tās arhīvi tika nodoti jaunizveidotai iestādei – Nacionālās atmiņas institūtam – noziegumu pret poļu tautu izmeklēšanas komisijai. (*Polish Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*).

1998. gada decembrī tika pieņemts likums par tā darbību. Institūta uzdevums bija sistematizēt un vākt dokumentus no Polijas Tautas Republikas drošības dienestiem, kā arī nodrošināt pilsoņiem iespēju ar tiem iepazīties. Likuma pieņemšana norisa ne bez grūtībām, jo prezidents A. Kvasņevskis pret to iebilda un uzlika veto. Tomēr tas tika pārvarēts, pateicoties AWS, UW un PSL atbalstam.

Nacionālās atmiņas institūts tika dibināts kā budžeta iestāde. Institūtā strādā vairāk nekā 1 200 cilvēku. Tajā darbojas pētniecības un publicēšanas nodaļas, kā arī īpašs prokuratūras dienests. IPN pēta lietas par noziegumiem pret poļiem no 1939. līdz 1990. gadam. Pēc izpētes tās tiek nodotas tālāk prokuratūrai. (Tā, 2002. gadā tiesā tika izskatītas 12 Institūta darbinieku sagatavotas lietas pret PTR varas pārstāvjiem, kurās apvainotie tika sodīti ar līdz 5 gadiem ilgiem cietumsodiem.)

Nacionālās atmiņas institūts 1998.–2012. gadā veica vairāk nekā 9 200 izmeklēšanu (70% bija veltītas komunistu noziegumu izmeklēšanai, 20% – nacistu, pārējās – kara noziegumu). Vairāk nekā 400 cilvēku tika tiesāti, taču tikai 148 atzīti par vainīgiem. Lasītāji paši var vērtēt Institūta darbības efektivitāti šai virzienā.

Institūts kontrolē bijušās PTR drošības dienestu arhīvus, tostarp izlemj, kurš no šiem arhīviem var iegūst kādus materiālus un kurš nevar. Tādā veidā tie vēsturnieki, kas strādā Institūtā, iegūst priekšrocības. Pateicoties darbam Institūtā, viņiem ir ierēdņu statuss ar atbilstošām privilēģijām un disciplināro atbildību. Viņu algas ir vairākas reizes lielākas nekā Zinātņu akadēmijā un universitātēs strādājošo vēsturnieku algas. Institūta pētniecības budžets

varonīgo Sarkanās armijas Polijas zemes atbrīvošanu, par poļu un padomju brālību ieročos iznīcināšana”, ka Institūtam ir arī „bargas sodīšanas juridiski instrumenti, līdz pat ieslodzījumam, pret vēsturniekiem vai publicistiem, kuri raksta patiesību. Vēstures policija darbojas vairāk nekā 20 gadus, un tās terora sekas jau var vērot jaunākās paaudzes prātos.”

Tiesa, jāatzīst, ka naidīga nostādne pret vēsturiskajiem objektiem, ja vien tiem bija kāda saistība ar bijušajiem politiskajiem pretiniekiem, izpaudās jau pirms Nacionālās atmiņas institūta nodibināšanas. Jau 1989. gadā Polijā sākās pieminekļu nojaukšana, piemīņas plākšņu noņemšana, ielu, skolu u.c. objektu pārdēvēšana. Tā bija vērsta pret idejiski ne tajā krāsā iekrāsotajām vēsturiskajām personībām, galvenokārt tām, kurām bija saistība ar komunistisko kustību un draudzību ar PSRS. Kā pirmais 1989. gada novembrī tika demontēts piemineklis F. Dzeržinskim. Kopš tā laika simtiem poļu komunistu aktīvistu pieminekļu ir „pazuduši”, (gadu gaitā tie ir demontēti un pārvietoti uz īpašām noliktavām), viņu vārdā nosaukto ielu nosaukumi ir mainījušies. Arī parlaments atbalstīja „pilsētu dekomunizāciju”. Tas bija tikai turpinājums mērķtiecīgai darbībai, lai iznīdētu visus nosaukumus, kas atgādina „komunistu laikus”, viņu veikumu Polijas labā, PSRS lomu Polijas atbrīvošanā no nacistiem un sekojošajā valsts atdzimšanā.

„Dekomunizācija” ietvēra arī „desovjetizāciju”, kas paredzēja arī pieminekļu Sarkanās armijas karavīriem likvidēšanu, kuri Polijas pilsētās bija izvietoti kopš 1944./1945. gada. Tika uzstādīti apmēram 500 šādi pieminekļi. Poļu varas iestādes gan apgalvoja, ka „desovjetizācijā” nav iekļauti kapi, kuros apglabāti Sarkanās armijas karavīri. Tās uzsver, ka šīs kapsētas, tāpat kā visas militārās kapsētas, atrodas starptautisko līgumu aizsardzībā, un šodien Polija šos līgumus ievēro pilnā apmērā. Var pieņemt, ka liela daļa poļu labējo partiju piekritēju pēc 1989. gada par Polijas atbrīvošanu kritušo padomju karavīru apbedījumus labprāt vienkārši aizmirstu. Taču tie paši atgādina par sevi, jo bieži atrodas pilsētu centros un kapsētu nesakoptība var bojāt pilsētu izskatu. Nācās arī rēķināties ar sabiedrisko domu pasaulē. Polijas un Krievijas puses juridiski ir sasniegušas kompromisu militārpersonu, kā arī Polijas un Krievijas pilsoņu apbedījumu uzturēšanas jomā abu valstu teritorijā. Polijas valsts, atbilstoši 1994. gada 22. februāra līgumam ar Krievijas Federāciju ik gadu tērē vairākus miljonus zlotu (ap 1 miljonu ASV \$), lai uzturētu kārtībā (apgrieztu ataugušo zālāju u.c.) padomju karavīru – atbrīvotāju apbedījumus. Polijā esošie ap 200 padomju karavīru kapi tika uzturēti labā stāvoklī.

Poļu žurnālists un politologs J. Korejba kādā TV diskusijā Maskavā izteicās, ka poļi neesot aicinājuši Sarkanā armiju viņus atbrīvot, tāpēc varot arī bez pietātes izturēties pret 600 000 sarkanarmiešu, kritušo par Polijas atbrīvošanu, piemīņu. Jā, varbūt tiešām žurnālista un politologa senči nevēlējās, lai Sarkanā armija atbrīvo Poliju, cerot atbrīvošanu sagaidīt no Rietumiem, taču Polijas valdība emigrācijā, gan 1941. gada 30. jūlijā noslēdzot t.s. Sikorska–Maiska vienošanos, gan veicot arī citas darbības, faktiski veicināja Polijas atbrīvošanu no austrumiem. Ievērojot poļu lielos upurus nacistiskās okupācijas laikā, J. Korejba taču neuzskata, ka tās paildzināšana būtu izdevīga poļu tautai?

Taču labējo politisko partiju attieksme pret padomju karavīru apbedījumiem bija un ir kā jau pret ienaidnieka karavīru kapiem, bet vietas, kur t.s. „vienkāršie” iedzīvotāji ir parādījuši savu ieinteresētību padomju karavīru apbedījumu uzturēšanā, var saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem.

Turpretī lielākā skaitā var minēt citādas izturēšanas gadījumus. Tā, Ļubļinā parādījās ziedu pušķi, kas bija sasieti ar platām lentēm ar uzrakstiem: „Nezināmiem izvarotājiem – poļu sabiedrība” un „Mūsu vectēvu pulksteņu īpašniekiem”. Gdaņskā brīdī, kad vieni poļi uz padomju karavīru kapiem aizdedzināja sveces, citu poļu grupa atlocīja reklāmkarogu ar uzrakstu: „Neaizdedziniet sveces uz iebrucēju kapiem.” Tad

nu emocijas aptvēra tos, kas vēlējās godināt kritušos karavīrus. Nonāca līdz verbālām un fiziskām sadursmēm. Policijas iejaukšanās kapsētā izskatījās neparasti groteska, bet arī skumja.

Kopš 2014. gada Polijas varas iestādes oficiāli ievēro nostāju, saskaņā ar kuru pieminekļi padomju karavīriem-atbrīvotājiem, kas atrodas ārpus militāro kapu teritorijas, ir „simboliski”, un it kā neietilpst 1994. gada 22. februāra nolīgumā starp Krievijas Federācijas un Polijas Republikas valdībām par kara un represiju upuru apbedījumiem un piemiņas vietām un lēmumi par šiem pieminekļiem ir vietējo pašvaldību kompetencē.

Kā oficiālas attieksmes piemērs pret pieminekļiem Sarkanās armijas karavīriem var kalpot 1946. gadā uzstādītais Pateicības piemineklis kritušajiem Sarkanās armijas karavīriem (*Pomnik Wdzięczności Żołnierzom Armii Radzieckiej*) Skaruševska parkā (*Park Skaryszewski*) Varšavā. Sākotnēji piemineklis atradās parkā virs divdesmit sešu padomju karavīru kapa, kuri tika nogalināti 1944. gada septembrī sīvu cīņu laikā Varšavā. 1968. gadā parka rekonstrukcijas laikā karavīru ķermeņi tika ekshumēti un pārvietoti uz padomju karavīru kapsētu-mauzoleju Varšavā, un pats piemineklis tika pārvietots uz Sakruševskas parka galveno aleju. Pēc 1989. gada piemineklis tika atkārtoti demolēts, un nacionālradikāļi pieprasīja tā bezierunu demontāžu. Pamatojoties uz 2016. gada 1. aprīļa likumu (par to tiks runāts pēc pāris rindkopām) Polijas iestādes nolēma demontēt pieminekli. Neraugoties uz Krievijas protestiem, tas tika iznīcināts 2018. gada oktobrī.

Poļu žurnālists P. Micners stāsta par gadījumu, kad Sarkanās armijas karavīru kapsēta – mauzolejs Varšavā (*Cmentarz Mauzoleum Żołnierzy Radzieckich*) 90. gadu sākumā tika apgānīts, prezidents L. Valensa, (acīmredzami mērķtiecīgi atkārtotot savu rīcību līdzīgā gadījumā Pšemislā (*Przemyśl*) 1981. gada rudenī) personīgi devās tīrīt ar krāsu aplietās kapu plāksnes, lai citiem nenāktu prātā ko tādu atkārtot. Prezidenta rīcība bijusi iedarbīga. (Jāatzīmē, ka arī vēlāk nu jau eksprezidents L. Valensa neatbalstīja naidīguma izpausmes pret Krieviju un padomju karavīru apbedījumiem.) Diemžēl, šī iedarbība nebija ilgstoša. 2017. gada 20. martā nezināmas personas apgānīja kapsētu, ko gan nosodīja vairāki vadošie Polijas politiķi un ministrijas. Šai sakarā Krievijas žurnālisti konstatēja, ka visas Polijā pastāvējušās valdības kopš „Solidaritātes” pārstāvju nākšanas pie varas 1989. gadā ir īstenojušas vai nu atklāti naidīgu vai liekulīgu politiku pret padomju karavīru piemiņu. Un Polijas Ārlietu ministrijas paziņojums, ka tā „nosoda” notikumu, nebūt nenozīmē, ka tiks pārtraukta musinošu rakstu un grāmatu publicēšana, kas rosina ļaundarus uz pieminekļu apgānīšanu. Jau rudenī kapsēta-mauzolejs bija labiekārtotā stāvoklī, taču acīmredzot nenācās ilgi gaidīt, kad kāds nacionālradikālis kārtējo reizi vēlēsies pierādīt savu „patriotismu”, veicot kārtējo vandālisma aktu.

Līdzīgi notikumi norisa arī citur. Piemēram, kad Polijā tika apgānīts piemineklis Sarkanās armijas ģenerālim I. Čerņahovskim – uz tā uzgleznota AK emblēma, pēc tam demontēta piemiņas plāksne uz viņa kapa vietas. Poļu puse skaidroja, ka viņš atstājis sliktas atmiņas par sevi Polijas vēsturē, (1944. gada jūlijā vidū, dažas dienas pēc AK Viļņas apgabala daļu neveiksmīga mēģinājuma ieņemt Viļņu un to komandieru atteikšanās iestāties Poļu armijā viņi tika izsaukti pie ģenerāļa I. Čerņahovska un arestēti, bet poļu karavīri atbruņoti, daļa no tiem nonāca nometnēs. Sīkāk skat. šī darba 3-3-2 nodaļu) tāpēc ģenerāļa pozitīvu pieminēšanu daudzi poļi uzskatot par neatbilstošu un slepkavību un vardarbību slavinošu. 2015. gada septembrī piemineklis ģenerālim Poņežno (*Pieniężno*, agrākā vācu *Mehlsack*) pilsētā Austrumprūsijā tika demontēts. Taču 2020. gadā pieminekļa bijušajā atrašanās vietā Krievijas diplomāti un bijušie Polijas armijas karavīri, kuri karoja kopā ar ģenerāli pret nacistiem, noturēja viņa piemiņas brīdi.

Pēc jaunākajām ziņām, ja 1997. gadā Polijā bija 561 memoriāls Padomju armijas karavīriem – atbrīvotājiem no nacistiem, tad 2021. gada to bija palicis tikai 111.

INP ir pazīstams kā tā dēvētā dekomunizācijas likuma iniciators. Kopš 2016. gada aprīļa Polijā spēkā ir likums „Par komunisma vai citu totalitāru sistēmu propagandas aizliegšanu” („*O zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki*”), kas aizliedz ielu, skolu, slimnīcu nosaukšanu par godu komunismu un citus totalitāros režīmus slavinošiem notikumiem. 2017. gada jūlijā Polijas prezidents A. Duda parakstīja grozījumus šajā likumā, kas paplašināja to objektu sarakstu, uz kuriem attiecas tā noteikumi. Dokuments paredz līdz 2018. gada 31. martam izņemt no publiskās telpas visus pieminekļus

ārpus kapiem, kas „propagandē totalitāro sistēmu”, t.sk. komunismu. „Dekomunizācijai” tika nolemtas piemiņas plāksnes, obeliski, kolonnas, bareljefi, krūšutēli, uzraksti un simboliskas zīmes. Nosaukto objektu skaitā Polijas varas iestādes iekļauj arī piemiņas vietas par godu Sarkanajai armijai, pieminekļus padomju karavīriem. IPN, kuram ar likumu piešķirta padomdevējas iestādes loma, valsts teritorijā saskaitīja 229 šādas demontējamas piemiņas vietas.

Poļu juristi gan uzsver, lai nojauktu pieminekli, ir jāpierāda, ka tas tiešām propagandē, slavina komunismu, arī norāda, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas Strasbūrā lēmumiem, sarkanā zvaigzne nepropagandē komunismu. Taču šādi likumības „smalkumi” ne vienmēr tika ievēroti.

Saskaņā ar dekomunizācijas likuma grozījumi valstī tiks nojaukti vairāki simti PTR periodā uzstādītu pieminekļu, piemiņas plāksņu un skulptūru. Pēc Polijas radio (*Polskie Radio*) ziņām visā Polijā apmēram 1 300 ielām bija nosaukumi, „saistīti ar komunismu”. Starp tām – 11 Sarkanās armijas ielas un vairāk nekā 90 ielas, kuru nosaukumi saistīti ar Polijas Tautas Republikas jubilejām. Vietējām pašvaldībām tika dots gads, lai attiecīgi mainītu nosaukumus. Jau 1997. gada augustā INP norādīja 943 ielas, uz kurām attiecas likums. Starp nosaukumiem, kurus paredzēts mainīt, bija Sarkanās armijas, Polijas armijas Pirmās armijas, Polijas Tautas armijas, Polijas Tautas Republikas 10. un 40. gadadienas, kā arī ievērojami poļu komunistu vadītāju vārdā nosauktās ielas.

Kā nosaukumu maiņas piemēru var minēt bijušo „sociālisma” paraugpilsētu – *Nową Hutę*. Tās ielas tika pārdēvētas visai zīmīgi. Ļeņina iela tika nosaukta Romas pāvesta Jāņa Pāvila II vārdā, Kubas revolūcijas iela ieguva ģenerāļa V. Andersa vārdu, divas citas kļuva par E. Ridz-Smiglija un I. Moscicka ielām. 2004. gadā Centrālais laukums, kurā kādreiz stāvēja piemineklis V. Ļeņinam, tika pārdēvēts par ASV prezidenta R. Reigana laukumu. Tiesa, šis lēmums sastapa daudz iebildumu, un pilsētas iedzīvotāji vēl šodien bieži lieto bijušo nosaukumu.

Saprotams, ka poļu sabiedrībā attieksme pret jauno „vēstures politiku”, IPN, likumu par „dekomunizāciju”, u.c. līdzīgiem procesiem bija un ir dažāda.

2016. gada augustā poļu žurnālists M. Višņevskis pastāstīja, kā viņš pavadīja krievu žurnālistu, kurš gatavoja reportāžu par pieminekļu novākšanu Sarkanās armijas karavīriem, un šim žurnālistam neizdevās atrast „starp vienkāršajiem ļaudīm nevienu, kurš atbalstītu Polijas varas iestāžu oficiālo lēmumu”.

Raksturīga bija situācija ar bijušajiem aktīvajiem karotājiem, 90. gados – veterānu kustības dalībniekiem. „Sociālisma” periodā AK, tās pēctečorganizāciju un AL veterānu ceļi praktiski nekrustojās. Mūsdienās ar 1991. gada 21. janvāra likumu par „veterāniem un represētajām personām” ir noteiktas vienlīdzīgas tiesības visiem Polijas pilsoņiem, kuri cīnījās par savas Dzimtenes suverenitāti un neatkarību Polijas armijas, sabiedroto armiju, kā arī pagrīdes organizāciju, kas cīnījās par neatkarību, formējumos, kā arī piedalījās pilsoniskās aktivitātēs, par kurām viņiem draudēja represijas.

AK veterāni Polijā veidot savas organizācijas sāka kopš 1990. gada. (Emigrācijā šādas organizācijas jau pastāvēja kopš Otrā pasaules kara beigām.) Mūsdienās AK galvenā veterānu organizācija ir Vispasaules AK karavīru savienība (*Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej*). Kopumā Polijā darbojas vairāk nekā simts veterānu organizācijas. Daļa poļu autoru apgalvoja, ka AK un AL veterāniem praktiski nav savstarpēja naida, jo viņu ienaidnieki bijuši vācu nacisti un ukraiņu nacionālisti, arī padomju drošībnieki (kā raksta poļu publicisti – NKVD-isti), bet, ņemot vērā Polijas un Krievijas attiecību pagaidu uzlabošanos un sarežģītās attiecībās starp AK un AL, par pēdējiem biežāk atceroties bijušo uz Sibīriju izsūtīto poļu organizācijas. Taču tikai daļa dažādās orientācijas veterānu organizāciju sadarbojās, citas – nē.

Otrā pasaules kara veterānu dienu Polijā (par tādu Polijā tiek atzīmēts 1. septembris) svinēja visi, neatkarīgi no tā, kurš kurā bruņotajā formējumā sastāvēja. Taču apstākļos, kad vieni politiskie vērtējumi strauji tika nomainīti ar citiem, bijušie cīnītāji par socialistisku Poliju ar neizpratni raudzījās uz savu sabiedroto – Sarkanās armijas karavīru piemiņas noniecināšanu, dažkārt mēģinot arī iestāties par cienīgu attieksmi pret viņiem. Diemžēl ar laiku šo veterānu skaits strauji samazinājās, un divdesmit pirmā gadsimta sākumā ārzemju novērotājiem veidojas uzskats, ka varas iestāžu realizētā „vēstures politika” gūst panākumus arī attieksmē pret kritiķiem.

Par cīnītājiem par neatkarību tika atzīti arī pēckara teroristisko organizāciju dalībnieki. Vismaz daļā sabiedrības, īpaši to cilvēku vidū, kuru senči bija cietuši šo organizāciju darbības rezultātā, 90. gados tas izsauca neizpratni un arī vairāk vai mazāk apzinātu protestu, taču ikdienas rūpes, arī aktīvā sabiedrības vairākuma atbalsts valdošajai elitei ļāva šīs noskaņas neievērot, apbalvojot un popularizējot bijušos teroristus. (Vairāki šādi gadījumi pieminēti jau iepriekšējās šī darba lappusēs.)

Labēji noskaņotu politiķu rokās Nacionālās atmiņas institūts ir kļuvis par svarīgu instrumentu šīs t.s. „vēsturiskās politikas” īstenošanai. (Vēsturiskā politika ir metožu kopums, ar kuru pie varas esošie politiskie spēki, izmantojot valsts administratīvos un finanšu resursus, cenšas nostiprināt noteiktas vēsturisko notikumu interpretācijas kā dominējošas. Tā, viena no INP vēsturiskās politikas pamatidejām ir „divu okupāciju” – nacistu un padomju – teorija, tas ir, apgalvojums, ka viena okupācija tika aizstāta ar citu.)

Par Nacionālās atmiņas institūtu ir izskanējis daudz kritisku piezīmju. Poļu žurnālists M. Višņevskis tā raksturo Nacionālās atmiņas institūtu: „Jaunās liberālās varas iestādes Polijā izvirzīja uzdevumu mainīt sabiedrības mentalitāti, un viens no mērķiem bija izdzēst vēsturisko atmiņu. Vēsturi raksta uzvarētāji, bet var arī izmantot melus un viltu, kā Polijas varas iestādes. 1998. gadā Polijā tika izveidots Nacionālās atmiņas institūts, bet tā mērķis bija radīt jaunu vēsturi. Tas sevī savienoja nesavienojamo – pētniecības funkcijas, bet tajā pašā laikā otrais elements bija prokuratūra, kas nodarbojās ar nacistu noziegumiem un plūstoši pievērsās komunistu nodarījumiem. Visi Nacionālās atmiņas institūta prokuroru mēģinājumi bija virzīti uz to, lai izstumtu no vēstures visus cilvēkus, kas sadarbojās ar komunistu varu”. Poļu vēsturnieks J. Jedlickis savukārt sekojoši raksturoja stāvokli: „Ne tas ir ļaunums, ka ir izveidojusies iestāde, paredzēta, lai pastiprinātu darbu pie mūsdienu vēstures problēmām, bet tas, ka kopš dibināšanas brīža tā ir noslogota ar vēsturisko politiku. Ar politiku, kuras rezultātā vienās rokās tika koncentrēta prokurora vara, vara pār dokumentiem, publicēšanas iespējas un materiālie resursi, kādi nav bijuši neviena cita pagātni pētoša institūta rīcībā. Šī vara tika piešķirta vienai grupai un pārvērtā Nacionālās atmiņas institūtu par tribunālu, kuram ir tiesības kategoriski nosodīt un apkaunot gan atsevišķas personas, gan veselas kopības.” Vēl viens poļu vēsturnieks D. Stola ir uzsvēris galveno: „Nacionālās atmiņas institūts nav pētniecības iestāde, bet gan atmiņas ministrija, mani kolēģi vēsturnieki, kas tur strādā, ir valsts amatpersonas, un viņu priekšnieks ir politiķis. Zinātniskie institūti – universitātes, pētniecības centri utt. darbojas pēc citiem principiem, tiem ir citi vērtēšanas kritēriji, mehānismi neatkarības aizsardzībai ...”

Var konstatēt, ja ”jaunās vēsturiskās politikas” panākumi divdesmit pirmā gadsimta sākumā parādīja, ka poļu vairākums nav šķīries no nacionālromantiskā, varonīgā mīta par savu vēsturi. Kritiski par to domājošie politiķi un profesionālie vēsturnieki līdz šim nav spējuši piedāvāt kādu alternatīvu vēstures prezentācijas koncepciju, ko pieņemtu sabiedrības plašas aprindas. Var teikt, ka Polijas vēsture joprojām nav vēsturnieku strīdu centrā, bet gan ideoloģisko cīņu centrā. Polija vēl joprojām saskaras ar problēmu: kāda vēsture un kāda nacionālā atmiņa nepieciešama poļiem?

Sabiedriskās iekārtas maiņa Polijas izraisīja daudzas izmaiņas arī **eksakto un dabas zinātņu** stāvoklī. Saskaņā ar 1991. gada 12. janvāra likumu 90. gados zinātniskās un zinātniski tehniskās politikas jautājumi bija Valsts zinātniskās pētniecības komitejas (*Komitet Badań Naukowych*) kompetencē. Tā iepriekšējo formalizēto zinātnes plānošanas sistēmu aizstāja ar subsīdiju piešķiršanas principu, pamatojoties uz kvalitātes rādītājiem. (Ar 2004. gada 8. oktobra

likumu par zinātnes finansēšanas principiem Komiteja finanšu sadales uzdevumus nodeva par zinātni atbildīgajam ministram.)

Tika aktivizētas zinātniskās pašpārvaldes institūcijas, piemēram, Polijas Zinātņu akadēmija (*Polska Akademia Nauk*). PAN apvienoja 350 Polijas un 200 ārvalstu pilntiesīgos biedrus. 2000. gadā Akadēmijā bija 82 zinātniskās institūcijas, t.sk. 58 institūti, kur strādāja apmēram 4 tūkstoši pētnieku, t.sk. 788 profesori, (9% no visiem zinātniskajiem pētniekiem valstī). Pētniecības institūtu uzturēšanas izmaksas sastādīja apmēram 1/3 no Polijas valsts budžeta izdevumiem zinātniskiem pētījumiem.

Lielākā daļa zinātnieku strādā augstskolās. 2001./02. mācību gadā 362 augstskolās, t.sk. 248 nevalstiskās, strādāja 81 142 docētāji, no tiem gandrīz 18 tūkstoši profesori.

Polijas ekonomiskās sistēmas pārveidošana 90. gados radīja apstākļus efektīvākām saiknēm starp zinātni un ekonomiku nekā centralizētā kontrolētā ekonomikā, kur pētniecība un rūpnieciskā ražošana bija institucionāli nodalītas viena no otras. Devīņdesmitajos gados Polijā tika uzbūvēta inovāciju pamatinfrastruktūra. Tika izveidoti tehnoloģiju nodošanas centri, tehnoloģiju parki, biznesa inkubatori, kā arī konsultāciju, informācijas, analīzes, apmācības un tehnoloģiskā audita centri. Pastāv reģionālās attīstības aģentūras. Ir vairāki simti progresīvu tehnoloģiju uzņēmumu, kas bieži izveidoti tehnoloģiju komercializēšanai, kas izstrādāti universitātēs vai pētniecības un attīstības nodaļās. Tehnoloģiju un inovāciju jomā līderis ir Mazovijas (*Mazowsze*) vojevodiste ar Varšavu.

Salīdzinot ar lielvalstīm (ASV, Ķīnu, Japānu, Lielbritāniju, Franciju, Vāciju), Polijā veikto zinātnisko darbu apjoms ir salīdzinoši zems. Polija tērē aptuveni 1% no izdevumiem, ko pētniecībai piešķir ASV un apmēram 5% no tiem, kurus izdala Vācija.

Reizē jāatzīmē, ka Polijā arī 90. gados dzīvoja un strādāja daudzi izcili zinātnieki. Tā, cietvielu fizikas jomā izcilus sasniegumus guva S. Porovskis, pasaulē atzīts sirds ķirurgs bija Z. Religa, kurš veica pirmo veiksmīgo sirds transplantāciju Polijā.

Polijas zinātnes galveno attīstības virzienu pārskats rāda zinātnes funkciju, transformāciju virzītāj spēku un organizatorisko formu lielo vēsturisko mainīgumu. Šķiet, ka zinātne Trešajā Žečpospolitā vēl nav atradusi sev piemērotākās ideoloģiskās un organizatoriskās formas. Visticamāk, Polijas zinātnes nākotne arvien vairāk būs atkarīga no sadarbības ar citām Eiropas Savienības dalībvalstīm.

Pārvērtības 90. gados norisa Polijas **izglītības** sistēmā.

Līdz 90. gadiem obligāta bija 8 gadīgā pamatskolas izglītība. Saskaņā ar 1991. gada 7. septembra likumu par izglītību tās sistēma ietver bērnudārzus un citas pirmsskolas izglītības formas, pamatskolas, vidusskolas un mākslas skolas, kā arī skolotāju apmācības iestādes, tostarp skolotāju sagatavošanas koledžas, svešvalodu skolotāju apmācības centrus un sociālā dienesta skolas. Izglītības sistēmā neietilpst universitātes, kas veido atsevišķu augstākās izglītības sistēmu. 1996.–1997. gadā Polijā bija 19 537 pamatskolas, kurās mācījās 5,01 miljons skolēnu; 1 754 vispārējās vidusskolas ar 714 tūkstošiem skolēnu; 9 957 tehniskās, tirdzniecības un mākslas skolas, kurās mācījās 2,25 miljoni skolnieku.

Polijas Republikas 1997. gada Konstitūcija arī noteica obligātu izglītību. Izglītības sistēmas reformas ietvaros, kas tika īstenota no 1999. gada septembra, obligātā izglītība tika pagarināta par vienu gadu, ieviešot sešgadīgu pamatskolu un trīsgadīgu nepilno vidusskolu.

No 1999./2000. mācību gada (saskaņā ar 1999. gada 8. janvāra likumu) visi absolventi turpināja izglītību 3 gadīgā nepilnā vidusskolā (ģimnāzijā). Vidusskolas beigās skolēni kārtoja

obligātos eksāmenus. Pēc tam bija jāizvēlas divi varianti: 3 gadīga augstākā līmeņa vidusskola (licejs) vai 2 gadu profesionālā skola. 2000. gadā skolēnu skaits vidējās izglītības sistēmā par 77% pārsniedza 1990. gada līmeni.

Pēc „sociālistiskās” sistēmas sabrukuma uz iepriekšējās akadēmiskās sistēmas, kas bija stipri centralizēta, pamatiem tika būvēta jauna Polijas universitāšu sistēma. Kopš 1989. gada Polijas augstākajā izglītībā un zinātnē ir veiktas vairākas būtiskas reformas. Tās tika pamatotas ar nepieciešamību pēc emancipācijas, liberalizācijas un decentralizācijas, kas atbilda 90. gadu vispārējās transformācijas klimatom. Izmaiņas notika universitāšu vadībā un administrēšanā, studentu skaitā, akadēmiskajās programmās, finansējumā, kontroles standartos, vērtēšanas kritērijos, kur daudz kas bija atkarīgs no dažādiem sociāliem, ekonomiskiem un demogrāfiskiem nosacījumiem. Izmaiņas skāra arī tādus kvantitatīvus aspektus kā studentu un fakultāšu skaits, kā arī kvalitatīvos aspektus, piemēram, akadēmisko autonomiju un brīvību, valsts un privāto institūciju attiecības, maksas režīmu un konkurenci par pētījumu finansēšanu. (Valdības finansējums joprojām bija balstīts uz studentu un akadēmiskā personāla skaitu ar zinātniskajiem grādiem.) Tas viss notika un mijiedarbojās postsociālistiskās transformācijas, eiropeizācijas un globalizācijas kontekstā. Polijas augstākās izglītības sistēma tika pakļauta intensīvai modernizācijai, kas tika veikta ar atslēgvārdiem komercializācija un privatizācija.

Sakarā ar liberalizāciju (iespeju dibināt privātas universitātes, konkurenci starp valsts un privātajām universitātēm, attieksmi pret studentiem kā klientiem utt.) privāto augstskolu kļuva vairāk nekā valsts universitāšu. Izņemot dažus izņēmumus, privātajā augstākajā izglītībā zinātniski pētījumi netika veikti. Privātās augstākās izglītības iestādes bija vienīgās, kas piedāvāja pedagoģisko izglītību. Studiju maksas finansētas privātās augstskolas konkurēja ar valsts universitātēm par vieniem un tiem pašiem resursiem, radot interešu konfliktu universitāšu pasniedzēju vidū, kuri ļoti bieži strādāja paralēli gan valsts, gan privātajā sektorā. Neskaitāmās reformas pēc 1989. gada galvenokārt raksturoja strauji augošās sistēmas komercializācija. Bija vērojama studentu dinamiska izaugsme valsts un galvenokārt jaunizveidotās privātajās universitātēs – laika posmā no 1991. līdz 1995. gadam studentu skaits dubultojās.

1996.–1997. gadā Polijā 213 augstskolās studēja 927,5 tūkstoši studentu. Pastāvēja 10 valsts universitātes – Varšavā, Krakovā, Poznaņā, Lodzā, Vroclavā, Ļubļinā, Toruņā, Gdaņskā, Ščecinā un Katovicē. Katoļu universitāte atrodas Ļubļinā. Pastāvēja arī 13 tehniskās universitātes un Kalnrūpniecības augstākā skola Krakovā.

1999. gadā 11% Polijas iedzīvotāju vecumā no 25 gadiem bija augstākā izglītība. 2000./01. mācību gadā augstskolās tika uzņemti 1,7 miljoni studentu, t.sk. nevalstiskajās – 509 tūkstoši. Līdz ar to 43,6% jauniešu vecumā no 19 līdz 24 gadiem studēja.

Taču starptautiskā salīdzinājumā studijas nebija būtiski uzlabojušās. (XXI gadsimtā Polijas universitāšu zemā pozīcija reitingos bija viens no galvenajiem argumentiem par labu jaunai reformai, kurai vajadzētu palielināt starptautisko konkurētspēju un kura tika izstrādāta kopš 2015. gada. Tā tiek realizēta kopš 2018. gada oktobra. Reformas būtība ir augstākās izglītības vadības centralizācija, reizē piešķirot tai vairāk finanšu līdzekļus.)

Pārmaiņas politikā, ideoloģijā, ekonomikā, kaut mazākā mērā nekā sabiedriskās zinātnes un izglītību, ietekmēja arī citas kultūras jomas.

Jaunajai varai nebija visaptverošas **kultūras politikas** koncepcijas, bet bija ticība vienīgajam pareizajam ceļam, kuru iezīmēja demokrātija un brīvais tirgus. Pēc gadiem ilgas „sociālistiskās” valsts kundzības tika uzskatīts, ka tās ietekme uz kultūras nozari jāsamazina.

1990. gada septembrī Kultūras un mākslas ministrijas sanāksmē tika spriests, ka valsts kultūrpolitikas galvenais uzdevums bija „aizsargāt pilsoņu tiesības uz brīvu radošumu, brīvu līdzdalības formu izvēli un brīvu vērtību izvēli”.

Tāpat kā citas bijušās „sociālistiskās” valstis, Polija no iepriekšējā laikmeta mantoja milzīgu skaitu kultūras namu, bibliotēku un muzeju tīklu visā valstī. Straujo sabiedrisko pārmaiņu dēļ deviņdesmitajos gados šīs iestādes zaudēja savu auditoriju, kura pārgāja uz vairāk „rietumnieciskām” (kā tolaik šķita) kultūras aktivitātēm. Diemžēl šis „rietumu” dzīvesveids bieži vien aprobežojās ar ziepju operu skatīšanos un datorspēļu spēlēšanu.

Organizācijas struktūra institūcijām, kas darbojās kultūras jomā, tika noteikta 1991. gada 25. oktobra Aktā par uzņēmējdarbības organizēšanu un vadīšanu kultūrā (*“Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej”*). Tajā gāja runa par dramatiskajiem un muzikālajiem teātriem, filharmonijām, orķestriem, kinostudijām, kinoteātriem, muzejiem, bibliotēkām, kultūras namiem, mākslas galerijām, kā arī pētījumu un dokumentācijas centriem dažādās kultūras jomās. Turklāt dažas iestādes – muzeji, bibliotēkas, un filmu industrija – darbojās saskaņā ar likumiem, kas uz tām attiecās tieši un detalizēti. Piemēram, XX gadsimta deviņdesmitajos gados valsts iespējas ieguldīt līdzekļus muzeju infrastruktūrā bija ļoti ierobežotas. Saistībā ar valsts pārvaldes reformu no 1998. gada lielākā daļa muzeju tika nodoti pašvaldībām, kurām saskaņā ar likumu par muzejiem ir pienākums nodrošināt līdzekļus to uzturēšanai, attīstībai un drošībai. (Kopš 2005. gada šie muzeji var pieteikties subsīdijām bez pašvaldību starpniecības tieši no Kultūras un nacionālā mantojuma ministrijas.)

Atsevišķas specializētas nacionālās kultūras iestādes: Ādama Mickēviča institūts (*Instytut Adama Mickiewicza*), Grāmatu institūts (*Instytut Książki*), Frederika Šopēna nacionālais institūts (*Narodowy Instytut Fryderyka Chopina*), Starptautiskais kultūras centrs (*Międzynarodowe Centrum Kultury*), Polijas Filmu institūts (*Polski Instytut Sztuki Filmowej*), Valsts arhīvs (*Archiwa Państwowe*), Teātra institūts (*Instytut Teatralny*), Nacionālais audiovizuālais institūts (*Narodowy Instytut Audiowizualny*), Nacionālais kultūras centrs (*Narodowe Centrum Kultury*), Nacionālā mantojuma institūts (*Narodowy Instytut Dziedzictwa*), Mūzikas un dejas institūts (*Instytut Muzyki i Tańca*), Muzeoloģijas un kolekciju aizsardzības institūts (*Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów*) tika tieši pakļautas kultūras ministram.

Ārzemju tūristu Polijā lielu interesi izsauc mākslas vērtību krātuves. Varšavas muzejos glabājas labākie poļu glezniecības un skulptūras paraugi, Krakovā – agrās renesanses laikmeta itāļu glezniecības darinājumi, Leonardo da Vinči un Rembranta darbi. Uzmanību piesaista tādi muzeji kā plakāta muzejs Viļanuvā (*Muzeum Plakatu w Wilanowie*) pie Varšavas, Tekstilražošanas muzejs Lodzā, Mūzikas instrumentu muzejs Poznaņā, XIII gadsimta sālsraktuvju muzejs Veļičkā (*Wieliczka*), kariešu muzejs Lancutē (*Łańcut*) u.c., kā arī daudzas unikālas katedrāļu un baznīcu celtnes.

Kopā ar politiskām pārmaiņām un virzību uz demokrātiju Polija nonāca jaunā kultūras realitātē. Tāpat kā visā Rietumu un postpadomju pasaulē, arī Polijā globalizācijas tendences nesaudzēja tradicionālo kultūru. Notika kultūras komercializācija. Tā ir rezultāts plašākai parādībai – patērētāju dzīvesveidam, kurā visa cilvēka darbība ir pakārtota tirgum. Masveidā varēja novērot patērētāja pasaules uzskatu ienākšanu sabiedrībā. Uz komerciāliem pamatiem

nācās pārkārtoties faktiski visu kultūras un mākslas nozaru darbiniekiem. Tā, pirmajos valsts pārveides gados tika privatizēti izdevējdarbības un mūzikas tirgi.

Tirgus attieksme pret kultūru iezīmēja tās vērtības samazināšanos, jo kultūru sāka uztvert kā preci, kuru var nopirkt par naudu. „Kultūras lielveikalā” ikviens teorētiski var darīt to, ko viņš vēlas, un ticēt visam, kam vēlas, tikai ar nosacījumu, ka viņš tieši nekaitē citiem cilvēkiem. „Kultūras lielveikalā” cilvēki teorētiski piedzīvo izvēles brīvību, lai gan objektīvi šī izvēle nebūt nav brīva. Sabiedrība, kurā cilvēks dzīvo, politika, ekonomika, morāle, reliģija lielā mērā nosaka viņa izvēli.

Kultūras produktu mākslinieciskās un intelektuālās vērtības vietu faktiski ieņēma peļņas kāre – māksla pielāgojās tirgus spēles noteikumiem un saņēmējs kļuva par klientu, māksla centās apmierināt viņa cerības un vajadzības. Tas veicina seklu izklaides jomu radīšanu, kas, lai arī ir ļoti populāras sabiedrībā, nedarbojas cilvēka spēju attīstības virzienā.

Vēl viena negatīva kultūras komercializācijas iezīme ir iespēja viegli ietekmēt un manipulēt ar auditoriju. Tas notiek, izmantojot kultūras produktus (piemēram, filmas), veidojot atbilstošus (no tirgus viedokļa tam labvēlīgus) cilvēku uzvedības modeļus, kas izpaužas kā palielināta noteiktu preču un pakalpojumu pārdošana.

Tiesa, neraugoties uz daudzajām negatīvajām sekām, kultūras komercializācijai ir arī dažas pozitīvas iezīmes. Tā kā pastāv uzņēmumi, kas investē reklāmā, ir iespējams attīstīt lielu skaitu televīzijas staciju un laikrakstu, kuru produktos daudzi cilvēki atradīs kaut ko sev noderīgu. Tiek radīts daudz darba vietu, kas saistītas ar reklāmas attīstību.

Deviņdesmito gadu ievērojama parādība Polijas mākslā neapšaubāmi bija kritiskā māksla, kas t.s. „tiešraidē” komentēja „sociālisma” transformāciju kapitālismā.

Pieaugot piekļuvei digitālajām tehnoloģijām, pieauga tās mākslas ietekme, kas izmantoja šīs tehnoloģijas. Tuvojoties jaunajai tūkstošgadei, literāti un mākslinieki arvien vairāk pievērsās zinātniskām koncepcijām. Viņi smēla iedvesmu tehnoloģijās un zinātniskajās stratēģijās un centās kļūt par starpniekiem starp postmoderno sabiedrību, zinātnisko datu pārraides sistēmu un progresīvo tehnoloģiju pasauli.

Tiek runāts par postmodernisma kā aptverošas parādības, kas attiecas uz ideju krīzes laikmetu, kad mainījās viss – dzīves stils, uztvere, vērtības, orientācijas, ienākšanu Polijas mākslā, literatūrā un filozofijā. Postmodernisms Polijā izplatījās jau pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados, bet plašāku ietekmi guva pēc transformāciju sākuma. Tiesa, post-“sociālistiskajā” Polijā postmodernismu kritizēja ne tikai sociāldemokrāti, bet arī „Solidaritātes” aprindu un katoļu baznīcas pārstāvji, kuri popularizēja drīzāk „kolektīviskās”, nevis „liberālās” vērtības. Tomēr kopš 90. gadiem postmodernisms ieņēma nozīmīgu vietu poļu kultūrā, it īpaši poētikas un mākslas teorijas jomā.

Pēc „sociālistiskā” režīma sabrukuma 1989. gadā poļu **literatūra** bagātinājās ar jaunām tendencēm. Literatūras kritiķi konstatē, ka mūsdienu poļu literatūra attīstās starp tradīciju un mūsdienām, „pienākumu” un „dumpi”, metafiziku un vēsturi, tā ir literatūra „ceļā”, nenogurstošā gaitā, cenšoties un alkstot saprast, saglabāt un nodot tālāk visu patiesību par to neparasto piedzīvojumu, ko sauc par „cilvēka dzīvi”.

Spilgti un interesanti ir garīgo sakņu un savas „mazās dzimtenes” meklējumi mūsdienu vēstures sarežģījumos (P. Halles, S. Hvina, A. Libera romāni), kā arī mēģinājumi daiļliteratūrā ieviest mūsdienu mediju valodu, masu kultūras parādības un varoņus.

Poļu rakstnieks, žurnālists, scenārists **P. Halle** savā laikā darbojās „Solidaritātes” preses dienestā, publicējās t.s. „pašizdevniecībā” (*camuzdam*), 90. gados vadīja Gdaņskas televīziju. Viņa literārie darbi runā par Gdaņskas pilsētu, tās vēsturi un iedzīvotājiem. Viņam bez jebkāda politiska naidīguma izdodas parādīt saistību un nepārtrauktību starp Vācijas un Gdaņskas (Dancigas) vēsturi.

Poļu rakstnieks, literatūrkritiķis, esejists **S. Hvins** ir Lietuvas poļu pēcnācējs, kuri tika izraidīti no Lietuvas pēc Otrā pasaules kara. Dzīvo un strādā Gdaņskā un tāpat kā P. Halle darbojas kā savas pilsētas mākslinieciskais hronists.

Teātra režisors, dramatisku darbu tulkotājs **A. Libera** 1998. gadā uzstājās kā rakstnieks ar romānu „*Madam*”, kurš tika tulkots vairāk nekā 20 valodās.

Gandrīz visi poļu rakstnieki savus politiskos uzskatus pauda mākslinieciskā literārā formā, padarot vēsturi par nozīmīgu viņu darbu tēmu. Nosauksim tikai dažus no tiem.

Poļu prozaīķis, dzejnieks, dramaturgs **A. Stasiuks**, neapmierināts ar dienesta apstākļiem armijā, dezertēja no tās, par ko pavadīja pusotru gadu cietumā. Pēc tam iesaistījās pacifistu kustības aktivitātēs. 1987. gadā rakstnieks atstāja galvaspilsētu un apmetās dziļā provincē, 13 māju lielā ciematā viņš ved naturālo saimniecību un uztur sakarus ar pasauli, izmantojot Internetu. Viņš debitēja 1992. gadā ar stāstu krājumu „*Mury Hebronu*” (Hebronas mūri), kurā stāstīja par savu ieslodzījuma pieredzi. 1995. gadā iznāca romāns „*Biały kruk*” (Baltais krauklis, kas kļūva par bestselleru un tika tulkots daudzās valodās.) 1997. gadā A. Stasiuks uzrakstīja grāmatu „*Dukla*”, ar sava veida pasaules metafiziskās interpretācijas pieredzes izklāstu. Stāstu par no pirmā acu uzmetiena parastas Polijas provinces pilsētu rakstnieks pārvērtā pārdomās par gaismas un tumsas, matērijas un tās sabrukuma, telpas un laika metamorfozēm. 1999. gadā tika publicēts romāns „*Dziwięc*” (Deviņi), sava veida eksistenciāls detektīvistāsts par mazu uzņēmēju, kurš iesaistās gangsteru darbībās. Kritiķi ir atzīmējuši autora brīnišķīgo valodu un nevainojamo stilu, organisku liriskas un sarkasma apvienojumu.

90. gados kā feļetonists darbojās **J. Pilhs**. Pamatojoties uz viņa prozu, tika izveidotas televīzijas filmas un „televīzijas teātra” izrādes. Arī pats viņš kā aktieris darbojās TV filmās. Viņa precīzi valodiski izstrādātajos darbos netrūkst komēdijas aspektu, pārspīlējumu un groteskus, it īpaši aprakstot savu dzimteni Češinas Silēziju (poļu *Śląsk Cieszyński*, čehu *Těšínské Slezsko*) un protestantu minoritātes vidi, kurai viņš pats piederēja.

Gadsimta pēdējos gados tika publicētas pirmās grāmatas vairākiem vēlāk populāriem rakstniekiem. Tā, 1996. gadā iznāca **V. Kučoka** pirmā grāmata. Trešā – „*Opowieści slychane*” (Dzirdēti stāsti, 1999) jau guva augstu kritikas vērtējumu.

Citu 90. gados strādājošo literātu pirmās grāmatas iznāca nākamā gadsimta sākumā. 2001. gadā tika izdots **M. Vitkovska** stāstu krājums „*Copyright*” (Autortiesības). **J. Dehnels** publicēties sāka XX gadsimta beigās, bet ar romānu „*Lala*” starptautisku ievēribu guva 2006. gadā.

Pēdējos gados poļu literārajā vidē var novērot īpatnēju fenomenu – feminizācijas vilni. Kopš 1990. gadiem sensacionālākos romānus, šķiet, ir sarakstījušas sievietes. Dažas no tām bija diezgan jaunas.

Par vienu no savas paaudzes kritiski atzītākajām un komerciāli veiksmīgākajām rakstniecēm kļuva psihoterapeite **O. Tokarčuka**. 1993. gadā iznāca viņas pirmais romāns „*Podróż ludzi księgi*” (Grāmatu cilvēku ceļojums). Lielus panākumus guva trešais O. Tokarčukas romāns „*Prawiek i inne czasy*” (Ura un citi laiki), kas tika izdots 1996. gadā, Tā

darbība risinās izdomātā Uras pilsētā Polijas austrumos. Pilsēta atrodas četru erceņģeļu aizsardzībā. No viņu viedokļa romāns atspoguļo iedzīvotāju dzīvi astoņu gadu desmitu laikā kopš 1914. gada. Paralēli daudzveidīgajai tā laika Polijas vēsturei, romāns apraksta visu cilvēku prieku un sāpju pastāvīgu atgriešanos, ko Urā var redzēt caur palielināmo stiklu. Romāns ir tulkots daudzās valodās, un apliecinājis autorei starptautisko reputāciju kā vienu no nozīmīgākajiem mūsdienu poļu literatūras radītājiem.

2018. gadā O. Tokarčuka kļuva par pirmo poļu rakstnieci, kas ieguvusi Bukera starptautisko balvu. 2019. gadā viņai tika piespriesta Nobela prēmija literatūrā par 2018. gadu.

90. gados debitēja **I. Fiļipjaka**, kuras darbi tiek uzskatīti par nozīmīgu mūsdienu poļu feministu literatūras izpausmi. 1986. gadā viņa emigrēja no PTR un lūdza politisko patvērumu Rietumos. Dzīvoja Parīzē un pēc tam Ņujorkā. 1996. gadā atgriezās Polijā. Izvērsa darbību, lai demokrātiskajā Polijā literatūrā atvērtu jaunas iespējas balsīm, kuras iepriekš bija izslēgtas no kultūras diskursa.

1998. gadā viņa bija pirmā zināmā varone, kas plašsaziņas līdzekļos raksturoja sevi kā lesbieti. I. Fiļipjaka apgalvoja, ka atgriešanās Polijā pozitīvi ietekmēja viņas personīgo dzīvi un karjeru, tomēr 2003. gadā atkal emigrēja, jo Polijā pieauga homofobie un nacionālistiskie noskaņojumi.

Rakstniece, esejiste, feļetoniste, kinoscenāriste **M. Gretkovska** 1990. gados publicējās modes žurnālā „Elle“ u.c. izdevumos. Viņa debitēja ar romānu „*My zdies emigranti*” (Mēs šeit emigranti, 1991), kurā ironiski runāja par jaunās paaudzes cilvēku pieredzi, kas pameta Poliju. Nākamās trīs grāmatas aprakstīja Francijā dzīvojošās mūsdienu mākslinieciskās un intelektuālās bohēmas dzīvi. Šajā laikā rakstniece ieguva reputāciju kā „skandāliste” un „postmoderniste”. Viņas prozai raksturīgs eseju vieglums un asums. 1996. gadā pēc viņas scenārija tika uzņemta filma „*Szamanka*” (Šamaniete).

Viena no nozīmīgākajām rakstniecēm Polijā ir **M. Tulli**. 1995. gadā viņa debitēja ar darbu „*Sny i kamienie*” (Sapņi un akmeņi). Šai pašā sakarā var pieminēt arī **D. Maslovsku**, kura savu debijas romānu „*Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*” (Polijas un Krievijas karš zem balt-sarkana karoga, 2002) uzrakstīja 18 gadu vecumā, pēdējo gadu mācoties licejā. Romāns ir tulkots izplatītākajās Eiropas valodās. Tajā aprakstīta postkomunistiskās Polijas jauniešu ikdiena un izredžu trūkums. Kritiķi īpaši slavēja stāstījuma stilu, bagātinātu ar jauniešu slengu.

Blakus literatūrai sekmīgi attīstījās **teātra māksla**. Poļu teātris turpināja jau iepriekš aizsāktās tradīcijas, dibināja jaunas. Svarīga loma teātra mākslas popularizēšanā ir teātra festivāliem. Gadā Polijā to ir apmēram 250–280 (Šajā skaitā ietilpst gan lieli starptautiski pasākumi, gan mazāki, kas noris vietējo povjatu kultūras namos. Daļai no teātra izrādēm tiek pievienoti papildus koncerti, citi pasākumi.) Piemēram, kopš 1993. gada Gdaņskā notiek Šekspīra festivāli. (Tāpēc nenākas brīnīties, ka kopš 2014. gada šeit darbojas Šekspīra teātris. Tā bija pirmā teātra ēka, kas uzbūvēta Polijā pēdējo 40 gadu laikā.)

1994. gadā valsts rokās palika 64 teātri, pastāvēja 48 pašvaldības teātri, un trīs teātrus kopīgi vadīja vojevoda un pilsēta. Sakarā ar 1999. gada administratīvo reformu 30 drāmas teātri un visas operas tika nodotas vojevodistu pārvaldībā, bet visi leļļu teātri (26) nonāca povjatu fu kontrolē. Kultūras un nacionālā mantojuma ministrija tieši vada trīs lielākos un slavenākos Polijas teātrus: Nacionālo teātri („*Teatr Narodowy*”) un Lielo teātri („*Teatr Wielki*”) Varšavā un Veco teātri („*Stary Teatr*”) Krakovā, piedalās vēl dažu teātru vadībā.

Virkne teātru nevairās no eksperimentiem. Tā, radošos meklējumos atrodas „*TR Warszawa*” (agrākais *Teatr Rozmaitości* – Varietē teātris), kas XX un XXI gadsimta mijā kļuva par teātra revolūcijas centru, radot jaunu estētiku un teātra valodu, kā arī veselu režisoru, dramaturgu, scenogrāfu, komponistu un aktieru paaudzi. Tas apvieno jauninājumus iestudējumos ar strīdīgu tēmu uzņemšanu repertuārā saistībā ar strauji mainīgo realitāti sociālajā, politiskajā un ekonomiskajā sfērā.

Jaunas nodaļas sākums *Teatr Rozmaitości* vēsturē un vienlaikus izrāviens poļu teātra attīstībā bija izrāde „*Bzik tropikalny*” (Tropu trakums, pirmizrāde 1997. gada janvārī), kuras pamatā bija S. Vitkeviča darbi. Tā bija Krakovas Valsts teātra skolas režijas nodaļas trešā kursa studenta G. Jarzuna debija. Viņš runāja par Rietumu racionālisma sadursmi ar Tālo Austrumu mistiku, izmantojot popkultūras valodu un mūsdienu rokmūziku. Izrāde kļuva par hitu un pacēla G. Jarzunu popkultūras elka rangā. Līdz 2005. gadam, kad izrāde tika noņemta no afišas, Polijā un ārzemēs tā tika izrādīta vairāk nekā 200 reizes. 1998. gadā G. Jarzuna kļuva par „*TR Warszawa*” māksliniecisko vadītāju. Kopš šī laika viņš ir iestudējis daudzas izrādes Eiropas un visas pasaules teātros.

Kino māksla. No 90. gadiem filmu ražošana Polijā tiek organizēta tāpat kā lielākajā daļā Rietumeiropas valstu. Režisori piesaista ārvalstu investorus, lai finansētu savus projektus. Zināmu finansiālu palīdzību nodrošina gan sabiedriskā, gan privātā televīzija. No valdošās elites viedokļa interesantākie projekti „konkursa rezultātā” un „ar kultūras ministra lēmumu” saņem valsts atbalstu no budžeta.

Šādos apstākļos sekmīgi turpināja darboties apbalvojumiem burtiski apbērtais režisors **A. Vajda**. Viņa veiktā nacionālās klasikas darba Ā. Mickeviča poēmas „*Pan Tadeusz*” ekranizācija (1999) poļiem rādīja, kādus viņi sevi redz sapņos un cik tālu šie sapņi atšķiras no realitātes. 90. gados A. Vajda laida klajā arī vairākas citas filmas: „*Pierścienie z orlem w koronie*” (Gredzens ar ērgli kronī, (1992), „*Nastasja*” (1994), „*Wielki tydzień*” (Svētā nedēļa, 1995), „*Panna Nikto*” (Meitene Neviena, 1996), kurās, pēc vairāku kritiķu domām, viņš „intelektuālos trūkumus kompensēja ar citātiem no saviem agrākajiem darbiem no bijušā laikmeta godības”. Radošo darbību režisors turpināja arī XXI gadsimtā, uzņemot šajā darbā jau pieminēto filmu „*Katyn*” (Katiņa, 2007).

1999. gada Berlīnes kinofestivāla laikā Amerikas Kino fonds (*Cinema Foundation*) A. Vajdam pasniedza tikko nodibināto Brīvības balvu radošākajam un drosmīgākajam filmu veidotājam Centrālajā un Austrumeiropā. Tajā pašā laikā šī balva tika nosaukta A. Vajdas vārdā, un viņš vēlāk to personīgi pasniedza nākamajiem laureātiem ikgadējā apbalvošanas ceremonijā. 2000. gadā A. Vajda kļuva par ASV Kinoakadēmijas goda balvas („Oskara”) ieguvēju par radošu sasniegumu kopumu.

Režisors **K. Kieslovskis**, kuru finansēja franču producenti ārzemēs, uzņēma t.s. „krāsu triloģiju”, filmas „*Trzy kolory. Niebieski*” (Trīs krāsas. Zilā, 1993). „*Trzy kolory. Biały*” (Trīs krāsas. Baltā, 1994), „*Trzy kolory. Czerwony*” (Trīs krāsas. Sarkanā, 1994), kurām katrai ir piešķirts liels skaits starptautisku balvu. Polija tajās attēlota ar ārvalstu eiropiešu acīm. Tās ir kļuvušas arī par komerciāli veiksmīgākajām filmām.

Starp 90. gadu Polijas kino komerciālajiem panākumiem jāmin scenārista un režisora **V. Pasikovska** kriminālais trilleris „*Psy*, (Suņi, 1992, piecas balvas nacionālo filmu festivālā). Kopš tā laika viņš ir piedalījies vairāk nekā 15 filmu veidošanā, no kurām daudzām ir piešķirtas dažādas balvas.

Populāras ir **J. Maļuška, O. Ļubašenko** kinokomēdijas.

Deviņdesmitajos gados par divkārtēju „Oskara” ieguvēju kļuva poļu izcelsmes kinooperators **J. Kaminskis**, kurš 1981.gadā, kad Polijā tika ieviests karastāvoklis, 21 gada vecumā emigrēja uz ASV. Kopš 1993. gada viņš visos savos iestudējumos ir sadarbojies ar S. Spīlbergu. 1994.gadā J. Kaminskis saņēma ASV Kinoakadēmijas „Oskaru” par filmu „Šindlera saraksts” (angļu *Schindler's List*) un 1999. gadā par „Ierindnieka Raiena glābšana” (*Saving Private Ryan*). Daudzi citu balvu ieguvējs. 2000. gadā notika viņa kā režisora debija.

Mūsdienās arī elitārajai mākslai Polijā ir daudz cienītāju. Darbojas 17 simfoniskie orķestri, daudzi kamerorķestri un ansambļi. Ražīgi turpināja strādāt pasaules slavu ieguvušais komponists **K. Pendereckis**. No 1980. līdz 2005. gadam tapa viens no viņa monumentālākajiem darbiem “Poļu rekviēms” (*Polskie Requiem*).

Tālu aiz valsts robežām ir pazīstama Polijas **opera**. Valstī pastāv 10 operteātri. Tādus dziedātājus kā **P. Beczala, M. Kvicjens** u.c. regulāri var redzēt uz pasaules slavenāko operteātru skatuve.

1975. gadā kļuvis par jaunāko F. Šopēna vārdā nosauktā pianistu konkursa laureātu, vēlāk kā izcils šī komponista mūzikas interpretators pasaules slavu ieguva **K. Cimermans**. Viņš veiksmīgi izpilda arī citu komponistu skaņdarbus.

Plaši pazīstams ir poļu vijolnieks **B. Niziols**.

Kaut gadiem ilgi „sociālistiskā” vara bija demonstrējusi savu negatīvo attieksmi pret **džezu**, pēc šīs varas noiešanas no skatuves valstī attīstījās viena no aktīvākajām džeza strāvām pasaulē. Katru gadu Polijā notiek vairāk nekā 40 džeza festivāli. Poļu mākslinieki ir labi zināmi citu valstu džeza cienītājiem. Poļu – amerikāņu džeza multiinstrumentālista **M. Urbaniaka** ieraksti ir pārdoti 1,5 miljonus eksemplāru visā pasaulē. Pasaulē pazīstams ir poļu džeza piānists **A. Makovics**. Īpašu popularitāti guvuši viņa Dž. Gēršvina darbu klavieru ieraksti.

Kā allaž spilgti starptautiskajā līmenī bija pārstāvēta Polijas **glezniecība**.

Poļu gleznotājs **M. Ružuks** ir viens no ievērojamākajiem mūsdienu marinistiem. Turpinot ievērojamāko XIX gadsimta mākslinieku tradīcijas, mākslinieks ar eļļas krāsām uz audekla ataino kuģu eleganci pasaules jūrās un okeānos. Viņa darbiem raksturīga gaismas atstarojumu pārvešana ūdeņu dziļumos, kad saules stari atspoguļojas okeāna viļņos. Viņa jūras ainavas, vai tās rāda viesuļvētru, vai pilnīgu bezvēju, rada skatītājam spēcīgas emocijas.

Gleznotājs **V. Sasnals** dod priekšroku pārsvarā melnbaltai paletei. Viņš ņem savas tēmas no ikdienas dzīves, izmantojot attēlus no plašsaziņas līdzekļiem un popkultūras. V. Sasnala gleznas ir eklektiska stila un grūti pakļaujas formālai klasifikācijai.

Ar savām monumentālajām skulptūrām, kas vizuāli saistās ar antīko mākslu, Francijā un Itālijā uzmanību izraisījis poļu tēlnieks **I. Mitorajs**.

Mūsdienu modernajai mākslai ir veltītas daudzas galerijas un muzeji, no kuriem ievērojamākie ir Iedrošinājuma galerija (“*Zachęta Narodowa Galeria Sztuki*”) un Modernās mākslas muzejs Varšavā (“*Das Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie*”). Var atzīmēt virkni sabiedrībā ievērtību guvušus mūsdienu māksliniekus. Ar mākslinieku – avangardistu grupu izstāžu organizēšanu ievērtību guva fotogrāfs un eksperimentālu filmu autors J. Robakovskis. Mūsdienu mākslas cienītāji seko tēlnieka, performanču rīkotāja, akcionista P. Althamera, tēlnieka un videomākslinieka M. Balkas, gleznotāja un telpu instalāciju veidotāja R. Kusmirovskas, poļu-kanādiešu-amerikāņu mediju mākslinieka K. Vodičko, gleznotājas

P. Olovskas, vizuālās mākslinieces, kura veido gan skulptūras, zīmējumus uz papīra, gan gatavo fotogrāfijas, filmu instalācijas J. Rajkovskas un daudzu citu darbībai.

Kā izcilākos postmodernisma pārstāvjus poļu **arhitektūrā** var atzīmēt **Č. Beļeckī** un **M. Budzinski**. Kopš 1989. gada Polijas arhitektūrā daudz kas ir mainījies, daudzās vietās jaunais stāv blakus vecajam un rada gan zināmu disonansi, gan arī saglabā pēctecības ainu, kas padara Polijas laikmetīgo ainu vienmēr aktuālu.

90. gados nozīmīgas izmaiņas notika **masu kultūras** jomā, kas saistīta ar masveida produkciju un ir domāta masveida patēriņam. Mūsdienu masu kultūra ir kultūras demokratizācijas un tehnoloģiju attīstības rezultāts, īpaši komunikācijas jomā. Galvenais masu kultūras atribūts, kā norāda nosaukums, ir tās sasniedzamība. Parasti to stāda kontrastā ar elitāru, ļoti māksliniecisku kultūru. No šādas pretrunas viedokļa galvenā uzmanība tiek pievērsta masveida ražošanai un tās satura standartizēšanai, kā arī tieksmei standartizēt šādas kultūras patērētāju gaumi un uzvedību. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu dinamiskā attīstība galu galā veidoja masu kultūras modeli kā ātru informācijas plūsmu un viegli pieejamu, lētu izklaidi.

Viena no galvenajām institūcijām, kas nodrošina kultūrizglītību Polijā ir kultūras nami un klubi. Tie veic vairākas sociālās funkcijas: veicina māksliniecisko pašdarbību, veic sociālās, sporta un izklaides funkcijas.

Neraugoties uz visas sabiedriskās dzīves transformācijas grūtībām atsevišķi poļu entuziasti sasniedza izcilus rezultātus **sportā**.

Viens no viņiem bija soļotājs **R. Koržeņevskis**, kurš vasaras olimpiskajās spēlēs trīs reizes pēc kārtas (1996. gadā Atlantā, 2000. gadā Sidnejā un 2004. gadā Atēnās) ir izcīnījis zelta medaļas 50 km soļošanas sacensībās. Pie tam Sidnejā viņš uzvarēja arī 20 km soļošanā.) Bija arī pasaules čempions 1997., 2001. un 2003. gadā.

D. Mihalčevskis bija poļu profesionāls bokseris, kurš uzstājās pussmagā un pirmā smagā svara kategorijā. Bija pasaules čempions pussmagā svarā (WBO versija, 1994-2003; WBA versija, 1997; IBF versija, 1997) un pirmā smagā svara (WBO versija, 1994-1995) kategorijās.

Polijas pilsoņi ieņem redzamu vietu pasaules alpīnistu un pasaules apceļotāju saimē. 1995. gada decembrī M. Kamiņskis sasniedza Dienvidpolu, kļūstot par pirmo cilvēku, kurš viena gada laikā sasniedza abus Zemeslodes polus. 1998. gadā **Ļ. Ciha** panāca, ka viņam bija pakļāvušās visu kontinentu augstākās kalnu virsotnes.

5-5
Dokumenti 5.nodaļai

38. dokuments

Slepeni

**A. Jakovļeva un E. Ševarnadzes iesniegums PSKP CK. Par mūsu soliem saistībā ar
Polijas prasībām Padomju Savienībai**

Līdz šim ir atklājušās divas centrālās problēmas, kas aizēno padomju un poļu attiecības: 1939. gada 23. augusta Padomju un Vācijas līguma slepenā protokola esamības atzīšana un Berijas un viņa palīgu vaina par Polijas internēto virsnieku nāvi Katiņā. Poļu puse, kas gadu gaitā ir apguvusi metodiku, kā izdarīt uz mums spiedienu neērtajos jautājumos, tagad izvirza jaunu prasību grupu, kas nereti ir aplami un kopumā nepieņemami. 1989. gada oktobrī ārlietu ministrs K. Skubiševskis izvirzīja jautājumu par Padomju Savienības kompensāciju par materiālajiem zaudējumiem Polijas izcelsmes pilsoņiem, kuri cieta no Staļina represijām un šobrīd uzturas Polijā (200–250 tūkstoši cilvēku, pēc Polijas aprēķiniem). Runa iet par 5-7 miljardu rubļiem. Šī [1990] gada aprīļa beigās Polijas Republikas Seims un Senāts pieņēma īpašu rezolūciju par Katiņu, kurā izteikta cerība, ka PSRS valdība apsvērs kompensācijas problēmu upuru ģimenēm. Šo prasību mērķis ir atklāts Polijas presē – tādā veidā norakstīt Polijas parādu Padomju Savienībai (5,3 miljardi rubļu).

Vēlme uzkarsēt pretkrieviskos un pretpadomju uzskatus diktē sistemātiskas pretenzijas izvirzīšanu par poļu kultūras vērtību izdošanu. 1990. gada aprīļa beigās Polijas Republikas Ārlietu ministrija oficiāli izvirzīja jautājumu par poļu kultūras vērtību, kas nonāca Padomju Savienībā „sakarā ar bijušās Krievijas impērijas Polijas daļas sagrābšanu”, „Padomju Savienības veikto Polijas valsts teritoriju okupāciju pēc 1939. 17. septembra” un pat „Padomju armijas izvesto 1945. gadā no Polijas rietumu un ziemeļu zemēm”, kuras tā saņēma no Vācijas, atdošanu Polijai. Šādā apjomā tas tiek darīts pirmo reizi.

Visu šo akciju rezultātā Polijas, bet daļēji arī Padomju Savienības sabiedrībā veidojas viedoklis, labvēlīgs poļu varas iestādēm, par zināmu vienpusēju Padomju Savienības vainu.

Tai pat laikā mūsu rēķins Polijai varētu būt daudz nozīmīgāks. Mēs runājam par ukraiņu, baltkrievu un krievu tautu kultūras vērtībām, kuras savā laikā tika izvestas uz Poliju no Ukrainas un Baltkrievijas rietumu reģioniem, par militāro operāciju milzīgajām izmaksām, lai atbrīvotu Poliju no vācu iebrucējiem (nemaz nerunājot par morālo faktoru – uz poļu zemes bojā gāja 600 tūkstoši padomju karavīru), par Polijas okupācijas nodarītajiem postījumiem Padomju Krievijas iedzīvotājiem 1920. gada karā un pēc tam, par kompensācijām padomju karavīru ģimenēm, kuri gāja bojā 1944.–1945.gadā mūsu karaspēka aizmugurē no poļu reakcionārās pagrīdes rokas.

Saskaņā ar provizoriskām aplēsēm Polijas nodarītais kaitējums tikai Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR ir daudzkārt lielāks nekā Polijas puses izvirzītās prasības pret PSRS. Tiek veikta Ukrainas un Baltkrievijas zaudējumu detalizēta izstrāde, ir pieejami dažu vērtību saraksti, kas tagad atrodas Polijas rokās.

Uzskatām par lietderīgu:

- ieteikt Augstākās padomes Ārlietu komitejai vienā no sanāksmēm izskatīt Polijas puses prasības un nosūtīt tai argumentētu atbildi, kurā parādīt, ka prasības un pretprasības jautājumos, kuri ir tik jūtīgi abu zemju cilvēku nacionālajai apziņai, situāciju var tikai nokaitēt, nedodot nekādus reālus ekonomiskus rezultātus. Kas attiecas uz vēsturiskajām un kultūras vērtībām, šo problēmu var atrisināt, pamatojoties uz savstarpējiem līgumiem un ekvivalentu apmaiņu;
- ja Polijas puse nav gatava šādai pieejai, nodrošināt iespēju pievērst padomju sabiedrības uzmanību faktiem, kas parāda Polijas prasību nepamatotību.

PSKP Centrālās komitejas lēmuma projekts ir pievienots. Lūdzam izskatīt.

A. Jakovļevs, E. Ševardnadze

1990.gada 29.maijā.

06/2-223

Dokumenta pirmās lapas augšējā labajā stūrī zem vārda „Slepeni” ir taisnstūrveida zīmogs ar uzrakstu: „PSKP Centrālā komiteja, 1.sektors, 29.maijs, 9011148. Jāatgriež PSKP Centrālās komitejas Vispārējā nodaļā.”

Tulkots no: Записка Яковлева — Шеварднадзе // <http://www.katyn-books.ru/library/taynakatiny-ili-zlobniy-vistrel-b-rossiyu82.html> (20.12.2019)

39. dokuments

Bijušā PSRS prezidenta M.S. Gorbačova atklātā vēstule Polijas Republikas Seima maršalam Marekam Jurekam un Seima deputātiem¹

Cienījamie kungi un draugi!

Es uzrunāju jūs kā pilnvarotos un pilntiesīgos Polijas tautas pārstāvjus sakarā ar kara pret hitlerisko fašismu varoņa, ievērojamā Polijas politiskā un valsts darbinieka ģenerāļa Vojceha Jaruzeļska kārtējo vajāšanu vilni.

Man jau ir nācies detalizēti izteikt savu viedokli par šo tēmu. Un es atkārtoti liecinu: Vojcehs Jaruzeļskis ir viens no tiem, teikšu atklāti, ļoti nedaudzajiem sabiedroto valstu līderiem, kuri ne tikai saprata vajadzību pārvarēt bīstamo starptautisko konfrontāciju un „auksto karu”, bet, izmantojot savas iespējas un spēkus, arī drosmīgi rīkojās šajā virzienā.

Šodien – vairāk nekā ceturtdaļgadsimtu pēc labi zināmajiem Polijas 1981. gada notikumiem – ārkārtīgi neobjektīvā un pat kriminālā gaismā interpretēt viņa lomu tā grūtā laika notikumos – tas, manuprāt, nav nekas cits kā ļoti nepievilcīga politisko rēķinu kārtošana. Atklāti sakot, ir

¹ 2007. – 2011.gados Polijā norisa tiesas process pār bijušo Polijas Tautas republikas vadītāju vairāk nekā 80 gadu veco ģenerāli Vojcehu Jaruzelski. Viņš tika apsūdzēts par „kara stāvokļa” ieviešanu valstī 1981. gada decembrī un „bruņota rakstura noziedzīgas organizācijas vadīšanu ar mērķi izdarīt noziegumus”. Ja tiesa viņu atzītu par vainīgu, V. Jaruzelskim draudēja desmit gadu cietumsods. Par ģenerāli V. Jaruzeļski iestājās viņa kolēģi – II Pasaules kara veterāni. Ģenerāļa aizstāvēbai Polijas Seimam vēstuli nosūtīja arī bijušais PSRS prezidentam Mihails Gorbačovs. 2011. gada augustā saistībā ar veselības stāvokli tiesa izslēdza V. Jaruzeļski no procesa dalībnieku sastāva.

grūti nodalīt šāda veida vajāšanas no pieaugošās vēlmes pārrakstīt jaunāko laiku vēsturi ar nolūku panākt politisku revanšu, radīt jaunas ietekmes sfēras un jaunus norobežozošas barjeras Eiropā.

Tāpat kā daudzi Polijas pilsoņi, es patiesi zinu, ka ģenerālis, bet vēlāk arī prezidents Jaruzelskis deva neaizstājamu konstruktīvu ieguldījumu virzībā uz politisko samierināšanos un nacionālo saskaņu, uz pirmo Austrumeiropā bezasiņaino pāreju pie demokrātijas Polijā, neatkarības un suverenitātes iegūšanu. Starp citu, tieši šajā kontekstā mēs runājam par Vojceha Jaruzelska lomu ar Viņa Svētību pāvestu Jāni Pāvilu II. Es zinu, ka, pieņemot vairākus savus principiālos lēmumus, ģenerālis un prezidents Jaruzelskis izrādīja ārkārtēju personīgo drosmi, atturību un atbildību, pārvarot sarežģīto objektīvo apstākļu un ļoti ietekmīgo konservatīvo spēku bīstamo spiedienu.

Nevaru nepateikt arī to, ka mana ciešā sadarbība ar prezidentu Jaruzelski ļāva man viņu iepazīt kā pārliecinātu un tālredzīgu patiesi vienlīdzīgu un draudzīgu Polijas un Krievijas attiecību atbalstītāju, kas bija un paliek nepieciešamas Polijas un Krievijas kā labu kaimiņu pastāvēšanai, ilgstošai stabilitātei Eiropā. Šajā sakarā neviļus rodas jautājums: vai tikai tas nav viens no galvenajiem iemesliem ilgstošajiem uzbrukumiem Vojceham Jaruzelskim no to politisko spēku puses, kuri ved savu spēli, lai pastāvīgi saasinātu Polijas un Krievijas attiecības, kuri vēlas šādā veidā uzturēt zināmu spriedzi kontinentā un disciplīnu savā militāri politiskajā blokā? Ja tas tā ir, bet šķiet, ka tas tā ir, tad šādas spēle varētu izvērsties vismaz tālejošā savstarpējas Polijas un Krievijas atsvešināšanās ar tās negatīvajām sekām provocēšanā.

Griežoties ar šo vēstījumu pie Jums, dārgie kungi un draugi, es ceru, ka jūs no savas puses ņemsit to vērā, kā pagātnes skarbās realitātes kontekstā, tā arī ievērojot vitālo nepieciešamību radīt mūsu valstīm labāku nākotni. Esmu pārliecināts, ka aktuāla un neatliekama problēma mūsu tautu attiecībās ir savstarpējās sapratnes, labu kaimiņattiecību un abpusēji izdevīgas sadarbības stiprināšana. Nevienš to nedarīs mūsu – Krievijas un Polijas pilsoņu – vietā. Tas, saskaņā ar visu manu pieredzi un dziļu pārliecību, ir vēsturiskais – bez jebkāda pārspīlējuma – patieso Krievijas un Polijas patriotu pienākums, pienākums nākamo krievu un poļu paaudžu, un lielā mērā visas Eiropas, priekšā. Mans ilggadējais sabiedrotais un draugs prezidents Vojcehs Jaruzelskis ir daudz paveicis tā labā. Paldies viņam par to.

Ar cieņu

Mihails Gorbačovs,

Maskava, 2007. gada 18. aprīlis

Avots: „Российская газета” № 4 361, 2007. gada 11. maijs.

Tulkots no: <http://www.rg.ru/2007/05/11/pismo.html> //-17.11.2009

40.dokuments.

Izraksti no Polijas Republikas prezidenta Aleksandra Kvasņevska runas svinīgajā Jedvabnes slaktiņa upuru piemiņas atceres pasākumā 2001. gada 10. jūlijā.

Ja mēs gribam no Jedvabnes iziet labāki, spēcīgāki un gudrāki, nekā mēs bijām, mums ir jāpasaka visa patiesība par šiem notikumiem. Taču pateikt patiesību nenožīmē izplatīt vainu uz visu tautu vai Polijas valsti. Starp poļiem bija tādi, kas palīdzēja ebrejiem un glāba viņu dzīvības. Bija arī tādi, kas nodeva un, diemžēl – arī tā notika, – nogalināja ebrejus. Bija gan tā, gan tā. Starp Jedvabnes lietas secinājumiem nav iespējams, vēl vairāk, nav nepieciešams izdalīt varonības un neģēlības rezultātu – tās, diemžēl, neizslēdz viena otru. Polijā bija liels cildenums un bija liels negods. Tas jāatzīst un par šo sarežģīto situāciju jāpasaka. Vissvarīgākais ir tas, ka attiecībā uz noziegumu Jedvabnē mums jāieņem pozīcija, kas balstītos uz patiesību. Jāpasaka atklāti: jebkuros apstākļos šo nežēlīgo slepkavību Jedvabnē ir izdarījuši poļi, mūsu tautieši. Tāpēc jādara tas, kas tiek darīts šādās situācijās: jāpiedod un jālūdz piedošana. Tomēr jāpiebilst: mēs ticam, ka riebums pret noziegumu neizplatīsies uz visiem poļiem, un mēs ceram, ka uz šīs patiesības būs iespējams būvēt samierināšanās tiltus starp poļiem un ebrejiem. Un, paļaujoties uz to, mainīt arī mūsu pašu izturēšanos, darīt galu visu veidu neiecietībai, antisemitismam, jebkādiem aizspriedumiem. Cik daudz gan es atdotu, lai izrādītos, ka slepkavības Jedvabnē ir murgi un meli. Diemžēl, Jedvabne – tas ir fakts. [..]

Es zinu, ka jebkura prezidenta vai premjerministra rīcība vienmēr tiks vērtēta no politiskā viedokļa. Tāds nu ir mūsu profesionālais risks. Taču cik reižu tieši politiķu drosmīgie un sirsnīgie žesti ir līdzējuši pārvarēt visdažādākās barjeras! Tāda loma bija Villija Branta krišanai ceļos pie pieminēkļa Varšavas geto varoņiem vai prezidenta Jeļcina lūgumam piedot zem Katiņas krusta Povozoneki kapsētā: tad viņam acīs bija asaras, īstas asaras. Tie bija ne tikai politiski, bet arī sabiedriski notikumi. Tie mainīja šo politiķu vadīto valstu apziņu, politisko kultūru [..]

Jedvabni vajadzētu uzskatīt par šādas pavērsiena elementu jaunās tūkstošgades sākumā. Mēģinājumi izvairīties no šīs diskusijas, ne pie kā nenovedīs. Vairs nav iespējams apstāties ceļā uz Jedvabni. Jums Turp ir jāiet. Ieskaitot arī 10. jūliju.[..] Poļiem, strīdoties par to, lūgt vai nē piedošanu par Jedvabni, vajadzētu padomāt: vai viņiem būtu vienalga, ja Jeļcins nebūtu atradis spēku un lūdzis piedošanu par Katiņu? Vai, ja Vācijas kancleri: Brants Varšavā, Kols Kžižovā, [VFR Prezidents] Hercogs, bet pēdējais Šrēders – noklusētu un nenoliektu galvas kara upuru – poļu priekšā? Vai arī mēs to visu uzskatīsim tikai par tukšiem ikdienas žestiem Nē! [..]

Krieviem Jeļcina „piedodiet” par Katiņu acīmredzot bija briesmīgs satricinājums. Viņi tika audzināti pārliecībā, ka 600 tūkstoši viņu tautiešu ir krituši, cīnoties par poļu atbrīvošanu no nacistu iebrucējiem. Viņiem bija savas kapu vietas un kritušo varoņu godināšana. Ar šo apziņu viņi gribēja dzīvot arī turpmāk. Un te nu viņu prezidents pateica, ka ir arī Katiņa, un ka svarīgi ir ne tikai tas, ka pēc Staļina pavēles poļu virsniekus nošāva ar šāvieni pakausī, bet arī tas, ka šāvēji bija krievi.

Var jautāt: kāpēc vispār atgriezties pie šīm tēmām? Tik daudz gadu jau pagājuši ... Bet atbilde ir vienkārša, un Jedvabnes gadījumā tā ir atkārtoti formulēta: mums ir jāatgriežas, jo tā ir daļa no mūsu vēstures. Ja mēs vēlamies lepoties ar tās slavenajām lappusēm, mums jāuzņemas morālā atbildība arī par tās drūmajām lappusēm. Tā kā tas notika Polijā, neatkarīgi no tā, lai cik

tas arī mums būtu sāpīgi, mums tas īpaši jāatceras – it īpaši, rūpējoties par savu nacionālo identitāti.

Avots: («*Тыждник повшехный*», 2001, 15. aprīlis)

Tulkots no: <http://www.novpol.ru/index.php?id=110> // 30.12.2009

Ilustrācijas 5.nodaļai

Tadeuś Mazowiecki un Lehs Valensa.
1989.gads

Tadeuś Mazowiecki un VFR kanclers
Helmūts Kols. 1989. gada novembris.

Tadeuś Mazowiecki

Feliksa Dzeržinska pieminekļa nojaukšana
Varšavā (1989)

Kandidāts uz Polijas prezidenta amatu
1990. gadā Kanādas polis Staņislavs
Tuminskis

Polijas prezidents Ļehs Valensa

Borisa Jeļcina un Ļeha Valensas
tikšanās Kremlī, 1992. gads

Polijas prezidents Aleksandrs Kvasņevskis

Mečislavs Rakovskis

Primass Juzefs Glemps

Trīs bijušie Polijas Republikas prezidenti:
(no kreisās) Bronislavs Komarovskis,
Aleksandrs Kvasņevskis, Ļehs Valensa.

Aleksandrs Kvasņevskis un Ļehs Kačinskis

Lēšeks Balcerovičs.

Hanna Suhocka

50 000 zlotu banknote, izlaista 1989.gadā

2 000 000 zlotu banknote, izlaista 1992.gadā

Divvalodīgie pašvaldību iestāžu uzraksti Polijas Augšsilēzijā Cišekas ciemā (*Cisek*), kur no 2006. gada vietējā administrācija darbojas divās: poļu un vācu valodās.

Viena no populārākajām Polijas ikdienas avīzēm „Gazeta Wyborcza”

Polijas administratīvais dalījums vojevodistēs kopš 1999.gada

PTR laikā uzsāktās būvēt Žarnovices atomelektrostācijas drupas mūsdienās.

Skats pēc bandītu grupējumu sadursmes Ļubļīnā. 1995. gads. Fotogrāfe Ivona Burdzanovska (Iwona Burdzanowska) / Forum

Ogļu ieguve Turovā, Polija

Poļu zemnieka saimniecība

Liellopu ganāmpulks poļu fermers saimniecībā

PR karavīri mācībās.

Mūsdienu Varšavas finanšu centrs

Universālveikals „Solpol” Vroclavā,
arhitekts Vojcehs Jaržabeks un komanda.
1992 – 1993

Piemineklis poļu kavalērijai, uzstādīts
Varšavā 1994. gadā.

Varšavas Universitātes bibliotēka,
arhitekts Mareks Budziņskis, 1994. – 1999.

Varšavas universitātes bibliotēka: interjera
dizains. 1999.

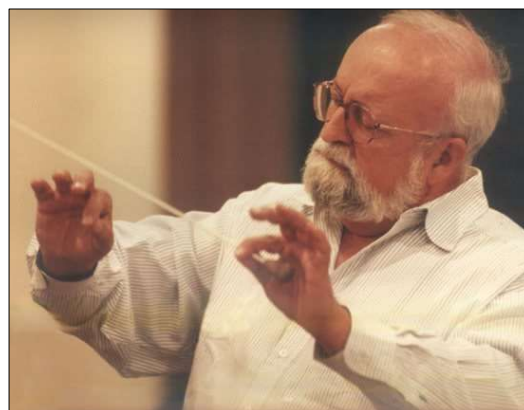
“Šķībā māja” (*Krzywy Domek*) Sopotā.
Arhitekti Stefans Sotinskis, Malgožata
Krūško-Sotinska un Ļešeks Zaļevskis. 2004.

Nobela prēmijas laureāts rakstnieks
Česlavs Milošs. 1998.gads.

1996. gada Nobela prēmijas laureāte
rakstniece Vislava Šimborska

Kristofs Pendereckis

Andžej Vajda

Polijas kultūrai veltīts izdevums Krievijā

Vairākkārtējais Olimpiskais un pasaules čempions soļošanā Roberts Korženevskis

Mareka Ružuka „Jūras ainava”

Karola Baka glezna „Fantāzija”

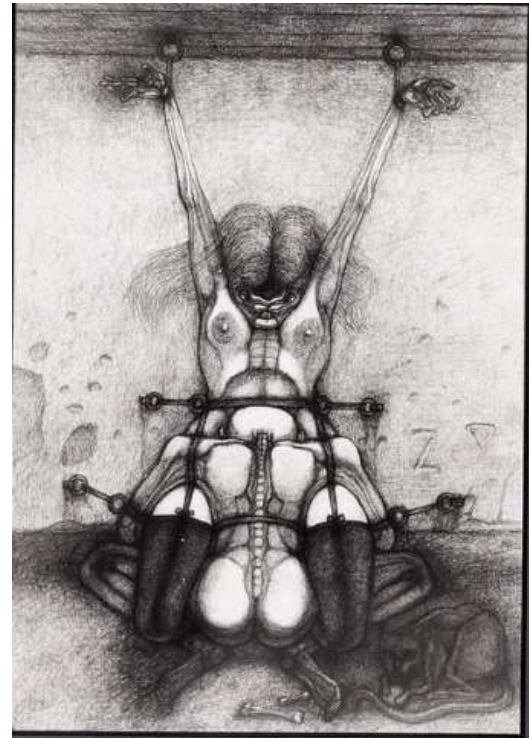
Kristiāns Cimmermans

Bartolomejs Nizols

Romāna Kalarusa darināts mākslas galerijas plakāts

Zdislava Beksińska glezna „Bez tytułu”
(Bez nosaukuma)

Jaceka Malčevska glezna “Apburtais loks”
(Błędne koło)

Viens no jaunās Polijas seks-simboliem – aktrise Agnese Vlodarčika žurnāla „Plauboy” lappusēs

Dariuša Zejmo glezna “Fantāzija”

Andžeja Mlečko karikatūra: Uzraksti:
Fiziskā audzināšana. Patriotiskā audzināšana.

Polijas ārpolitika autoram nezināma krievu
karikatūrista skatījumā

Andžeja Mlečko karikatūra: (2017 ?):
atrodiet desmit atšķirības šajos divos
zīmējumos.

Uzraksts uz pirmā karoga: Prom no
Rietumu sabrukuma!

Uzraksts uz otrā karoga: Prom no Eiropas
Savienības!